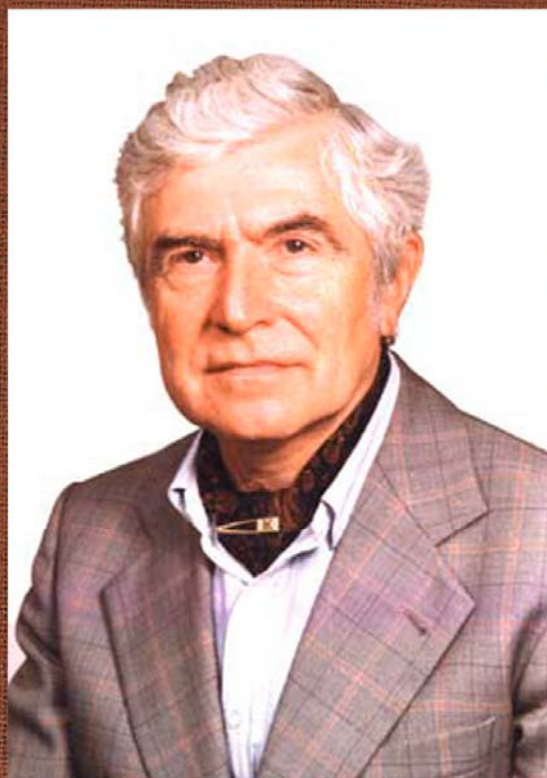

KISZELY ISTVÁN

A MAGYAR NÉP ŐSTÖRTÉNETE
(Mit adott a magyarság a világnak)

KISZELY ISTVÁN

A MAGYAR NÉP ŐSTÖRTÉNETE

(Mit adott a magyarság a világnak)

TARTALOM

Bevezetés

Írott források, amelyekből ismereteket szerezhethünk a magyarok elődeiről és a magyarokról

- I. Kínai források a hunokról
- II. „Türk”, tibeti és mongol írott történeti források
- III. Szír források
- IV. Örmény és grúz források
- V. Muszlim források
- VI. „Középiráni” és perzsa nyelvű források
- VII. Oszmán-török írott források
- VIII. Görög nyelvű források
- IX. Szláv nyelvű források
- X. Latin nyelvű források
- XI. Magyar krónikák

A magyarok nevéről

A magyarok nyelvéről

Elméletek a magyarok eredetéről

A magyarok és a kelet-kutatás

A magyar őstörténet kulcsa: a belső-ázsiai hunok

- Az ázsiai hunok
- A hunok kultúrájáról
- A zsuanszuánok, a türkök és az ujgurok
- Attila nagykirály
- A hun-magyar és a hun-székely „azonosság” és „rokonság” kérdése

A magyarok őseinek szálláshelyei a Kárpát-medencébe való bejutásuk előtt

- Turán
- Az ősmagyarok kaukázusi szállásai
- Magna Hungaria
- Levédia
- Etelköz

A magyarok „honfoglalása”, azaz a Kárpát-medencébe való visszaköltözése

Az új haza

A honfoglalás és a magyarság megítélése

- Nemzeti („hagyományos”) megítélés
- Irányított („tudatos”) elferdítések
- A magyar őstörténet és a honfoglalás a külföldi történetírásban és a külföldi tankönyvekben

A magyarság „keleti” elemei

- Török és más, főleg iráni „csatlakozott” népek, mint a magyarság ötvözőelemei
- Az avarok
- A török kazárok és a kabarok
- A kálizok, a böszörmények és a bercelek
- A szabírok (szavírok)
- Az onogurok (ogurok) vagy bolgár-törökök
- Az úzok vagy oguzok
- Az alánok (ászok, jászok)
- A szkíták („szittyák”) és a szarmaták (masszagéták)
- A szlávok

Székely-, csángó-, palóc-, besenyő- és jász-magyarokról a Kárpát-medencében

- A székelyek
- A csángók
- A jászok
- A kunok
- A palócok
- A matyók
- A besenyők
- A hajdúk

A Kárpát-medencébe betelepített és betelepült népcsoportok

A magyar ember

- A magyarság antropológiája
- ‘A magyar ember’
- „Marker-gén” vizsgálatok
- A magyarok európai megítélése és tulajdonságai
- A honfoglalás- és Árpád-kori magyarság betegségei és gyógyításuk

Kőbe vésett és fába írt történelem

- Az ősi magyar írás kutatása
- Rovás emlékek a magyarok őshazájából és átmeneti szállásaik területéről

A magyar népzene és annak eredete

- Bartók Béla és Kodály Zoltán a magyar népdalokról
- A kínai, az ujjgur és a jugar zenéről
- Milyen a magyar népzene?
- A magyar népdalok főbb stílusai (Csajághy György nyomán)
- A magyar népdal stílusjegyei.
- A magyar népzene stílusai
- A magyar népdalok formái

Ősi magyar népi hangszerek eredete és párhuzamai

Az ősi magyar néptánc

- A magyar néptánc „felfedezése”
- A magyar tánc sajátosságai
- Magyarországi néptáncdialektusok

Az ősmagyarok hitvilága

- Az ősmagyarok vallásáról
- A belső-ázsiai nagyállattartó lovas népek vallása
- Sámán vagy táltos?
- A totemizmus
- A magyarok ősvallásának kutatásáról
- A honfoglaló magyarság istenhite
- Ősvallásunk egyes elemei

Ősköltészetünkről és a magyar népmeséről

- A magyar népmese a történeti korban

Őseink játécai

Őseink „szent” állatai: a turul és a griff

- A turul
- A madarak szerepe őseink hiedelemvilágában
- A griff

Az ősmagyarok háziállatai

- Az állatok házasítása és a történeti állattan kialakulása hazánkban
- Őseink lovairól

A szarvasmarha
A juhokról (birkákról)
A sertés
A baromfiak
A „magyar” kutyafajták
A „teve-kérdés”
Méhészet őseinknél
Állattartás őseinknél
A vadászatról és a solymászatról

Népművészetünk két alapanyaga: a nemez és a „kékfestő” batik, valamint a mézeskalács

A nemezelés
A „kékfestő”
A mézeskalács

Népművészetünk egyik gyakori alapeleme: a tulipán

A tulipán korai Kárpát-medencei és ázsiai előfordulása
A magyar tulipánmotívum eredete

A kopjafák

Ősi magyar népművészeti stíluselemek

Ősi magyar hitvilág Európa szívében
Ősi magyar népművészeti stíluselemek

A székelykapu

Őseink házai

Honfoglalóink temetői

Az ősmagyarok földművessége

Ősi termesztett növényeink

Őseink mesterségei

Társadalmi szervezettség és rétegzettség az ősmagyaroknál

Őseink társadalmi rétegzettsége
A szellemi élet

Az ősmagyarok konyhája

A magyar ételkultúra gyökere: a belső-ázsiai népek ételfilozófiája
A belső-ázsiai jugarok ételkultúrája
Őseink főzési technikája; ételei és italai

Az ősmagyarok viselete

Őseink öltözeke
A férfi-viselet
Őseink női viselete

Az ősmagyarok fegyverzete

Az íj és a nyilak
A lándzsa és más fegyverek
A lovasnépek és a közelharc

A titkok koronája

A Szentkorona Tan
A Magyar Szent Korona és megítélése a történelem folyamán
A koronázási jelvények

Epilógus

Bevezetés

Egy népet (etnikumot) testi jegyei, szellemi- és tárgyi kultúrája valamint nyelve határozza meg. Legmaradandóbbak biológiai-élettani jegyei, legváltozékonyabb nyelve – ezt esetenként „cserélheti” is. Ha egy nép eredetét keressük, úgy járunk el, hogy kutatásainkban térben és időben addig megyünk el, ameddig olyan testalkatú, élettani tulajdonságú, zene- és táncvilágú, hitvilágú, mesevilágú, költészetvilágú, írásbeliségű, néprajzi motívumvilágú, ételkultúrájú, növény- és állatvilágú, esetleg olyan vagy hasonló nyelvű népet nem találunk a múltban vagy a jelenben, ahonnan őseinket származtatni tudjuk. E kutatásokat az antropológia, a zenetudomány, a táncstudomány, a vallástudomány, a kötészet, a írástudomány, a néprajz, az ételkutatás, a növény- és állattan, a nyelvtudomány és a forráskutatások módszereivel végezzük. A kutatásokhoz ezen egzakt tudományokon túl nincs szükség bármiféle teóriára – feltételezésre. Vagy vissza- és el tudunk jutni egy olyan korig és népig amikor, ahol és akiknél ezen ismérvek előfordulnak, akkor ezt vesszük eredetünk alapjául – e területről, e népektől származunk –, vagy kimondjuk a legtudományosabb szót: „nem tudjuk” vagy „még nem tudjuk”.

A magyar Európa egyetlen nem indoeurópai népe. Ez a „másság” tette lehetővé, hogy ebben az idegen tengerben biológiai alkatát, szellemi- és tárgyi kultúráját valamint nyelvét a máig meg tudta őrizni. Egy nemzet –, mint például a magyar – több etnikumból (népből) tevődik össze. Természetesen a magyarok – Árpád népének – honfoglalását megérte az ősi autochton lakosság – az újkőkori, a réz- és bronzkoriak, a vaskoriak, a szkíták, a szarmaták, a népvándorláskor Kárpát-medencén átvonult népeinek töredékei (maradványai) és a vándorlásuk során sokszorososan ötvöződött beköltözött magyarságot színezték a honfoglalás után betelepített és betelepült népek (jászok, kunok, szászok, svábok, szlovákok, ukránok, románok, szerbek, horvátok stb.). A magyar nemzet gerincét mégiscsak a 895-ben a Kárpát-medencébe költözött ötszázezernyi „honfoglaló magyar” adta és ma is ez alkotja.

A Kárpát-medence mai képének kialakulásánál négy jelentős és sajátos körülmény játszott közre:

1. A Kárpát-medence, amely a világ legtermékenyebb medencéje a történelem furcsa játéka-képpen a korábbi korokban szinte mindig gyéren lakott terület volt. Nem telepedtek itt meg a hallastattiak, továbbvonultak a kelták, a Kr. utáni IV. században kivonultak a rómaiak és továbbvonultak az ide bejutott langobardok, gótok, szkírek, vandálok, herulok, és a gepidáknak is csak kis része talált itt otthonra.

2. A Belső-Ázsiából a Kárpát-medencébe jutott magyarság előtt nagyjából ugyanazon területekről korábbi belső-ázsiai törzsszövetségekből kiszakadva a magyarhoz hasonló etnikumú hunok és avarok, majd az 1243-as és az 1246-os években a kunok is bejutottak gazdagítva vagy akár „kiegészítve” a honfoglaló magyarságot. Ezért a régi hivatalos tankönyvek a XIX. század első harmadáig úgy tanították, hogy a magyarok Belső-Ázsiából három hullámban költöztek be a Kárpát-medencébe; a Kr. utáni IV. században, mint „Attila hunjai” (akiknek 453-ban, Attila halála után a Csígle-mezőre költözött, majd onnan Erdélyt benépesítő utódai a székelyek), 568-ban (majd utána még két hullámban) az avarok és 895-ben Árpád népe, akikhez az 1240-es években hozzáköltöztek a kunok. Ebből következik, hogy

3. A Kr. utáni IV. században beköltöző hunokat, majd a három hullámban bejutott avarokat e medencéből senki ki nem űzte, ki nem irtotta; megérték Árpád népének honfoglalását és hasonló testalkatuk, szellemi- és tárgyi kultúrájuk valamint nyelvük révén beolvadtak a magyarságba.

4. A Kárpát-medencébe a Kr. előtti VII-VI. században az Iráni-magasföldről bejutottak nagyállattartó lovas poszt-sumer kultúrájú iráni (perzsa) eredetű szkíták („szittyák”), az időszámításunk kezdete körüli időben a szarmaták (és sauromaták), valamint az 1235-ös években a jászok. E népeket sem irtotta ki senki; a Kárpát-medencében megérték a más és nemzetünk szerves részét alkotják. Sokan foglalkoznak e népek (szkíták, szarmaták és jászok) iráni (perzsa) „sumer gyökerű” kultúrájával – főleg nyelvével –, ez azonban nem azonos „a magyarság őshazájának” a kutatásával, hanem ez a magyar nemzet egyik fontos ötvöző-elemének az eredetkutatása.

A magyar őstörténet – amint már említettük – népünk gyökereit, eredetét vizsgálja. Kutatási területe a 895-ös honfoglalás előtti mintegy 2000 éves múlt – eddig tudunk őstörténetünkben „visszamenni”. Népünk története 895 után már történelem. Az őstörténet nem köthető ideológiához, amint ezt a monarchikus és a marxista történetírás tette, hanem ténykérdés. A monarchikus és marxista tudatosan ferdített őstörténet – a finnugrizmus – éppoly káros népünk eredete megismerése szempontjából, mint a millenáris romantikus szemlélet vagy népünk eredetének az ázsiai magaskultúrákhoz (sumer, perzsa, mezopotámiai) vagy akár az egyiptomi kultúrához való kötése.

Kötetünk didaktikusan végigmegy népünk összetevőinek származtatásán, annak hajdani és mai kapcsolatain és analógiáin, hogy egyszer majd felépíthessük népünk igaz őstörténetének épületét. Ezen épületnek sok tégláját, követ még nem ismerjük; ezt az utókor fogja majd eddigi ismereteinkhez hozzátenni. Ha etikusan, tudományosan és szerényen, mások eredményeit felhasználva és tiszteletben tartva kutatunk és dolgozunk, lassan kialakul bennünk egy csodálatos lovaskultúrájú Belső-ázsiai népnek a körvonala, amely 1100 évvel ezelőtt elfoglalta a világ legtermékenyebb medencéjét, meg tudta tartani testalkatát, szellemi- és tárgyi kultúráját és nyelvét és 1100 év múltán harmincszorosára megszáporodva, idegen népeket „magyarrá téve” meg tudott maradni egy számára idegen indoeurópai tengerben.

Írott források, amelyekből ismereteket szerezhethünk a magyarok elődeiről és a magyarokról

A magyarok ősei Belső-Ázsiából a Kárpát-medencébe való jutása előtt mindig nagy kultúrnépek látókörében mozogtak. Mivel a finnugrizmus őseinket csak az Urál-hegységtől keletre fekvő területről – „az Ob-folyó alsó folyásvidékéről” – „indítja”, így a magyarok korábbi őstörténetére vonatkozó adatokat nem vette figyelembe, pedig, a magyarság finnugor eredetéről egyetlen auktornál sem olvashatunk. Sajnos – ideológiai okoknál fogva – a magyarság eredetére vonatkozó írott forrásoknak csak kis részét fordították le magyarra és adták közre, pedig csak a forrásmunkák alapján is felvázolható lenne őstörténetünk. A kevés közreadott forrásmunkát pedig „szövegkritika” címén elferdítették és az éppen időszerű ideológiának megfelelően magyarázták. Tették ezt abból a felismerésből, hogy aki uralja a múltat, kézben tartja a jelent és formálja a jövőt is. Legjobban a magyar ember számára „legszentebb” nemzeti krónikáinkat degradálták, mondván, hogy azok tudatosan torzították és ferdítették az igazságot. Márpedig a forrásokat úgy kell olvasni és érteni, ahogyan azokat írták.

I. Kínai források a hunokról

A kínai dinasztikus évkönyveken kívül az enciklopédiák, a dokumentumgyűjtemények és az utazók leírásai nagymértékben gazdagítják a Belső-Ázsiáról és népeiről szerzett ismereteinket. Ezek a legősibb gyökereinkre vonatkozó forrásmunkák közül sokat Édouard Chavannes franciául, Johannes Jacob Maria de Groot németül és H.J. Bicsurin oroszul adott ki; magyarul ezekből semmi sem jelent meg. Márpedig a kínai források ismerete nélkül őstörténetünk kétezer éve nem ismerhető meg. A kínai történetírók úgy írtak a hsziungnúkról, hogy egyes általuk használt szavakat az ő szájukba adtak. Így például megtudjuk, hogy leányaik a házasság előtt „szüzek” voltak és a szegény ember rossz időben „odúba” húzódott. A kínai források tanulmányozása révén sok eddig „ismeretlen eredetű jövevényszónak” tartott szót megtalálunk őseink Belső-ázsiai hazájában.

- A hunokról sok adatot Konfúciusznál (Kung Csiunál Kr.e. 551-479) találunk, aki a hunokat senjün néven említi, mint olyan népet, amely már 350 éve a Góbi-sivatag peremvidékén él.

- Szuó sokat ír a hunokról a Kr. előtti II. században.

- Szemacsien (Sza-ma-Kien Kr.e. 145-90) a szerzője a Si-ki (Történeti Feljegyzések) című munkának, amely mű a kínaiakkal kapcsolatban álló népekről szól. Munkája 110. fejezetében írja le a hsziungnukat (hunokat) és a nála jüecsi néven szereplő onogurokat. Tőle megtudjuk, hogy a hsziungnuk „főleg lovat, tehenet és juhot tartanak... földeik területekre vannak felosztva, s ezek különböző vezetőik ellenőrzése alatt állnak... Hosszú távú fegyvernek az íjat és a nyilat, közelharcra a kardot és a dárdát használják”. Szemacsientől megtudjuk, hogy a hunok bőrvvel összefogott kabátfélében (kazakban) járnak, lovagláshoz nadrágot és csizmát viselnek.

- A Dinasztikus Évkönyvek szerzői a „24 hivatalos történeti mű” íróinak számítanak. Közülük számunkra különösen a Csien Han-su (a Korai Han-dinasztia története Kr.e. 206 – Kr.u. 24), a Hou-Han-si (a Késői Han-dinasztia története Kr.u. 24 – Kr.u. 220), valamint a Szan-kuo-csi (Három Királyság története Kr.u. 220-280) értékes, mert nemcsak a hsziungnúkról, de más Kínával kapcsolatban álló népekről is írnak. A Cin-Sou (Cin-dinasztia története Kr.u. 265-419) és

a Szung-su (a Szung-dinasztia története 420-478) a magyarok őseinek Belső-Ázsiából való kiindulásának idejéről szolgáltat adatokat.

- A kínai zarándokok írásai a már Közép-Ázsiában tartózkodó őseinkről és szomszédairól tájékoztatnak; sok ismeretet szerzünk tőlük a tokhárokról és a heftalitákról. A kínai források közül Tu Ju munkáját 766-ban kezdte el; az 5. és az utolsó fejezetében nagy összefoglalót írt a hsziungnúkról, a zsu-an-zsu-anokról, a türkökről, az ujgurokról és a „tarka lovú népekről”. Innen megismerhetjük őseink fegyvereit, gabonáit, harcmódorát és zeneszerszámaikat.

II. „Türk”, tibeti és mongol írott történeti források

1. Türk (török) források közül a legjelentősebbek Köl tegin herceg (†731), Bilge kagán (†734) és a 720 táján készült Tonjukuk érdemeit megörökítő sírfelirat (ezeket legutóbb a dán V. Thomsen dolgozta fel). Becses anyagot tartalmaz az Okhek-husotui felirat. Az ujgur feliratok közül fontos a Szine-uszu-i és a Karabalgaszun-i és a Szudzs-i felirat. A jenyiszeji feliratokat a kirgizeknek tulajdonítják. E feliratok a türk nyelv szükségleteihez alakított azon rovásírással készültek, amely közeli rokonságban állnak az ősi magyar írással.

2. Tibeti források közül a legjelentősebb a Stein Aurél által megtalált Dunhuang-i tekercsek és lapok, amelyeket folyamatosan olvasnak el és különösen a belső-ázsiai törzsszövetségek összetételére szolgáltatnak adatokat. A tibeti kolostorokban levő szanszkrit és kínai nyelvből fordított írásokat Körösi Csoma Sándor is tanulmányozta; ezek alapján jutott arra a megállapításra, hogy a magyarság őseit a jugarok között kell keresnie. Jelentős forrás a Kr. utáni 650-es évektől induló Ótibeti Évkönyv és az Ótibeti Krónika, amelyekben a belső-ázsiai népek mozgásáról jó leírásokat kapunk.

3. A mongol történeti irodalom közül jelentős az az 1242-ből való Mongolok Titkos Története, amely jó betekintést ad a korai türk társadalmi berendezkedésről. Mongólia területéről mintegy 30 korai rovásírásos feliratot ismerünk; ilyen származik pl. Köli csorból, Ongból és Ihe Aszhetéből.

III. Szír források

Jelentősek számunkra az arameus-sémi írás egyik változatával, az „esztrangelo” szír, a „szertó”, majd a nesztorián írással készült lejegyzések, mint a szír Nagy Sándor legendák és a Góg és Magóg népeiről szóló írások. A szírek a Kr. utáni VI. századtól kezdve krónikákat írtak, amelyekben sok utalást találunk a hunokra, az avarokra és a türkökre. Zakariás mitilénei püspök a Kr. utáni 450-518 közötti eseményeket tárgyalja. Szíriai Mihály Világtörténeti oszlopa című munkájában a sztyepi népek történetéről sok, máshonnan nem ismert adatot közöl.

IV. Örmény és grúz források

Mindkét nép a magyarok kaukázusi hazája közelében élt, így többször említik írásaik a magyarok őseit.

1. Örmény források sok utalást tartalmaznak különösen a hunokról és a heftalitákról. Movszesz Horenaci (Horenei Mózes V. századi szerző), Agathangelosz, Phausztusz Byzantiosz és Farpi Mózes az V-VI. századokban éltek. Khorenei Mózes elsősorban a bolgár, Kalankatvaci Mózes pedig a kazárokról ír sokat. Sok hasznos adatot olvasunk e szerzőknél a sztyepi népekről, amelyek között ott találjuk a magyarok őseit.

2. Grúz források elsősorban a szentek életéről emlékeznek meg, amelyek mögött ott vannak a történeti események. Abo vértanúsága, Leonti Mroveli és Dzsuan Szer művei az V. század előtti történelmi eseményekről tudósítanak.

V. Muszlim források

Az arabok irodalmi tevékenysége elképzelhetetlen arányokban múlja felül mindazt, amit az európai könyvtárak kincse rejteget. Sajátos műfajuk a „földrajzi irodalom”.

1. Az arab földrajzi irodalom kialakulásának korszakának nevesebb szerzői: al-Kvárezmí, al-Dzsarmi és Jahja.

2. Az arab földrajzi irodalom fénykorának nevesebb szerzői: Ubaydallah ibn Hordad(z)beh (†962 körül), Szallám tolmács útleírása, Jakubi (†946), al-Hamadani, aki külön fejezetet szentel a Fekete-tenger északi részének lakóira, Ibn Fadlan, aki Kazáriát írja le, de magyar szempontból a legjelentősebb al-Dzsaháni (IX. század első felében), akinek munkáiból sokan merítettek. Al-Dzsaháni a magyarokat, mint önálló politikai hatalmat írja le. Nála olvassuk: „A magyarok a türkök egy fajtája...” Ibn Ruszta összefoglaló munkáját 903-920 között írta. Öseinkről, mint a törökök egy csoportjáról emlékezik meg. Balkhi (†934) a magyarokat badzsirteknek nevezi. Fariszi szerint a magyarok a „turkok egyik törzse”, Ibn Haukálnál is a magyarok basgirt néven szerepelnek. Gardézi (Gardizi) a magyarokról, mint „előkelő török népekről” ír, akik „bátrak, szép külsejűek és jó megjelenésűek. Ruházatuk színes selyem szövetből készült, fegyverzetük ezüsttel bevont, pompát kedvelők. Gyakran rontanak a szlávokra.” Maszúdi (†956) szerint is „a magyarok a turkok közé tartoznak... négy türk néppel közös ősré vezetik vissza családfájukat... a türkök e négy csoportja Keletről elköltözött...” Makdiszi (966) szerint a „magyarok a türkök egy lovas különítménye”, Hayyan (†1076) szerint „a magyar félelmetes nép... hét vezér alá tartoznak...” Hudúd al-Álamnál pedig ezt olvassuk: „A madzsarik nagyon gazdag emberek... szemrevalók és félelmetesek. Az összes körülöttük lakó pogányokkal háborúskodnak, és a magyarok szoktak győzni...”

3. Az arab irodalom hanyatlása korának irodalma őstörténetünk szempontjából már csak másodlagos értékű. Al-Bakri szerint „a magyar olyan nép, melynek jurtáik vannak... sok lovuk, lábasszáguk és jó szántóföldjeik vannak...” Marvazi (1120) öseinkről ezt írja: „A magyarok a türkök egy törzse... szemrevaló és szép külsejű emberek és nagy testűek. Vagyonosak és szembetűnően gazdagok, amit elsősorban kereskedelmüknek köszönhetnek...”

Jákut (†1229) szerint a magyarok „igen vakmerőek”. Abulféda (1331) a magyarokat pedig „hunkar” és „basgirt” néven együtt említi.

VI. „Középiráni” és perzsa nyelvű források

A „középiráni korszak” a Kr. előtti IV-III. századtól a Kr. utáni VII. századig tartott; ezt az „arab korszak” követte. A középiráni korszak legjelentősebb irodalmi műve a Hvadáj námag (az Uralkodók Könyve), amely a történelem színpadára került török népekkel is foglalkozik. E korszak írásai az ázsiai hunokat már „hun” néven említik. Ezen írásoknak egyik forrása a „Dzsaháni hagyomány” volt; Biruni szerint a „madzsarik határa a Fekete-tengerig terjedt”. Egy ismeretlen perzsa szerzőnél pedig ezt olvassuk: „A madzsarik igen vagyonos emberek, jóképűek és impozáns külsejűek... a törökök egyik csoportja...” A magyarokra a kései perzsa forrásokban is találunk utalásokat, mint Dzsudzsaninál (1260), Dzsuvaininél (†1283) és Rasid ud-Dinnél (1318).

VII. Oszmán-török írott források

1. Mahmud Terdzsümán 1505 körül Bécsben született gazdag zsidó családban. Eredeti neve: Sebold von Pibrach volt; török nevét 1529 után kapta, amikor is török fogságba került, majd a szultán bizalmi embereként diplomáciai szolgálatokat teljesített. Kegyesztsége idején – 1543 után – írta Tarih-i Üngürüş (A magyarok története) című munkáját. A munka számos latin és magyar nyelven írt krónika török átdolgozása a magyarok őstörténetének „kezdetétől” 1526-ig. A kéziratot Vámbéry Ármin fedezte fel Isztambulban és a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta; magyarra Blaskovics József fordította le. E munkában olvassuk: „Az egész teremtet világon őseink és nemzetségünk a hősiességével történelmet csinált, úgyhogy még ma is szól erről széles e világ a hősi ének...”

2. Madzsar Tarihi (A magyarok története) szerzőjének nevét nem ismerjük; feltehetően magyar anyanyelvű, erdélyi származású, protestáns vallású személy lehetett, de nincs kizárva, hogy egy elveszett magyar krónika törökre való fordítása. A mű a magyarok történetét 371-től 1740-ig dolgozza fel; magyarra Blaskovics József fordította. A szerző e munkában a magyarokat a hunokkal azonosítja. A kötetben ezt olvassuk: „A madzsar nép török eredetű... attól az időtől fogva, hogy a magyarok elfoglalták a Sztyepet, 370 év telt el... A kétszázézer főnyi magyar nép másodszor (az első a hunok bejövetele volt) felkerekedett a Nagy Sztyepről és a régebbi hazájába, Magyarisztánba költözött, amelynek megszállása után ott letelepedett...”

VIII. Görög nyelvű források

A bizánci történelmi irodalom legfontosabb műfajai a birodalom történetét leíró művek, az egyháztörténelmi munkák és az útleírások. A klasszikus görög források a Kr.előtti V. századtól (mint Hérodotosz Kr.e. 425.) elsősorban a szkítákról, a szarmatákról és a Belső-Ázsia nyugati felén élő népekről tudósítanak. A bizánci görög források a Kr. utáni V-VI. századoktól kezdve a bizánciakkal kapcsolatba került népekről számolnak be. E munkákban a magyarok onggroi, onggoi, turkoi, szavromatai stb. neveken szerepelnek. Priszkor rhétor (†472) munkái igen becsesek, mert Attila hun uralkodóról és udvaráról jó betekintést kapunk. Írásaiban a magyarok onogur néven szerepelnek. Ménandrosz műve 582-ig követi az eseményeket; munkáját Theophylaktosz Szymokáttész folytatta 602-ig. Őseinket uniguroknak nevezi és szokásairól sok jó részletet közöl. Őseinkről ezt olvassuk: „Bort ittak, de nem olyant, amilyent nálunk préselnek... édes itallal töltötték meg magukat...” A VIII-IX. századra keltezhetők Koszmasz Indikopleusztész, Joánnész Malálasz és Prokopiosz munkái. Aréthász (932 körül) a magyarokat türköknek nevezi.

Bölcs León (VI. Leó császár, 912-ig uralkodott) a magyar honfoglalás kortársa, „Taktika” című művében a magyarok harcmódoráról részletes, jó tájékoztatást kapunk. Munkájában a magyarokat türköknek nevezi, amely nép „egy fő alatt áll, feljebbvalóitól kemény és súlyos büntetéseket szenved el... a fáradalmakat és nehézségeket derekasan tűri, dacol a hőséggel és a faggyal...” Bölcs León fia Konsztantinosz Porphyrogennétosz (a Bíborbanszületett Konsztantinosz császár †959) „A Birodalom kormányzásáról” ír munkájában igen sokat foglalkozik a magyarokkal (türkökkel), akikhez a három kabar csoport csatlakozott. Levédiáról ezt olvassuk: „A türkök népe régen Kazáriához közel szerzett magának szálláshelyet, azon a helyen, melyet első vajdájukról Levedíanak neveznek... Abban az időben nem türköknek mondták őket, hanem szabartoi aszphaloinak... A türkök hét törzsből álltak, de sem saját, sem idegen fejedelem felettük soha nem volt. Együtt laktak a kazárokkal három esztendeig... a türkök elűzték Nagy Morávia lakóit és megszállták azok földjét...”

További bizánci forrás Nikolaosz Misztikosz (†925), aki a magyarokat „nyugati türköknek” nevezi, a Krónika a pápákról, Szent Baszilosz élete, Georgiosz barát világkrónikája, Léon diákonosz, Ionnész Szkylitzész, Athanasziosz élete, Szent György csodái, Ionnész Kinnamosz és sok más munka.

IX. Szláv nyelvű források

A szlávok a IX. század előtt írástudatlanok lévén, sem maguk, sem a szomszédaik nevét és viselt dolgait nem jegyezték föl. A szláv népek nem sokkal a magyar honfoglalás előtt vették föl a kereszténységet és az írásbeliséget. Korai szláv források között szerepel a görögből fordított 811-es évi eseményeket rögzítő Mitrofán prológ, a Pannóniai legendák (Konstantin [Cirill] és Metód legenda), a XIII. században keletkezett Cirill elhunyt, majd a Konsztantinosz Manassész Világkrónikájának bejegyzése, Csoda egy bolgárral és Naum legendája. E munkákban a magyarokról, mint foglalókról esik említés. A XII-XV. századok között keletkezett Elbeszélés a latinokról című munka az orthodoxia magyarországi elterjedéséről ír.

Az Orosz Évkönyvek (Nesztor-krónika) szerkesztésének első fázisa az 1040-es évekre tehető, az utolsó szerkesztést Nesztor végezte el 1100 körül. Több szövegváltozata maradt fenn. Magyarul sohasem jelent meg; 1916-ban egy Hodinka-féle „válogatást” adtak ki. A Krónika Oroszország történetét írja le a világtörténelembe beágyazva. „Jöttek a fehér magyarok és a szlávok földjét örökölték, miután elkergették a frankokat, akik azelőtt a szlávok földjét foglalták el... azután jöttek a besenyők és a fekete magyarok...” olvassuk Nesztor-krónikájában.

X. Latin nyelvű források

A honfoglalásról és az azt követő évekről legtöbbet a nyugati források írnak átvéve a középkori íróknak a magyarokról, mint ijesztő ellenségről alkotott képet. Mindezek ellenére ezeknek józan olvasása során jól rekonstruálhatjuk a magyarok honfoglalását. Cassiodorus munkáját a VI. században élt Jordanes dolgozza át, aki sok ismeretet közöl a hunokról. A VII. században keletkezhetett Ravennában a Cosmographia, amely a Fekete-tenger melléki népekről ad jó összefoglalást. Szent Bertin évkönyve 900 előtt készült; a magyarokat – az „ungrikat” – a hunokkal, majd az avarokkal azonosítja. A Fuldai Évkönyvek 714-901 közötti eseményeket tárgyalják, említést tesznek a magyarok eredetéről és nevéről; „a görögök békét kötöttek a magyaroknak nevezett avarokkal...” olvassuk. Regino (†915) prümi apát krónikája a magyarokat a szkítáktól származtatja. Munkájában sok írott forrást használ fel. „A magyarok döllyfös és lázadó természetűek... mindig hajlanak az idegen elleni vagy otthoni felkelésre, természetüknél fogva hallgatók, készebbek a cselekvésre, mint a beszédre... fáradalmakban és a harcokban kemények” – írja. A Sváb Évkönyvek a magyarokat ungriknak nevezik, a Salzburgi Évkönyvek a kalandozásokról adnak jó tudósítást, Cremonai Liudprand (Liuzo †972) a magyarokat „turciknak” nevezi. További latin nyelvű forrás: Widukind, Folcuin, Augsburgi Gerhard, János velencei pap, Ekkehard, Brémai Ádám, Prágai Kozma, Albericus, Aventinus, Querfurti Bruno, Ademar és sokan mások. Ekkehardnál olvassuk: „A magyaroknál vidámabb embereket aligha láttam valaha... ételt és italt bőven adtak, életemben ilyen jót nem ettem...”

XI. Magyar krónikák

Az európai írásbeliség megjelenése Magyarországon összekapcsolódott a kereszténység felvételével, így nem meglepő hogy az első magyar őstörténethez kapcsolódó elképzeléseket egyházi emberek írták. Árpád-házi uralkodóink udvarában a XI. században nyugati minták alapján készültek krónikák. Az őskrónikának nevezett *Gesta Ungarorum*ot feltehetően Koppány királyi káplán írta 1080-1090 körül. Ennek tovább folytatott változatai az 1358-ban készült Képes Krónika, majd a Kaprinai-, a Béldi-, a Csepreghy-, a Pozsonyi-, a Rimes-, a Münchener- és a Mügelner Krónika. A további krónikák ezen őskrónikából vették a magyarok származását, a honfoglalás idejét, lezajlását és a magyarok elnevezését, hogy „a magyarok vagy hunok latinul pedig hungarusok”. A magyar krónikákban a magyarokat a hunoktól származtatják, Attiláról, mint magyar királyról olvashatunk, a honfoglalást „második bejövételnek” írják. A XIV. századi Krónikák alapszövegei 1332-1333-ban (Budai Krónika családja), illetve 1358-ban (Képes Krónika családja) készültek. A Budai Krónikát Budán, Hess András nyomdájában 1473-ban kinyomtatták. A Budai Krónika családhoz tartozik a XIV. századi *Acephalus*-kódex, a XV. századi *Sambucus*-kódex és az 1473-ban készült Dubnici Krónika.

Anonymous, feltehetően III. Béla királyunk jegyzője, esetleg Péter esztergomi prépost 1196 táján írta a prologuson kívül 57 fejezetre tagozódó *Gesta Hunga(ro)rum*át – a magyarok történetét. Anonymous ismereteinek nagy részét nem az ősgesztából, hanem Regino prümi apát évkönyvéből, de főleg az emberek emlékezetében még élő genealogikus szájhagyományból merítette; a honfoglalás leírásánál a XII. századi viszonyokat vetíti vissza a honfoglalás idejére. Egy időben „divat” volt a *Gesta* szavahihetőségét kétségbe vonni, mert a benne leírtak nem feleltek meg a kor történészei ismereteinek (pl. a hun-magyar származás, a székelyek eredete stb.). Amikor a köznépnek nem volt hétköznapi írása, volt még emlékezete; és mivel a helynevek mind visszaigazolhatók, nincs jogunk kétségbe vonni a *Gesta* többi részét sem.

Kézai Simon *Gesta hunnorum et Hungarorum* című munkáját 1282-1285 között írta feltehetően az elveszett őskrónika alapján, de azt a hunok történetével egészítette ki. Nála olvassuk: „A székelyek a hunok maradékai...” A Zágrábi- és a Váradi Krónika nagyjából azonos szövegű; a magyarok történetét tartalmazza 1354-ig.

Az első magyar nyelvű munkát Csák Demeter írta 1526 után *Ének Pannónia megvételéről* címmel.

A magyarok nevééről

A népneveket használatuk szerint két nagy csoportba oszthatjuk. Az elsőbe az önelnevezések, a másodikba pedig azok az elnevezések tartoznak, amelyeket más népek használnak egy-egy nép megjelölésére. A magyarságnak Európába való hirtelen megjelenése és eredetének nem ismerete azt eredményezte, hogy a görög-, az arab-, a latin-, a szláv és egyéb nyelveken író auktorok a magyarokat saját elnevezésükön túl más-más névvel illették. Priszkosz rhétor 457-ben és Agathias onogur, Theohylaktosz Szimokkatta 558-ban umgroi, unniguroi, Jordanész 550 körül hunuguri, Georgiosz monachosz 842-ben és León grammatikosz turkoi, unnoi és ungroi, a Bíborbanszületett Konsztantín császár 950-ben pedig turkoi vagy szabartoi aszfaloí néven nevezte a magyarokat.

1. Türk (eredetileg truka, majd türkű) néven jelennek meg a magyarok a az 582-ben meghalt Agathiásznál, a VI. századi Maurikiosznál és Theophánész Bizantiosznál, 584-ben Ménandrosznál, 904-ben VI. (Bölcs) León császárnál, 902-ben Aréthásznál, a Bíborbanszületett Konsztantín császárnál, 1075-ben Ibn Hajjánnál, al-Bakrínál a sok már arab forrásban. Ez azt bizonyítja, hogy a magyarokat Európában török népnak tartották.

2. Az onogur, ungar, hungarus, ungri, hungri név az onogur („tíz lovas”), azaz tíz törzsből álló népet jelentő névből származik. Paulus Orosius katalán szerzetesnél már 417-ben írt munkájában ezt olvassuk: „Pannónia európai ország, amit nemrég a hunok foglaltak el, ezt az országot a nép saját nyelvén Hungariannak nevezi”. Ungarus formában 731-736-ban Sankt Gallenben, 760-ban pedig Sestóban a magyarok útját már „Via Ungarorum”-nak nevezik. Hounger(us), hungae(us) és hungaru(us) alakban 761-ben Liptingenben, 793-ban hungri, hungarorum változatban, 797-809 között Wiessenburghan hungarus (Hungarius) formában, a VIII-IX. században ungerus és onger formában Kemptenben és 812-ben Wanger formában fordul elő. Az ungri nevet a 862-ben megjelent Annales Bertiniani-ban is olvassuk. A X. századtól kezdve az ungri alak a görögöknél ounggroi formában jelenik meg.

3. A madzsar nevet 930 táján Ibn Ruszta, a 982-983 között készült Hudúd al-álam című arab munka és 1050-1053 között írt Gardézi használja. A madzsar (madzsagar) elnevezés a türk származású kazároknak a magyarok elnevezésére használt népnév volt.

4. A magyar népnév ebben a formában, amely a magyarok önelnevezése volt forrásainkban viszonylag későn – a mongol korban – jelenik meg. Több szerző szerint a magyar népnév Megyerrel hozható kapcsolatba.

5. Szkítának egyes bizánci források nevezik a magyarokat, de ugyanezen névvel illetik az európai auktorok a hunokat, az avarokat, a kazárokat, a bolgárokat, a besenyőket, az úzokat, a kunokat vagy akár a mongolokat is, tehát így neveznek minden „igen távolról” – Belső-Ázsiából – származott Európába jutott népet. A szkítákra a szittyá alakot a XVIII. század óta használják; ezt az elnevezést talán Dugonics Andrásnál olvassuk először.

6. Hunnak a X. század óta számos bizánci forrás nevezi a magyarokat, de ezzel a névvel illetik az eftalitákat, az akatírokat, a szabírokat, az onogurokat és a türköket is.

7. Avarnak a magyarokkal együtt számos Belső-Ázsiából Európába érkezett népet neveznek a források. VI (Bölcs) León császárnál pl. ezt olvassuk: „A szkíták, azaz az avarok...”

A magyarok őshazáját a források gyakran Dentumogernek nevezik, amely terület alatt az auktorok ismereteiknek megfelelően hol Levédiát, hol Belső-Ázsiát értik. Anonymus a magyarokat hetumogernek (hét törzsnek) nevezi.

A magyarok nyelvéről

A magyar nyelvben az 1750 körüli török szó – amelyet „nyelvészeink” többnyire „ismeretlen eredetű jövevényszónak” neveznek – alapszókinszünkhöz tartozik. A magyar és a török nyelveknek azonban nemcsak a szókinsze áll egymáshoz igen közel, hanem nyelvi szerkezete is. A török nyelvek szelleme, szerkezete és építkezése szinte teljesen azonos a miénkkel. Náluk sincsenek nemi megkülönböztetések. A szótövek végéhez illesztett ragjaikkal, képzőkkel, jeleikkel ugyanúgy bánnak, mint mi, sőt ezek is a miénkhez hasonlóan szigorúan hangrendileg illeszkednek a tőszó magánhangzójához (olvastam, láttam). Kerülik ők is a mássalhangzó torlódásokat, különösen a szavak elején. Hangrendi okok miatt gyakran alkalmaznak toldalék hangokat ragilleszkedéseknél. Még a magánhangzó torlódásokat is, hasonlóan a magyar népies kiejtéshez nehezen tűrik. A múlt idő jele a miénkhez hasonlóan d, illetve t (látta, futott), a feltételes mód jele és illeszkedése (adnék), tagadó szavunk is a miénkhez hasonló (nem, ne), ez utóbbi ragozott formában nem az igét előzi meg, hanem közvetlenül az igető után áll (nem írok). Távolító eset ragjuk közeli a miénkhez (-tól, től), az eszközhatározó-rag szinte teljesen azonos (-val, -vel). A jelző a miénkhez hasonlóan a törökben is a jelzett szó előtt áll és nem egyeztetjük; nem változik sem számban, sem esetben. A melléknevet segédige nélkül is használhatjuk állítmánynak (ez a virág szép). A török nyelvben ritkán használnak segédigét, a bírni szerkezeti forma is hiányzik, különösen sok hasonlóságot találunk a magyar és a török névmásokban. Ezt a közeli rokonságot már *Laurentius Toppeltinus de Medgyes, Beregszászi Nagy Pál és Révai Miklós* nyomán *Kúnos Ignác, Gombocz Zoltán, Melich János és Németh Gyula* is regisztrálta. A már egyértelműen ősi török szavaknak kései, oszmán-török kori átvételét *Horváth István és Hunfalvy Pál* nyomán *Kakuk Zsuzsa* próbálja bizonygatni.

Török eredetűek a hittel kapcsolatos szavaink (Isten, ég, tündér, bűn, eskü, bűjt, búcsú, egyház, gyón, erkölcs stb.), családi elnevezéseink (apa, anya, hűg), színeink (sárga, kék, piros) valamint az állattartás és a növénytermesztés körébe tartozó szinte minden szavunk (barom, bika, borjú, disznó, gyapjú, író, karám, kecske, komondor, köpű, kos, kuvasz, ökör, ól, serté, teve, tinó, túró, tyúk, ünő, ürű; alma, arat, árok, árpa, borsó, búza, csűr, dara, dió, eke, gyom, gyümölcs, kender, kert, komló, kökény, körte, ocsú, orsó, őrlő, tarló, tiló, torna, sarló, szór, som stb. Ősiráni szavak pl. a tehén, a fej stb. A borkultúrával kapcsolatos szinte minden szavunk török eredetű: szőlő, bor, csiger, seprő, ászok, szűr stb. Nyelvünkben feltűnően sok a török eredetű állam- és közélet szempontjából használatos szó, mint az ál, bátor, bér, betű, bilincs, bíró, bocsát, boszorkány, búbáj, bő, bölcs, börtön, csata, csősz, érdem, gyaláz, gyanú, gyűlöl, imád, ír, kín, koporsó, kölcsön, orvos, sereg, sír, tanács, tanú, telek, terem, tolmács, tor, tömény, törvény, úr, üdül, ünnep stb.

A magyar és a világ tudósainak ama bizonyossága ellenére, hogy a magyar nyelv török eredetű, ezt a XVII. században *Szenczi Molnár Albert, Johann Eberhard Fischer, August Schlözer* vonták kétségbe, majd a monarchiát kiszolgáló, a nyelvtudományban laikus csillagász *Sajnovics János* (1733-1785), Schlözernek orvos barátja, *Gyarmathy Sámuel* (1751-1830), a nyelvész *Reguly Antal*, majd a szász származású *Hunfalvy (Hunsdorfer) Pál* nyelvész és a német *Joseph Budenz* megalkottak egy olyan magyar „őstörténetet”, amely a magyar nép büszkeségét, múlt-tudatát és ősiségét elvéve, a magyarságot a ma is gyűjtögető-halászó kultúrájú finnugor népektől származtatja. Az eredetileg magyar érzelmű *Trefort Ágost* (1817-1888) Vallás- és Közoktatásügyi miniszter a kancellária által ráerőltetett finnugor őstörténet elleni tiltakozó magyaroknak a kor szellemének megfelelően így válaszolt: „Tisztelem az urak álláspontját, nekem azonban –, mint miniszternek – az ország érdekeit kell néznom, és ezért a külső tekintély szempontjából előnyösebb finnugor származás princípiumát fogadom el, mert

nekünk nem ázsiai, hanem európai rokonokra van szükségünk. **A kormány a jövőben csakis a tudomány ama képviselőit fogja támogatni, akik a finnugor eredet mellett törnek lándzsát.**”

Az „elfinnugorosodás” folyamata ezzel elindult. A múlt században létrejött az „ugor-török háború”; egyik oldalt állott *Szentkatolnai Bálint Gábor* (1844-1913) és a *Vámbéry Ármin* (1832-1913) vezetésével a nemzeti „törökös” tábor állt, amellyel szemben a Monarchiát kiszolgálók sokasága, élén *Hunfalvy (Hunsdorfer) Pállal* (1810-1891) sorakoztak fel. A küzdelem egy évszázaddal később megismétlődött, illetve máig is tart a magyarságot és múltját tisztelők (*Bakay Kornél, Kiszely István, †László Gyula, Pap Gábor* stb.) és a mindenkori hatalmat kiszolgálók (*Fodor István, Hajdú Péter, Kristó Gyula, Róna-Tas András* stb.) között. **A – mindenkori – hatalom ma is azokat támogatja, „akik a finnugor eredet mellett törnek lándzsát”.**

Elméletek a magyarok eredetéről

A magyar őstörténet kutatását meghatározta a mindenkori korszak általános szellemi képe, ideológiai igénye és orientáltsága. Őstörténetünket illetően a jelenben is mást mond a krónikáinkra épülő nemzeti hagyomány és mást a politikától irányított „tudomány”. Saját hagyományaink őstörténetünket a *hunokkal*, az európai történettudomány (*Flavius, Jordanes, Freisingi Ottó, Spalatói Tamás, Brémai Ádám, Regino prümi apát* stb.), pedig a *szkitákkal* kapcsolja össze; ez utóbbi alatt értve minden „Keletről jövő ismeretlen népet”. A „klasszikus műveltséggel” rendelkező szerzők a magyarokat gyakran *Gógtól és Magógtól* származtatták.

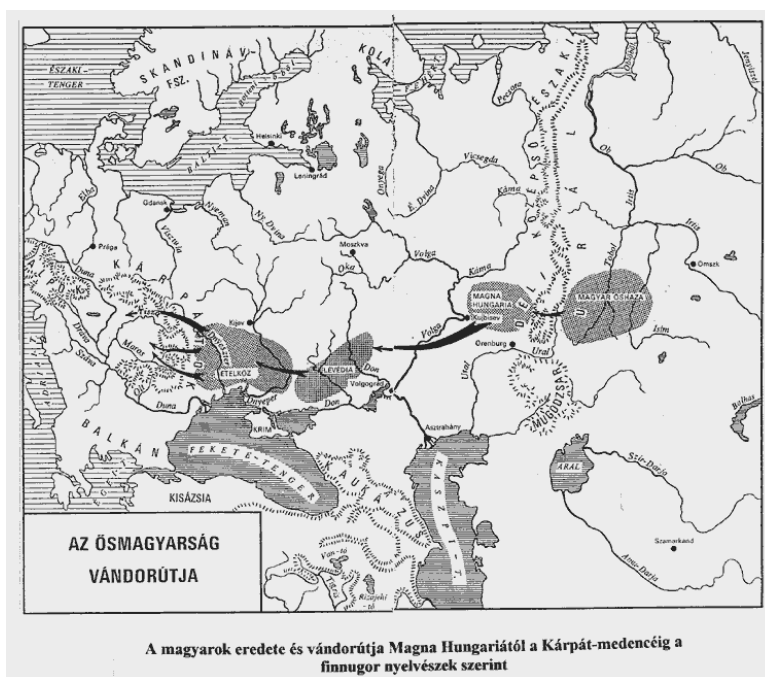
1. *A nemzeti történetírás* nincs lépéshátrányban más európai történetírással szemben; *Hevesi Gábor* (1656-1717), *Bél Mátyás* (1684-1749) és *Timón Sámuel* (1675-1736) szorgalmasan gyűjtik a forrásmunkákat és azok alapján a hun-magyar rokonság tanát vallják. Az Osztrák-Magyar Monarchia idején a XVIII. század második felében az udvar irányított történetírókat (*Kollár Ferenc Ádám, Benczúr József, Kercselics Ádám* stb.) nevez ki, és megtiltja a magyar oknyomozó őstörténet-kutatást. Ettől kezdve egészen a mai napig tartóan szétvált a magyar őstörténet-kutatás. A nemzeti irányzat a forrásmunkák, krónikáink és hagyományaink alapján továbbra is a *Bonfini – Horváth István – Bartal György – Bíró József – Beöthy Zsolt* vonalat követi, a másik, a monarchiát kiszolgálók, majd a marxista elveket követve pedig a magyarság eredetéről új, népünket dehonesztáló „őstörténetet” gyárt, amely csak azt ismeri el „tudományosnak”, amelyben dicső múltunknak nyoma sincs.

2. *A hun származás kérdése.* A „hun-magyar azonosság”, illetve közeli kapcsolat tudata őseinknél és Európa más népeinél annyira természetes volt, hogy a XI-XVI. századok között a magyarokat is többnyire hunoknak nevezték. Középkori történetíróink *III. Béla jegyzőjétől Antonio Bonfiniig* teljes meggyőződéssel hittek a hun és a magyar nép azonosságában. Felfogásuk szerint Árpád fejedelem Attila egyenes leszármazottja, a magyar honfoglalás az Attila halála után honját vesztett hun nép örökség-visszaszerző hadjárata, az erdélyi székelység pedig a nagy Hun Birodalom bomlása után hazánk területén maradt hun néptöredék. 1052-ben *Henrik német császár* contra Hunnorum vezette seregét, 1100-ban egy forrás Szent Lászlót a „hunok királyának” nevezte és 1113-ban II. Béla királyt rex Hunnorumként ismerték. *Heltai Gáspárnál* olvassuk 1575-ben: „Az hunok, kiket mostan magyaroknak nevezünk” és *J.W. Valvasor* 1689-ben megjelent híres könyvében írja, hogy „a hunok a magyarok egy népének tekintendők”. *Ipolyi Arnold, Arany János* és a francia *Thierry Amade* a magyar nép ősi hagyományának hun elődeiről örökölt mondáinak, a magyar eposznak maradványait keresték a Bécsi-, a Képes- és Budai Krónika első részeként fennmaradt ún. Hun Krónikában.

Et a hagyományt a német tudomány képviselői – *Thunmann*, a szász *Éder József* és *Schlözer Károly* –, majd a szlovák *Szklenár György, Dümmler, Büdinger* és *Palacky, Roessler Róbert* és sokan mások „tudákos mesének” minősítették. Roessler támadása mély hatást tett *Hunfalvy (Hunsdorfer) Pálra*, aki szerint a „hun hagyomány nem lehet a magyar nép ősi, keletről hozott hagyománya... a hun hagyomány a XIII. századi krónikások meséje...” Ezt vallotta *Budenz József*, a magyar *Marczali Henrik, Riedl Frigyes, Király György* és *Szinnyei József* is. E nézetet *Szabó Károly, gr. Kuun Géza, Nagy Géza, Munkácsi Bernát, Thüry József, Hirtl Frigyes* és *Vámbery Ármin* támadták, de a kancelláriától irányított magyar-ellenes tudományos világ Hunfalvy mellett foglalt állást. Újabban – 1940-ben – *Ligeti Lajos, Váczy Péter, Eckhardt Sándor* és *Fettich Nándor* tették közzé a hunokról való reális ismereteiket a Németh Gyula szerkesztette Attila és hunjai című kötetben, majd 1943-ban *Szász Béla* jelentette meg a mai napig is időtálló munkáját Attila nagykirály címmel. „Nem lehetünk a Kelet ködlovagjai, de fel kell, hogy emeljük tiltó szavunkat a Dévényen át bejött új-magyarok germán-latin-

keresztény címzésű történetírás ellen is” – olvassuk Szász Bélánál. „**Hoztunk és átmentettünk Keletről is hagyományt, népi hivatásérzetet és kulturális formakincset, nem különben olyan fajtakomponenseket, melyek kitörölhetetlenek és amiknek tudatos elpusztítása bűn és esztelenség lenne...** A magyar lélek krízise azért oly mély – folytatja Szász Béla –, mert formában javarészt nyugatiakká lettünk, de lelkileg és túlnyomórészt fajilag is ezer elszakíthatatlan szál köt ma is Kelethez és emiatt egyedül maradtunk... **Végzetünk, hogy előbb ék voltunk nyugat felé, aztán védőbástya kelet felé...**”

3. *A finnugor származtatási elméletek születése.* 1771-ben a csillagász *Sajnovics János* a *Demonstratio* című munkájában Magyarországon először tett valaki kísérletet a magyar-finnugor nyelv hasonlítására; ezzel egyidőben *Engel János* nyilvánosan támadja a hun-magyar kapcsolatot. *Hunfalvy (Hunsdorfer) Pál* és *Budenz József* a kancellária utasításait követve nyelvi alapon kidolgozzák a magyarságnak a gyűjtögető-halászó finnugor népekkel való rokonságának elméletét. **A finnugrizmusnak alapvető hibája, hogy ahelyett, hogy a magyar nyelvben valóban előforduló finnugor szavakkal és nyelvi fordulatokkal foglalkozna, a magyarságot tudománytalanul és teljesen indokolatlanul a finnugor népektől származtatja.** Márpedig a nyelvtudomány tárgya a nyelv, és nem annak a népnek a története, amely ezt a nyelvet beszéli. A belső-ázsiai eredet mellett e több, mint 200 évig fennálló monarchikus és marxista politika által irányított tan folyamatosan visszaadja helyét a magyarság igaz őstörténetének.

4. *Másféle eredet-elméletek* közül néhánynak a felsorolása inkább a kuriózum, mintsem a magyarság őstörténet-kutatása szempontjából érdemel említést. Ezeket többnyire külföldre távozott nem nyelvész és történész képzettségű jóindulatú „laikusok” alkották, akik többnyire a magyarságnak a magas-kultúrákhoz való tartozásával igazolták a magyarsághoz való kötődésüket. Ezen elméletek alapja többnyire a nem szakemberek által művelt nyelvtudomány volt.

- *Magyar Adorján* a Csodaszarvasról írt Londonban megjelent munkájában adott hangot annak a nézetének, hogy a magyarok „kezdetől fogva, mindenkit megelőzve a Kárpát-medencében laktak”. Magyar Adorján és követői a Kárpát-medence őslakosságát is magyarnak képelték.

- *Csőke Sándor* szerint „a magyar szókincs 95 %-a magyar eredetű”. *Cserép József* indította útnak, majd *Churchward* ezredesnek a MU-ról írt könyve alapján *Csicsáky József* fogalmazta meg azt, hogy a magyarok egy elsüllyedt földrész műveltséget teremtő lakóitól származnak és a magyar az alapja a világ összes nyelvének. E feltevést a Hawaiiiban élő *Vámos Tóth László (Bátor)* az Egyesült Államokban élő *Paposi-Jobb Andor* segítségével „ragozta” tovább „Tamana” tanával, miszerint „ezerszer is a magyar a legősibb nyelv”. E kutatók tételük bizonyítására a földrajzi atlaszokat böngészve 3000 magyarhoz hasonló földrajzi nevet találtak.

- *Bíró József* szerint „az erdélyi Kőrös-kultúrából (Kr.e. 5500) származtatható a Termékeny Félhold térköréből elinduló magyar-összabír hullám megjelenése a Kárpát-medencében... A honfoglaló magyarság zöme – élükön Árpád fejedelem vezetésével – szabír eredetű volt”.

- *Belitzky János* és *Pálfi Károly* (1941) a Biblia alapján a magyarság turáni, szíriai és egyiptomi származását vallotta. Ez utóbbi gondolatot fejlesztette tovább a Montreálban élő *Baráth Tibor*, aki a „magyar fajta” bölcsőjének származásáról nyolc javaslattal áll elő. Szerinte „a magyar népek államalkotó minőségben uralkodó jellegben szerepeltek, és ők alkották meg csodálatos géniuszukkal az emberiség első magas kultúráját...Az Európa tájaira a keleti magyar népek zöme nem Mezopotámiából, hanem a közelebb eső egyiptomi kultúrkörből érkezett”.

- Az etruszk-magyar rokonságot *Kur Géza* képviselte.

- *Zajti Ferenc* szerint „az ősi skytha-hun nép szülte a magyarságot, de ugyancsak a skythák adták őskultúrájukat az Ókornak”.

- Egyre inkább terjedőben van a *sumer-magyar* rokonságnak a nézete, amelyet *Badiny Jós Ferenc*, †*Bobula Ida*, *Csőke Sándor*, *Endrey Antal*, *Gosztonyi Kálmán*, *Hary Györgyné*, *Mészáros Gyula*, *Nagy Sándor*, †*Oláh Béla*, †*Padányi Viktor*, †*Schédel Antal* és †*Zakar András* és sok más szerző képviselt, illetve képvisel. E kutatók közül néhányan komoly művelői a sumerológianak és a Kárpát-medencébe bekerült iráni eredetű népeknek – a szkítáknak, a szarmatáknak (és sauromatáknak) valamint a jászoknak – kultúrája és nyelvi eredetéről való adatokat szolgálnak, de nem „a magyarság” eredetét kutatják. A poszt-sumer lakosság a hszungnu törzsszövetség tagjaiként a hunokkal is bekerültek a Kárpát-medencébe. A sumer kultúra – elsősorban a nyelv – őseinkre való hatását *Bakay Kornél* így magyarázza: „A sumerok a kép (fogalom) írást szóírássá alakították át, jóllehet ez már részben az akkádok (szemiták) uralma idején történt. A sumerokat ugyanis Kr.e. 2600 táján legyőzték az akkádok, ám 2100 körül ismét uralomra kerültek a sumerok. Ezt követően a sumerok egy része észak felé, a Kaukázus irányába vándorolt, nagyobb része pedig véglegesen beolvadt az elámi, majd az asszír (szemita) népbe. A sumer kultúra tovább élt a babiloni birodalomban, majd a kassu és a káld országlásban (Kr.e. 1500-700), amikor a szkíták megjelennek Kr.e. 700 táján, Újbabilónia már csak holt nyelvként ismeri a sumert. Nem lehet véletlen, hogy a világ eddig vizsgált 300 nyelvének mindegyikében megtalálhatók ósumer alapszavak közel sem egyforma mennyiségben. Jelen ismereteink mellett feltehető, hogy a szkíták már a Kr.e. II. évezredben találkoztak sumer nyelvű népekkel a Zagrosz és a Kaukázus közötti térségben; innen ered az ótörök és a sumer nyelv egymásra hatása”. A régészeti adatok alapján a török (türk) népek őshazáját Belső-Ázsiában kell keresnünk és aligha lehet kétséges, hogy a nagyállattartó lovas népek kultúrájára nagy mértékben hatott az ókori Kelet művészete, hitvilága és nyelve.

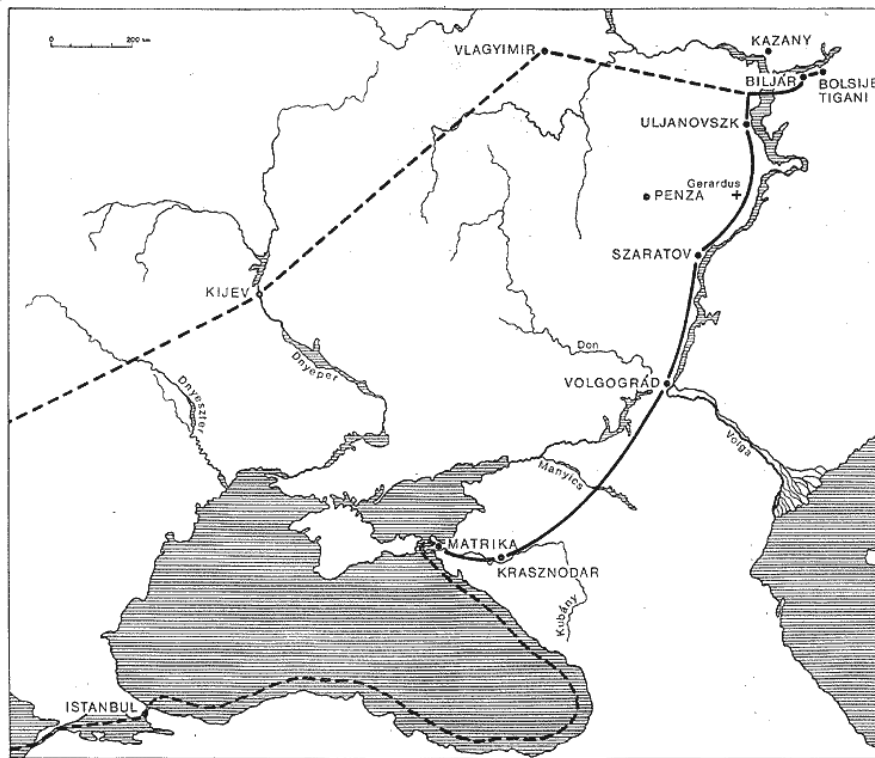
5. Az „Arvisura” (Igazszólások) problémája. 1998-ban a Püski Kiadónál jelent meg két vaskos kötetben *Paál Zoltán* ózdi vaskohász sajátos írása, az *Arvisura*. Mondák, regék, népi hagyományok a palóc kézművesek világából címmel. Az Igazszólások műfaját nehéz meghatározni, talán a regéhez áll a legközelebb. A történet a belső-ázsiai óhazában kezdődik és különösen sokat foglalkozik a hunok történetével és életével. Paál Zoltán táltos regős népművész, aki ihletettségében, öntudatlanul úgy hasonlítja és gyűjti össze őseink történetét, hogy a népi hagyományok elvesztik élüket és igazi regévé nemesednek. Paál Zoltán regős kultúrájában egységes ősi nagyállattartó világban látja a magyarságot, mely világ a Kínai Nagy Faltól a Kárpát-medencéig húzódott. A szerző sajátos írásában a régmúlt idők tiszta forrásvizét emberi tisztességgel és jó szándékkal hozza felszínre, hogy elvezessen bennünket az általa „megálmodott” őshaza mesevilágába. A regei múlt nem sért hiteles történelmet, de elviszi az olvasót egy olyan csodálatos világba, amelyet „európaivá válásunkkal” elvesztettünk. A szerző egyetlen könyvet nem olvasott a magyar őstörténet témájából, ismereteit az utolsó manysi főtáltos unokájától szerezte.

A magyarok és a kelet-kutatás

A magyar Európa egyetlen népe, amely részben Ázsiából származtatható; a magyarság „Eurázsia kicsinyben”. A magyarság „mássága” egyrészt felelősséget követel múltunk kutatóitól, másrészt ennek tudomásulvétele és elfogadása záloga fennmaradásunknak.

A magyar Belső-Ázsia kutatókat általában nem övezte dicsfény. Munkásságukról külföld alig szerzett tudomást, és eredményeiket gyakran idegen kutatók sajátították ki. Nekünk magyaroknak azért volt kulcsfontosságú Belső-Ázsia kutatása, mert e nélkül sem östörténetünk, sem magyarságunk nem érthető meg. A magyarok kelet-kutatása nem az egyetemes emberiség ismeretének gyarapítását, hanem saját múltunk megismerését jelentette; számunkra a Kelet-kutatás eredetünk tudatából táplálkozott.

Őshaza-kutatásunk már a X. században elkezdődött. *VII. Bíborbanszületett Konsztantín* császár említi, hogy Tormás herceg, Árpád fejedelem dédunokája közli vele, hogy „küldöttjeik mind mostanáig meg-meglátogatják a keleti türköt”. A X. századi török *volgai bolgárok* folyamatosan közöltek híreket Belső-Ázsiából. A XI. században a Kazár Birodalom területére költözött *kunok* jó kapcsolatokat tartottak fenn Belső-Ázsiával. *Julianus barát* 1235-36-os útja alkalmából a keleten maradt magyarok keresése közben sok információt szerzett Belső-Ázsiáról. A vallon származású *Rubruk* 1243 húsvétján a mongol nagykan udvarába került, és visszaemlékezéseiben megemlíti, hogy az odasereglettek között magyarok is voltak. A *Képes Krónika* szerzőjének jó ismeretei voltak a kitajok népéről.

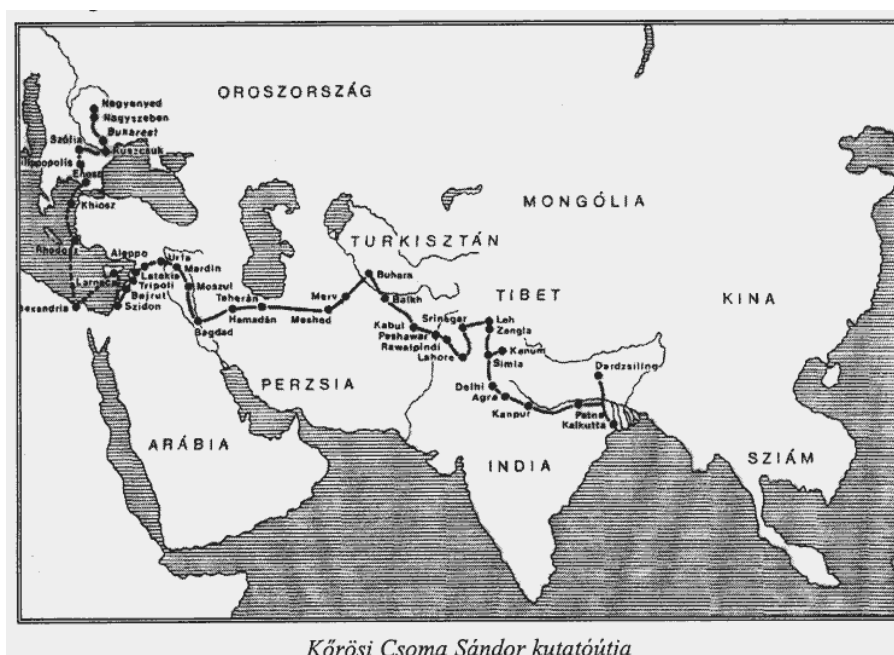
Julianus első útja

Magyarországi Illés (Elias Hungarus) 1340-ben érkezett vissza Avignonba a mongoloktól. *Magyarországi Gergely* (Gregorius de Hungaria) Khambalikban (a mai Pekingben) is járt, öt évet töltött a mongolok között és 1346-ban érkezett vissza Európába. *Escandeli Máté* (Mateus Escandel) Kína belsejéig jutott el ahol 1399-ben halt meg. A kínai magyar misszió az 1600-as években tevékenykedett Pekingben; kiemelkedő alakja *Schall atya* volt, akinek 1665-ben jelent meg a *Historia narratio* című műve. 1623-ban II. Apafi Mihály udvari káplánja *Johann Grueber* volt, aki miután Kínában járt a nagyszombati egyetemen Belső-Ázsiáról adott elő.

Zalánkeményi Kakas István és *Tectander György* belső orosz területekről adtak hírt (1516-26 között), *Hatvani Turkoli Sámuel* Nagy Péter cár szolgálatába állt és a Krim-i falvakról adott tudósítást, „melyekben magyarul beszélnek”. *Orlay János* (1770-1829), majd követője *Nagylaki Jakcsics Gergely* 1804 tavaszán a kaukázusi magyarokhoz jutott el. Egy *Szabó nevezetű nazarénus* hittérítő 1805-1822 közötti bagdadi útja során „több milliónyi ázsiai magyarról” szerzett tudomást. *Ógyallai Besse János* (1765-1841) a Kaukázusban maradt szavárd magyarok között járt, de mivel kutatásainak eredményeit az osztrák kancellária nem fogadta el, útleírását Franciaországban adta ki. *Márlaki Jerney János* 1844-ben a párthusoknál járt.

Zichy Jenő (1837-1898) expedíciói 1895 és 1898 között irányultak Oroszország- és Kína felé. Zichy Jenő jó szakemberekkel – *Szentkatolnai Bálint Gábor* nyelvessel, *Szádeczky-Kardoss Lajos* történésszel, *Wosinszky Mór* régésszel „dolgozott”. Az expedíció eljutott a Turáni-alföld két ősi központjába, Buharába és Szamarkandba. Zichy Jenő harmadik expedíciója alkalmával *Pósta Bélát*, *Jankó Jánost*, *Pápay József* nyelvészt is magával vitte. Az expedíció átkelve a Góbi-sivatagon eljutott Pekingbe, majd Ázsiát megkerülve érkezett haza. Mongóliában „a székelv rovásírásra emlékeztető sírfeliratokat” találtak.

Legnevezetesebb Belső-Ázsia kutatónk *Kőrösi Csoma Sándor* volt (1784-1842). A magyarok belső-ázsiai származását az erdélyi nagyenyedi kollégium könyvtárában olvasott nagy Világtörténelmekből (*Plano Carpini*, *Barhebraeus*, *D’Herbelot*, *Colbert*, *Abulgázi*, *Deguignes*, *Szekér Joachim*, *Johann Eberhardt Fischer*, *Klaproth* stb.) ismerte meg, majd Göttingenben *Johann Blumenbach*, az antropológia atyja indította útjára megmutatva neki 20 jugar koponyát mondván: „Sándor, a magyarok olyanok, mint ezek a jugarok. Ha oda mégy, ahol ezek az emberek élnek, jó helyen keresed őseidet...” Kőrösi Csoma Sándor indítatásáról így írt: „Azon fáklyánál fogva, melyet Németországban gyűjtöttem meg, elindultam nemzetem eredetének fölkeresésére...” Kőrösi így indult el 1819. november 28-án 100 forinttal a zsebében útlevél nélkül Szófián, Cipruson, Bagdadon, Buharán, Afganisztánon és Kashmiron keresztül a ladaki Lehbe, majd Lahorban az angoloktól megbízást kapott egy tibeti-angol szótár megírására. A zanglai kolostorban töltött évei alatt sok ismeretet szerzett a magyarok őseiről. 1942 elején útnak indult, hogy megtalálja a magyarok őseit Kelet-Turkesztánban, de április 11-én végelgyengülésben Dardzsilingben meghalt. A halálos ágyánál levő *A. Campbell* doktor visszaemlékezéseiben ezt írja róla: „Minden reménye az volt, hogy eljusson legforróbb vágyakozásainak végcéljához, hazája eredetének fölfedezése érdekében a jugarok földjére...”. Kőrösi Csoma Sándor végrendeletül – amint ezt 1832. április 30-án báró *Neumann Fülöphöz* írt levelében írta – ezt hagyta az utókorra: „...A’ki utánnam megindul... egyenest Nagy- és Kis Bukáriába menjen és onnan kezdje el vis’gálódásait; chinai Tatárországnak beljebb eső részei azok a helyek, ahol a magyar nemzet bölcsőjét keresnünk kell...”

Kőrösi Csoma Sándor végrendeletét *Vámbéry Ármin* (1832-1913) zsidó származású turkológus követte, aki második közép-ázsiai útja során 1863-ban jutott el Kelet-Turkesztánig, de a politikai és vallási forrongások miatt nem tudott bejutni a „Nagy Mennyei Birodalomba”. „A külföldön elért káprázatos sikerrel, az egy csapásra megszerzett világhírről szemben állt a honi körök értetlensége, irigysége és rosszindulata” – írja róla *Hazai György* (1986). *Berzenczey László* 1873-ban eljutott Kashgárba, de a kirgizek fogságába kerülve nem jutott tovább. *Mezőkövesdi Újfalvy Károly* (1842-1904) felesége, *Claire-Virginie-Marie Bourdon* segítette útjában. Közép-Ázsiában a turkesztáni népek körében végzett antropológiai és néprajzi kutatásokat. Egyedülálló leírást adott a kashgári ujugurokról és a tádzsikokról; munkáit – a magyar hivatalos körök érdektelensége miatt – Párizsban adta ki. *Almásy György* (1867-1933) geográfus Ausztriában időtálló munkát jelentetett meg a belső-ázsiai kazakokról és a kirgizekről.

Széchenyi Béla (1837-1918) – gróf Széchenyi István fia – kelet-ázsiai expedíciója 1877-1880 között zajlott le. Expedíciós társai *Gustav Kreitner* (1848-1913) térképész, *Szentkatolnai Bálint Gábor* (1844-1913) nyelvész és *Lóczy Lajos* (1849-1920) geológus voltak. Az expedíció 1878-ban eljutott Dunhuangba, ahol rájöttek arra, hogy e freskók a magyar őstörténet számára hihetetlen kincseket rejtegetnek, de nyelvészük betegsége miatt meg kellett szakítaniuk kutatásaikat. Lóczy Lajos felhívta Steint Aurél figyelmét a Kelet-Turkesztánban megfigyelt magyar-belső-ázsiai kapcsolatokra.

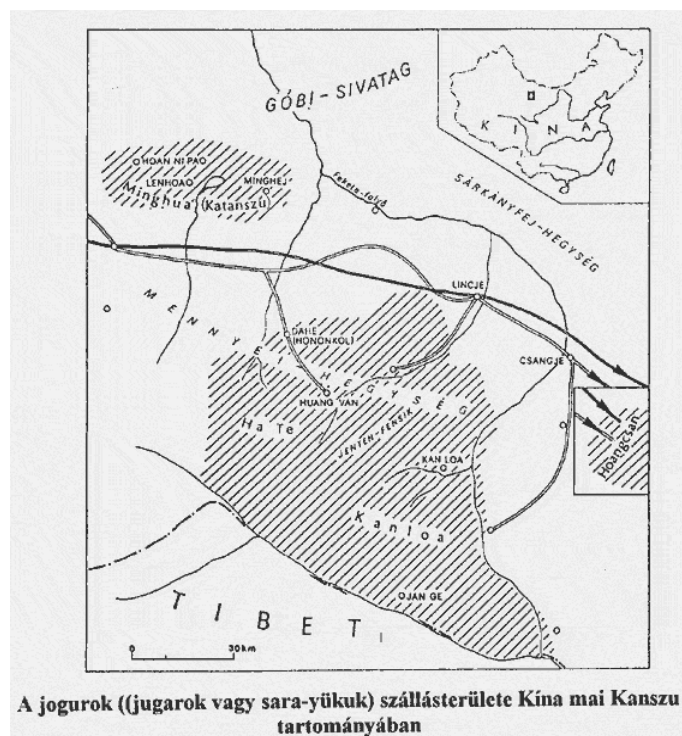
Stein Aurél (1862-1943), miután Magyarországon belső-ázsiai kutatásainak terve nem talált támogatóra, Angliában telepedett le és kutatásait brit állampolgárként végezte. Első belső-ázsiai útja alkalmával 1900-ban az ősi Selyem Út menti romokat térképezte föl. Második expedíciós útja (1906-1909) a Tárím-medencébe vezetett, majd a Lóczy Lajos által jelzett Dunhuangban egy befalazott szentélykönyvtárból 6000 tekercset, 3000 kézirat-lapot és 5 ládányi egyéb régiséget szerzett meg és küldött a londoni British Museum-ba, amiért Angliában lovaggá ütötték. Harmadszor is visszatért Belső-Ázsiába, amikor a Turfáni-mélyföldet térképezte fel és újra a Tárím-medencében dolgozott és ásatásokat vezetett egészen 1916-ig, amíg a kínaiak Hszincsiang, Ordos és Kanszu tartományokat el nem foglalták. Legjelentősebb ásatása a hajdani ujugur főváros Asztana (Ilihot vagy kínai nevén Gaucsong) temetője volt, ahol a feltárt 500 körüli sírból olyan emberek voltak eltemetve, mint akik Árpád

népével a Kárpát-medencébe érkeztek és olyan „halotti szemüvegek” és részleges lótemetkezések kerültek elő, mint a magyarországi honfoglalás kori sírokból. „Hiszem – írja Stein Aurél –, hogy azokat, akik Árpáddal együtt jöttek be a magyar földre a belső-ázsiai törzsökös türkök közé sorolhatjuk”. Végrendeletében minden szellemi hagyatékát – kézíratait és könyveit – a magyar államra hagyta.

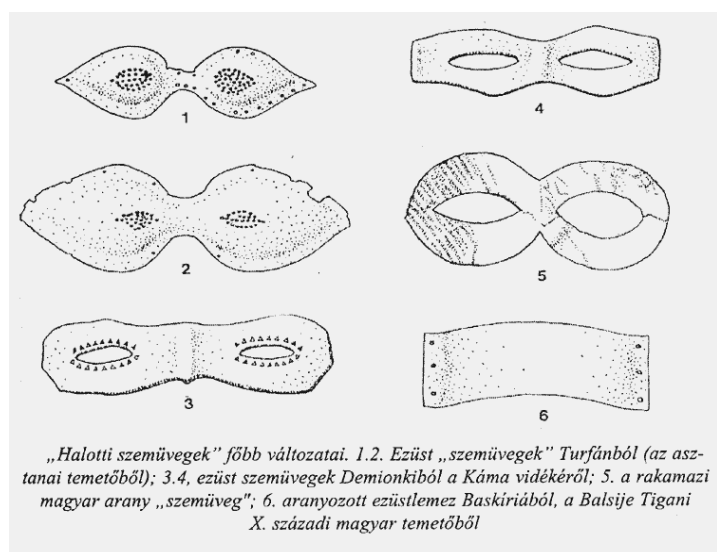
Koepe Viktor 1938 körül tette közzé belső-ázsiai utazásainak megfigyeléseit, ahol leírta, hogy Mandzsúriában látta azokat az embereket „akik a mi népünk vonásait juttatta eszébe”. „Mintha csak a mi székelyeink vagy csángóink jelentek volna meg előttem” – írja. Leírja a magyarokéval szinte teljesen azonos „székelykapukat” és az antyui nyelvjárásban talált sok magyarban is használatos szót (leány, apa, anya, test, száj, ló, nap, szív, szem, fej, kapu, rossz, jó stb.).

Kiszely István és *Cey-Bert Gyula Molnár Péter* operatőrrel az 1980-as években többször jártak Hszincsiang-Ujgur és Kanszu és Ordosz tartományokban együtt dolgozva az ottani Közép-Ázsiai Kutatóintézet, a Néprajzi Múzeummal és a dunhuangi barlangtemplomok kutatóival. Hozzájutottak a Stein Aurél féle ásatási anyagokhoz és több ízben látogatták meg a Kanszu tartományban élő azon jugarokat (yogurokat vagy yüküket), akikhez Kőrösi Csoma Sándor szeretett volna eljutni. Későbbi útjaik során együtt dolgoztak *Csang Rei* kínai zene-kutatóval, akinek segítségével megfigyelték a jugarok embertani arculatát, zenevilágát, étkezési technológiáját, monda- és mesevilágát, hiedelemvilágát és balladakincsét. Hosszabb időt töltött Hszincsiang-Ujgur és Kanszu tartományban *Kovács Ágnes* néprajzkutató és gyakran jártak ki Belső-Ázsiába a Gödöllői Agrártudományi Egyetem hallgatói; az első kutatóutat *Somfay Dávid* vezette. 1989-ben, majd utána a magyarok belső-ázsiai „nyomait” *Bárdi László* pécsi tanár, *Du Yaxiong* kínai zenetörténész és *Érdy Miklós* New York-i fogorvos kutatta.

Benkő Mihály turkológus könyvtáros 1988 óta szinte évente jár Mongóliába, ahol elsősorban a honfoglaló magyarság néprajzi párhuzamait kutatja. Maradandó munkája a honfoglalás kori magyar sírokból is talált „halotti szemüvegek” belső-ázsiai párhuzamainak a kimutatása.

Munkájának lényege, hogy „a leghonfoglaláskoribb” régészeti lelet, a halott szemére helyezett sima vagy domborított és kilyukasztott „szemüveg” vagy a teljes arcot fedő „halotti maszk” magyarországi előfordulását (Rakamaz, Tiszaeszlár, Zalaszentgrót, Szabadkígyós, Hajdúböszörmény, Bana stb.) nemcsak a Dnyeper vidékén (Manvelovka) találta meg, hanem azt Nyugat-Szibérián (Balsije Tigani, Demionki, Gorbunyata, Tankejevke) és Kirgizisztánon (Kenkol, Kara Bulak, Dzsallak Dzsebe stb.) át Belső-Ázsiáig (Turfán-Asztana stb.) viszi vissza. Ez a temetkezési szokás tehát nem finnugor, hanem belső-ázsiai. „Tekintve, hogy a textil, illetve bőralátétes, ezüst- aranszemes „szemüveges” halotti álarc a honfoglaló magyarság előkelői között és harcos közép-rétegében elterjedt volt – olvassuk Benkő Mihálynál – valószínűnek kell tartanunk az ősmagyaroknak és Belső- és Közép-Ázsia ogur-türk törzseinek közvetlen kapcsolatát”.

Itt kell megemlítenünk a Délnyugat-Mongóliában élő „mongóliai magyarok” problémáját; magukat *magarnak* nevezik. Hagyományaik szerint népük többi része a Kr. utáni VII-VIII. században azért vándorolt nyugatra, mert nem akart háborút veszteni, leigáztattak ott tovább élni. Őket Kovács Imre vizsgálja és látogatja meg évente.

A Nepál középső-nyugati részében élő *magarok*ra Michael Opitz amerikai etnológus hívta fel a figyelmet; a nők helyzetéről Molnár Augusztina, a Banyan-i dombvidéken élőkről John T. Hitchcock, szertartásaikról David E. Watters és kultúrájukról Gary Spehperd írtak. A magyar kutatók közül elsőnek Wojnarovich Elek halbiológus járt közöttük, utána Fekete Ferenc diplomata, Kiszely István antropológus, Lovass Ferenc, Boda Sarolta és Kunckel Béla, majd legutóbb Csáji László Koppány dolgozott közöttük másodmagával. A magyarok feltehetően Közép-Ázsia vagy Mongólia felől érkeztek mai szálláshelyükre nyugat felől kerülve meg a Tibeti-hegységet. Feltehető, hogy a hsziongnu törzsszövetség egy „kivetett tagjaként” érkeztek Uszang környékére. Függetlenségüket a XVIII. századig megőrizték. Mai „hivatalos” lélekszámuk 274 000; hét törzsre oszlanak; ősi írásuk az akarika szótagírás. Sírjaikra kopjafákat helyeznek, amelyeken napkerék látható. Siratóénekeik la-pentaton dallamúak.

A magyar őstörténet kulcsa: a belső-ázsiai hunok

A hun-kutatás nélkül nincs magyar őstörténet. Gyökereink olyan területekre – Belső-Ázsiába – vezetnek, amely terület múltját Európában nem, vagy csak alig ismerik. A hunokkal kapcsolatban az antik történetírás az ókori földrajztudomány évezredes képtelenségeit ismételteti. *Ammianus Marcellinus* (330-395) soha nem látta a hunokat, mégis az ő „leírása” vált Európában irányadónak: „A hunok arca alakatlan...nem ismerik a meleg és főtt ételeket, gyökereket és nyershúst esznek, úgy élnek, mint a vadállatok...”- írja. Pedig ebben az időben volt már hiteles leírás a hunokról; *Olimpiodorosz* 412-ben járt követségben a hunoknál és *Priszkosz rhétor* 448-ban Hunniában és Attila udvarában tartózkodott.

Az ázsiai hunok

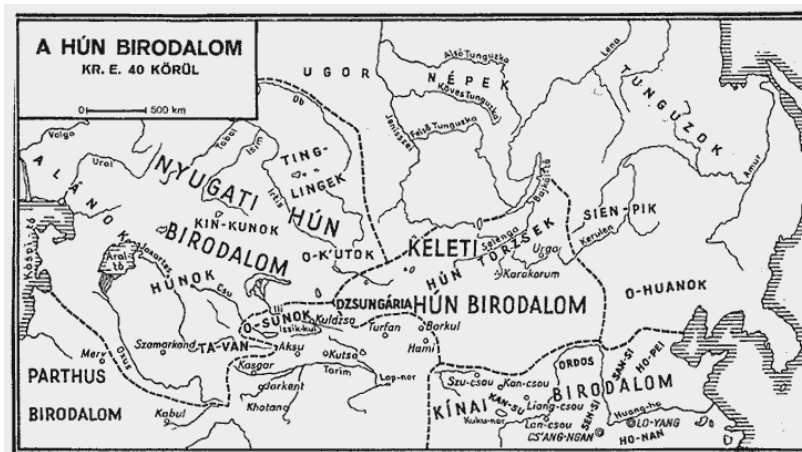
A „hun” szó mongol nyelven annyit jelent, mint „ember”. A hunok ismert története valamikor a késő-bronzkorban kezdődik. A hunok őshazája a Góbi-sivatagtól északra talán a Selenga folyó völgyében lehetett, birodalmuk kezdetben a ma Kínához tartozó Belső-Mongóliában, Ordosz vidékén alakult ki, de a Kr. előtti II. században már a Tárím-medencétől az Iszik Kölig és a Szaján-hegységtől a Bajkál tóig terjedt. A birodalom határai állandóan változtak. Ismert történetük a Kr. előtti első évezred elején kezdődik. A kínai *Konfúcius* (Kung Csiu, Kr.e. 551-479) a hunokat senjün (csenjün) néven említi, mint olyan népet, amely már mintegy 350 éve a Góbi-sivatag peremvidékén él. A Kr. előtti IV. századi kínai forrásokban már gyakran találkozunk a hunokkal, akikkel szemben a kínaiak változó sikerrel harcolnak. A hunok ismert nagy fejedelme *Mao-tun* a Kr. előtti 200-as években egységes irányítás alatti erős államot szervezett, melynek fővárosa Karakorum környékén volt. Kr.e. 174-ben leigázta az ellenséges tunguz, a jüe-csi (tokhár) az o-sun, majd sok más népet. Ez a hun expanzió mozgásba hozta Belső-Ázsia népeit és indította el a későbbi nagy népvándorlás első hullámát. Mao-tun ekkor levelet küldött a kínai császárnak írván: „mindezen népeket hunná tettem és az összes nyilas népek egyetlen családban egyesültek”. *Csang K'ien* kínai vezér Kr.e. 128-ban a hunok fogságába került, onnan visszatérve megbízható – számunkra is igen hasznos – adatokat közölt a kínaiaknak a hunokról. Kr.e. 122 után *Ho K'i-ping* kínai vezér nagy támadást intézett a hunok ellen, aminek következtében a Hsiungnu Birodalom egysége a Kr. előtti I. század közepére fokozatosan csökkent és a hunok központja az Orhon, a Szelenga és a Tola folyók forrásvidékére húzódott vissza.

A Hun Birodalom ekkor kettévált: az „északi hunok” más népekkel együtt Kr.e. 51 körül kínai vezetés alá kerültek, mint Kína hűbéresei a Csi-csi által kiűrtett Észak-Mongóliába, az Orhon-folyó környékére vonultak. E hűbéres viszony nem tartott sokáig, mert a kínaiak megtámadták a Belső-Ázsiában maradt hunok szállásterületeit; Kr.u. 87-ben 200 000 hun hódol meg a kínaiaknak. Kr.u. 91-ben *Keng K'uei* tábornok ismét nagy erővel tört be a volt hun területre és ott győzelmet aratott. Az északi hunok egy kisebb csoportja áttelepült a mai Észak-Shanhszi tartomány területére és átmeneti vezetőválságok után Kr.u. 216-ban végzetes vereséget szenvednek. Kr.u. a IV. században alakult ugyan három kis utódállam – a „Korai Zhao”, az „Északi Liang” és a „Kései Xia”; valamennyiük sorsa a beolvasás lett. A Han Birodalom bukása után Kr.u. 220 után az északi hunoknak Ordosz környékén újra sikerült függetlenségüket kivívniuk és ezt megszűnésükig meg is tartották; ettől kezdve – bár területükön továbbéltek – nem játszottak jelentős szerepet Belső-Ázsia történetében. Kínában 439-ben megszűnt az utolsó hun állam.

A hunok nagyobbik része – a „déli hunok” Csi-csi vezetése alatt megőrizte függetlenségét. A helyzet mérlegelése érlelte meg Csi-csiben azt az elhatározást, hogy a hozzá hű törzsekkel együtt Kr.e. 56-36 között elhagyja a hun nép ősi észak-mongóliai szállásterületét és a

fojtogató gyűrűből a Dzsungár-kapun átkelve nyugati irányba a közép-ázsiai Turáni-alföld felé törjön ki. Előbb az o-sunok (vuszunok) országát foglalta el, majd az o-k'utokra (a későbbi ogurokra), a kienkunokra (kirgizekre) és a tinglingekre került a sor. Csi-csi tündöklése azonban rövid ideig tartott; a kínaiak vuszun és Kangkü-beli szövetségeseikkel elfoglalták Csi-csi székhelyét; Kr.e. 36-ban Csi-csi maga is az ütközetben halt meg. A nyugatra került valaha magashegységi hunok a Turáni-alföldön északi részének síkvidéki lakóivá váltak. Itt vereséget szenvedtek a szienpi néptől és ettől kezdve csak szórványos kínai adat van róluk, mert kikerültek a kínaiak látóköréből. Az utolsó részletes kínai leírás a sztyep népeiről a 350-et megelőző időből származik, amikor a források a kienkunokat és a tinglingeket említik; ez utóbbiak neve is lassan eltűnik és ti-li vagy tielő néven jelenik meg. A déli tinglingek *kao-kü ting-ling* vagyis „magas kocsijú tingling” nevet viselik. Ők azok, akik 350, a déli hunok Európába vonulása után az ő helyüket elfoglalják és ott 460-ig maradnak. A déli hunok új szállásterületükön időszakosan szövetségre lépnek Khorezm állammal. Kisebb csoportjuk déli irányba megy és Szogdián át Északkelet-Afganisztánba jut. A déli hunok a történelmi forrásokban már *uar* és/vagy *hun* néven szerepelnek. A Heftal-dinasztia után világosabb arcszínük miatt *heftalita* (*hepta*) vagy *fehér hun* (görögül: *leukoi ounmoi*) néven ismerik ezen városlakó hunokat. *Prokopiosztól* tudjuk, hogy a fehér hunok olyanok voltak, mint a „többi türk nép” és írásuk a „türk rovásírás” volt. *Sun Yun* a fehér hunok szállásait írja le, kitér állattartásukra, ruházatukra és ételeikre. A déli hunok zöme az Oxus és a Yaxartész folyók közötti Csu folyó és a Balhas-tó menti szállásterületükön újra megerősödnek és Kr.u. 350 körül nyugat felé indulnak. Elindulásuk oka ismeretlen; egyesek a soso nép támadásaira, mások a zsuanszuankéra gyanakszanak. A legvalószínűbb Balambér hódító szellemű uralkodó személye, aki észrevette, hogy a hunok nyugati szomszédai meggyengültek és a hunoknak e magaskultúrájú népek övezte területen nincs további terjeszkedési lehetőségük.

- *A hsziungnu és a hun nép azonossága.* A „hsziungnu” (xiongnu) népnév ebben a formában a Kr. előtti 318-ban jelent meg Észak-Shanxi területén egy ütközet kapcsán, majd Kr.e. 312-ben „xionanu” formában találjuk Loufan területén. Kr.e. 265-ben már a „hsziungnuk – az ázsiai hunok” eljárásairól olvasunk. A Kr.e. 254-222 között élt *Xi Wang* már egyértelműen a hunokat nevezi hsziungnúknak, akik ellen *Qin Shi-huang* császár (221-210) a Nagy Falat emelte és *Wang Zhao-jun* kínai udvarhölgy a hun-hsziungnú bördobok hallatán kesereg. *Zhang Guo Ce* hsziungnúknak az összes „barbár” népet nevezi, majd ugyanő ezt a hu népekre vonatkoztatja, akikben a hsziungnuk ősei, a „protohsziungnúkat” látjuk. A Kr. előtti II. évszázad végén élt *Szemacsien* már egyértelműen a hunokra vonatkoztatva ír a hsziungnúkról. A hun és a hsziungnu név azonosságáról a kutatók csak az elmúlt kétszáz évben kételkedtek; a francia *J.L. De Guignes* (1723-1800) a két név alatt értett nép azonosságát még természetesnek tartja. A tudomány mai állása szerint a kutatók többsége forráskutatásaik alapján újra azonosnak tartják e hsziungnu és az ázsiai-hun népet.

A hunok kultúrájáról

- *A hunok nyelve.* Ha a sinológusok valaha is a magyar őstörténettel foglalkoztak volna, messzemenő szakmai következtetéseket vonhattak volna le abból, hogyan „ment át” egy Kína szomszédságában élő néphez az a sok, a kínai nyelvben még ma is előforduló szó, amely a magyar nyelvben is megvan. A hsziungnuk nyelve ugyan török volt, de nagy kínai szókinccsel rendelkeztek (nű=nő, ma-ma=mama, papa=papa, lian=lány, kou=kutya, mao=macska, csi=csirke, ge=galamb, mi-feng=méh, luó=ló, pej=pej, sün=sün, pu-li=puli, sha-mang=sámán stb.) *Priszkosz* rhétortól tudjuk, hogy Attila tudott „gót” nyelven, Aetius barátjával latinul, a bizánciakkal görögül beszélt övéihez, pedig (az óbolgárral és a mongolra emlékeztető) „török” nyelven szólt. Az Attila udvarában levő személyek neveinek mind török jelentése van (Mundzsuk=„gyöngy, ékszer”, Öktar=„erős, hatalmas”, Ajbárs=„holdpárduc”, Arqan=„tiszt, szép”, Hernek=hőseember”, Dengi(t)zik=„tengerhez hasonló”, Qaráton=„fekete ruhás”, Bársig=„párduchoz hasonló”, Kürsig=„derekas, nemes”, Eskam=„nagy pap”, Qilqil=„szilárd jellemű”, Ésle=„a nagy öreg”, Verik=„erős”, Blide=„bölcshatalmód”. Mindebből egyértelműen megállapítható, hogy a fejedelmi nemzetségek tagjai török nevet viseltek, tehát *a hunok, illetve a hunok vezető részének nyelve* – amellet, hogy a hun törzsszövetség tagjai közül többen szaka típusú kelet-iráni nyelvet is beszéltek, – *török volt*, de a hun törzsszövetség keretében voltak, akik más iráni és altaji nyelveket beszéltek. A hsziungnuk török nyelvvel jelenleg a pekingi török-kínai nyelv kutatásával foglalkozó intézetben foglalkoznak, amelynek vezetője *Chen Zongshen* professzor.

- *A hunok vallása.* A hunok legfőbb istene az Ég istene, a tengri chan (Tengrikán) volt, a többi isten-szerű lényt – a Napot, a Holdat, a Tűzet, a Vízet és a szent fákat – csak „tisztelték”; ezek alávetett szerepet játszottak vallási életükben. Tulajdonképpen egyistenhívők voltak, ahogyan minden sztyepi nép az. A tengri chan fia a mindenkori főkirály a tanhu. Hitük szerint a ló az ég állata, a szarvas pedig a Napé. Hitéletükben fontos szerepet játszottak az ősök, akiket a földi életben állatok testesítettek meg. Ősi hitük mellett *Világosító Szent Gergely* írta, hogy „a IV. században a hunok közül sokan tanulják a keresztény vallás tanait...” A hunok között a Kr. utáni V. század elején jelentős keresztény hittérítő munkát végzett *Nicetas remesiani*, *Theotimus* tomi püspök és *Aranyszájú Szent János*. *Szent Jeromos* 407-ben írta, hogy „a hunok is énekelnek zsoltárokat és a keresztény hit erősen terjed Skythiában”. *Zakariás rhétor* írja, hogy „a keresztény hittérítők 523 táján hun nyelvre lefordított iratokat adtak ki, sőt a hunok közül sokan megkeresztelkedtek”. Maga Attila is, – mint a legtöbb belső-ázsiai uralkodó – eltúrte, sőt támogatta a különböző ideológiákat és vallásokat.

- *A hunok halottkultusza,* mint minden nagyállattartó lovas népnél rendkívül jelentős. A halottakat többnyire koporsóba helyezik, sírjaikba sok használati tárgyat – fegyvereit, ruháit és ékszereit helyezik útravalóul. A halott szemét –, ha az életben is szemüveget használt –, „halotti szemüveggel” látják el és az előkelők az eltávozott özvegyeit is vele temetik a sírba. A halott fölé földből to-lót – halmot – hordanak. Igen gazdag hun sírok Noin Ulából (Nojon Uul-ból) kerültek elő, ahol a régészek sajátos nemezszőnyegeket, selymeket, gyapjuszövetet, tükröt, nefrit-ékszert, lakkcsészéket, öntöttvas edényeket, csengőket, fegyvereket, lószerszámokat, kanalakat és földművességükre utaló eszközöket és az intenzív földművességre utaló gabonát (búzát, árpát és kölest) találtak. Az ordoszi Ahluhajdeng-i (Aluceideng-i) Kr. előtti IV-III. századból való fejedelmi sírban a Magyar Szent Koronához igen hasonló kör- és keresztpántos koponyát találtak, amelynek tetején a „behit kusi” – a „boldogság madara” volt; ilyen fejdísz a belső-ázsiai hun fejedelmek viseltek. Hun sírból – a Kr.utáni II. századból származik a világ első zabla- és kengyel-lelete. Művészi kifejezéseikben az absztrakció fontos

szerepet játszott; ezt az ordoszi szárnyas griffek és szarvas-oroszlán harcokat ábrázoló bronzok bizonyítják.

- *A hunok írásáról* a „rovásírás” fejezetben szólunk bővebben. A hun volt az első olyan nagyállattartó lovas nép, amelyről teljes bizonyossággal tudjuk, hogy volt írása, hiszen írás nélkül óriási birodalmukat sem kormányozni, sem igazgatni nem tudták volna. Ez az írás képezte a lovas népek egyetemes írásának az alapját, amelyet a türkök, az európai utrigurok, kutrigurok és a magyarok is maguknak átalakítottak. A fehér hunokról feljegyzik, hogy szerződéseiket „fadarabkákra” jegyzik föl.

- *A hunok földművessége és állattenyésztéséről* a Kínai Évkönyvek tájékoztatnak bennünket. Innen tudjuk, ha a gabonatermésük nem volt számukra elegendő, azt kereskedelem útján szerezték be. Ugyanakkor, amikor a kínaiaknak szükségük volt búzára, árpára vagy kölesre, netán húsrá, az állatokat tízezres nagyságban vásárolták a hunoktól, amiért porcelánt, tust, selymet, puskaport és más árucikket adtak. A kínaiak a hunoknak egy sajátos búzafajtájáról is említést tesznek. Állatállományuk (ló, öszvér, szamár, juh, kecske, szarvasmarha és teve) óriási volt. Amikor *Kok-le* király 39 000 hun foglyot ejtett, velük 50 000 ló és 600 000 juh is birtokába jutott. A mongóliai Najma Tolgoj és más lelőhelyekről az imént felsorolt állatok mellett nagy számban kerültek elő sertés-csontok is, ami fejlett, letelepedett életmódot, kézművességet és kereskedelmet feltételez. Nagy „echós-szekereiket” nem lovak, hanem szarvasmarhák vontatták. Az ivolgai hun telepen sok földműves-szerszám került napvilágra, melyek jelentős része jó minőségű vasból és bronzból készült. A hunok életében a vadászat csak fegyvergyakorlatnak és sportnak számított, hiszen földművességük és állattartásuk fedezte élelem-szükségleteiket.

- *A hunok szállása, életmódja és viselete.* A régebbi nézeteket, hogy a hunok „nomád állattartók” voltak revideálni kell, hiszen az utóbbi évtizedek régészeti feltárásai olyan állandó lakóépületekből álló településeiket hozták a felszínre, amelyek a földművesség, a kézművesség, a kézműipar és a kereskedelem középpontjai voltak (Noin-Ula, Najma Tolgoj, Ilmovaya, Pagy, Deresztuj, Nyizsnye-Ivolginszkoje gorogyiscse, Oglahati, Ivolga stb.). E lelőhelyek nagy részén a tartósítás vagy a száraz hideg vagy a száraz meleg miatt a tetemek és a textil-félék jól megmaradtak. Az ekepapucsok, a sarlók és az örlőkövek mellett búza, árpa, köles is került elő. A sírokból finoman szőtt textilek és ruhák származnak. A férfiak és a nők egyaránt lábszár közepéig érő tunikaszerű, előrenyíló, térdig vagy combközépig érő jobbról balra záródó kabátot (kaftánt) viseltek, amely deréktól fölfelé fel volt vágva és amelyet övvel erősítettek össze. Általában kecskebőrből vagy textiltől varrt hosszú nadrágot viseltek, amelynek szárát a bokánál összehúzták és bőrsaruba bújtatták. Télen a ruhák ujjának végét elköttették és egyes részeit prémmel bélelték. Ruháik igen finom anyagból, selyemből, vászonból vagy gyapjúból készültek; ezeket színes hímzésekkel díszítették. Íjtartójukat a férfiak övükhöz erősítették, tarsolyukban tör, kés, fenőkö, fésű és tűzszerzám volt. Fejüket csúcsos előrehajló cobolyprémes, cikádiadíszes görbe süveg, „sisak” fedte. A nőknél a nyakpereceknak rangjelző szerepe volt. Az előkelő férfiak kardkötőjét, saruszíját, lovaik zabláját arany borította és különféle drágakövek ékesítették. A női viselet jószerével csak a fej körüli ékszerek változatosságával különbözött a férfiakétól. Jellegzetesen a párosan ívelt fülbevalók, a borostyán és egyéb gyöngyökből fűzött nyakláncok, a páros hajfonat-díszek és a sárkányfejes nyakékek (kulonok). Ritkábbak a karperecek, gyűrűk, gyakoribbak az öv- és csizmacsatok. A hunokról belső-ázsiai szomszédaik jegyezték fel, hogy három dologról voltak híresek: 1. Nekik volt a legjobb gabonájuk (búzájuk) Belső-Ázsiában. Ha az ő földjeik nem voltak elegendők, a hun sereg idegen földre ment, ott vetett és aratott, majd e területről eltávozott; 2. Nekik voltak a legjobb orvosaik. A legrosszabb orvosok a beteg embert orvossággal gyógyították, a jobb orvosok az egészséges emberrel is foglalkoztak, hogy ne legyen beteg és a legjobb orvosok az egészséges

embereknek írtak fel gyógyszereket; 3. A hunoknak volt a legjobb konyhájuk. A kánoknak sajátos ételeket adtak, hogy oldják a hivatásukkal járó stresszt.

- *A hun közösségi szervezet.* A hun birodalom szokásjogon alapuló jogrendszerének nyomai, – miként minden belső-ázsiai nagyállattartó lovas népnél – a társadalom tagolódásának megfelelő szigorú etikettre engednek következtetni. A közemberek életét szigorú törvények szabályozták. Gazdaságukat saját méneseik és falvaik biztosították. A hierarchia családjogon érvényesült. A birodalom belső irányítását a kancellária, a külügyeket az előkelő követek segítették. A főhatalom a fejedelem (senjü) kezében összpontosult, aki abszolút engedelmességet követelt meg katonai kíséretétől. A nagykirály és családja mellett a kiválasztottak és a kísérek gyakorolták a hatalmat. A hadrenddel azonos szárnyakra oszlott a társadalom is. A 24 főméltóság 10 000 lovas fölött parancsnokolt. A nagyállattartó lovas népeknél a közösség alapegysége a *család* és a *nagycsalád*, amely a vérségi alapon összetartozók közössége. A következő nagy egység a *nemzetség*, amely az egymáshoz közeli- és távoli rokonságban levő, egy településhelyet elfoglaló és katonailag, valamint közigazgatásilag összetartozó családok együttese. Több nemzetség alkot együttesen egy *törzset*. A törzs vérségi, vallási, politikai, népi, katonai és kultikus zárt egység. A törzs feje a törzsfő, vagy fejedelem. Általában legnépesebb a vezető- vagy királyi törzs. A Kárpát-medencébe került hun törzsek száma 30 körüli lehetett. A *törzsszövetség* egymással rokonságban levő törzsek tömörülései, a későbbi törzsszövetségek már politikai és katonai célra való egyesülések. A hun törzsek a törzsszövetségen belül bal- és jobb szárnyra oszlanak.

- *A hunok harcmódora.* „A természet nem köti oly szorosan a kentaurt törzséhez, mint ahogyan a hun megüli paripáját” – írja *Claudianus*. A lovasnépek – a szkíták, a hunok, az avarok és a magyarok – taktikájukat a gyorsaságra és a mozgékonyaságra alapították; ők felfedezték fel a gyorsaság nagy harci jelentőségét. A hunok harcművészetét a Kr. előtti II. században élt *Szemacsien* írta le a Történeti feljegyzések című munkája 110. fejezetében. A hunok a megtelepedett népek nehézkes paraszti hadai fölött fölülmúlhatatlan előnyt szereztek azzal, hogy lovon vágatva egyenlő biztonsággal tudtak előre is, hátra is, oldalt is nyilazni. Nyilazva ide-oda repdestek az ellenséges arcvonal előtt, támadtak, majd hirtelen megfutamodást színleltek és csak akkor bocsátkoztak küzdelembe, amikor már megbomlasztották az ellenség tömör hadállásait. Csellel, nagyobb véráldozat nélkül szerettek győzni. A megbénult lakosság szeméi előtt úgy jelentek meg, mint a szélvihar és úgy tűntek el, mint valami felrebbenő madársereg. A lovat szépen felnyergelték és díszesen felkantározták. Fő fegyverük az íj volt; a hunok bámulatba ejtették a nyugatiakat nyilazó művészetükkel. A közelharcban karddal, törrel, hajítódárdával és pányvával küzdöttek. Pusztai lovaik igénytelenek, kitartóak és sok fáradságot kibíróak voltak. E lovak kiválóságát már a kínai *Cs’ao Cso* is elismerte. Harci lovaik a csatában való szerepük szerint fehér, barna, szürke és fakó szín szerint különböztek. A csatában a vörös ló volt az elővédé, a sárga a centrumé, a fehér a jobbszárnyé és a pej a balszárnyé volt; így a harcoknál a hadvezér könnyen áttekintette a csatamezőt. A hunok háborúba csak holdtöltekor kezdtek. A lovaglást és a nyilazást a hunok már gyermekkorukban elsajátították.

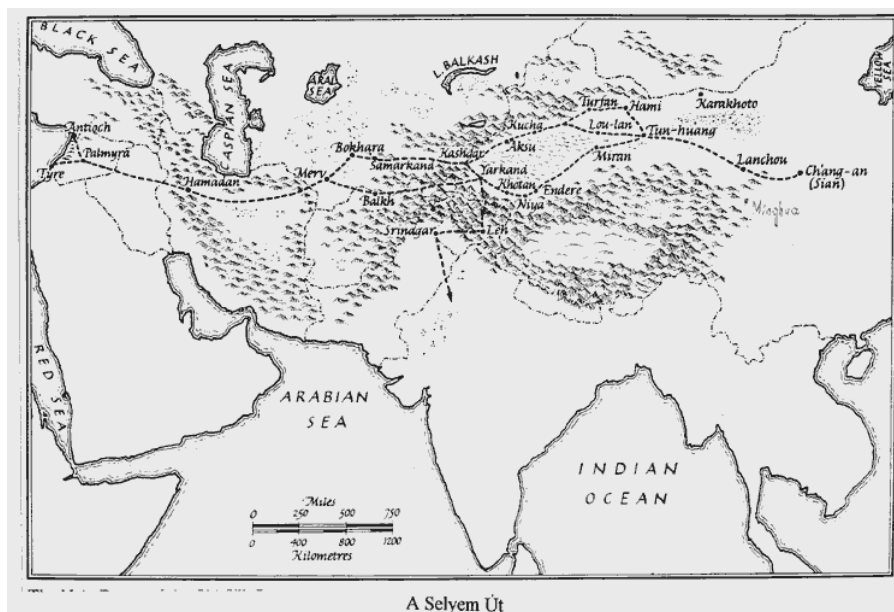
A zsuanzsuanok, a türkök és az ujgurok

A *zsuanzsuanok* (*zsou-zsanok*) eredetét nem ismerjük; egyes kínai kútfők szerint a zsuanzsuanok a hsziungnúból – a hunokból – váltak ki, más nézet szerint a zsuanzsuanok nyugati szienpik vagy tunghúk, akiknek egy része Belső-Ázsiából 430-ban, más része pedig 555-ben nyugat felé rajzolt ki. Belső-Ázsiában a IV-VI. századok között e terület urai voltak. Hadi-szervezetük, földművességük, állattartásuk és ruházatuk ugyanolyan volt, mint a hunoké. A magyarság számára azért fontos e nép, mert az 568-ban a Kárpát-medencébe érkezett avar nép a zsuanzsuanokból és a uar-hunokból (varchonitákból) ötvöződtek.

Belső-Ázsiában a VI. század közepén a Zsuanzsuan Birodalom helyén új nép, a *türk* alakított birodalmat egységbe fogva Belső-Ázsia népeit Kínától Bizáncig. A kínai Csou su és a Szuj-su szerint valaha a hsziungnu törzsszövetség egyik törzsét alkották, vagy ők voltak a Belső-Ázsiában maradt hsziungnók. Van felfogás, amely szerint a szienpíkkal azonosíthatók. A belső-ázsiai türk kánság 551-ben alakult, majd egy keleti – belső-ázsiai – és egy nyugati ágra szakadt, mely utóbbinak tagjai 571-ben már az az Amu-darjánál állomásozik, de öt évvel később a Krim-félszigeten találjuk őket. A Belső-Ázsiában maradt türkők kivívták ugyan függetlenségüket, de az ujugrok, a kínaiak, a tatabik és a kitajok elleni harcban erejüket veszítik. A türkők életmódjáról a kínai források ugyanazt írják, mint amit a hsziungnúkról és a zsuanzsuanokról írtak. Nagyállattartó, de emellett a földet is művelő egyistenhívő lovas nép volt a türk, táltosaik voltak, világképükben a világ rétegekre oszlott, ismerték a turul-eredetmondát, a csodaszarvast és írásukat „türk rovásírás” néven nevezték.

745-ben őrsekváltás történt az Orhon-folyó partján. A türkők helyét az *ujgur* – kínai nevén *hujho* – törzsszövetség vette át, amely Harbaglan (Ordu-Balik) fővárossal 840-ig e terület ura lett. Az ujugrok a baszmilok és a karlukok szövetségében megdöntötték a türkők birodalmát, majd önálló birodalmat alapítottak. Uralkodójuk a „kilenc törzs (tokuz-oguz vagy kiu-szing) kagánja” nevet vette föl, ami világosan utal az ujugrok oguz származására. A Tang kori kínai feljegyzések szerint az ujugrok ősei a hunok, „akiknek nyelvét is beszélték”. A módosított szogd írásból az ujugrok alakították ki az ún. „hu-írást”, amely később a mongolok és a mandzsúk írása lett. A kínaiak az ujugrokat „Belső-Ázsia arisztokratáinak” nevezték. 840-ben egy lázadó ujugur törzs behívta az ellenséges eltörökösödött kienkun kirgizeket, akik az ujugrokat délnyugati irányú távozásra kényszerítették; ennek ellenére az ujugur kultúra tovább fejlődött. Az ujugrok a 840-es évek után Kelet-Turkesztánba, a Tien-san vidékére érkeztek és városaik (Bes-balik, Turfán, Kashgár és Kucsá stb.) kultúrközpontokká fejlődtek; mai lélekszámuk 8-12 millió közötti. Az ujugrok egy másik csoportja Nyugat-Kanszuban lelt menedéket és a Selyem Úttól félrevonulva máig megtartotta ősi kultúráját, nyelvét és zenéjét. Ők – ma már csak mintegy 10 569-en – a *jugarok* (jugurok) vagy *yükuk* vagy *sarig ujugrok* (sárga ujugrok), akikhez Körösi Csoma Sándor is indult. Ma a hegyek szabdalta Sunan Yugur Autonóm Megyében és a „Hexi-folyosó” síkságain élnek. Két csoportjukat *yao-huernek* és *en-geerne*k nevezik. Ők őrzik legjobban a hajdani hsziungnu, illetve a belső-ázsiai türkők kultúráját; „élő múzeumnak” tekinthetők. Téli- és nyári szállásaik vannak, jurtjaiban ősi szokásaikat őrzik. Zeneviláguk igen közel áll a magyar népzenehez, az ősi hagyományokat ételkultúrájukban is őrzik, halottaik emlékére kopjafákat állítanak.

Attila nagykirály

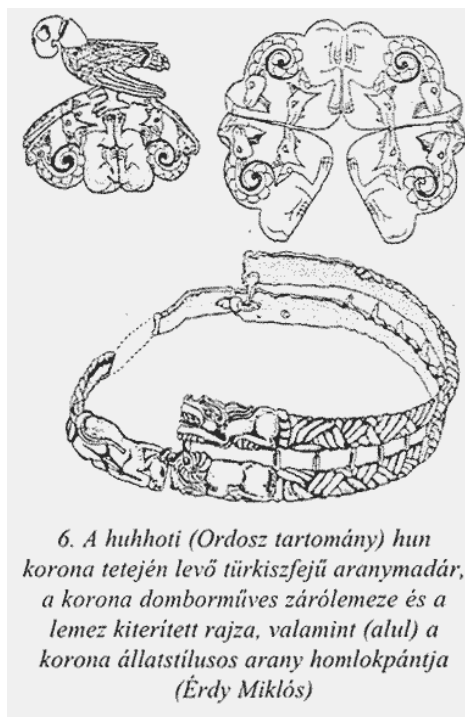
Annak az Attila-portrénak, melyet az első évezred egyik vagy „a” legnagyobb uralkodójának személyisége köré ellenségeinek gyűlölete és az európaiak rosszindulatú alkotó képzelete vont vajmi kevés köze van a valósághoz. A középkor keresztény szemléletében Attila Isten ostora („flagellum Dei”) volt, akivel Isten a bűnös világot sújtotta, pedig legnagyobb hőse volt annak a kornak, amelyben élt. Nevét évszázadok múltán is csodálattal és rettegéssel emlegették. Dante Attilát a pokolba küldte és a Michelangelo festette vatikáni sixtusi kápolnában Attilát az Isten is megfenyegeti. Milyen a valóságos Attila-kép? *Theodóziosz* császár a két hun főember – Edekon és Oresztész – követjárása után *Maximosz* vezetésével követséget küldött Attilához. E követségnek volt a tagja *Priszkosz rhétor* és *Vigilász* tolmács. Priszkosz leírja Attila európai szemmel nézve is pompás és fényűző palotáját, fürdőjét és lakomáját; a vendégeknek arannyal és ezüsttel volt terítve és az asztalok roskadtak a hústól és a kenyerektől. Attila személyének leírását Priszkosz elmondása alapján *Jordanes* őrizte meg. „Hatalmát büszke magatartása és kevélyen körüljártatott szemeinek parancsoló tekintete is elárulta...Elhatározásaiban szilárd, könyörgésre engesztelékeny és kegyelmes azokhoz, kiket egyszer hívei közé számított. Külsejében igazi hun, alacsony termetével, széles mellével, nagy fejével, apró szemével, ritka szakállával, lapos orrával és sötét testszínével egyesítve magában nemzetének sajátosságait...” Jobban szeretett békében élni, mint fegyverrel uralkodni. Maga a római *Onogesius* úgy nyilatkozott, hogy inkább lenne szolga Attilánál, mint úr és gazdag a rómaiaknál.

Attila valahol a Duna-völgyben született Kr.u. 396 körül; gyermektúszként tizenkét évesen Honorius császár udvarába került, ahol megismerte a rómaiak kül- és belpolitikáját. Hazatérve egyesítette és megbékítette a hun törzseket és igyekezett a germán és szláv törzseket hatalma alá vonni. Az „Isten kardja” mítosz nevéhez fűződik; a számára küldött hegyével fölfelé a földből kiálló kardszárba Attila arra következtetett, hogy e kardszár Istentől származik, aki a világ fölötti uralmat. Az auctorok elmondása szerint 700 000 lovas tudott hadirendbe állítani. 451-ben

a Catalaunum-i síkságon Chalons-sur-Marne közelében szembekerült Aetius római lovastisztel, aki cseretúszként Attila udvarában nevelkedett, de Attila visszavonta csapatait, mert sok jó harcost vesztett volna. Valentinianus császár hűgát, Honoriát ajánlotta fel Attilának feleségül, de Attila azt visszautasította, Bizánc pedig 422-től adót fizetett Attilának. Rómát I. Leó pápa kérésére nem égette fel, mert erre őt az idős Róma püspöke kérte. 453-ban élete derekán meghalt utód nélkül, ahogyan a magyar történelem nagyjainál (Szent Istvánnál, Mátyás királynál stb.) ez azóta is megtörtént. Fiai – Csaba, Dengizik, Emnedzad, Uzindur, Gheism és Hernak – nem léptek apjuk nyomdokaiba; népük sorsának irányítására is alkalmatlanok voltak. Attilát valahol a Tisza mentén temették el; sírkamrájára –, mint minden hun uralkodóra – halmot emeltek.

Attila a hun-germán szövetségi rendszer egységét akarta megvalósítani, ezáltal kiegyenlítődtt volna Európa északi és déli felének egyenlőtlensége. Az Attila célkitűzéseit ismerő germán királyok a hun uralkodó halála után maguk is, majd később utódaik is ezt akarták megvalósítani, s ez a Karoling Birodalom keretében részben sikerült is. **Attila joggal tekinthető az egységes kultúrájú Európa egyik megalapozójának, hiszen udvarában és célkitűzéseiben ott volt már az Európai Unió gondolata. Udvarában egyesült Róma, Bizánc, Germánia és a Hun Birodalom.** Attila udvarában kancellária működött, türte és támogatta a különböző ideológiákat és vallásokat; Szent Jeromos írja róla 403-ban: „a hunok zsoltárokat tanultak” és nyelvükre lefordították a Bibliát. Attila megtanulta, hogy a legyőzötteket nem szabad porba sújtani, hanem sorstárssá kell fogadni őket. Attila palotájában római és hun fürdő működött és konyháján a hun ételeket éppúgy készítették, mint a germánt, a rómaiakat vagy a bizáncit; hun bort és germán sört egyaránt fogyasztottak.

6. A huhhoti (Ordosz tartomány) hun korona tetején levő türkiszfejű aranymadár, a korona domborműves zárólemeze és a lemez kiterített rajza, valamint (alul) a korona állatstílusos arany homlokpántja (Érdy Miklós)

A hun-magyar és a hun-székely „azonosság” és „rokonság” kérdése

Kivétel nélkül minden ránk maradt középkori történeti munka – magyar szerzők tollából – egyetért abban, hogy a magyarság valamilyen formában a hunok rokona, a honfoglalás „második bejövételünk” volt és a Kárpát-medencét Attila örökségeként vettük birtokba. Feltételezhetjük, bár bizonyítani nem tudjuk, hogy az Attila-hagyomány már megvolt a honfoglaló magyarságnál. II. Géza király apácává lett Zsófia húga bátyját „a hunok győzedelmes királyának” nevezi. *Anonymus* szerint a vezérek „választása Pannónia földjére esett, ugyanis azt hallották, hogy Attila király földje, akinek ivadékából Álmos vezér, Árpád apja származott”. *Kézai Simon* szerint pedig Attila halála után fia, Csaba „visszatért Szkítiába apja népéhez és rokonaihoz”, de háromezren a Kárpát-medencében maradtak, székelynek nevezvén magukat. „Midőn értesültek arról, hogy a magyarok ismét Pannóniába költöznek, elébük mentek”. A *Képes Krónika* szerint pedig „A magyarok, vagyis a hunok másodszor is elfoglalták Pannóniát”. *Thuróczy János* és krónikástársai a magyar történetet a hunokkal kezdik, *Oláh Miklós* 1537-ben a székelyekről írja, hogy „a hunok leszármazottai”, de ezt olvassuk *Farkas András*nál 1538-ban, *Székely István*nál 1559-ben *Heltai Gáspár*nál 1575-ben, *Bornemissza Péter*nél 1578-ban és *Szenczy Molnár Albert*nél 1621-ben; „Magyar népünknek a hadierény örökké tartó dicséretét fegyvereivel és katonai bátorságával Attila király nyerte el”. E szellemben ír *Zrinyi Miklós* 1651-ben, *Bessenyei György* 1773-ban, *Csokonai Vitéz Mihály* 1802-ben, *Virág Benedek* 1804-ben és sokan mások. Így vélekedtek a magyarokról a külföldi szerzők is. *Regino prümi apát* a honfoglaló magyarokat hunoknak nevezi és *Viterbói Gottfried* 1185-ben és 1189-ben Attiláról, mint magyar királyról emlékezik meg.

A történettudomány csak a kiegyezés utáni években „bizonyította be”, hogy a hunok és a magyarok között nincs rokonság és a hunok történetét ettől kezdve elválasztották a magyar történettől. E „történészek” azzal érvelnek, hogy a rokonsági tudat csak a honfoglalás után vált a magyarság előtt ismertté és krónikásaink a külföldiektől vették át ezt a hiedelmet. Ezen nézeteiket azért alakították ki, mert a mesterségesen gyártott finnugor származtatási elmélettel a hun-magyar kapcsolat nem magyarázható. És itt a finnugor nyelvészeti iskola súlyos bűnt követett el azzal, amikor pusztán filológiai alapon beavatkozott történelmi, néprajzi és ember-tani problémák megoldásába. Márpedig Attilát és hunjait igazán csak a magyar ember és a magyar tudomány értheti meg. A nyugati történetírás közömbösségével és értetlenségével pörbe szállni csak az igazi magyar és nem a monarchista-marxista történettudománynak lehet joga.

A hun-székely azonosság tudata történelmi tényen alapszik. *Kézai Simon*nál és a többi krónikánkban kevés változattal olvassuk, hogy a nagy „összeomlaskor” 3000 hun a Chigle- (Csigle-) mezejére menekült és, hogy az ellenséges pannóniai népek fel ne ismerjék bennük az ősi ellenséget, zatuloknak nevezték magukat. Csigle-mező az erdélyi Mezőségben van; Mezőbánd, Mezőménes és Bazéd határánál húzódó dobsort ma is Csiglának nevezik; az alján húzódó térség neve pedig Csigla-mező volt. A hagyomány szerint az ottmaradt hunok innen népesítették be Erdélyt – utódaik a székelyek.

A magyarok őseinek szálláshelyei a Kárpát-medencébe való bejutásuk előtt

E fejezet címéül leginkább *Bakay Kornél* és *Varga Géza* egyik könyvcíme lenne a legalkalmasabb: „**Rabló nomád hordák inváziója – avagy a kincses Kelet örököseinek honalapítása**”. A magyarok „őshazáját” ott kell keresnünk, ahová őseink már nem érkeztek, hanem ott alakultak ki vagy ott ötvöződtek. E területnek a finnugor őstörténet-szemlélet adta vidéket nem lehetett visszaigazolni, hiszen sem nyelvünk, sem kultúránk sem élettani jellegeink nem azonosíthatók, de még kapcsolatba sem hozhatók az amúgy derék finnugor népekkel. Az utóbbi évtizedekben a magyar őstörténet-kutatás egyrészt igazolta a monarchikus-marxista történelemszemlélet előtt vallott őshaza-tudat igazságait, másrészt pedig ezt természettudományos, néprajzi, nyelvi, vallástudományi, földrajzi és más tudományokkal egészítette ki.

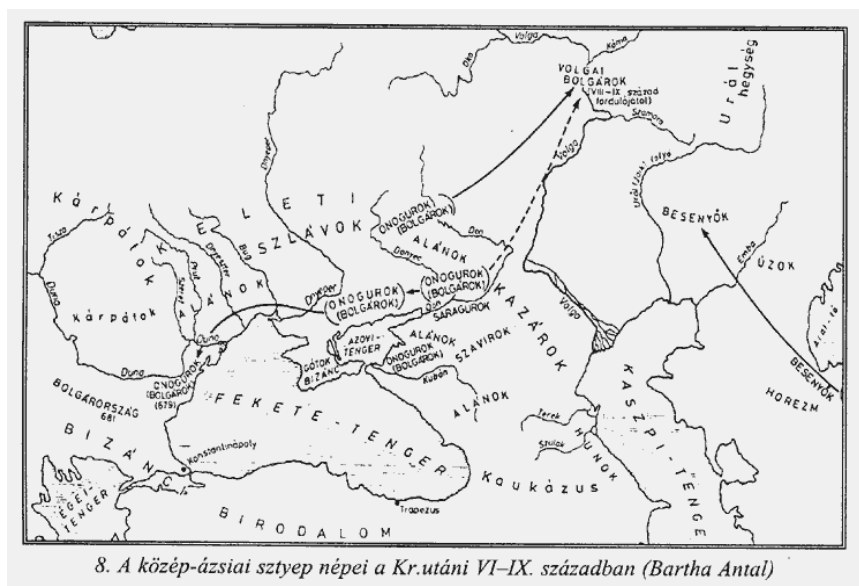
Turán

E ma sivatagos terület valaha a szkíta, a kimmer, a szarmata, az alán, a párthus, a hun, az avar a türk és a magyar népnek volt átmeneti hazája. A Turáni-alföld a Dél-Urál, a Kaszpi-tenger, az Aral-tó és a Tien-san közötti ma hatalmas sivatagos terület. Valaha a négy világtáj kereskedelmi útvonalai találkoztak e térségben; keletről a Selyem Út egyik elágazása, délnyugatról Mezopotámia, illetve Bizánc felől induló, délről pedig a perzsa útvonalak futottak itt össze és találkoztak a keletről jövő nagyállattartó lovas népekkel. A déli hunok e területen alapítottak államot Kr.e. 43-36 között, majd megerősödve innen indultak európai hódító útjukra. Az európai források e területről hallgatnak, pedig őseink Belső-Ázsiából való kijutásuk után itt nemcsak átvonultak, hanem itt is tartózkodtak. Őseink szállásterületét délről *Baktria* és *Szogdia* határolta, területén volt a *Horezm*-i és a *Kangkü* állam.

Horezmet *Szergej Pavlovics Tolszov* tárta fel 1937 és 1941 között és tette közzé a világ előtt. A horezmi kultúra már a Kr. előtti XIII. században kapcsolatban állt a közel hatezer éves mezopotámiai sumer kultúrával. Horezmről amúgy *Kézai Simon* is tesz említést gens Corosima néven, amikor elmondja, hogy Ednek és Edemennek édesanyja horezmi asszony volt. *Abu Hámid al-Garnáti* pedig leírja, hogy „a horezmiek sokan vannak Magyarországon és a királyt szolgálják”. A horezmiek – saját nevükön *kálizok* a kabarok egyik törzseként a honfoglaló magyarokhoz csatlakozott és az ország déli részén telepedtek le. Szogdia a Kr. előtti évszázadoktól kezdve 751-ig – közel egy évezreden át – kezében tartotta Turán területén a kelet-nyugati kereskedelmet és hatalmas városokat létesített.

A Turáni-alföld az a terület, ahol a türkök a nyugati forrásokban megjelennek és ahol a türkök a VI. század végétől fennhatóságuk alatt tartották a szogdok földjeit. A „türk” elnevezés alatt a magyarok ősei is e magas kultúrájú területen tartózkodtak. Szogdia története fontos adatokat szolgáltat arra nézve is, hogy őseink mikor és miért hagyták el ezt a területet. A magyar őstörténet számára a történeti Turán, mint földrajzi fogalom igen fontos terület. Sajnos a „Turán” jelző és a „turanizmus” kifejezés a politikusok műveletlensége következtében erősen elítélő és megbélyegzővé vált, pedig ez azt jelenti, hogy **őseink Belső-Ázsiából való kivonulásuk után egy magas-kultúrájú területen éltek, ahol nagyállattartásukról, intenzív földművelésükről, kereskedelmükről és öntözéses gazdálkodásukról voltak híresek**. Sajnos az újabb időkben a „Turán” fogalom alatt a Magyar Tudományos Akadémia is (Farkas Ildikó, Magyar

Tudomány, 1993/7) „a nemesi nemzeteszmény megtestesítését” és nem a magyarok őseinek egy átmeneti szállásterületét érti.

Az ősmagyarok kaukázusi szállásai

Mintegy hatvan évvel ezelőtt még a magyar történettudomány evidenciái közé tartozott, hogy a magyarság egy bizonyos időszakot a Kaukázus vidékén töltött. Az elmúlt mintegy hatvan évben a magyar történészek – mivel az nem esett egybe a marxista magyar őstörténet világával – élesen szembefordultak a magyarság kaukázusi kapcsolataival. Számunkra pedig igen fontosak a magyar nyelvre soha le nem fordított *Prokopiosz* (490-562?) és *Agathiász* (536-582) írásai, valamint *Ménandrosz Protektor* (VI. század) *Historia* című műve. Prokopiosz a Kaukázusban tartózkodó hunokról is ír. A *Bíborbanszületett Konsztanín* császár a magyarokról ezt írja: „A türkök – magyarok – hadserege két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, a másik rész pedig nyugatra ment lakni... A magyarokat abban az időben nem türköknek mondták, hanem valamilyen okból szabartoi aszphaloi-nak (rendíthetetlen szavárdoknak) nevezték...” E leírásból az következik, hogy **a magyarokat ekkor a kaukázusi alánok mellett lakó szavárdnak – szabírnak – nevezték**, másodszer pedig az, hogy **magyarok ekkori szálláshelye nem az Urál vidékén hanem a Fekete-tengerbe ömlő Kubán folyótól délre, a Kaukázus vidékén volt**. A magyarok őseinek a Kaukázusban maradt részeit nevezik *szavárd magyaroknak*.

Prokopiosz, Agathiász és Jordánész szerint a szabírok hun származéknak nevezték magukat és javarészt „magyarul” beszéltek. A *Victoris Krónika* a szabírokat egyszerűen ungrinak nevezi. *Al Bakri* arab utazónál pedig ezt olvassuk: „A magyarok a besenyők országa és az eszkil bolgárok között laknak. Másik határuknál, amely eléri a pusztát egy hegy van, ez a hegy alatt a tengerparton egy nép van, amelyek ugunnak neveznek. Keresztények és mohamedánok országával határosak, amely Tiflisz (Tbiliszi) országhoz tartozik. Itt kezdődik az örmények földje.” Mindezen leírásokból az következik, hogy **a magyarok ősei nem Szibériából, az Urál és a Volga vidékéről költözött „le” Etelközbe, hanem a Kaukázusból dél felől nyomultak észak és északkelet felé. Az ősmagyarság tehát két nagy csoportból jött létre: a magyarul beszélő szabír-hunból és a törökül beszélő onogur-türkből** (Bakay Kornél 1996). Ebből is nyilvánvaló, hogy nem szabad a török eredetű magyar szót „jövényszónak”

tekinteni, mert azok ősi szókincsünk jelentős része. Ezek után érthető a *Bíborbanszületett Konsztantin*nek azon megjegyzése, hogy „a kazároktól elmenekült kabarok megtanították a magyarokat (türköket) a kazárok török nyelvére is, és mostanáig használják ezt a nyelvet, de tudják a magyarok másik nyelvét is.” A Kaukázusban őseink a magas kultúrájú grúz és örmény államok közé beszorítva éltek; tartózkodásukról a Kaukázusban levő Magyar (Madzsar) város és a magyar helységnevek (Kasza-út, Kicsi Madjari, Kis Malka, Csík stb.) és a magyar nevek (Szombati, Zicsi, Miklósi, Thurzó stb.) tanúskodnak. A magyarok Kaukázus-vidéki tartózkodási helyét *Viterbói Gottfried* (1185) *Ungaria Antiqua*-nak *Beauvais-i* Vince pedig a XIII. században Pannonia Maiornak nevezte. Mivel e területen őseinknek nem volt terjeszkedési lehetősége innen Magna Hungariába vonultak.

Magna Hungaria

A XIII. századtól a magyarok Volga-vidéki földjét Magna Hungariának (jelentésében: Régi Magyarországnak) nevezték. *Abu Zeid Balkhi* (†934) úgy tudta, hogy három Magyarország volt: Magna Hungaria (Baskíria), Hungaria Antiqua, a magyarok országa és a Meotisz-Kubán vidéki Hungaria Maior. Itt meg kell jegyezni, hogy a magyarokat sok X. századi szerző (*Ibn Haukál* 978-ban, *Maszúdi* 956-ban stb.) „baskíroknak” nevezte, *Plano Carpini*, IV. Ince pápa követje pedig 1245-ben Baskíriát Nagy-Magyarország (Magna Hungaria) néven írja le. *Wilhelm Rubruquis* 1253-ban és *Marco Polo* 1271-ben kijelentik, hogy a magyarok és a baskírok nyelve egy és ugyanaz.

Mivel Magna Hungaria vagyis a mai Baskíria és az attól kissé nyugatra eső terület Árpád magyarjainak e rövid idejű szállásterületéről igen keveset tudunk, ezért a nyelvészek és történészek e területet mindazon népekkel és nyelvekkel ruházták – és ruházzák – fel, amilyen az adott világnézetük. *Ibn Fadlan* szerint a X. században az akkori Baskíria valamivel nyugatabbra volt a mainál. Mivel e terület népeiről az auktorok hallgatnak, ezért a finnugor őstörténetet vallók ezt a területet az Urál-hegység keleti lejtőiről átköltözött ugor népek „kései magterületének” és a magyarok „második” őshazájának nevezik. A magyar őstörténet-kutatók viszont tisztességesen **számolnak őseink egy részének e területen való rövid ideig – néhány évtizedig – tartó tartózkodásával, amely idő alatt a helyi lakóktól átvették a nyelvünkben levő kevés finnugor szókincset.** A régészeti kutatások a Magna Hungaria területén feltárt VIII. századi temetőkben együtt találják a volgai bolgárok és az ősmagyarok hagyatékát, bár e kettő ebben a korban az eddig feltárt gyér leletanyag és a hiányos feldolgozás miatt aligha választható szét. A Volga és Káma egybeszakadása vidékén tárták fel a 150 síros Bolsije Tigani, majd a Tankajevka-i temetőt, ahonnan sok olyan régészeti lelet került elő, amely hasonló a honfoglaló magyarokéhoz.

Levédia

Levédia a Don, a Donyec és az Azovi-tenger között húzódó terület. Ezen a területen őseink igen rövid ideig tartózkodtak. „A magyarok a kazárok közelében éltek és „három esztendeig” minden háborújukban együtt harcoltak a kazárokkal” – írja a *Bíborbanszületett Konsztantin* császár. Ezt a „három” esztendőt „történészeink” önkényesen 213-ra vagy 303-ra javították, tekintve ideológiájuk szerint kellett, hogy őseink hosszú ideig tartózkodjanak a mai Szovjet-unió területén és kellett, hogy minden ismeretüket a szlávoktól vegyék át. Komoly kutatóink (Benkő Lóránd, Harmatta János, Király Péter, Ligeti Lajos stb.) szerint azonban **Levédia nem lehetett önálló állomása a magyarság vándorlásának, mert őseink a Kubán-Don vidékéről viszonylag gyorsan Etelközbe vonultak, amelynek terület keleti részén lehetett a**

kazárok által említett Levedi törzs szálláshelye; a *Bíborbanszületett Konsztantín* ezt nevezi Levedi törzs szálláshelyének. A magyarság Etelközben már több törzsből állt. Közhelyként tanították sokáig a magyaroknak a kazároktól átvett „*kettős királyság*” intézményét, hogy a törzsek élén a kündü állt, a főhatalmat azonban a gyula (Álmos-Árpád) gyakorolta. E nézet nem nyert bizonyítást, hiszen semmi sem bizonyítja, hogy őseinknél kettős királyság létezett volna. Krónikáink és a külhoni auktorok semmit sem tudnak történészeinknek eme feltevéséről.

- *A Kazár Birodalom.* A török nyelvű tielő törzsszövetségből kiszakadt Belső-ázsiai kazárok vagy az ujjur qasaroktól származnak, vagy ogurok esetleg szabírok. Az írott forrásokban először 555-ben szerepelnek; területük az onogur-bolgár berszilekkel együtt ekkor Derbenttől északra, a Kaszpi-tó északnyugati partvidékén húzódott. A 650-es években hatalomra jutott európai Kazárország központja a Kaukázus, a Don, a Volga és a Kaszpi-tenger által határolt terület volt. A kazárok ezután legyőzték Kovrat kagán bolgárjait. akik innen szétvándoroltak. Fiai: Bat-Baján népével része lett Kazáriának, Kotrag utódai megalapították a Volgai Bolgár-országot, Aszparuh megalapította Bulgáriát, Kuber és Alzecco pedig a 670-es években Pannóniában telepedett le. Maga a Kazár Birodalom a magyarok távozása, majd a besenyők és az úzok IX. századi támadásai következtében meggyengült, és az orosz-varég seregek támadásai után 965-ben megszűnt. Területére a besenyők költöztek. **Levediban (Etelközben) a magyarok a kazároknak nem alávetett szolgálai, hanem rokon és egyenrangú szövetségesei voltak**, amit többek között Levedi kazár felesége is bizonyít; a kazárok hercegnőt uralkodó feleségül a magyarokon kívül csak a bizánciaknak adtak. A kazár uralkodó megtartotta ősi, a magyarokéhoz közelálló sztyepi egyistenhívő vallását, türk rovásírását, magas szintű mezőgazdaságát, kereskedelmét, stb. de ezzel egy időben – ahogyan ez a belső-ázsiai népek-nél ma is szokásos – rövid időre más vallást is felvett, hogy elhatárolja őt a környező nagyhatalmaktól. Így volt idő, amikor az udvarban a bizánci keresztény vallás mellett – sokan felvették a *zsidó*, majd a *muszlim vallást*.

- *Az „Emese-álma” és a „Turul-monda”.* A totemisztikus magból eredő, ősi hitvilággal átítatott, őstisztelő nemzetségi társadalom magas szintjén álló magyar dinasztikus eredetmonda „eseményeit” a magyar hiedelemvilág Levédia területére helyezi. E monda szerint a magas égből alászálló turulmadár megtermékenyítette Emesét, a legtisztességesebb magyar asszonyt, amely szülőanyja a magyar fejedelmi, majd királyi Árpád-nemzetségnek. Az összes magyar krónika leírásában is szereplő esemény, hogy egy népnek uralkodója nem természetes nászból születik, hanem létrejöttében valami csodálatos történés játszik közre nem sajátosan magyar hagyomány; e mondakört megtaláljuk a belső-ázsiai, az ókori és a keleti népek mitológiájában. *Hérodotosznál* olvassuk, hogy a méd király azt álmodja leányáról, Mandanéről, hogy öléből forrás fakad, és ez a forrás elárasztotta vizével az országot, majd egész Ázsiát; ilyen Kúrosz perzsa király születése. A burjátok mondavilágában az első táltos olyan nőtől születik, akit a sas ejt teherbe. A goldok szerint az égből alászálló madarak a legtisztességesebb asszony méhébe szállnak és ott emberré válnak. A turul (toghrul) neve megjelenik a török Oszmán dinasztia eredetmondájában és a híres mongol kán, Bogd Gesser anyja ugyanazt éli át álmában, amit Emese. Ugyanez a gondolat az egyiptomi mitológiában is megjelenik, amint a halott Ozíriszt Ízisz sólyomalakban termékenyíti meg, így születik meg Hórusz. Végso soron – talán szabad kimondani, – hogy ehhez hasonló történt meg a keresztény vallásban Szűz Máriával is, akit a Szentlélek árnyékozott be; ebből a „nászból” születet Jézus Krisztus – bár ennek megtörténését a keresztény vallás dogmává merevítette.

- *Hunor és Magor mondája; a Csodaszarvas-legenda.* A magyar eredetmonda másik eseménye, amelyet a magyar hitvilág Levédiába helyez Hunor és Magor legendája, illetve a „csodaszarvas”-monda. Eszerint Ménrót fiainak: Hunornak és Magornak egy gímszarvas (önő) bukkant fel, amely őket a maeotisi ingoványokba üzte, ahol öt évig tartózkodtak. A hatodik

évben megismerték Dula alán fejedelem két lányát, akiket feleségül vették.” Ezen asszonyoktól származnak a hunok és a magyarok valamennyien” – olvassuk *Kézai Simon* krónikájában. *Anonymus* szarvasa modernebb, keresztény és európai megfogalmazású; a szarvas Bars vezért egy hegytetőre vezeti, máskor meg Géza és László hercegek előtt jelent meg „az Isten angyala szarvas képében”. Krónikáinkban megőrződött a népünket új hazába vezető csodálatos szarvasünő – a csodaszarvas alakja, amely keveredett a szkítáktól és a hunoktól való származás emlékével. A csodaszarvas a magyarság legősibb jelképei közé tartozik, bár ez a lény szinte minden ázsiai népnél előfordul. A szarvas megjelenik a mezopotámiai dámszarvas formában a sumeroknál, ott van a Kr. előtti II. évezredben Anatóliában, a Kaszpi-tó délnyugati vidékén kialakult Amlas-kultúrában, ismerték a hinduk a Rámájában, a perzsa Királyok Könyvében a hős Rusztemnél és ott találjuk a hun bronzokon. Magának a mondatváltozatoknak három fokozata van; a legősibben szárnyas vagy négylábú ragadozó üldözi a menekülő szarvastehenet, majd felfalja; ilyen jeleneteket láthatunk a hun bronzokon. A második fokozatban megjelenik az ember; az ifjú vadászok által üzött leány szarvassá változik és egyiküknek asszonya lesz – ilyen változatot az ujugroknál találunk. Végül a harmadik fokozat a magyar eredetmondának felel meg: a szarvasünő többé nem célja a vadászatnak, mindössze nyomra és új helyre, hazára vezető. A szarvas-mondák főszereplői mindig ősök és ebben népek, nemzetségek vonulása és származása jelenik meg.

Etelköz

Az „Etelközi Magyarországot” a X. századi arab utazók pontosan leírták. Szerintük Etelköz terjedelme 360 000 négyzetkilométer; a Kárpátok, a Fekete-tenger, a Duna, a Volga és a szláv világ határolja. A *Bíborbanszületett Konsztantín császár* szerint „a magyarok a kazárok szomszédságából elköltöztek és a Dnyeper, a Dnyeszer, a Bug és a Szeret vidékén telepedtek meg, amely területet „Etelküznek” (Folyóköznek) nevezték”. A magyarok e területen folytatták ősi földművességüket; „A magyarok országa bővelkedik fákban és vizekben. Földjük nedves, sok szántóföldjük van” – olvassuk *Ibn Rusztán*ál. A magyarok új szállásterületén zömében szláv lakosság élt, akikkel való kapcsolatunkról *Ibn Ruszta* így ír: „a magyarok hatalma kiterjed mindazon szlávokra, akik közel laknak hozzájuk. Súlyos adókat vetnek ki rájuk”. Etelközben a magyarok figyelme nyugat és a Kárpát-medence felé fordult; 852-ben a magyar csapatok a Keleti Frank Birodalom területén jelentek meg, 881-ben pedig már Bécs alá értek. A magyaroknak 45 éves Etelköz-i tartózkodása idején őstörténetünk sok fontos eseménye játszódott le.

- *A kijevi hadjárat.* Ezen esemény *Anonymus* szerint 884-ben játszódott le. „Álmos vezér és vitézei elfoglalták az oroszok földjeit és javait elszedve Kijev városát fogták ostrom alá... Az oroszok kérték Álmos vezért, hogy Halics földjét elhagyva, a Havaserdön túl nyugat felé Pannónia földjére vonuljanak, amely előbb Attila király földje volt és dicsérték nekik Pannónia földjét, hogy milyen szerfölött jó... Álmos vezér és főemberek elfogadván az oroszok tanácsát, igen biztos békét kötöttek velük”.

- *A vérszerződés.* A honfoglalás előtt döntő esemény történt, s ez formálta végül is egyetlen nemzetté a magyar törzseket. A döntő esemény a vérszerződés volt, amelyben „a hét fejedelmi személy (a hét törzs feje) szabad akarattal és egyetértéssel vezérül és parancsolóul választotta magának, sőt fiai fiainak és azok utódainak a végső nemzedékig Álmost, ügyek fiát és azokat, akik az ő nemzetségéből származnak, majd a fent említett férfiak mindegyike Álmos vezérért saját vérért egy edénybe csorgatta és esküjét ezzel szentesítette” (*Anonymus* 8. fejezet). A vérszerződés belső-ázsiai szokás – a szkítáktól a hunokig és a mongolokig tudunk ilyen szerződésekről, – amely a rokon és csatlakozott népeknek mindennél erősebb szövetségének megpecsételése. *Hérodotosz* írja, hogy „a szkíták, amikor szövetséget kötnek, agyag-

edénybe bort öntenek és hozzávegyítik saját vérüket is oly módon, hogy testüket késsel vagy karddal egy kissé megsebesítik”. *Lukianosz* a Toxarisz-ban így beszélteti a szkíta Toxariszt: „Attól az időtől kezdve, hogy ujjunk vérét kehelybe csepegtettük, kardunk hegyét bemártottuk és közösen kiittuk, immár semmi sem választhat el minket egymástól”. *Solinus* könyvének XX. fejezetében ezt olvashatjuk: „A szkíták úgy kötnek szövetséget, hogy kölcsönösen isznak egymás véreből. Ez a szokás nemcsak náluk, hanem a médeknél is megfigyelhető”. A vérszerződést történészeik „a magyarság születésnapjának” nevezik (Bakay Kornél).

- *Álmos „rituális” halála.* A történelmet az teszi bonyolulttá, hogy eltorzítják – olvassuk *Bakay Kornélnál*. Történészeink eltüntették Álmos fejedelmet a magyar történelemből. Ez úgy történhetett, hogy a „hivatalos” magyar történettudomány mindig sokkal hitelesebbnek tekintette az idegen forrásokat, mint a hazaiakat.

A *Biborbanszületett VII. Konsztantín* bizánci császár azt jegyezte fel, hogy „a magyarok jobbnak tartották, hogy Árpád legyen a fejedelem, mintsem atyja, Álmos”. Krónikáinkban az első magyar fejedelem Álmos volt, aki a magyarságot „igen vitéz és hadi viszontagságokban felette hatalmas nemzetté tette” (*Zágrábi Krónika*). Ő hozta meg azt a döntést, hogy elhagyják Etelközt és az új/régi hazába költözzenek., ő vezette népét az új haza felé, ő hódoltatta a kijevi orosz fejedelmet, alattvalóivá tette a kunokat és a magyar népet a kabarokkal „egészítette” ki. *Anonymus* nem ír Álmos haláláról; a későbbi krónikákban ez úgy jelenik meg, hogy „Álmos meg lett ölvé”, illetve „Álmos meghalt”. A legvalószínűbb, hogy a 819-ben született Álmos öregemberként önként vált meg az élettől azért, hogy mindazt az erőt, amelyet magában hordozott, tovább adhassa. Ezt a cselekedetet nem értjük meg Ázsia ismerete nélkül; Indiában az idős királyok még 150 évvel ezelőtt is önként léptek fel a máglyára, ha úgy érezték, hogy már nincs elég erő bennük népük vezetésére. Az Ószövetségben sem Áron, sem Mózes nem láthatta meg az Ígéret Földjét, Kánaánt; annak határára érve meg kellett halniuk. A Bibliában ezt olvassuk: „Az Úr közölte Mózesrel, hogy azon a hegyen, amelyre most fölmész, meghalsz... Csak szemmel láthatod Kánaán földjét, de nem léphetsz be a földre, amelyet Izráel fiainak adok”. Az 1358-ban írt *Képes Krónikában* ezt olvassuk: „Az Úr visszaadta a magyaroknak Pannóniát, mint ahogyan Izráel fiainak Mózes idején örökségül adta Kánaán valamennyi országát”.

- *Árpád fejedelem.* *Anonymus* arról értesít, hogy Árpád „Attila nemzetségéből” származott és életében büszkén hivatkozott a hunok nagykirályára Attilára, mondván, hogy „az én ősapámé, a nagyhatalmú Attila királyé volt a Duna-Tisza között elterülő föld”. *Kézai Simon* pedig külön kiemeli, hogy Álmos fia Árpád a Turul nemzetségből származik. Hazai krónikáink határozottan és félreérthetetlenül kimondják, hogy Árpád volt a leggazdagabb és leghatalmasabb vezér, aki Kund fiát Kusidot követségbe küldte, „hogy menjen, szemlélje meg a földet (a Kárpát-medencét) és ismerkedjék meg a föld lakosaival”. Magáról Árpád fejedelemről pontos képünk nincs. Legvalószínűbben 850-855 körül (van, aki szerint 840-841-ben) Kijevben született és 907-ben halt meg – ez utóbbit *Anonymus*tól tudjuk. **Árpád méltó örököse volt Álmos fejedelemnek, aki erős hadseregével és nagy hatalmával megteremtette a Kárpát-medence birtokba vételének minden feltételét.** Árpád nagyfejedelem a hatalmas Úr, Álmos fiaként valóra váltotta „ősapjának, a nagyhatalmú Attila földjének” ismételt birtokbavételét, azaz **végrehajtotta a honalapítást és végleges hazát adott népének. Árpád népe nem menekült hordák tépett tömege volt, hanem egy tudatosan és megtervezetten hazát változtató nép, amelynek élén Árpád nagyfejedelem állt, akinek nemzetségéből kiváló királyok származtak.** „Örökébe Zoltán fia lépett, aki erkölcsére nézve apjához hasonlított, természete viszont elütő volt. Zolta vezér ugyanis kicsit selyp és fehér bőrű volt, puha és szőke hajú, középtermetű harcias vezér, bátor szívű, alattvalói iránt kegyes, nyájas beszédű, hatalomra törő, akit Magyarország valamennyi főembere meg vitéze csudamód szeretett”.

Népek elhelyezkedése Árpád magyarjai szállásterülete közelében

A magyarok „honfoglalása”, azaz a Kárpát-medencébe való visszaköltözése

A „honfoglalás” szó viszonylag új keletű. *Anonymus* 1195 körül, *Kézai Simon* 1283-ban „visszaköltözésnek”, *Thuróczy János* 1488-ban „visszatérésnek”, *Székely István* 1559-ben és *Heltai Gáspár* 1575-ben „második bejövetelnek”, a *Képes Krónika* 1490-ben, *Ranzano* és *Bonfini* mester 1497-ben pedig „nagy visszaköltözésről” írnak. Bár a monarchikus időkben elutasították a magyarságban élő „hagyományos” Kárpát-medencébe való visszatérés-tudatot és igyekeztek népünk történetének legjelentősebb szakaszát deheroizálni, ma már újra tudjuk és valljuk, hogy a „visszatérés” vagy a „honfoglalás” szervezett és tudatos katonai tevékenység volt.

- *A honfoglalás ideje.* Sokáig nem tudták pontosan a honfoglalás idejét; *Anonymus* 903-ban, a *Bíborbanszületett Konsztantín* 950-ben, a *Zágrábi* és *Várad* *Krónikák* 889-ben, *Székely István* 888-ban adták meg ennek évét. A magyar krónikák zöme *Regino prümi apát*, illetve az őt követő *Altaichi Évkönyvek* évszámát fogadta el a XI. századi elveszett gestát tükröző *Zágrábi Rövid Krónika*, *Anonymus* és *Ákos mester*, de náluk a római szám másolási hibákból 884, 888, illetve 872-re torzult. A magyar kultuszminisztérium 1882. október 17-én felszólította a Tudományos Akadémiát, hogy állapítsa meg a honfoglalás pontos évszámát. Ez 1882. október 25-én megállapítását a következőkben foglalta össze: „A magyarok 888 előtt a mi hazánk területén még nem telepedtek meg, s hogy 900-ban a magyar állam már meg volt alapítva”. A honfoglalás pontos dátumának meghatározása ezután a német és magyar csillagászokra hárult. VI. Bölcs Leó bizánci császár krónikásától tudjuk, hogy Bizáncban 891. augusztus 8-án teljes napfogyatkozás volt. Ebből *Theodor Oppolzer* 1887-es táblázatai alapján a kiváló magyar csillagász *Lakits Ferenc* 1890-ben egyértelműen megállapította, hogy a magyar honfoglalás ideje 895-ben volt. Adminisztrációs okok miatt azonban a millenáris ünnepségek terve csak 1892-ben került az országgyűlés elé. Hiába iktatták törvénybe az 1895-ös kezdési időpontot, a szakemberek szerint a felkészülés és a tervezett kiállítás időigénye még legalább négy év volt, azért a millenáris ünnepségeket csak egy év késéssel, 1896-ban tartották meg, így a magyar kormány 1896-ot tűzte ki a millenáris ünnepségek esztendejéül meghagyva a honfoglalásnak 895-ös dátumát.

- *Európa a honfoglalás idején.* Jóllehet Bizánc elvesztette a keletrómai birodalom területének nagyobbik részét, megtartotta Dél-Itáliát, Szicíliát, a kisázsiai tartományokat és egységes, centralizált államszervezetét. Visszaverték az arabok támadásait és keleten eljutottak az Eufrátész-Tigris vonaláig. A Balkánon a VII. század végén a bolgár-törökök meghódították a későbbi Bulgária területét és összeolvadva a szlávokkal erős államot hoztak létre, amely a IX. században áttért a bizánci keresztény hitre. Ezt az államot 1018-ban a bizánciak foglalták el; az adriai partvidéken kis városállamok alakultak. A IX. században létrejött előbb a *kijevi Oroszország*, majd az *Orosz Állam*, amely sorra igázta le a szláv törzseket. Oroszország területe leverve a kazárokat és a besenyőket, hamarosan a Kárpátoktól a Kaukázusig terjedt és rendezte viszonyát Bizánccal. A nyugatrómai birodalom központi területén Itáliában a IX-X. században már nem volt központi hatalom; a nagyszámú hercegség és örgrófság és a pápaság állandó harcot folytatott egymás ellen. A X. század első harmadától német uralkodók álltak a római egyház élén. A 890-es évek táján Franciaország éppen kialakulóban volt Nagy Károly birodalmának romjain. A német Karolingok nyugaton a normannok, keleten a szlávok ellen küzdenek, délről pedig az arabokat verik vissza. A német királyság egyesítette Szászországot, Thüringiát, Svábországot, Frankóniát, Bajorországot, Lotharingiát és Burgundiát, de sohasem tartozott a római birodalomhoz. I. Ottó 962-ben itáliai győzelme után Rómában császárrá

koronáztatja magát; ez a német-római császárság születésének dátuma. Az új császár könyörtelen harcot folytat az Elba menti szlávok, a csehek és a lengyelek ellen. *Ibéria* mór kézben van és megindul az új szellemi pezsgés. *Skandináviában* a viking uralkodók sorra megkeresztelkednek. *Ír* területen norvég királyság áll fenn. I. Alfréd *angol* királynak megalázó békét kell kötni a behatoló dánokkal. A *cseh* törzsfők és részfejedelmek hatalmát a X. század első harmadában II. Vratiszláv fejedelem fia, Vencel törli le, majd utódai – a Boleszlávok – egyesítik a cseh földet. A X. század végén a cseh fejedelem a német császár hűbérese lesz. A *lengyel* törzsek Krakkó székhellyel és Nagy-Lengyelországban központosulnak, a 30 törzsi szervezetet a Piaszt dinasztia csak a X. század végén tudta egyesíteni. 966-ban I. Mieszko felveszi a kereszténységet, szövetkeznek a németekkel és a X. század végén keresik a magyarok barátságát, de erejük felmorzsolódott és kénytelenek elismerni a német császár fensőbbiségét.

A magyarság szervesen illeszkedik be az európai képbe, bár a magyarság történetének sok Európában nem ismert sajátsága volt. A magyarok Nyugat-Európában alig fél évszázaddal a normann „kalandozások” után jelennek meg. Európa a két nép cselekedeteit gyakran összemossa és az akkori keresztény felfogás szerint úgy véli, hogy mindkét népet az Apokalipszis lovasaiként Isten küldte a bűnös emberiség megbüntetésére. **A magyarság egy szétesett Európába érkezett, amely soha nem tudta megbocsátani más mentalitásunkat, más kultúránkat és keleti vitalitással rendelkező magyarságunkat.**

- *A magyar honfoglalás előzményei.* A magyar honfoglalás európai jelentősége abban áll, hogy egy Belső-Ázsiából elindult és Európa és Ázsia határán kialakult nép a Kárpát-medencében szilárd jogállamot hozott létre, amely egy évezreden át a Szent Korona alá tartozó népek között olyan viszonylagos békét és jogokkal biztosított együttélést teremtett, ami felé Európa népei ma törekednek. Az önállóvá vált, egységes etelközi magyarság felelősséggel gondolkozó vezetőiben a 890-es évek elején már tudatosodott az új hazába költözés igénye. Felmérték, hogy akkori szállásaik nem nyújthatnak számukra hosszú időre békés és biztonságos hajlékot, hiszen Etelköz határait nem lehetett biztonságosan védeni. Ezzel szemben a Kárpátok hegyszorosainak elzárásával elejét lehetett venni a váratlan rajtaütéseknek és ennek a földnek a képe teljesen megfelelt a magyarság ősi gazdálkodásának; nagy kiterjedésű, dús, füves legelők és jó szántóföldek álltak rendelkezésükre, és ez volt az a föld, ahova a magyarok „ősei” – a hunok is – eljutottak. A Kárpát-medence tulajdonképpen a nagy eurázsiai sztyepeknek a legnyugatibb része. A magyarok vezetői tudták, hogy ezt a területet könnyen birtokba vehetik, hiszen egyrészt nem volt szilárd katonai hatalom a Kárpát-medencében, másrészt pedig ott olyan népek (hunok-avarok) éltek békés földműves és állattartó életüket, akik korábban szintén valamely belső-ázsiai törzsszövetségből váltak ki; életmódjuk és kultúrájuk sokban hasonlított a magyarokéhoz.

Varga Mátyás látványterve Koltay Gábor Honfoglalás című filmjéhez

A 894 körüli délkelet-európai népmozgások közvetlen elindítója egy rendkívüli méretű muszlim támadás volt. Az Aral-tótól délre fekvő országok (Khorezm, Buhara, Khoraszán, Szeisztán) a Szamanida-dinasztia kezére került. Az úzok állatállományuk nagy részének elvesztése miatt nyugati szomszédaikra, az Urál-vidéken élő besenyőkre támadtak, akik átkeltek a Volgán és a Don folyóig jutottak előre és az attól nyugatra levő területeken kerestek veszteségeikért kárpótlást. 894-ben a görögök a magyarokat kértek segítségül Simeon bolgár uralkodó ellen. Ezt a két magyar lovashadosztályt – 10-12 000 lovas – Árpád fia Levente vezette; a magyar haderő Bulgária északi részét megbénította, a fővárost is elfoglalta és Simeont is képtelenné tette a háború két fronton való folytatására. Így a bolgárok kénytelenek voltak a bizánciak békefeltételeit alkudozás nélkül elfogadni. Ezután a görögök már nem szállították vissza a magyar csapatokat a Dunán. Sem történettudományunk, sem hadtudományunk mindeddig egyetlen elismerő mondatot nem írt arról, hogy a *balkáni hadcsoport* a váratlan különbéke által teremtett katasztrofális helyzetben is helyén maradt, és az immár nagy túlerővel szemben csaknem egy teljes hadosztály feláldozása árán példásan teljesítette feladatát.

Még ugyanabban az esztendőben – 894-ben – a morva *Szvatopluk* is a magyarok segítségét kérte a frank-bolgár koalícióval szemben. Szvatopluk követeit elküldte Árpádhoz és Kurszán kendőhöz azzal, hogy indítsanak hadat a Kárpát-medencébe és támadják meg ellenfeleit. Ennek a nagy horderejű szerződésnek a sok változatban fennmaradt emléke a *fehértó monda*, mely szerint a morva Szvatopluk szerződést kötött Árpáddal. A monda szerint Árpád Arábia aranyával aranyozott fehér lovat, aranyozott nyergét és arany féket (zablát), egy csomó perjefüvet, egy korsó Duna-vizet és egy marék fekete fenyőt küldött a morva nagyúrnak országa fejében. Ez utóbbi tárgyak az országvételnek ősi belső-ázsiai szerződés-ritusa volt. Árpád hadnépével, amely nagyrészt a magyarokhoz csapódott 3 kazár (kabar=lázadó) csoportból állt, Pannóniában tartózkodott, amikor Szvatopluk 894 őszén váratlanul meghalt. A magyar csapatok a Felső-Tisza vidékére vonultak vissza, a kabar kazárok pedig kisebb hadműveletekkel az ország déli és délkeleti „bolgár végeket”, a bolgár földvárakat (Csongrádot, Titelt) és a bolgárok kezében levő erdélyi sóbányákat foglalták el. Végül soron **a 894-es katonai akcióhoz kapcsolható a honfoglalás kezdete**. Mivel a dendrokronológiai vizsgálatok tanúsága szerint 894-895 tele igen kemény és hosszú volt, az Etelközben maradt hét törzs beszállásolta magát Kijev, Rjazany és a többi szláv település házaiba, hogy 895-ben – legvalószínűbben május 10-e körül – tudatosan és szervezeten visszafoglalhassa Attila ősi birodalmát, a Kárpát-medencét.

- *A magyarok honfoglalás és megtelepedése Pannóniában.* A történelem a honfoglalás kezdetét a bolgárokkal szövetkezett besenyő-támadással magyarázza, holott ennek nem igen volt szerepe a 895-ben már megkezdett honfoglalásnak. Magáról a besenyő támadásról csak egyetlen szerző, a *Bíborbanszületett Konsztantín* császár emlékezik meg, ami jelzi ezen esemény jelentéktelenségét. A honfoglalás időszerűségét a Dunántúlt kivéve, – amelyet a magyarok csak 900-ban, Arnulf frank uralkodó halála után foglaltak el, – a Kárpát-medence „üressége”, Szvatopluk halála és a bolgár központok megszűnése indokolta. 895 tavaszán Árpád és a hozzá csapódott kabar csoportok („törzsek”?) már az országban voltak. A Kárpátok keleti részén tartózkodó magyar törzsek legvalószínűbben május 10-ike körül a hozzájuk legközelebbi, a Vereckei-, a Tatár- a Radnai-, a Borgói-hágón, valamint a Békási-, az Ojtozi- és a Bodza-szoroson át vonultak a Kárpát-medencébe; a dél-erdélyi és az al-dunai szorosokat a bolgár fenyegetettség miatt nem vehették tömegesen igénybe. **A magyarok zavartalanul családotól állataikkal, növény-dugványaikkal ökör-vontatta echos szekerekkel lovon ülve nem „megtépázva” menekültek be –, amint ezt elleneink állítják –, hanem harci erejük teljében úgy vonultak be, hogy ottani berendezkedésük után négy év múlva már**

megkezdhettek tervezett felfedező-útjaikat Nyugat-Európa felé. Ez a honfoglalás utáni négy év a végleges berendezkedéssel telt el. Árpád békét kötött az ország északi részén levő morvák maradékaival „igen biztos békét kötöttek” (*Kézai Simon*) az oroszokkal, sőt az oroszok közül sokan a magyarokkal tartottak (*Anonymus*). A félmilliónyi honfoglaló magyar rövid idő alatt magába olvasztotta az itt talált kis számú szláv, esetleg bolgár lakosságot. Az itt maradt hunok és avarok utódaival békében éltek, az ország szélein pedig gyepűrendszert alakítottak ki az esetleges támadások ellen. A gyepűrendszer határőreinek kizárólag megbízható magyarokat és a magyarokkal rokon törzseket; az oroszokkal, a szlovákokkal és az osztrák örgrófsággal szemben besenyőket, jászokat és székelyeket állítottak. A magyarság a X. század folyamán is megőrizte az egykorú nyugat népeitől lényegében elütő életformáját, sokáig még nagyállattartó lovas nép maradt anélkül azonban, hogy ennek az életmódnak előfeltételei a régi értelemben adva lettek volna.

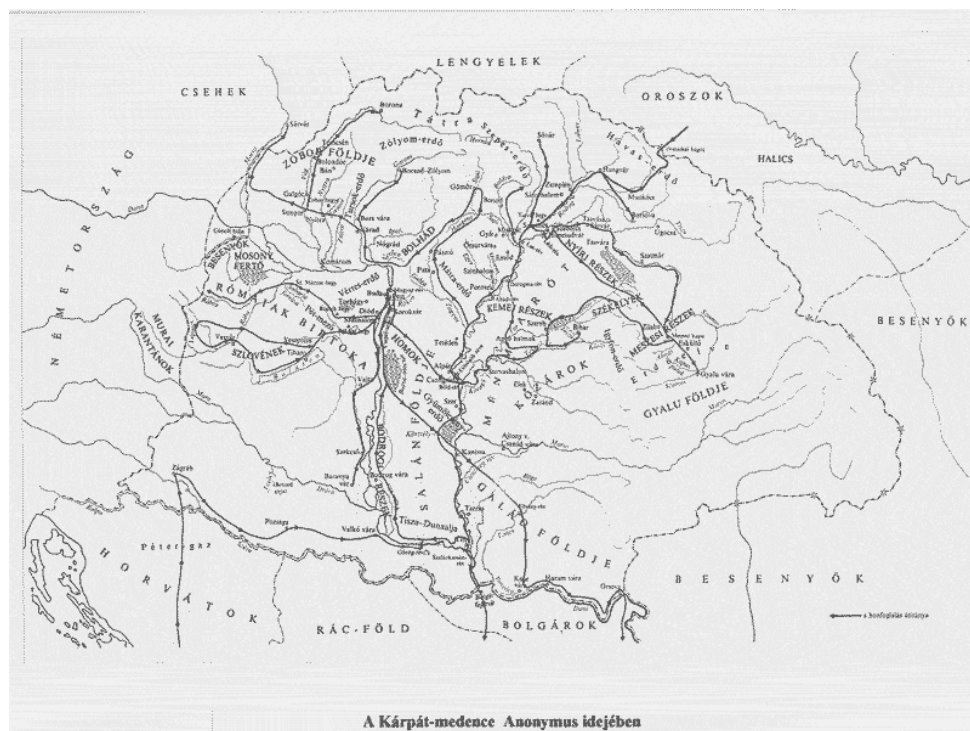
10. Árpád vezérei körében. Varga Mátyás látványterve a *Honfoglalás* című filmhez

Az ország meghódításának befejeztével a Tisza és a Maros találkozásának tájékán, egy tóvá szélesedő folyamág melletti erdőben feltehetően 895 május végén Árpád országgyűlést tartott, ahol „a vezér és nemesei elrendezték az országnak minden szokástörvényét meg valamennyi jogát is, hogy miképpen szolgáljanak a vezérnek meg főembereinek, vagy miképpen tegyenek igazságot bárminő elkövetett vétkekért. Egyszersmind a vezér, vele jött nemeseinek, különböző helységeket adományozott összes lakosságukkal együtt. Azt a helyet, ahol mindezt elrendezték, a magyarok a maguk nyelvén Szerinek nevezték el, mert ott ejtették szerét az ország egész dolgának” (*Anonymus*). Ez ma Pusztaszer. **A Dunántúl elfoglalása és a morváknak a Kisalföldről és a Vág-völgyéből való kiszorítása (Nagy-Morvaország 902-ben szűnt meg) után 900-ra az egész Kárpát-medence magyar kézre került, ezért ezt az időt tarthatjuk a honfoglalás befejező évének; eddig tart a magyar őstörténet és ekkor kezdődik a magyarság történelme.**

- A „kettős honfoglalásról”. A honfoglalással, illetve a Kárpát-medence visszafoglalásával kapcsolatban az utóbbi évtizedekben egyre többet hallani *László Gyula ún.* „kettős honfoglalásáról”. Az eszme nem új, azt már régebbi szerzők – így *Nagy Géza* 1896-ban – leírta, csak a második világháború utáni időkben, amikor teljesen eltorzult magyar őstörténetet tanítottak,

hatott újszerűnek. Ma már természetesnek tűnik az, hogy a Kárpát-medencébe a hunokkal és az avarokkal olyan népelemek kerültek, akik Belső-Ázsiából indultak és nyelvük, kultúrájuk, életmódjuk és testalkatuk nagy vonalakban azonos vagy hasonló volt a magyarokéhoz. Ennek értelmében ma már újra a „hármass honfoglalást” (a hunokét, az avarokét és Árpád népét) vesszük természetesnek. László Gyula e nézetet abban az időben „melegítette fel”, amikor a Sztálini- (Rákosi-) korban azt tanították fiataljainknak, hogy a harmadik avar-hullám – Baján kagán halála – után a Kárpát-medencét a szlávok vették birtokba; itt minden szláv volt. Ezt a téves ideológiát kivédendő László Gyula a harmadik avar-hullámot már „magyarnak” minősítette, ami részben igaz, de részben nem. Ma már **nem azt mondjuk, hogy a hunok vagy az avarok már „magyarok” voltak, hanem azt, hogy ők is Belső-Ázsiából indultak el és más úton, más időben és a magyarokéhoz hasonló kultúrával érkeztek a Kárpát-medencébe.**

A „kettős honfoglalás” mára már túlhaladott tana *László Gyula* (†) megfogalmazásában a következő: „Árpád magyarjai a honfoglaláskor itt már magyar népet találtak. Ezek az onogurok (3. avar-hullám), akik 670 táján árasztották el hatalmas tömegeikkel a Kárpát-medencét... Árpád magyarjainak szállásterülete és a késő-avar – onogur szállásterületek kiegészítik egymást, és a kettő adja a XI. századi magyar településrendszert... az onogurok megérték Árpád magyarjainak megjelenését a Kárpát-medencében (ezt soha senki kétségbe nem vonta)... A késő-avar – onogurok lakta területek helynevei is jórészt magyarok, pedig itt Árpád magyarjainak nyoma sincs. Nagy területeken hiányoznak Árpád magyarjai, de nagy lélekszámú temetőikkel sűrűn jelennek meg az onogurok...”

László Gyulának ezen „elmélete” régi és mai igazságok természetes kompilációja; elméletét az idő és a tudomány már túlhaladta, de a szláv-finnugrista szocialista őstörténészek világában ez is „előrehaladásnak” számított. A szakemberek előtt ismeretes *Anonymus*-nak azon írása, mely szerint a magyarok az avarokkal és az onogurokkal együtt foglalták el a Kárpát-medencét. A *Tarih-i Üngürüs* szerint „amikor Hunor (azaz Árpád népe) Pannónia tartományba érkezett, látta, hogy az ottani népek az ő nyelvükön beszéltek”. A kijevi *Orosz*

Óskronikában pedig ezt olvassuk: „Keletről, a szkíták földjéről először a bolgár-törökök (hunok) érkeztek és telepedtek A Duna mentén, majd az oborok és a fehér ugorok következtek (ezek az avarok és a hozzájuk csatlakozott onogurok), később a fekete ugorok érkeztek (ez Árpád népe)...” Ismert, hogy egy népen belül a „fehér” és a „fekete” csoport megkülönböztetése a belső-ázsiai népeknél gyakori. Ezt olvassuk *Prokopiosznál* a hunokról, a *Nesztorkronikában* az ugorokról, *Querfurti Brunónál* az ungrikról és *Aderamus Cabannensisnél* a magyarokról. *Csallány Dezsőnél* pedig ezt olvassuk: „Két honfoglalásunk is volt, a 468-as Baján kagán népességével... a második honfoglalás 896-ban történt...”

Az új haza

A Kárpát-medence a magyar honfoglalás előtt. Euráziában csak két olyan síkság van, amely mindig bő terméssel jutalmazza meg az ember fáradtságos munkáját: az egyik Mezopotámia, a másik a Magyar Alföld, illetve a Kárpát-medence. Amíg azonban Mezopotámiában a mezőgazdálkodás csak öntözéssel lehetséges, addig a Kárpát-medence éghajlata öntözés nélkül is a legmegfelelőbb az emberi megtelepedésre. A környező területhez képest más éghajlati vidékek növényei is megteremnek itt és jó termést hoznak. A Kárpát-medencében egymás mellett nő meg a déli származású búza és árpa, az amerikai meleg égövben kinemesített kukorica, a nedves és hideg égövhez szokott rozs és burgonya, a Perzsia tájairól származó kajszi és az őszibarack, a közép-ázsiai dinnye, a szubtrópusi paprika és a belső-ázsiai szőlő. **A Kárpát-medence síkságaival, hegyeivel és folyóival „tejfel-mézzel folyó Kánaán”, ahol a történelem folyamán soha éhínség nem volt.**

A Kárpát-medence furcsa véletlen révén a hun-avar-magyar honfoglalásig egyetlen jelentős népnek sem vált hazájává. A kőkori-, réz- és bronzkori Európában mindenütt megtelepedett autochton őslakosság mellett nem telepedtek itt meg a koravaskori hallstattiak és a késővaskori kelták. A mintegy 400 évig tartó római megszállás után a IV. század végén – névleg 395 után – eltávoztak innen a római legionáriusok, a kereskedők és a földbirtokosok, majd átvonultak a langobardok, a szkírek, a gótok, a vandálok, a gepidák, a herulok és más „barbár” népek. Otthonra itt először a IV. század végén bejött hunok és az 568-ban, majd utána több hullámban beérkezett avarok találtak, akik e területről soha el nem távoztak, őket senki ki nem űzte. Miután Nagy Károly hadai több hadjáratban legyőzték az avarokat, a dunántúli területet a frank birodalomhoz csatolták. A Duna vonalától északra fekvő kisalföldi és felvidéki részekre morva földbirtokosok érkeztek, a Nyitráról elűzött Přibina morva herceg pedig a Dunántúlon kapott hűbértartást. A IX. század végén a Kárpát-medencébe érkező magyarok három politikai képződménnyel találták magukat szembe: Erdélyben és az Alföld kis részén *bolgárok* tartózkodtak, akik főleg a az erdélyi sóbányákat őrizték. A Kárpát-medence északnyugati területére *morva* birtokok nyúltak be, a Dunántúl, pedig a *frank birodalom* keleti nyúlványához tartozott. Mindegyik politikai berendezkedés központja (Pliszka-Preszláv, Velehrad és Regensburg) a Kárpát-medencén kívül esett. A Kárpát-medence a magyarok bejövetelekor két különbözően fejlett részre oszlott: a Dunántúlra és az attól keletre fekvő részekre. A magyarságnak minden itt maradt politikai, etnikai, vallási és gazdasági megosztottságot fel kellett számolni.

- *A honfoglalók lélekszáma.* Őseink „rétegzett” társadalomban éltek, ami azt jelenti, hogy a vezető réteg és a köznép között volt olyan szabadnak nevezett középréteg, – a vezérek és a nemzetségfők katonai kísérete – amelynek lélekszáma a törzsök és nemzetségfők előkelő családtagjainál jóval nagyobb, de a köznépnél kisebb volt. Az átlagosan 5 fős családhoz 20 főnyi társult szolgaréteggel (fegyverhordozókkal, fegyverkovácsokkal, kézműiparosokkal és parasztokkal stb.) is kell számolnunk. E számítás szerint egy-egy 35-40 nemzetségből álló törzshöz 50 ezernyi ember tartozott (egy nagycsaládhoz átlagosan 28 embert, egy nemzetséghez pedig 1100 embert számítunk). Mivel a magyarok hét törzséhez „törzs” nagyságban hozzá vehetjük a 894-ben magyarokhoz szegődött 3 kabar „csoportot”, így a honfoglaláskor 10 törzsnyi emberrel számolhatunk. E számítások alapján **a honfoglaló magyarok lélekszáma 500 000 körüli lehetett.** Ezen ma általánosan elfogadott lélekszám-számítás mellett *Bartucz Lajos, László Gyula és Kiszely István* antropológiai, régészeti, topográfiai és demográfiai számításai alapján a honfoglalók lélekszámát 400-450 000 körülire becsülte, *Túri-Kovács*

Attila pedig a nagycsaládos faluszerkezetből kiindulva honfoglalóink lélekszámát 570 000-re tette.

A 870-ből származó perzsa hagyomány szerint „a magyarok a türkök egyik fajtája. Főnökük a künde, aki 20 ezer lovassal vonult ki”. A 20 000-es szám azonban csak afféle középkori közhely volt, talán csak annyit jelentett, hogy „nagyon sok”, hiszen húszezer halottja volt a győztes bolgár seregnek, húszezer ember halt meg 899 szeptember 24-én Itáliában a Brenta melletti csatában, húszezer főből állott Ottó király német serege a magyarok ellen a 855-ös augsburgi csatában, 568-ban húszezer volt a türkök elől menekülő avarok száma, Eubiotosz görög királynak húszezer fős serege volt, II. Fülöp király a szkíták elleni harcban húszezer embert és húszezer lovat zsákmányolt és a khoraszáni emír húszezer muszlim élén indult hadjáratra stb.

- *A hét magyar törzs.* A honfoglalók törzsszövetségének (hetumogernek) neve mai kiejtéssel „hétmagyar” volt. A honfoglalás korának kortárs írója, a *Bíborbanszületett Konsztantín* császár *De administrando imperio* című műve 40. fejezetében pontos leírást kapunk a magyar törzsekről. **A vezértörzs, Árpád törzse a Megyer, a többi: Nyék, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér és Keszi.** (A Kürt és Gyarmat összevonása ideiglenes és katonai célú lehetett). Ugyancsak Konsztantín „nyolcadik” törzsnek a **kabarokat** (kavarokat) említi munkája 39. fejezetében kiegészítve azzal, hogy a kabarok további három törzsre oszlanak (ezek talán a következők voltak: *Varsány, Tárkony* vagy *Káliz és Székely*).

A törzsek elhelyezkedésére sok nézet ismert, ezek alapján a törzseknek a Kárpát-medencébe való bevonulását a következőképpen vázolhatjuk: a bevonulást feltehetően a *Keszi* törzs kezdte a Vereckei szoroson át, biztosítva az utat a Duna-Tisza közére és a Maros-Körösök vidékén telepedett le; őrhelyei az Ipoly és a Sajó között szűk folyosót teremtett a további bevonulók számára. Őket a *Kér* elit csapatai követték, amelynek őrhelyei valamivel beljebb és északkeletre voltak, végül a Rába környékén telepedtek le. A *Tarján* törzs a Dunától északra és északkeletre lelt magának szálláshelyet. A *Nyék* a Csepel-szigetnél kelt át a Dunán és a Dunántúl északkeleti szélét átszelve a Csallóköz irányába vonult, feltehetően a Temesközben telepedett le. A Duna északi partján az egyébként ekkor erős *Kürt-Gyarmat* Huba vezér törzse vonult fel és feltehetően a Duna-Tisza között talált magának szállást. (A Dunántúl elfoglalása a *Kürt* és *Keszi* törzsek érdeme). Az Itáliából visszatérő *Jenő* törzsbeliék szintén számos őshelyet létesítettek Dunántúlon és feltehetően a Körösöktől északra letek otthonra. A vezértörzs, Árpád fejedelem törzse a *Megyer* a Dunántúl északi részében (Fejér, Tolna és Veszprém megyékben) talált végleges szálláshelyet. (A Veszprém felé irányuló akció a *Kér* és *Megyer* törzs együttes manővere). A kazároknak vagy kozároknak nevezett **kabarok** (kavarok) a Dél-Dunántúlon (a későbbi Somogy-Baranya megyékben) telepedtek le. Figyelemreméltó tény, hogy a Kárpát-medencébe érkező magyarság a helybenlakók települései mellé, azokat mintegy kiegészítve és nem rájuk települt.

A hét vezér (Álmos, Előd, Kond, Ond, Tas, Huba és Töhötöm [Tétény]) Anonymusnál a következő: 1. *Előd* fia *Álmos*, majd halála után *Árpád* székhelyét Anonymus Székesfehérvár helyett a Csepel-szigetre helyezte; 2. *Előd* és fia *Szabolcs* a Vértes és Fertő környékén telepedett le; 3. *Ete* apja *Ond* szállásterülete Csongrádban; 4. *Kündü* (*Kend*) és fia *Kurszán* Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében telepedett le; 5. *Tas* és fia *Lél* szálláshelye a Bodrog környékén; 6. *Huba* szállásterülete a Nyitra környékén és 7. *Tuhutum* (Tétény) fia szállásterülete a mai Pest megyében volt. (A XIV. századi Képes Krónika vezérlistája: Árpád, Szabolcs, Gyula, Künd, Lél, Vérbulcsu és Örs). Itt meg kell jegyezni, hogy a *Bíborbanszületett Konsztantín* császár által leírt és ma egyetlen hitelesnek elfogadott törzslista nem állítható párhuzamba Anonymus vezérlistájával.

- A „*kalandozásokról*”. A „kalandozások kora” a X. századi történelmünk első kétharmadának megcsontosodott elnevezése. Azokat a IX-X. századi hadjáratokat, amelyek nem közvetlenül a Kárpát-medence elfoglalásával függnek össze, nevezik „kalandozó” vagy még pejoratívabb jelzővel „zsákmányszerző” portyáknak. A „kalandozás” fogalma a reformkorban született, amikor úgy vélték, hogy a kalandozók a magyar nemzet bajnokai voltak, akiket fegyveres portyázásokra a harci dicsőség utáni vágy, az ősi magyar „virtus” és a bátor lelki-alkat készítetett. A katonai hadjáratokat lényegében fegyveres hétvégi kalandos kirándulásoknak nevezték és büszkén hirdették, hogy a kalandozások miatt egész Európa évtizedeken keresztül rettegett a magyaroktól. Ezzel szemben ma már tudjuk, hogy a magyarok már 836-838-tól kezdődően még levédiai, majd etelközi szálláshelyükön rendszeresen vezettek hadjáratokat a négy világtáj irányába; a kazárok, a besenyők, a makedónok, a bizánciak, a morvák és az oroszok ellen. Az új hazában **ezek az akciók az új haza megvédésére, otthonuk biztonságának növelésére, a szomszédok megismerésére és gyengítésére irányuló jól átgondolt külpolitika részei voltak.** A dél és észak felől letelepült délszlávok, bolgárok, besenyők, oroszok, lengyelek és csehek ellen védték az új hazát. Fontos tény, hogy egyetlen nyugatra irányuló katonai megmozdulás sem volt az egész magyar törzsszövetség közös vállalkozása, sőt többnyire még törzsi vállalkozásnak sem mondható. A „kalandozó” magyarok harci sikereiben döntő szerepet játszott a magyarok harcmodora, gyorsasága, a nagy távolságból is célba találó nyílzápora és a színlelt meneküléshez kötött harci cselei. Amikor pedig kisebb csoportok „látogattak” Itália és a germán világ felé, céljuk e világ megismerése volt. Sohasem akartak aranyra és ezüstre szert tenni, hiszen Európa ezüst- és arany készletének jelentős része a Kárpát-medencében volt. Pénzre sem volt szükségük, hiszen aranyért és ezüstért bartel kereskedelem révén minden szükséges árut (brokátot, selymet, szőnyeget, stb.) bőven kaphattak. Ha jutottak is pénzhez, azt átfúrva dísznek csizmájukra és ruhájukra varrták.

E kirándulásoknak volt társadalmi oka is; a lovasból ugyanis sohasem lesz paraszt, hanem katonává válik. A katonává vált lovasok hihetetlen harci tudásukat odahaza nem tudták kamatoztatni, így többnyire maguk szervezte csapatokban ellenségeket „hoztak létre”, hogy tudásukat hasznosítsák. Stratégiaileg a zálog sikere az is volt, hogy a szétesett Európát ebben az időben belső feszültségek és helyi háborúk osztották meg. Amúgy a harcos népek „kalandozásai” Európában általános jelenségnek számítottak ebben az időben ezért természetes hogy amíg Észak-Itáliában a freisingi litániában ezt olvassuk: „Az idegenek betöréseitől ments meg minket Uram!” vagy a modenai lakosok 900-ban így imádkoztak Szent Geminianushoz: „A magyarok nyilaitól ments meg Uram, minket!”, a franciák fohásza a normannok (vikinge), az ibériaiaké a szaracénok, más népeké pedig más harcos népektől való menekülés ügyében szólt. A magyarok európai megismerési útvonalát a történelem jól ismeri, ez már nem őstörténet, hanem történelem. Nyugat-Európa 955-ben Augsburgnál állította meg a kalandozó magyarokat. Európa kiismerte a magyarok harcmodorát és a könnyűlovasságot mindenütt magyar mintára szervezték meg. 970-ig a magyarok hadjárataikat a merseburgi vereség után már csak a Balkán felé irányították. **Géza ekkor már világosan látta, hogy a kalandozások a megtelepült magyarságnak zsákutcáját jelentenék és az Európával való konfrontáció helyett a békés együttműködést választotta.** Ezzel megindult a magyarságnak Európába való integrálódása. Tizennyolc évvel Augsburg után Géza fejedelem már nem hadat, hanem követséget menesztett Quedlinburgba a német császárhoz, és e békés lépéssel megnyitotta az utat egy új fejlődés előtt, ami Szent István államához vezetett.

A honfoglalás és a magyarság megítélése

Nemzeti („hagyományos”) megítélés

Monarchikus és marxista szemléletű „történészek” a honfoglalást „hazátlan és nincstelen finnugor tömegeknek a Kárpát-medencébe kényszerült hordáinak” ítélik meg, holott krónikásaink sem a besenyők előli futásról, sem a bolgár vereségről nem tudnak semmit. Ha minden úgy történt volna, ahogyan e „történészek” állítják, vajon hogyan tudta volna a 894-895-ben tönkrement magyarság öt éven belül teljesen hatalma és uralma alá vonni az egész Kárpát-medencét, sőt közben tönkreverni Szvatoplukot, majd Észak-Itáliában, Brentánál Berengár király nagy seregét, s ezt követően egy félévszázadon át gyakorlatilag egész Európa legfőbb erejeként működni? – kérdi Bakay Kornél. Ugyanő így folytatja: „Százhatvan esztendeje mást sem teszünk, mint ostorozzuk magunkat. Csak azt ismerjük el tudományosnak, amelyben dicső múltunknak nyoma sincs. Csak a vogul-osztják rokonság éltethető, csak a nyugati az értékes, a kultúrateremtő, és csakis azért maradtunk meg, mert „beilleszkedtünk Európába” és befogadtuk az idegeneket”.

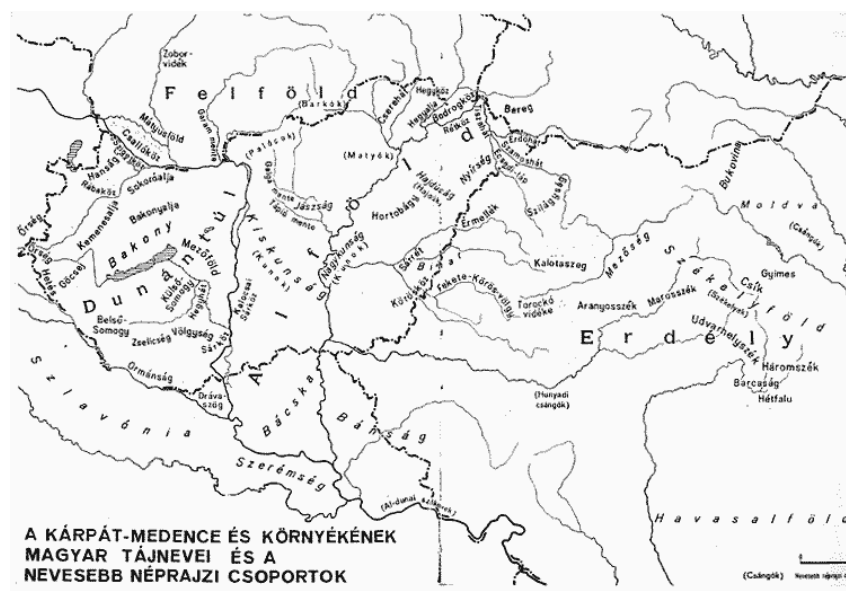
Vajda János (1896) írta, hogy „nemzetünknek a világon csak lelkes bámulói vagy engesztelhetetlen ellenségei, acsarkodó irigyei vannak, akik még álmaikban is fogukat csikorgatják, ha ránk gondolnak. Bántja őket, hogy ily kisszámú nép birtokosa a Föld legáldottabb területének, izgatja őket számbeli csekélységünk, és bizakodnak tízszeres, hússzoros túlerejűnkben, hogy végre sikerül bennünket leigáznia. Csupán az, hogy élünk, tekintve a számbeli arányokat, szinte nagyobb dicsőség, mint a szám szerint tízszer nagyobb népek világuralma”. „A honfoglalás gondosan tervezett, mintaszerűen végrehajtott, ideológiailag indokolt cselekvés volt. Ilyen cselekvésre csak a jól szervezett, egyakarátú, magas-műveltségű társadalom képes” (Nemeskürty István). „Büszkék lehetünk arra, hogy Marcus Aurélius római császár óta Árpád volt az első, aki a Kárpát-medence természetes egységét és birtoklásának következményeit felismerte, s erre vetette meg az 1100 éves keresztény magyar államiság alapjait” (Magyar Kálmán).

Irányított („tudatos”) elferdítések

„A magyarság pánikszerű menekülése Etelközből és minden tervszerűséget nélkülöző felbukkanásuk a Kárpát-medencében a múltunk dicsőségét előszeretettel tépázó 1949 utáni történetírásban vált vezérszólamná.” – olvassuk Nemeskürty Istvánnál. Ez a nagy fordulat a honfoglalás jelentőségének utólagos értékelésében Trianon után következett be. A XIX. század végének és a XX. század elejének magyar tudósai az igazság megismerésének igényével hántották le könnyörtelenül a mondák költői burkát; Trianon után azonban, a világ bennünket gyalázó kórusának hangzavarában, megalázottságunk és jelentéktelenné töpörödöttségünk tudatában önkínzó módon száműztük önmagunkat a tervszerűen államot alakító népek köréből, s maradtunk ellenség-üzte kis horda, mely pihegve húzódott meg a Kárpátok hegykoszorújának védelmében, majd erőre kapva, nekiesett a „művelt nyugat” (mely pedig nem kevésbé volt barbár, véres és szörnyű, mint a honfoglaló magyarok világa) országainak, hogy kirabolja azt (Nemeskürty István gondolatai).

Az elmúlt 160 évben egyre inkább előtérbe kerül a „monarchikus-bolsevik-liberális” őstörténet, amelyet idegen hatalmakat (az Osztrák-Magyar Monarchiát, a Nagy Szovjetuniót vagy más államokat) kiszolgáló nem magyar ember nem magyarok számára írtak. „A Fekete-tenger északi partján 830-at követően többszörösen bizonyítottan finnugor nép jelent meg... a kazárok katonai segédnépként használták fel a magyarokat... a magyarok nem tudták megvédeni szállásaikat az idegenekkel szemben... Levedi halálfelelemben volt és kazár alattvalóként jelent meg a kagán előtt... a honfoglaló magyarokat vagyonségük motiválta... a magyar nomádállam körvonala rajzolódik ki... a magyarok „saját szakállukra” adóztatták a szlávokat... a besenyők a magyarokat fejedelmeikkel üzték el Etelközből... Az a hiedelem, hogy a magyarok Vereckénél hatoltak volna be a Kárpát-medencébe, a források alapján nem megalapozott... A magyar történeti irodalom máig ismeretlen gestáírója fantáziáját szabadon engedve alkotta meg a semmiből a magyar honfoglalás monumentális regény- emlékművét... az egész északkeleti irányú bejövétel egy „szép” etimológia kedvéért született meg... A honfoglalás előestéjén legnagyobb számban szlávok éltek a Kárpát-medencében... a magyaroknak nevezett avarok a Dunán túlra kóborolva sok szörnyűséget követtek el... a nőket kéjvágyuk kielégítésére barmokként magukkal hurcolva egész Pannóniát kiirtva elpusztították... a magyaroknak lételemük volt a kalandozás zsákmányszerzés céljából... a honfoglaló magyarok földművelésének nincsenek megbízható adatai... a magyarság hatvanezres fős létszámára lehet következtetni... a magyarság nomád birodalmat alapított... a magyar nomádállamban a magyarok segédnépei, idegenből behurcolt foglyok és alávetett őslakók tűntek ki kézműves termékeikkel ... a magyarok kereskedelmében zsidók játszottak nagy szerepet... a honfoglaló magyarok pogányok voltak... a kereszt alakú díszítménynél geometriai formáról van szó... a honfoglalás alatt szállásváltást kell értenünk annak a besenyő támadás következtében, amely a magyarokat az etelközi haza elhagyására kényszerítette... A magyarok kényszerűségből bekövetkezett honfoglalás után ott folytatták, ahol Etelközből abbahagyták...” – olvassuk Kristó Gyulánál. Ehhez hasonló magyar őstörténetet olvashatunk a Magyar Tudományos Akadémia történészei nagy részénél – Magyarországon, – a magyar adófizetők pénzén kinyomtatott könyvekben a milleszténárium és a millennium évében.

A magyar őstörténet és a honfoglalás a külföldi történetírásban és a külföldi tankönyvekben

Egy ország megítéléséhez ismertsége is hozzátartozik. Az is, hogy mit tudnak más országok lakosai múltjáról és jelenéről. A múlt ismereteit az emberek rendszerint iskolai tanulmányaik során szerzik meg, ezért nem közömbös számunkra, hogy mennyit és mit tanítanak hazánk történetéből az idegen tankönyvek, mit írnak róla a történészek és mi jelenik meg a nagy enciklopédiákban, lexikonokban. Mi magyarok soha nem értettünk a „tálaláshoz”, az önreklámozáshoz és a propagandához. Amíg szomszédaink – szlovák, román, szerb országok – nagykövetei és kultúrattasái keresve a nagy enciklopédiák szerkesztőit azon fáradoztak, hogy országuk történetét a legszebb színben tüntessék fel, addig a mi diplomatáink nagy része csak reprezentált és saját anyagi jólétét tekintette céljául. Ennek következtében a külföldi tankönyvírók és történészek felszínes ismeretekből képtelenségeket írtak – és ma is írnak – a magyarokról. Ennek korrigálására sem a régi, sem a mostani kormányzat semmiféle lépést nem tett és nem tesz.

- A cseh Frantisek Palacky (1798-1876) szerint „a magyar nép betörése és megtelepedése Magyarországon az egész cseh történelem legfontosabb tényei közé tartozik, és századokon át nem sújtotta végzetesebb csapás a szláv világot”. Lubomir Havlik szerint „a magyarok nomádok voltak... a legyengült törzsek nem voltak képesek a Tiszántúl elfoglalására, ezért a morva állam telepítette le őket. A magyarok előtt már volt itt morva lakosság, akiktől műveltségüket átvették”.

- A szlovák tankönyvek bőven foglalkoznak a magyarság történelmével. Náluk ezt olvassuk: „A magyar nomád pásztornép, amely évszázadokon keresztül vándorolt a dél-oroszországi síkságon... A szomszéd szláv népektől megtanulták a földművelést és a fejlettebb formájú állattenyésztést”. Salagius (Szalágyi) István szerint „a szlávok a VI. században érkeztek a Kárpát-medencébe, akiket a nomád és rabló magyarok pusztítottak el”. Frantisek Hrusovszky (1903-1956) szerint „a harcias magyarok 902-ben Szlovákia ellen fordultak. II. Mojmir fejedelem visszaverte a magyarokat, és még néhány ütközetben győzött a magyarok vad hordái fölött”. A Národnie Noviny 1896. április 30-iki számában ezt olvassuk: „A honfoglalás és a vele kapcsolatos államalapítás pusztán fikció, amely egy névtelen, prózában írt költeményen alapszik, s amely minden reális történelmi alapot nélkülöz... ez az Akadémia képtelen volt a magyarok bejövetelének még csak az évszámát is megadni... a magyarok révén átéltek azt a legnagyobb szerencsétlenséget, ami egy nemzetet csak érhet...”

- A román történelemtankönyvekben a magyarok finnugor népként jelennek meg. „A honfoglaláskor kezdődött el Erdély őslakosságának, a románoknak a meghódítása... a székelyek oda telepedtek, ahol a román lakosság már saját hagyományos életét élte”. Nicolae Iorga szerint „amikor a magyarok a Tiszántúlra bejöttek, őslakos román-szláv, vagy a szlávok utáni román népességet találtak... A honfoglaláskor a Kárpát-medencébe vonuló magyar törzsek kivétel nélkül elkerülték Erdélyt. Az „erdőn túli tartomány” és ősrómai népe meghódítására csak később került sor”.

- A volt Jugoszlávia tankönyvei szerint „a finnugor népcsoporthoz tartozó magyarok nomád törzsei keletről beköltöztek a Pannón-alföldre, akárcsak elődeik a hunok és az avarok. A Pannón-alföldön szlávokat találtak, akiktől eltanulták a földművelést; a magyarok a dél-szlávok és a nyugati szlávok közé ékelődtek”.

- Az osztrák tankönyvek szerint „a magyar belső-ázsiai lovas nép, amely Európába érkezése után támadásokat indított a már letelepült szomszédai ellen, de a német papoknak sikerült megfékezniük őket”. Dümmler (1877) szerint „a magyar birodalom alapítása szempontjából két momentum vált döntővé; az, hogy a besenyők elfoglalták a magyarok korábbi szállás-

helyét és az a háború, amelyet 898-901 között a bajorok és a morvák ellen vezettek”. Herwig Wolfram (1987) szerint „a magyar nép kialakulása a Fekete-tenger melletti sztyepen játszódtott le, ahol a 830-as években feltűntek. Őseik Középső-Volga menti finnugorok, akik később a nomád törökökhöz csatlakoztak...Etelközben kazár fennhatóság alá kerültek...”

- A német tankönyvek szinte csak a magyarok „kalandozásával” foglalkoznak. „A magyarok a Fekete-tenger északi részéről két irányból, északról és délről jöttek a Kárpát-medencébe a 900-as évek előtti időben... Magyarországon Passau püspöke, mint esztergomi érsek a legfontosabb magyar érsekként működött”. A 10 kötetes német világtörténelmi szintézis (Johannes Fried, 1994) szerint „a magyarok a besenyők és a görögök (bizánciak) által nyugat felé üzött vad sztyepi harcosok, személyükben egy idegen nép tört be és pusztította végig a latin kultúrájú Európát”.

- Az orosz tankönyvekben arról értesülünk, hogy a honfoglaló magyarok „leigázzák a szlávokat”. P.V. Susarin (1991) nagy történelmi munkája szerint „az ősmagyar törzsek I.e. 1000 körül Eurázsia sztyepjein áttértek a gyűjtögetésről a nomád életmódra, a IX. század hetvenes éveiben félnomádokká váltak és megjelentek náluk a földművesség csírái is. A Kazár Kánság uralma alá kerültek. A Kárpát-medencében a magyarok és a szlávok együttélése a X. században összeolvadáshoz, az anyagi és szellemi kultúra együttéléséhez vezetett. Ebből egy új művelődési arculatú magyarság alakult ki”.

- A lengyel történelemkönyvek viszonylag bővebben foglalkoznak a magyar történelemmel. Szerintük „a magyarok őshazája a Volga és az Urál között terült el. A magyar nomád nép volt, amely hosszú vándorlás után a IX. században érkezett Pannóniába és leverte az itt élő szlávokat. A magyarok nem hagytak fel rabló hadjárataikkal és a X. században egész Európa, de különösen a szomszédos német királyság rémei voltak”. Michal Dobrzynski (1848-1935) lengyel történész szerint „a vad magyar törzsek rárohantak a szlávokra, ez erre mindig kész németek segítségével megsemmisítették a Nagymorva államot, gyökeresen kitepték a frissen meggyökerezett kereszténységet és civilizációt, majd a Közép-Duna táján megtelepedve szétválasztották a szlávok nyugati és déli ágra”.

- A török tankönyvek szerint „a magyarok a török „fajjal” rokon törzsek. Keletről jöve átkeltek a Kárpátokon, az avar területeken telepedtek le és azt saját nevükről keresztelték el Magyarországnak”.

- A finn tankönyvek szerint „az Ázsiából Európa irányába támadó hunok már a negyedik század végén erős lökést adtak a népek mozgásának... a finnugor magyarok a népvándorlás utolsó hullámával kerültek a Kárpát-medencébe”.

- A norvég tankönyvek szerint „a finnugor származású magyarok a normannokhoz és az arabokhoz hasonlóan támadásokat intéznek a feudális európai országok ellen. A Kaukázus és az Urál mellől jöttek és helyet harcoltak ki maguknak a Nagy Magyar Alföldön. Körülöttük sok más nép élt, akiket leigáztak... A római pápa a paraszti magyar nép hercegét, Istvánt 1000-ben királlyá koronáztatta”.

- A belga tankönyvek szerint „a nomád magyarok Közép-Ázsiából jöttek a X. században és Németországot valamint Franciaországot támadták meg. 1001-ben (!) a hordák vezetői fölött egy király jutott hatalomra”.

- A holland tankönyvek szerint „a magyarok Keletről törtek be Európába. Ottó sikeresen megküzdött a magyarokkal, ezzel igen megnövelte tekintélyét”.

- Franciaország tankönyvírásában megérződik a románok hatása. Történelmi munkáikban gyakran találkozunk ilyen jelzőkkel: „a magyarok vért ittak”, „nyers hússal táplálkoztak”, „korbáccsal kellett őket harcra kényszeríteni” stb. Augustin Fliche (1930) szerint „a magyarok

Közép-Ázsiából származnak, ahol nomád életmódot folytattak... miután féltek az újabb besenyő támadástól, kénytelenek voltak a Kárpát-medencébe menekülni. Charles Seignobos (1938) nagy történelmi munkája szerint „a nomád magyarok személyében Nyugat új félelmetes ellenséget ismert meg, amely a besenyőktől üzve a X. században jelent meg Európában”. Az 1980-ban megjelent nagy francia Európa-történet a magyar honfoglalást egyetlen mondattal intézi el: „A X. században a magyarok az avarok egykori területét elpusztították és letelepedtek Pannóniában”. Lucien Musset (1956) szerint a magyarok honfoglalása „egy üldözött kis nép tudatosan előkészített tette... a magyar a nagy tatár faj finn ágából származik”.

- A spanyol, az olasz és a svájci tankönyvek szerint a finnugor nomád magyarok a Fekete-tenger északi részén ötvöződtek, majd leírják, hogy a kalandozásaikkal végig pusztítják Európát.

- Az angol és az amerikai történészeknek zavaros képei vannak a magyarság eredetéről. Általában „lapp-magyar” vagy „mongol-magyar” rokonságról írnak. J.M. Wallace-Hadrill (1961) „újbarbár török-mongol magyarokról” ír. O. Halecki (1952) szerint „a magyarok örökre elválasztották egymástól a déli szlávokat az északi szlávoktól... a magyarok megjelenése véglegesen eltörölte a morva államot”. Az Amerikai Egyesült Államokban American Museum of Natural History kiadásában (főszerkesztő: Göran Burenhult) 1999-ben megjelent világtörténetben ezt olvassuk a magyarokról: „A magyarok szlávok, de néhány évszázaddal ezelőtt felvették azt uráli nyelvet, amelyet a szibériai népek is beszélnek”. J.M. Wallace-Hadrill The Barbarian West című ugyancsak 1999-ben megjelent kötetében ezt olvassuk: „A magyar hordák európai megjelenésük után mintegy hatvan évig fosztogatták Európát”.

- A japán történészek (Imaoka Dzsuicsiró 1888-1973) viszonylag tisztességesek, bár tudatlanok a magyar őstörténet témájában. „A magyarok valaha az uráli hegyek alján éltek, ahonnan nyugatra, Magna Hungariába költöztek, később nyugatabbra vándoroltak, majd a besenyők támadásai következtében 895-ben elfoglalták a Kárpát-medencét. Más Ázsiából Európába behatoló sztyepi népektől eltérően a magyaroknak sikerült államot alapítani és saját nyelvüket és kultúrájukat megőrizni”.

A magyarság „keleti” elemei

Török és más, főleg iráni „csatlakozott” népek, mint a magyarság ötvözőelemei

A magyarság – azt akár a hunoktól a kunok megtelepedéséig számoljuk, akár Árpád népére korlátozzuk – a Kárpát-medencébe való jutása előtti évszázadokban szinte csak türk (török) és iráni népekkel találkozott, velük és köztük élt vagy velük egy szövetségben volt. E török és iráni népek nyelvükben, kultúrájukban és biológiai adottságaikban fontos szerepet játszottak a magyarság kialakulásában. „Ha a magyarság a IX. századtól visszafelé egészen az V. századig – vagy még sokkal korábban – kimutathatóan török és iráni népekkel élt együtt, akkor nyilvánvalóan keleti, török eredetű ez a nép” – olvassuk *Ligeti Lajos*nál.

Az avarok

Amikor Árpád népe a Kárpát-medencébe érkezett, az avarok már 568 óta itt éltek. **Az avar éppoly lovas nép volt, mint a magyar és ugyancsak Belső-Ázsiából jött más törzsszövetségből kiszakadva, más időben és más úton, mint Árpád népe. Az avarokat utolsó összetartó kagánjuk halála után a Kárpát-medencéből senki el nem űzte, senki el nem pusztította, ezért megérve a honfoglalást a X. századi magyarságnak szerves részévé váltak.**

Az avarok eredetét illetően két nézet van: az egyik szerint a *zsuanzsuanok*tól származnak. A *zsuanzsuanok* (zsou-zsanok) a Kr. utáni V. században hoztak létre birodalmat Kelet-Turkesztánban; kánságuk Madzsuriától a Tárím-medencéjéig terjedt. Birodalmuk egy részét a *hua* törzs alkotta, amelynek korabeli kiejtése *var* volt. 546-ban a *zsuanzsuanok* ellen fellázadtak a *tielő* (török) népek és legyőzték a *zsuanzsuanokat*. A belső-ázsiai hagyományok szerint a *zsuanzsuanok* egy része a kínaiakhoz menekült, nagyobb része pedig nyugat felé indult, bár a kínai források a *zsuanzsuanok*nak nyugatra való vonulásukról hallgatnak. A másik felfogás szerint az avarok az Altaj vidékéről érkező *heftalitáktól* (*vár-hunoktól*, *fehér hunoktól*, illetve a *hyonoktól*) származnak, akik Közép-Ázsiában önálló államukat Kr.u. 350-ben hozták létre az ősi Baktéria területén. Ezt 558 körül a türkök és a perzsák megdöntötték; az avar követei *uarhonita* (varhonita) néven már ugyanebben az évben megjelennek Bizáncban. A legelfogadott elmélet az előbbi kettőt ötvözi. E szerint **az avarok részben *zsuanzsuanok*, részben *fehér hunok*, azaz *heftaliták***, mondván, hogy a Kr. utáni V. században a hun-avarok és a *zsuanzsuanok* együtt éltek és egy birodalmat alkottak vagy a belső-ázsiai *zsuanzsuanok* Közép-Ázsiában a *heftalitákat* magukba olvasztva indultak el Európa felé.

Bármelyik elméletet is fogadjuk el, az avarok rövid ideig (10-20 évig) a délorosz és ukrán sztyep-területen tartózkodtak, ahol idegen harcosokat is maguk közé vettek. Félelmetes hadseregükről a kaukázusi Nart-eposz tanúskodik. „A legyőzhetetlen avarokról” 558-ban *Menandész Protektor* és a *Hitvalló Theophánész* is megemlékezik. 568-ban a Kárpát-medencébe érve legyőzték a gepidákat és a langobardok gyors elvonulása után megszállták a Dunántúlt is. Történészeink szerint a Kárpát-medencébe költözött első avar hullámot 568-665-ig, a másodikat 665-710-ig és a harmadikat 710-től 830-ig számítják. Megérkezésük után egy évtized alatt országukat és hadseregüket megszervezve erős birodalmat alakítottak ki.

Az avarok nyelvéről edények talpán, övcsatokon és tűtartókon számos türk rovásírási emlék maradt fenn, amelynek alapján *Bakay Kornél* azt állapította meg hogy „nagyobbrészt ők is magyarul beszéltek”. Vallásukról *Metód püspök* legendájában olvassuk, hogy „voltak régi könyveik és tisztelték a Teremtő Istent”. Az avarok országa élén a *kagán* (hagan), a legfőbb uralkodó állt, feleségét *hatun* címmel illették; mindkét cím belső-ázsiai eredetű. A kagán után a *jugurru*s következett, őt a *tudum* (todan) követte, kinek egy-egy országrész volt hatalmában. A *tarchánok* az adóbeszedést biztosították, a legalacsonyabb szintű vezetők a *bégek* voltak. A szellemi életet a *főttálos* irányította. Az avarok 120-140 lelket számláló és 2-3 „szárnyra” oszló nemzetségekben éltek; egy-egy faluban 2-3 nemzetség élt együtt. Az avarok komoly állattenyésztéssel és földműveléssel rendelkeztek, ismerték a szőlőtermesztést és a borkészítést. Vas eszközeiket és fegyvereiket gyepvasérből damaszkolással állították elő.

A török kazárok és a kabarok

A „türk” elnevezés az V. század óta ismert a kínai forrásokban *tu'küe*, *t'ucsüe* alakban, de a török nép más néven régtől fogva élt őshazájában Belső-Ázsiában, az Altaj-hegység táján. 439-ben az Asina-nemzetség vezetésével a zsuanszuánokhoz menekültek, majd 552-ben önállósodtak és megalapították az Első Türk Kánságot, amely alá a kitajok, az efiták és a krigizek, majd az ogurok és a szogdok is tartoztak. 568-ban türk követség érkezett Bizáncba és felajánlották segítségüket a bizánciaknak az avarok megfékezésére. Az Első Türk Törzsszövetséget 630-ban a kínaiak szüntették meg. A keleti türkök 679-ben fellázadtak kínai uraik ellen és 687-ben létrehozták a Második Türk Törzsszövetséget, amely helyét 745-ben egy másik türk népnek, az ujgurnak adta át.

A türköket általában *keleti türkökre* (jakutok, kazári tatárok), *középázsiai türkökre* (kirgizek, kínai tatárok, özbegek, volgai tatárok, krimi tatárok, baskírok, tipterek, miserek és csuvasok) valamint *nyugati türkökre* vagy *törökökre* szokták osztani, ahova a türkmének, a tekke-turkománok, az azerbajdzsáni tatárok, a dungánok, kazárok, az ujgurok és az oszmán törökök tartoznak. A türköknek sok arameus eredetű rovásírási emléke maradt fenn, társadalmi szerkezetük hasonló az avarokéhoz azzal a különbséggel, hogy a bégeket *bőknek* nevezték.

- A török nyelvű *kazárok* eredete ismeretlen; minden ismert adat (*Agathiae Scolastici*, a *Ravennai geográfus stb.*) arra mutat, hogy a kazárok a kaukázusi szabírok, a kaukázusi onogurok, a kálizok (horezmiek) és a barszilok (bercelek) törzseiből ötvöződtek, akik viszont a „hun népek közé” tartoznak. (Más nézet szerint a kazárok az ujguroknak nyugatra vándorolt *kaszar* törzse). *Chorennai Mózes* már a III. században tud róluk, de Európában csak a VI. században tűnnek föl. A VII. század húszas éveiben *Héraklios* bizánci császár a perzsák ellen erős szövetségesre talált a kazároknál. A nyugati türk uralom összeomlása után 630 körül a kazárok önállósították magukat és a kazár uralkodó felvette a kagán nevet, az alánokkal szövetséget kötöttek, leverték az arabokat és Bizánccal is szövetkeztek. Így „Kazária” népeihez a türk kazárokon kívül irányi nyelvű kálizok (korozmák), alánok (eszlárok, varsányok), bolgár szuvarok és ötvözőelemük, a bercelek (barszilok) is tartoztak. Kazária déli határa a Kaukázus volt, birodalmuk keleten a Volga torkolatától észak felé a mai Kazányig terjedt, nyugaton a Pontusz északkeleti partvidéke, sőt a IX. századtól Kijev is Kazáriához tartozott. Uralmukat 965-969 között Szvajoszláv orosz fejedelem törte meg, amikor elfoglalta fővárosukat, Szarkelt.

A kazárok írása a türk rovásírás, amelynek emlékeit ott találjuk a szarkeli téglákon, a novocserkaszki kulacson és sok más helyen. A magyarok ősei nem ellensége, hanem rokona és szövetségese volt a kazároknak és „három évig együtt harcoltak a kazárok minden háború-

jában” (*Bíborbanszületett Konsztantín* császár), majd a magyarok és a kazárok útjai 820 körül elváltak egymástól. Levedi vajda kazár hercegnőt kapott feleségül az uralkodótól.

- A *kabarok*. 830 körül a Kazár Kánság nyugati területének népei fellázadtak a központi hatalom ellen; lázadásukat a kazárok leverték, de ők elhagyni kényszerültek a Kazár Kánság területét. A források, krónikáink és a magyar hagyományok szerint a lázadás leverése után a felkelők nagy része a kazároktól éppen eltávolodó magyaroknál talált menedéket és nyolcadik törzsként kabar (kovár=lázadó) néven Levente vezérletével Árpád vezér mellett, mint csatlakozott nép elsőként foglalta el a Kárpát-medencét. A kabarok soraiban muszlim vallású keleti néptörzseket (horezmieket), alánokat (kálizokat) és jászokat (alánokat) feltételezhetünk. Szállásterületük először Erdélyben a bolgárok által régebben tartott sóbányák területén volt, majd eljutottak a Temesközbe, a Duna-Tisza közére, Bihar, Nyitra megyékbe és máshova is. Neveik – Berény, Örs, Varsány, Eszlár stb. – ma is élnek. A kabarokról a *Bíborbanszületett Konsztantintól* és gesztáinkból sok pontos adatot kapunk.

A kálizok, a böszörmények és a bercelek

- A *káliz* a középiránihoz hasonló nyelvet beszélő indoeurópai nép. Ötvöződésük helye a Kr.előtti XIII. században az Amu-darja deltája körüli Horezm volt. A dinasztia létrejötte után hurrik, masszagéták és szkíták is bekerültek a kálizok közé. Híres öntözőcsatornáikat a Kr. előtti VIII-VI. századok között építették. Horezm függetlenségét a Kr. utáni I. században a kusánok szüntették meg, majd a Szászánida időkben újra visszanyerte. A birodalom előbb a heftaliták uralma alá került, majd 710-ben az arabok foglalták el. A VIII. században szoros kapcsolat alakult ki Horezm és Kazária között; ekkor kerültek a kálizok Európa történelmi színpadára. Jelenlétükről *Al-Tabari* és *Maszúdi* tudósítanak. Nagy valószínűség szerint a kálizok a kabarokkal együtt jöttek be az országba. Bekerülve az országba jelentős szerepük volt. Egy részük katonai segédnépként szolgált, ezért a gyepükre – főleg a délre – telepítették őket. Az 1151 körül Magyarországon járt *Abu Hamid al-Andalusi al-Garnáti* közli, hogy itt ezerszámra élnek hvárezmiekek utódai, akik a királyt szolgálják; nyilvánosan keresztények és titkolják az iszlám vallást. A kálizok az országban a királyi jövedelmek kezelői és pénzverők voltak. Nevük számos helységnévben maradt fenn (Kalász, Káló, Kálóz, Kálózd stb.) Krónikáink szerint a honfoglalás előtt a magyarokhoz egy khorezmi nemzetség (de gente Corosima) csatlakozott. A *Képes Krónika* írja, hogy Csaba felesége – és így Ednek és Edömének, (akitől az Aba nemzetség származtatja magát) az anyja – sorosinai (horezmi) származású.

- A magyarországi muszlimok („ismaeliták”, „szaracének”) magyar neve *böszörmény* volt. jelentős muszlim települések voltak a Nyírségben (Hajdúböszörmény stb.).

- A kabarok (kazárok) összetevő népei között voltak a *barszilok* (*bercelek*). Az ujjur feliratokban és bizánci szövegekben találkozunk egy barsil nevű néppel, amelynek egyik része az Urál hegységtől keletre, a másik része attól délre élt. E nép nyugati ága a kazárok közé integrálódott be, majd az azokból kivált kabarokkal együtt bekerült a Kárpát-medencébe.

A szabírok (szavírok)

A szabír népvét először *Priszkosz rhétor* jegyezte fel Kr.u. 465 táján, amikor arról ír, hogy 463 táján a szabírok a szaragurokat és az ugorokat, a bolgártörökök pedig az onogurokat elűzték ősi szálláshelyükről, és 515 előtt ők is letelepednek a Kaukázus északi előterében. Egy részüket 558-ban bizánci megbízásból az avarok kényszerítették továbbvonulásra, más részük örmény területen telepedett le. A szabír népet az írott források (*Menander protektor*

[VI. század], *Propóiosz* [490-562?], *Malálasz Joánnész* [491-578], *Theophánész Confessor* [760-817], *Kedrénosz Georgiosz* [XI. század] stb.) hunoknak, illetve szabír hunoknak nevezik, akik már 515 táján a Kaszpi-kapu fölött laknak. Ugyancsak fontos momentum, hogy *Al-Tabari* leírja, hogy amikor a Kaukázustól délre, Al-Laksz környékén az onogurok és a szabírok az arabok ellen harcoltak, 50 ezer főre tehető csoport vonult menekülésszerűen északabbra; ők alapították Dentumagariát. Utoljára 578-ban esik szó róluk. A kutatók nagy része azt írja, hogy a „szabírok eredetét nem ismerjük”, de annyit elfogadnak, hogy a hun népcsalád tagjai voltak. (Mivel eltűnésük [véletlenül] egybeesik a kazárok megjelenésével, sokan indokolatlanul e két népet azonosítják.) Mivel a *Bíborbanszületett Konsztantín* szerint a magyarokat „nem türköknek, hanem valamilyen oknál fogva szabartoi aszphaloinak („rendíthetetlen szavárdoknak”) nevezték... Amikor a türkök (magyarok) és az akkor kangarnak nevezett besenyők között háború tört ki, a türkök hadserege vereséget szenvedett és két részre szakadt; az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le s ezeket a türkök régi nevén mostanáig (Kr.u. 950 tájáig) szabartoi aszphaloi-nak hívják, a másik rész nyugatra ment lakni, az Etelköz nevezetű helyekre...” Ebből a leírásból *Bakay Kornél* egyértelműen azt a következtetést vonja le, hogy **„a magyarokat szavárdnak, szabírnak nevezték és a szabír-magyarok egyik későbbi szállásterülete nem az Urál vidékén és Nyugat-Szibériában, hanem a Fekete-tengerbe ömlő Kubán-folyótól délre, a Kaukázus vidékén volt... Ha a magyarok neve még a X. században is szavárd-szabír volt, akkor a szabírok egy részében ősmagyarokat kell látni. Az ősmagyarság tehát két nagy csoportból jött létre: magyarul beszélő szabír-hunból és törökül beszélő onogur-türkből”**. Amúgy a *Bíborbanszületett VII. Konsztantín* császár leírásából világosan következik, hogy a magyarok egy része a Kaukázus előterében maradt – ők a *szavárd magyarok*, más része, pedig a Kaukázusból (a feltételezett Levédián át) Etelközbe, majd onnan a Kárpát-medencébe költözött. A szabírok hun származása bizonyítja a magyarok hunokkal való rokonságának a tudatát.

Az onogurok (ogurok) vagy bolgár-törökök

Az ogur (onogur vagy bolgár) az az első biztosan török nyelvű népcsoport, amely az V-X. század között a belső-ázsiai sztyepvidékről Kelet-Európába költözött. Európai megjelenése előtt a Szir-darja középső folyásának vidékén, a Kazak-sztyep déli részén lakott, mint a nagy tielö törzsszövetség nyugati tagja. (A tielö törzsszövetség történetét egészen a Kr. előtti III. századig tudjuk visszavezetni; korábban *tingling* és *tili* néven, a Kr. utáni IV. századtól pedig *tielö* és *kaokü* néven szerepeltek).

453 – Attila halála – után új népek lettek az eurázsiai sztyep urai: az ogurok. Törzseinek nevei: *szaragur* (*saragur*, *sara ogur*), *onogur* (*on ogur*), *kuturgur* (*kutur ogur*) és *uturgur* (*utur ogur*). Az „új” népek ott tűntek fel, ahova Attila halála után a hunok egy része visszaköltözött; nyilvánvaló, hogy az új népek Attila hunjai maradékaival keveredtek. 463 táján a szaragur, az urog (ogur) és onogur nép képviselői jelentek meg Bizáncban. Az onogurok (bolgárok) az V-VII. században már a Fekete-tenger északi övezetében éltek és onnan vezették hadjárataikat a Balkánra. 600 körül, amikor a bolgároknak sikerült lerázniuk a kazárok uralmát a Maeotis fölött birodalmat hoztak létre; ez Kovrat halála után szétesett. A kazár birodalom meggyengülése után előbb a pontusi, majd a bolgárok volgai ága jutott hatalomhoz, másik része dél-nyugat felé vándorolt; a mai Bulgária megalapítói a Bulghariosz és Khazarig bolgár testvérpár. A bolgároknak (a „*nándoroknak*”) a Duna mentére vonulását a 800-as évekre tehetjük. Itt kerültek a magyarok a bolgárokkal Kazária után újra kapcsolatba, akiknek egy része eltávozott a Kárpát-medencéből, más része ittmaradt és beolvadt a magyarságba.

Az úzok vagy oguzok

Az oguz törzsek a Kr. utáni VI. században tűnnek fel az Első Türk Birodalom (552-630) alávetett népei között. A kínai források „kilenc törzs” (tokuz oguz) néven emlegetik őket. Ekkor a Türk Birodalom északi részén, az Altaj-hegység és a Bajkál között éltek; központjuk feltehetően a Szelenga völgyében volt. Az oguz – és a velük rokon ujgur – törzsek a kínaiak által tielőnek nevezett nagy törzsi csoportosulás keleti ágát alkották és viszonylagos különállóságukat a türk fennhatóság alatt is megőrizték. A kínai függőséget lerázó Elteris kagán (682-691) a 744-ig fennálló Második Türk Birodalom megalapítója öt hadjáratot vezetett az oguzok ellen, akik csak nagy harcok árán hódoltak be. A Második Türk Birodalom bukása után az oguz törzsek nyugat- és délnyugat, a Balhas-tó és az Iszik-köl vidékére, majd az Aral-tótól északra fekvő sztyeppvidékre vonultak. A Számánida Emírség 893-ban megtámadta az oguzok nyugati törzsszövetségesét az úzokat, akik a besenyők szállásterületét elfoglalva azt a IX. század végi népvándorlást indították el, amely végül is a magyar honfoglaláshoz vezetett. Az oguzok többsége keleten maradt, majd más népekkel szövetségben, 1071-ben legyőzte a bizánci hadsereget. Az oguzok nyugati ágát a *Biborbanszületett Konsztantin* Besenyőország, Kazária és Alánia szomszédságában írja le, mint Bizánc szövetségesét, akik később a kijevi fejedelem oldalán a volgai bolgárok ellen harcoltak. Szállásterületük egyre csökkent; 1060 körül már a Bug és Szeret között, majd az 1064-1065-ös balkáni hadjárat után a Kijevi és Perejaszlávi Fejedelemség déli határvidékén találjuk őket. Ottani utódaik –, mintegy 300 000-en – a mai Moldovai Köztársaság területén élő *gagauzok*. Az 1060-1070-es években kisebb csoportokban az Al-Duna mentére és Erdélybe is beköltöztek. Krónikásaink feltehetően a „fekete kunok” néven írták le őket a kun-kipcsak „fehér-kun” törzsekkel szembeni megkülönböztetésül.

Az alánok (ászok, jászok)

Az iráni eredetű alánokról először a Kr. születése utáni időkből *Lukiánosz* tesz említést, aki szerint az alánok megegyeznek a szkítákkal nyelvükben, fegyverzetükben és viseletükben. Lukianosztól ismerjük meg az alánoknak Horezm szomszédságában levő Kang-kü (Kanga) országát, amelyről *Josephus Flavius* (37-100), *Sztrabón* és *Ammianus Marcellinus* (IV. század) is említést tesz. Az alánok közép-ázsiai szálláshelyükről a szkíták, a szarmaták és az aorszok után, Kr.u. 50 körül nyomultak be az Urál és a Kaszpi-tó között elterülő sztyeppvidékre. 350 táján a hunoktól elszenvedett vereség után egy részük nyugatra menekült, részt vett a nagy népvándorlásban és Észak-Afrikában telepedett le. Más részük a Kaukázustól északra elterülő síkságon maradt. Itt előbb jelentek meg, mint a kazárok, akiknek uralma alá kerültek. Itt újra két csoportra szakadtak; a Kaukázusban megtelepedett részük többé kevésbé meg tudta őrizni függetlenségét és a VII. században bizánci hatásra kereszténnyé lett; ezeknek utódai a mai *oszétek*. Más részük a Kaukázus, a Maeotis és a Volga közötti vidéken, Alániában élte ősi módon életét. E területen játszódik le őseink Hunor és Magor mondája, akik a Maeotis ingoványaiban Belár alán uralkodó feleségeire és leányaira bukkantak. A honfoglalás előtt a magyarokhoz csatlakozott neve az *oszlár* és a *varsány* alán néprész neveken maradt fenn. Helyüket a csatlakozott kabarok között kell keresnünk. A jászok, mint a kései alánok képviselői a IX. században a dél-oroszországi sztyepen mozogtak, egy leszakadt csoportjuk a Prut-folyó környékén telepedett le; ez a csoport az, amely a XIII. században a kunokkal együtt – feltehetően 1235 körül – a Kárpát-medencébe került. Az alánok magyar neve *varsány*; e név húsz településben is fennmaradt.

A szkíták („szittyák”) és a szarmaták (masszagéták)

- A *szkíta* őstörténetünk egyik legellentmondóbb, de kialakulásunkban igen nagy szerepet játszó nép, hiszen egy része a Kárpát-medencében telepedett le és a későbbi „alaplakosságot” adta, más része pedig tovább élt a Kárpát-medencében letelepedett hunokban és az avarokban – így áttétesen a magyarokban. *Janus Pannonius* és *Bonfini* szerint a „szittyá”-magyarok a szkítáktól származtak; e származás tudata sokáig a magyar népben élt. „Szkítia” középkori tana mitikus megfogalmazása volt a magyarság keleti származástudatának abban a korban, amikor őshazánkat tudományos kutatásokkal még nem tudták igazolni.

Ősi szállásterületük az ismeretlenség homályába vész. Első ismereteink a szkítákról az, amikor az iráni szkíta királyok Kr.e. 673-ban legyőzték az asszírokat és a kimmereket. 611-ben nagy hadjáratot vezettek Kisázsian, Mezopotámián és Szírián át egészen Egyiptomig. Erre válaszul Kyaxarész méd király kiűzte a szkítákat Médiából, akik innen a derbeni kapun keresztül előbb a kimmerek elhagyott területeire vonultak, majd a Kr. előtti VII. század végén elfoglalták az kelet-európai sztyepvidéket az Altaj-hegységtől egészen a Kárpát-medencéig. Központjuk a Fekete-tenger északi melléke volt. A Kr. előtti IV. században az ugyancsak iráni eredetű *szarmata*, és *szauiromata* törzsek, majd a görög városállamok törtek rájuk meggyengítve hatalmukat. A szkíták, akiknek „földjére egyetlen nemzet sem merte tenni lábát” (*Hérodotosz*) ezután nyom nélkül felszívódtak környezetükben.

A szkíta az eurázsiai sztyepes vidék iráni nyelveket beszélő őskori népeinek összefoglaló neve, de *Plinius* szerint voltak közöttük török nyelvűek is. A perzsák a szkítákat *szakáknak* nevezték. Az Iszik-köl vidékéről rovásírásos tárgyaik kerültek elő; ezeknek megfejtése majd közelebb visz eredetük megfejtéséhez. Állattartó földművesek voltak, számos várak és erődítményük került elő. E lovas harcias népnek félelmetes fegyvere az őseinkre is jellemző visszacsapó íj volt, ruházatuk szinte teljesen olyan volt, mint a honfoglaló magyaroké (háromnegyedes mokaszin, finoman szőtt nadrág, háromnegyedes kazak, csúcsos sapka). Közép-Ázsiában és az Altaj-hegységben (Tolsztaja Mogila, Pazyrik, Sibe, Basadár stb.) számos olyan sírkamrájuk került elő, amely fölé halmot emeltek. Meghalt harcosaik mellé kedves lovuk fejét és lábait helyezték a sírba. Művészetükben az állatábrázolások domináltak, magukat a „szarvasok népének” nevezték. A szkíták találták fel az oldalpálcás vas zablát, a bőr nyeret és a bőrszíjjal készített nyeret. Fő totem-madaruk a turul (kerecsensólyom) volt és ismerték a „csodaszarvas-mondát”.

- A *szarmaták* (*masszagéták*). A Kárpát-medencébe betelepült és itt maradt iráni nyelvű lovas népek közül a szkíták után a legjelentősebb az időszámításunk kezdete körüli időben ideérkezett szarmata volt, akiket *Hérodotosz* és mások *masszagétáknak* („nagy hősöknek”) neveztek. Törzseik neve: *agatirsz*, *roxolán*, *jazig*, *aorsz* és *szirák*.

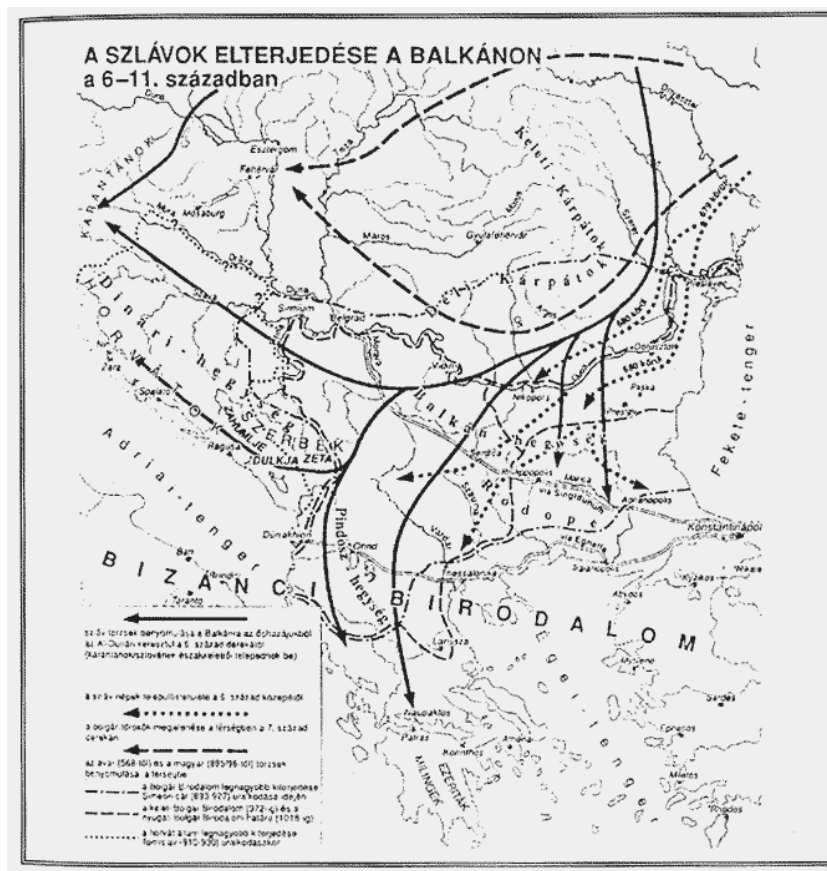
A szlávok

A szlávok őshazáját a kutatók állandóan keresik, holott nem tekinthetők másoknak, mint Kelet-Európa ősi autochton lakosságának, akiknek a „magterülete” valahol ukrán területen a Szeret, a Prut és a Dnyeper vidékén lehetett. Mivel nem volt szervezettségük, államuk és írásbeliségük is csak a X. században jött létre. ezért az auktorok nem emlékeztek meg róluk. Nevük először *Prokopiosznál* fordul elő a VI. század közepén, amikor arról ír, hogy Bizánc balkáni tartományait az antok és a szklavénok támadják meg. Egyik csoportjuk, a vend már a Kr. előtti I. században a mai Lengyelország északi részén élt. „Ősi szállásterületükről” való lassú és folyamatos szétvándorlásuk a Kr. utáni VI-VII. századokban felgyorsult, az avarok ugyanis alattvalóként sok szláv embert ragadtak magukkal; kisebb csoportjaik így kerültek a Kárpát-medencébe 570-590 táján. Az avarokkal előbb a Balkánra jutottak, majd Bizáncot

fenyegették. Morva- és Csehországot a VI. században foglalták el. A VII. század első harmadában az avarok meggyengülése következtében települtek a horvátok és a szerbek mai hazájukba. Az arab források így emlékeznek meg róluk: „Szőlőkertjeik és szántóföldjeik nincsenek... életmódjuk igen szűkös, nagyon kevéssel beérik... inkább szeretnek szabadabban munka nélkül élni, mintsem fáradtság árán bőven pénzre és élelemre szert tenni... alkalmi földművelésük csak a köles termesztésére szorítkozik”.

890 után alakult meg Morvaország, amelynek lakói közül kisebb szórványos és szervezetlen csoportok a Kárpát-medence északnyugati részébe költöztek. Erdélyben Gyulafehérvár lett a szlávok központja, de ők éppúgy, mint a Kárpát-medence többi részébe költözött szlávok beolvadtak a magyarságba. Jelenlétüket – helynevek alapján – az Alföldön és Erdélyben kimutatni nem lehet. A Kárpát-medence 2056 helységnevéből 102 szláv eredetű, melyeknek jelentős része a szlovénből, az óhorvátból és az óbolgárból vagy azon szlávoktól származik, akiknek területén a magyarok a honfoglalás előtt tartózkodtak vagy átvonultak. A magyaroknak a szlávokkal való kapcsolata a történelem folyamán változó volt. A honfoglaló magyarság és a kelet-európai szlávok két egymás mellett élő etnikai csoportot alkotott; egymáshoz való viszonyuk semlegesnek mondható. A történelem folyamán a betelepített és a betelepült szlávok az országban otthonra találtak és sokuk magyarrá lett. A magyarságnak a szlávokkal való kapcsolata „szint” adott az országnak, de nemzetalakító erővé sohasem vált.

- *Přibina* nyitrai szláv fejedelem *fejedelmi székhelye* a régebbi történészek szerint Zalaváron (Mosaburgban) volt. A régészeti feltárások azonban ezt nem igazolták, ugyanakkor az ausztriai Karinthiában, Klagenfurt közelében Grafenegg-től délre létezik egy Mosaburg helynév. Az osztrák régészek 1959-ben feltárták e Karoling kori palotát és erődítményt, amely érthetővé teszik írott forrásaink azon kitételét, amely szerint 977-ben I. Ottó a salzburgi érsekségnek ajándékozta Mosaburg birtokait.

- *Szvatopluk Nagy Moráviája*. „A szláv népek jelenléte a Kárpát-medencében – írja *Bakay Kornél* régész-történész – az avar honfoglalást megelőzően nem mutatható ki sem az írott forrásokban, sem a régészeti anyagban”. A morvákról először 822-ben hallunk, amikor a frankfurti birodalmi gyűlésen az avarokkal együtt Magvani néven megjelennek. Első fejedelmük Mojmir, aki 833-ban Pribinát elűzte Nitravából (nem Nyitráról!). Ebből és néhány későbbi hasonló adatból sokan azt a következtetést vonták le, hogy Nagy Morávia a mai Szlovákia területén, a Garam és a Morava folyók között terült el. A *Bíborbanszületett Konsztantín* császár és más autorok írásai alapján egyértelmű, hogy Szlavónia a Drávától délre és Morávia a Kárpát-medencétől délnyugatra feküdt („A türkökkel [magyarokkal] a következő népek határosak: a tőlük nyugatra fekvő vidéken Nagy Morávia, azaz Szvatopluk országa... Belgrádtól két napi útra fekszik Nagy Morávia, amelyet a türkök (magyarok) megsemmisítettek, és amelyen előbb Szvatopluk uralkodott...”)
Helmold krónikájában pedig ezt olvassuk: „a morvák karantánok”. A *Bajor geográfus* két Moráviáról tud: az egyikben 11 vár van, a másik a bolgárok mellett fekszik 30 várral”.

Székely-, csángó-, palóc-, besenyő- és jász-magyarokról a Kárpát-medencében

A székelyek

A székelyek nagy része – mintegy 2,5-2,7 milliónyian (hivatalosan 1,7 milliónyian) – a Kárpát-medence keleti és délkeleti részében lakik és a magyar néptömbtől elszakadva, idegenektől körülvéve élnek sajátos, elzárt életüket; magyarságukat soha meg nem tagadták. Hazájuk a Kárpátok koszorúza magyar medence keleti zuga, ahol magas hegyektől övezett völgyekben és medencékben laknak, de élnek e törzstől elszakadt székely csoportok is (pl. a Vajdaságban és a Nyugat-Dunántúlon). Nevük latinul „sicul” szó formájában először a XI. század végén, magyar formájában (székely, zekel) pedig csak a 1334-től ismert. A helytörténeti adatok arra utalnak, hogy a székelység a XI-XII. században a nyugati és a keleti gyepük védelmét látta el.

Krónikáink és a székely néphagyomány szerint a székelyek Attila hun népének Csaba királyfi vezetésével a Kárpát-medencébe – a mezőségi Csigle-mezőre – visszatért utódai. „A székelyek, akik előbb Attila népe volt” – olvassuk Anonymusnál, Kézai Simon pedig ezt írja: „3000 hun visszatért Pannóniába... és Árpád idejéig a Csiglamezőn (Mezőségben) maradtak és ott magukat nem hunoknak, hanem székelyeknek nevezték”. A székelyek a honfoglaló magyaroknak felajánlották szolgálataikat, tehát nem meghódított, hanem szövetséges nép, amely egyezményrel csatolta magát a honfoglaló magyarsághoz. A székelyek eredetéről sok, gyakran ideológiailag irányított, elfogultságból és rosszindulatból származó vita folyt, amely mára kikristályosodott és igazolta a székelyek saját eredethagyományának helyességét. Erdély területén kétféle „magyar” népesség él: az egyik – a székely – a hunok leszármazottja (Attila hun király 453-ban bekövetkezett halála után a Csigle-mezőre visszaköltözött hunok utóda), a másik a magyarsághoz 894-ben csatlakozott kazár kabarok utóda, akik közül sokukat uralkodóink a Kárpát-medence keleti és nyugati gyepűire telepítettek.

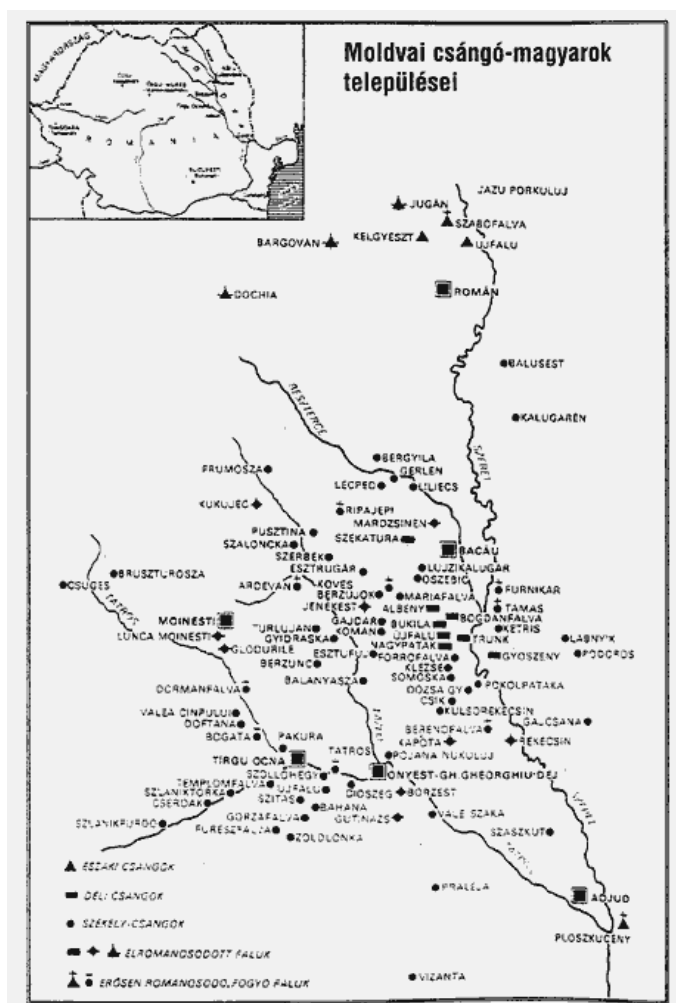
A székelyek hun eredetét először a XVIII. században kérdőjelezték meg, amikor a hun nép utódának hinni magát a rebellis magyar nép egy csoportjának, már maga kész veszedelem volt. Ebben a monarchikus időben a magyarság „ázsiai” eredetének vallása is szégyennek tűnt. A székelység deheroizálásában a múlt századi finnugriták magyarellen eszméi mellett a román nacionalistáknak sovinsztává való válása is fontos szerepet játszott. Opreanu Sabin volt az első a XIX. század elején, aki helységnevekből próbálta a románok őslakosságát bizonygatni Erdélyben, holott köztudott volt, hogy Erdélyben az első román – vlah – falu 1252-ben létesült. Ezután a „dákó-román” elmélettel, – amely szerint a románok a trák eredetű dák népnek és a rómaiaknak utódai, – próbálták a székelység ősiségét – nem sok sikerrel – kétségbe vonni.

A székelyek mindig „magyarok” voltak, nyelvük a legősibb magyar nyelv jellegét őrzi; az ősi magyar írás a „székely rovásírásban” náluk maradt meg legtovább. Társadalmi berendezkedésük – a földközösség, a zárt katonai szervezet (főnemesek, lófők és gyalogok), a székely kiváltságok, a nemzetségek szerinti birtoklás és a székekre, nemekre való tagozódás – sokáig megmaradt. A hét székely szék – „aranyoszek” – a XII. században a következő volt: a telegdi (később udvarhelyi), a marosi, a csíki, a sebesi (később sepsi), a kézdi, az orbai és az aranyosi szék; a XIV. századtól a sepsi, az orbai és a kézdi székből Háromszék lett, 1390 után a Csík-székből kiszakadt Kánonszek, 1466-ban pedig Gyergyószék, illetve Udvarhelyszékből Bardócpszék és Keresztúrszek. A „fiúszékek”: Miklósvár, Bardóc, Gyergyó, Kászon, Keresztút és Szereda.

A csángók

Magának a „csángó” szónak a jelentése máig nem tisztázott, vannak, akik annak „kóborló”, „vándorló”, „csámborgó” jelentését vallják, mások a „csonk” eredetet magyarázzák. Az emberek nagy része a „csángó” szót automatikusan a moldvai csángókra alkalmazza, holott e név alatt egyrészt olyan magyarokat értenek, akik a moldvai és havasalföldi területen élnek, de ez a székelyektől különvált magyar csoportok összefoglaló neve is ez. Az elnevezések abban egyeznek meg, hogy olyan néptörédekről van szó, amely az anyaországtól távol, idegen környezetben máig megőrizte sajátos etnikai jellegét, ősi nyelvjárását, anyagi- és szellemi kultúráját.

1. A moldvai csángók (moldvai magyarok vagy moldvai székelyek). Kevés olyan szomorú és hányatott sorsú nép él Európában, mint a moldvai csángó. Az évszázados üldöztetések miatt kitörölhetetlenül beléjük vésődött az idegentől, ismeretlentől való félelem, gyanakvás. A csángó-magyarok Európában egyedülálló ősi népcsoportot képviselnek. Nevükkel először 1443-ban találkozunk, majd 1553-ban egy erdélyi oklevélben bukkan fel a „csángó” elnevezés. Eredetüket illetően sok nézet kelt lábra, melyek mára abban kristályosodtak ki, hogy a moldvai csángók legkorábbi csoportját a Kárpát-medencébe be nem jött magyarok alkotják, de vannak közöttük Erdélyből kitelepített székelyek és más kitelepített vagy kitelepült erdélyi csoportok is. Genetikailag a honfoglalás kori magyarság génösszetételét és élettani jegyeit tükrözik és e jegyek azt bizonyítják, hogy „legalább 750-1000 éve – vagy régebben – egy helyben laktak” (Czeizel Endre). E honfoglaláskor határőrként kinnhagyott magyarok a sok évszázados elszigeteltség következtében mindmáig megőrizték a régi, ősi magyar nyelvet, népművészetet, hiedelemvilágot, vallást és zenét.

A moldvai csángók a mohácsi vészig a magyar királyok védelmét élvezték, papjaikat az anyaországtól kapták. Ez a támogatás az ország három részre szakadásával megszűnt; a falvak magukra maradtak és elszigetelődtek az őket körülvevő idegen tengerben, magyar nyelvű iskoláik megszűntek. Moldva és Havasalföld ortodox keresztény vallás ellensúlyozására Róma misszionáriusokat küldött a moldvai csángók közé, de az 1623 és 1859 között küldött ötven missziós pap között egyetlen magyar sem volt. Ennek ellenére meg tudták tartani római katolikus vallásukat. 1884 óta Iasi-ban (Jászvásár) római katolikus püspökség működik, ahol az eszes csángó-magyarokból román papokat nevelnek. 1950-ben az utolsó magyar iskoláik is megszűntek és ősi népviseletüket is a '70-es években kezdték levetni. A román statisztikák szerint 250 000 katolikus él Moldvában; a becslések szerint ennek egyharmada – 80-100 000 – beszél magyarul.

Néprajzilag megkülönböztethetők a Tatros-, az Uz-, a Szalonc-, az Ojtoz- és a Tázló-völgyeiben élő „székelyes csángók”, ezeknek anyagi kultúrája némi hasonlóságot mutat a csíki és háromszékivel; az Aranyos-Beszterce torkolatvidékén Bákó város közelében lakó „déli csángók”; és a Moldova folyó Szeretbe ömlése táján, Románvásár közelében élő „északi csángók”. A csángóság évszázadokon keresztül megmaradt a földjét túró parasztnak, minek következtében meg tudták tartani ősi eszközeiket és ősi földművességüket. A tanult iparosok és kereskedők, az értelmiségiek és a birtokosok folyamatosan elhagyták őseik földjét.

- A bukovinai eredetű csángók. Amikor Mária Terézia elhatározta a keleti végek megerősítését, 1760-ban generálisát, báró Buccowot (Buckow-ot) határőrség szervezésére a Székelyföldre küldte megsértve ezzel a székelység legszentebb jogait. A királynő tanácsosainak javaslatára Csíkmádéfalvára gyűjtötte össze a székelyeket, hogy népgyűlésen vitassák meg a kialakult helyzetet. A sikertelen kísérlet után a királynő újabb szervezést rendelt el katonai kísérettel. A Mádéfalván csoportosan összegyűlt székelyeket 1764. január 6-ról 7-ikére virradó éjjel a császári csapatok megtámadták és sok székely-magyart lemészároltak; a fegyvertelen emberekre ágyútűzet nyitottak és a házakból kijövő asszonyokat és gyerekeket lekaszabták. E siculicidium (székelygyilkosság) hozadéka 186 halott, 34 sebesült és 400 fogoly volt. A maradék lakosság Moldvába menekült, ahol Hadik András altábornagy a moldvai bojároktól kapott földbirtokokra telepítette le őket, ahol Fogadjisten, Istensegíts, Józseffalva, Hadikfalva és Andrásfalva községeket alapították. Hivatalos visszatelepítésük az 1800-as években kezdődött; 4000 székely-magyart az Al-Duna menti Hertelendyfalva, Sándoregyháza és Székelykeve községekbe telepítettek – ezek az „al-dunai székelyek”, – 1883-ban további 3000 telepes költözött Krassó-Szörény megyébe, az Arad melletti Gyorokra és Agokra, majd továbbiak 1888-1892 között Dévaványára, 1892-ben a Hunyad megyei Vajdahunyadra, 1900-ban a Temes megyei Babsára, a Kolozs megyei Vicére és a Beszterce-Naszód megyei Magyar Nemegyére. A Moldvában maradt bukovinai csángók élete a két világháború között ellehetetlenedett; a II. Bécsi döntés lehetővé tette számukra, hogy az akkori Magyarországra költözzenek. 1941 májusában mind az öt falu népét Bácskába telepítették, ahonnan 1944-ben mindenüket hátrahagyva menekültek a visszatérő szerbek elől. Tengernyi szenvedés és hányattatás után 1944 tavaszán a Völgységben, Baranya, Vas, Veszprém, Zala, Fejér és Bács-Kiskun megyei falvaiban leltek végleges otthonra. A '60-as években sokan települtek Budapest környékére, pl. Érdre.

- A hétfalusi csángók („barcasági magyarok”). A hétfalusi (Siebendörfer vagy Sapte Sate-i) csángók a XI. századi magyar-besenyő határőrök maradványai, akik a Barcaság délkeleti szegletében Brassó közelében Bácsfalva, Türkös, Csernátfalva, Hosszúfalva (ma: Szecsele), Brassótól távolabb Tatráng, Zajzon és Pürkerec önálló településein laktak. E területeken közelében ők lakják Apáca, Krizba, Barcaújfalva, Halmány és Székelyzsombor falvakat is. Az eredetileg gyér határőr-lakosság a kora Árpád-korban a Dél-Erdélyben lakó székelyekkel gyarapodott és mai településeik a XIII. században alakultak ki. Az oklevelek csak „székelyek-

nek” nevezik őket. A szabad jogállású hétfalú eredetileg királyi birtok volt, amely lakosságának egy részét a környékükre betelepített szászok jobbágysorba süllyesztettek. Mivel kevés termőföldjük maradt, a szomszédos szász községekben vállaltak munkát és fakitermeléssel foglalkoztak. A múlt század második felében a jobb megélhetés reményében sokuk a Regátba vándorolt ki, ahol a ‘30-as évekig a városi személyfuvarozást nagyrészt ők látták el.

- A gyimesi csángók (a Gyimes-völgyben élő magyarok) a Csíki havasokból a Moldvába futó Tatros folyó 30 km hosszú és néhány-száz méter széles völgyében Gyimesfelsőlok, Gyimesközéplek és Gyimesbükk községekben élnek. Területük eredetileg öt szomszédos csíki székely község tulajdona volt, amely területet a XVII. századtól kezdve először legelőbérleként kezdték benépesíteni. A Gyimesi-szoros lakossága nagyjából csíki székelyekből, kisebb részben moldvai csángó-magyarokból és románokból tevődik össze. Főfoglalkozásuk a havasi állattenyésztés és a fakitermelés. A népi kultúra zárt helyzete folytán a székely paraszti műveltség ősi rétegét őrizték meg.

A jászok

A Jászsághoz 15 települést sorolnak; területe 185 500 kataszteri hold, lakóinak lélekszáma százezer fölötti, de a magukat „jászoknak” tekintők száma ennél lényegesen több, hiszen ott találjuk őket a Jászság 30-40 kilométeres körzetében Hatvantól Kiskundorozsmáig, a Duna-Tisza közén, a Nagykunság déli részén, Makó környékén és a dunántúli Fejér megyében is. A XIII-XIV. században részben a kunokkal együtt érkezett jászok nyelvükben és kultúrájukban elmagyarosodtak, más néprétegekkel keveredtek, de ősi kultúrájuk maradványait még őrzik.

A jászok őseiről sok korabeli adattal rendelkezünk, már Ptolemaiosz és Ammianus Marcellinus is említi őket. A jászokat az alánokkal együtt az iráni népek északi csoportjának kell tekinteni, akiknek a Kaukázusban maradt részei az oszétek (ászik, as-ok vagy adják). Az iráni eredetű és nyelvű ászai törzsek Kr.e. 129-ben Baktriára és Szogdianára is kiterjesztették uralmukat, egészen a Kaukázusig jutottak el és szembe kerültek a perzsákkal. Ottani birodalmuk végső összeomlását a Kr. utáni 350-es hun támadás idézte elő; az ászai (jász) törzsek ezután szétszóródtak és különféle – türk, kazár, besenyő, kun – fennhatóság alá kerültek, majd újra megerősödve Kelet-Európában jelentős szerepet játszottak. A Kaukázus környéki alánok a VII-X. században a Kazár Kánság kötelékébe tartoztak, de úgy, hogy megőrizték önállóságukat. A magyarok akkor érkeztek az alánok területére, amikor az alánok szállásterületére a kazárok és bolgárok nyomultak be. Miután a IX. században a Kazár Birodalom meggyengült, az alánok visszanyerték politikai önállóságukat és a X-XI. században önálló erős alán birodalom alakult ki. Az 1238-1239-es tatár invázió következtében Alánia is szétzilálódott.

Az alánok – jászok – az 1230-as években, közvetlenül magyarországi bejövetelük előtt a kunok birodalmának fenntartói és védői voltak; nevüket Cumania területén Jasi (Jászvásárhely) őrzi. Innen a tatárok elől menekülve 1235 körül bejöttek a Kárpát-medencébe, de a kunokkal együtt 1243-ban és 1246-ban is sok jász telepedett meg az országban, mint politikai hatalommal nem rendelkező segédnép, de nemcsak a Jászságban, hanem Pilisszántó környékén és a Kisalföldön is otthonra leltek. A kunokéhoz hasonló kiváltságokat Károly Róbert idején kaptak; ettől kezdve igyekeztek minden kapcsolatot megszakítani volt gazdáikkal, a kunokkal. Etnikai különállásukat egészen Mátyás király koráig megőrizték. 1530-ban a jászok és a kunok között szorosra fonódott a kapcsolat; közös központjuk (Jász)Berény lett. A török időkben maradékuk Fülek környékére gyűlt, majd a palócföldiekkel kiegészülve visszaköltöztek ősi szállásterületeikre. Az igazi népkeveredés a Jászságban 1745-ben következett be, amikor a jászok a kunokkal együtt ismét visszaszerezték szabadságukat. Ettől kezdve az or-

szág minden részéből érkeztek ide más etnikumokkal keveredett jász jobbágyok a szabadulás reményében.

A jászok sokáig megtartották ősi iráni nemzetségi szervezetüket; a nagy múltú családokhoz való tartozás mindig előnyt jelentett náluk. A nemzetségbe beletartoztak az elhalt férfiági elődök és a ma még élő apai ághoz tartozó mindkét nembeli személyek. A vérségi alapon nyugvó társadalmi berendezkedésük keveredett a tízes számrendszerű katonai szervezettel. Vezetőjük a maguk választotta kapitány volt. Ősi vallásuk, a zoroasztrianizmus nyomokban ma is megtalálható, így pl. hiányzik náluk a török népekre jellemző táltoshit.

A kunok

A kun belső-ázsiai török (türk) nép. A Góbi-sivatag északkeleti peremvidéki szálláshelyeikről a kínai források emlékeznek meg, ahol a qun, mint a legkeletebbre sodródott török nép élt. Más kínai nevük: k'in-aa vagy k'o-fu-aa, a muszlim forrásokban kipcsak néven szerepelnek. Mihály szír pátriárka krónikájában komán, az orosz forrásokban pedig polovci, plauci, plawci néven találjuk őket. A Kr.u. VIII. századi csoportjuk az imekek és a kipcsakok. A kipcsakok a Tobol és az Isim-folyók középső szakaszánál, az irtisi kimekektől nyugatra laktak. A kimek-kipcsak török törzsek egy része már a VIII-IX. századokban átkeltek az Urálon és a Káma alsó folyásáig és a Volgáig jutottak el. Az 1030-as években a kipcsakok már a kelet-európai sztyep uraivá váltak. A XII. században Khorezmben élt Marvazi leírja, hogy „a kunok türkök, akik a kitajok országából érkeztek”. A kunok XI. századi történetét már jól nyomon tudjuk követni. Ekkor, átkelve a Volgán az úzokat nyugat felé szorítják és előcsapataik 1055-ben már eljutnak az orosz fejedelemségek határáig; 1071-ben a kijevi fejedelemség nyugati határán harcolnak, 1078-ban pedig már Drinápolyt ostromolják és elérik a Duna vonalát. Terjeszkedésüknek a mongolok támadása vetett véget. Kaukázsi csoportjaik legyőzése után Köten vezetésével az orosz fejedelmekhez fordulnak segítségért, de együttesen 1223-ban a Khalka folyó mellett vereséget szenvednek, aminek következtében a Havasalföld és Moldva vidékére szorulnak vissza; egy részük 1227-ben Bej-bars vezetésével felveszi a keresztény hitet. 1236-ban és 1238-ban a mongolok döntő csapást mérnek a kunokra, akik 1239-ben bekövetkezett újabb vereség után Magyarországra menekülnek, de királyuk, Kuten (Kötöny) megölése miatt az országot rövidesen elhagyják. A tatárjárás után IV. Béla visszahívja őket és mintegy 40-60 000 kunt az Alföld lakatlanul maradt vidékeire (a Temes-, Maros-, Körös folyók vidékére, a Duna-Tisza közére és a Mezőföldre) telepítve, hamarosan elmagyarosodnak. Utolsó csoportjukat 1473-ban Mátyás király hívja be az országba; ők Buda környékén és a Csepel-szigeten telepednek le. Nevük a magyar gestákban cuni (ejtsd: kuni) néven szerepel, ahol e név először általában a „keleti nomádokat” jelenti és csak később értik a kunokra. A mongoloknak behódolt részük Hvárezm területén telepedik le és részt vesz az ottani alaplakosság kialakításában.

A kunok életéről és kultúrájáról világos képet kapunk az orosz évkönyv-irodalomból és a XIII-XIV. század fordulóján készült Codex Cumanicus-ból. Sajátos ősi nyelvhasználatuk a XVI. században halt ki, de a XVIII. században is még sokan tudták a „kun Miatyánkot”. Nagyllattartó belső-ázsiai nép képe tárul elénk, akiknek emellett jelentős volt a mezőgazdasága is. A Kárpát-medencében való megtelepedésük után már helyhez kötött életet éltek; ősi építkezési módjuk a XVI-XVII. században az egész Alföldön elterjedt. E kódexből nemcsak a gabona, hanem a zöldségfélék és gyümölcsök fajtáiról is jó képet kapunk. Ezen írás külön részt szentel a turulmadárral – a toghrullal – való solymászatnak, de magyar alapszavaink jelentős részét is megtaláljuk benne (ata=apa, ana=anya, jurt=jurta, kendir=kender, tarlov=tarló, arpa=árpa, töve=teve, jugurt=joghurt, szan=szám, bor=bor, Burcs=borz stb.). A kunok nagy mesterei voltak a főzésnek és a sütésnek. Italaik között ott szerepel a lótejből erjesztett

kumis, a kölesből erjesztett boza (sör) és a bor. A méhészet és vadnövények neveit máig ugyanabban az alakban használjuk mint a kunok. A kunoknak fejlett volt bőr- és ércfeldolgozása, építkezése, kocsigyártása, nyeregkészítése, íjászata, fonása, szövése, nemezgyártása, kötélverése, varrása, edények-, ládák- és munkaeszközök készítése. Ezeknek és az ezekkel kapcsolatos tevékenységek török eredetű neveit máig használjuk. Haditechnikájukat az Orosz Évkönyvekből ismerjük meg; harcmodoruk hasonló volt a honfoglaló magyarokéhoz.

A kunok nemzetségi szervezetben éltek; a nemzetségek alapsejtjei a nagycsaládok voltak, melyek apajogú leszármazáson alapultak. Házasságuk szigorú egynejűség volt, a házasság rendjét az exogámia határozta meg. A háznép – a „mansio” – ellentétben a magyarokkal rab- szolga-féle cselédeket dolgoztatott. Az egymással apajogú leszármazás alapján rokonságban levő nagycsaládok tették ki a nemzetséget (uruq), és ezeknek változó egyesüléséből alakult ki a törzs, magasabb fokon a nép („el”). Hadseregük beosztása azonos a belső-ázsiai lovas népekével. Ismerték az írni hivatalt, írásuk a magyarokéval szinte teljesen megegyező arameus eredetű türk rovásírás lehetett, amelyre utaló szavakat a Codex Cumanicusban bőven találunk, bár az ujgurok írásának használatára is vannak adataink. Paschalis de Victoria olasz minorita szerzetes 1338-ban átutazván a Don vidéki kipsak (kun) területen a következőket írta: „...Isten kegyelméből megtanultam a kun nyelvet és az ujgur írást, mely nyelvet és írást mindezekben az országokban általánosan használják”. Vallási tekintetben a családfő és a nemzetségfő egyik fő feladata volt az ősök tiszteletének ápolása. Elképzelésük szerint az élet a halál után a túlvilágon folytatódik, ezért a halottal együtt eltemették használati tárgyait és fegyvereit. Halottaik felé kisebb halmot emeltek, amelyre kőszobrot helyeztek.

A palócok

Palócföld a Mátrától és a Büktől északra fekvő medence jellegű terület, illetve az Ipoly völgye, a Mátra-hegység környéke, amelyet régebben Felföldnek neveztek. A palócok szállásterülete a magyarországi és szlovákiai Hont, Nógrád, Heves, Borsod és Gömör történeti megyékre terjed ki, ahol mintegy félszáz településen élnek. Legnagyobb városaik: Ipolyság, Rimaszombat, Tornalja, Fülek, Eger, Miskolc és Gyöngyös. Az orosz krónikaírodalom a IX. században már ismeri a palóc-kunokat, akiknek egy része Kijevnél a magyarokhoz csapódva a honfoglalókkal bejött a Kárpát-medencébe. A XI-XII. században a délorosz sztyepek felől fenyegető nomád törzsek betörése elhárítására indított hadjáratok során a magyar hadak többször találkoztak olyan kunokkal, akiket az oroszok poloveceknek neveztek. A palóc nevet viselő mai népcsoport elődei a török eredetű polovec-kunok voltak, akiknek Moldvában maradt részei a XI-XIII. századokban – a tömeges kun beköltözés előtt – „lassanként beszivárogtak” a Kárpát-medencébe. A „palóc” etnikai kifejezéssel először csak 1683-ban találkozunk, ennek oka az, hogy a történelem során a palócoknak soha nem volt különállást élvező joga. Becsült lélekszámuk valaha félmillió körüli lehetett, de számuk – különösen Szlovákiában a tudatos elszlovákosítás következtében – egyre apad.

Viseletük, szokásaik és táncaik alapján a palócok között egy nyugati és egy keleti csoportot különböztethetünk meg. E különbség oka, hogy a keleti palócság nem keveredett olyan mértékben idegen népelemekkel, mint a nyugati, ahol a XVII-XVIII. században erős szlovák hatás érte őket. Nyelvjárás szerint hét csoportjuk van. Sajátos ősi elnevezésük a „had”, amely az egy községben lakó mindazon palócok elnevezése, akik egy vezetéknévvel rendelkeznek, ha mindjárt különálló családot képeznek is. A palócok fontos foglalkozási ága volt a méhészet, a pálinka- és a lekvárfőzés valamint az aszalás és a rekesztő-emelőhálós halászat. Félvad sertéseiket ridegen tartották és makkoltatták, az igavonásra még a XX. század elején is ökröket használtak. Növénytermesztésüknél mindig ügyeltek a jeles- és tiltó napokra. A palócok tudatában ott élnek az ősi hitvilági alakok, hiedelmek, babonás képzetek, a „garabonciás

gyiák”, a „tüzes emberek”, a „bolygótüzek”, a „nyavalya” és a „tudalmas halottlító asszony”. Több helyen ma is tartják az ördöglagzi, a mátkatál, a kiszehordás, a villőzés, a májfaállítás, a Luca-nap, a betlehemezés és a karácsonyi vesszőhordás szokását. Ezekben a népszokásokban az ősi belső-ázsiai hitvilág maradványai a kereszténységgel keverednek.

- A barkók Ózd környékén, a Rima-Hangony és a Hódos patakok mentén laknak, egyesek szerint önálló magyar népcsoportnak tekinthetők, mások szerint viszont a palócok legrégebbi oldalágát kell látnunk bennük. Mai gúnynevük először 1833-ban jelenik meg; egyesek szakállukkal, mások a Bertalan és Bertók keresztnévvel hozzák összefüggésbe, de vannak, akik egy Barco nevű gyűlölt osztrák tábornok nevét vélik nevükben felfedezni, akinek a lovas-ezrede a barkók területén táborozott. A barkók katolikusok; házaik és hétköznapi életük a Sajó menti lakosokéhoz hasonló.

A matyók

Matyóknak a Miskolc körzetében fekvő három község (Matyóföld) – Mezőkövesd, Szentistván és Tard – lakosságát nevezzük; elterjedésük régebben a mainál nagyobb volt. A palócok mellett hazánk északi részének, a Felföldnek legismertebb, feltehetően kun származású, a XVIII-XIX. században kialakult katolikus népcsoportja, a polovec kunoknak egy csoportja. A „matyó” elnevezés először az 1840-es években bukkant föl a Kassai Szókönyvben. 1857-ben olvassuk róluk: „Mezőkövesd, Szentistván és Tard népes községekben egy tájszólás – viselet, szokás – jellemvonás tekintetében mintegy különvált fajtát képezi a magyar népnek. Nevüket Mátyás királytól vették, aki őket Mezőkövesd lakosait több szabadsággal megajándékozta, sőt egy okmányt részükre Mezőkövesden adott ki és írt alá, ahonnan „Mátyás fiainak és végre Matyóknak” nevezték el később és nemcsak a kövesdi, hanem a tulajdonságiaktól elsajátított két szomszédbeli lakosok is. A tardiak (saját hiedelmük szerint) ugyan a tatárjárásból itt maradt néhány tatár ivadékanak lenni mondatnak, amit a falu felett lévő tatárhalom is hihetővé tesz”. Népszokás tekintetében átmenetet képeznek a palócok és az alföldi magyarság között; a földműveléssel és az állattartással összefüggő hagyományaik inkább alföldi jellegűek, míg szellemi néprajzuk és viseletük palóc jellegű.

A besenyők

A besenyő – pecseneg – ázsiai származású kipszak török nyelvű oguz-török nép, amely eredetileg az Altaj-hegység és a Bajkál-tó közötti területen élt; központjuk feltehetően a Szelenga völgyében lehetett. A besenyő az első történetileg ismert kipszak-török nyelvet beszélő nép a történelemben. Egy kínai forrás – a Szuj-su – egy Taskent-vidéki törzset pejzsunak nevez, egy VIII. századi tibeti nyelvű ujjur követjelentésben pedig be-csa-nagy törzsről értesülünk, amely már azonos a besenyők saját nevükkel a becseng/pecseng-el. A besenyők ősei a az ujjuroktól 745-ben elszenvedett vereség, majd a Nyugati Türk Birodalom bukása – 840 után – után nyugatra, a „tarka lovúak” földjére vonultak, akiknek törzseivel szövetkeztek, így a besenyő törzsszövetség két nép, az Aral-tó fölött lakó „tarkalovúak” és a besenyők egyesüléséből úgy jött létre, hogy a besenyők átvették a tarkalovúak szervezeti formáit. 893-ban a Talasz-vidéki karlukok, az Aral-vidéki oguzokkal és a kimmerekkel szövetkezve legyőzték a besenyőket, így a besenyőknek nem maradhatott más hátra, mint a nyugatra való menekülés. Egy részük visszamaradt az oguzoknál és beolvadtak közéjük; ezeknek utódait Kisázsiaiában találjuk meg. (A besenyők e két csoportját Kásgári is leírja.) A besenyők nagy része ezután Közép-Ázsiában és a Fekete-tenger északi sztyepvidékén élt, majd az Urál és a Volga közötti terülről a kazárok nyomására átkelt a Volgán és az Etel-

közben telepedett le. Kelet-európai tartózkodásukról a Bíborbanszületett Konsztantín császár tudósít. A régebbi történészek a besenyőknek eme „első támadásához” kapcsolták a magyarok honfoglalásának a kezdetét. A magyarok éppen a Kárpát-medence elfoglalása előtt álltak, amikor keleti szomszédságukban a besenyők megjelentek. A magyarok a kazárokkal szövetségbe kötöttek a besenyők és a bolgárok ellen, akik a magyarok helyére, a Dnyeper és az Al-Duna közötti területre költöztek. A magyarok honfoglalása nem a besenyők támadása miatt következett be, hanem a besenyők megjelenése csak siettette azt a folyamatot, hogy a magyarok a Kárpát-medence elfoglalásával végső hazát szerezzenek maguknak. A besenyők és a magyarok között a honfoglalást követően semmiféle háborúról nincs adatunk, sőt 934-ben együtt harcoltak a bolgárok ellen. A besenyő Taksony fejedelem 955-970 között fiával és népes kíséretével a magyarokhoz költözött és Zolta vezér a mosoni végekre besenyő határőröket telepített.

A magyar hagyomány úgy tudja, hogy Géza fejedelem és Szent István uralkodása alatt más vendégnépekkel már besenyők is érkeztek az országba. Az Etelközben tartózkodó besenyők a kijevi orosz állam megerősödése következtében X-XI. századokban felmorzsolódtak. Egy részük a bizánciakat szolgálta, más részük a XI-XII. századokban (1027-ben, 1068-ban és 1071-ben) kisebb-nagyobb csoportokban – nem mindig a legbékésebb módon – Magyarországra menekült és itt részben határőrként, részben más szolgálatban – a királyi sereg könnyűlovasságában – otthonra talált. Régi etelközi szálláshelyeiket a kunok foglalták el, akikbe maradékaik beolvadtak. A XIV. század közepéig Magyarországon saját ispánságuk volt, amelyet 1352-ben Nagy Lajos király szüntetett meg. Nevüket a Kárpát-medencében számos név őrzi (Besenyőd, Besenyőtelek stb.). Magyarországon a Dunántúlon a Fertő- és a Rába vidékén, Tolna- és Fejér megyékben a Sárvidéken, a Balaton déli részén és a Dráva-Száva vidékén találunk besenyő telepeket. Összefüggő besenyő terület Biharban, a Körösök-vidékén és a középső Tisza-vidékén voltak. A besenyők többnyire vizenyős, rétes, legelőken gazdag területeket foglaltak el, melyek ősi életmódjuknak jól megfeleltek és amelyekre a letelepedett magyarság nem tartott igényt.

Maga a „bese” szó a török nyelvben „sólymot” jelent. A magyar besenyő név a török becse-neg alaknak IX-X. századi átvétele. A besenyők híresek voltak állatállományukról, jómódjukról és kézművességükről, amelyben kimutatható az iráni kangárok hatása. Gardézi írja róluk: „a besenyők gazdagok, sok lovuk és juhuk van”. Törzseik neveit és pontos szálláshelyüket is Gardézitől ismerjük meg. A besenyő szövetség nyolc törzsből állt, az pedig negyven részre, törzsenként öt-öt nemzetségre tagozódott, amelyek élén kisebb fejedelmek álltak. Ezek a nemzetségek már nem a társadalmi vérségi alapon létrejött egységei, hanem a nemzetségi arisztokrácia irányítása alatt álló területi szervezet csirái voltak. A hatalom a néptől különvált nemzetségek kezében volt, a méltóságviselők közülük kerültek ki. A IX. században a főhatalmat a Javdi-Erdim törzs vezetője képviselte, de a X. századra a törzsi kötelékek meglazultak; a XI. században már 13 törzsről értesítenek a híradások. Belső-ázsiai haditechnikájuk azonos volt a magyarokéval, fő fegyverük a visszacsapó reflexív volt. Nagyállattartók voltak, de a sík terepeken intenzív földművelést folytattak. Sírjaikat nehéz megkülönböztetni a honfoglaló magyarokétól, hiszen halotti szokásaik (pl. a részleges lótemetkezés) azokéval szinte teljesen azonos volt. A besenyők a középkori Magyarország egyik etnikai csoportjának maradékai 1500 táján enyésztek el, ezt követően már csak a történészek emlékeznek meg róluk.

A hajdúk

Bár nem számítanak „keleti népnek” a hajdúk, a Kárpát-medencei magyarságnak egy sajátos színét adják, ezért indokolt velük foglalkozni. Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hajdúdorog, Hajdúhadháza, Vámpércs és Hajdúszoboszló alföldi városok lakói azon szabad hajdú

vitézek ivadékai, akikkel Bocskai István fejedelem dicső szabadságharcát megindította és kivívta. Az 1693-as esztendő óta a fejedelem adományozta szabadságot sok veszedelem fenyegette, de az utódok megtanulták őrizni 1848-ig, sőt önkormányzatuk egészen 1867-ig megmaradt, amikor Bihar vármegye északi szélével a Hajdúkerület Hajdú vármegye néven Debrecen székhellyel külön vármegye alakult. Az újabb helységnevek törzskönyvezésénél ezen új vármegyébe bekebelezett községek némelyike szintén „hajdú” előnevet kapott, noha lakosai sohasem voltak hajdúk. Lehet, hogy a hajdúk eredetileg szerbek voltak, akik, mikor Zsigmond király a szerb várak fejében Debrecen vidékét átengedte a szerb fejedelmeknek, a törököktől szorongatott szerbek közül sokan letelepedtek a Tiszántúlra. E beköltöztetettek idővel beolvadtak az ott élő magyarokba. A későbbi időkben ismét érkeztek rácok a Tiszántúlra; a XVI. században Böszörmény állandóan Rác-Böszörmény néven szerepelt okleveleinkben.

A hajdúk eredetét illetően van olyan nézet, amely szerint a „hajdú” szóban a „hajtót” lehet felismerni és úgy vélekedtek, hogy ezen emberek a XV. században fellendült marhakereskedésben a hajtók szerepét látták el; ők hajtották a szarvasmarhákat a külföldi piacokra. E veszedelmes foglalkozás nagy erőt, ügyességet és éberséget igényelt. A szarvasmarha-kereskedelem megcsappanása után – mivel polgári foglalkozáshoz nem értettek – katonai szolgálatokat vállaltak a királyi várakban, az erdélyi fejedelmeknél, és másutt. Soraikat gyarapították a földönfutó jobbágyok. Az idők folyamán katonai szervezetük alakult ki kapitányokkal, hadnagyokkal és tizedesekkel. Hivatásos katonai renddé való alakulásuk a tizenötéves háborúban (1591-1606) fejeződött be. Bocskai István nemcsak katonáivá fogadta, hanem le is telepítette őket; több, mint 9000 vitézt saját birtokaira szerződtetett. Szerződésük szerint háború idején katonáskodtak, ennek fejében közösen nemesi szabadságot kaptak és mentesültek mindennemű földesúri szolgáltatás alól. Az erdélyi fejedelmek és a tiszántúli földesurak számos községgel kötöttek hajdúszabadságot biztosító szerződést. Az utolsót II. Rákóczi Ferenc 1708-ban kötötte Tarpával. A hajdúk támaszai lettek a XVII. századi függetlenségi harcoknak.

Végül van olyan nézet, amely szerint a hajdúk lakóhelyükről elmenekült alföldi magyarok, főleg kunok, akik megjelenésükben nem igen különböztek a szomszédos nagykunoktól.

A Kárpát-medencébe betelepített és betelepült népcsoportok

A magyarságnak a Kárpát-medencébe érkezésekor a hun- és avar maradék népességet kivéve e terület gyéren lakott volt. *Theotmár* salzburgi érsek 900-ban arról tudósít, hogy „Pannónia teljesen kihalt és elhagyott”. A IX. században a nyugati határszélről a frankok „eltűntek”, délen a szlovének a Dráván túlra húzódtak csak az északnyugati hegyvidéken maradt gyér szláv lakosság. A magyarok honfoglalás után a Kárpát-medence királyaink által betelepített és békésen betelepült népekkel „színeződött”, de lakossága alapjaiban – éppen a „keleti népekkel” való utánpótlás (uzok, besenyők, jászok, kunok) következtében – alig változott.

- *A franciák és az olaszok* kis számú meghonosodása összefüggött az egyházi rendeknek, elsősorban a bencéseknek, a cisztercitáknak, a dominikánusoknak és a premonstreieknek ittlétével. Legelső városlakóink a vallonok voltak Székesfehérvárott. Francia és olasz területről szőlőművesek érkeztek Dunántúlra a posztvulkanikus talajon való szőlők művelésére.

- *A német (germán) bevándorlás* árpádházi királyainkkal kezdődött, de a későbbiekben a lovagokat, a szerzeteseket és a papokat kivéve parasztokból és földművesekből állt, hiszen a magyar lovasokból katona és nem földműves lett. A germán területek egyrészt terméketlenek voltak, másrészt e területekre is túl sok volt a paraszt, így szívesen jöttek az „istenáldotta” termőföldek megművelésére. A XI. században a Kraszna és a Berettyó környékére telepítettek németeket. A Szepességbe és a szomszédos területeken kilenc, németek által lakott falut jegyeztek fel. Máramaros megyébe III. Endre király telepített szászokat, majd Gömör megyében alakultak ki német bányásztelepülések. A tatárjárás előtt a nyugati határszéleken az új típusú parasztgazdaság, a „Bauerlehen” jött létre. A tatárjárás után megérkeztek a bajor *hienzek*, majd Sopronba és a budai Várhegyre települtek német városlakók. A *Heidebauerek* – „pusztai parasztok” – a Fertő-tó környéki lutheránus parasztok voltak, akik Felső-Sváborgszágból menekültek Magyarországra. Míg a Rákóczi-féle szabadságharc és a pusztító járványok komoly veszteségeket jelentettek a magyarországi népességnek, addig Európa más részein a lakosság lélekszáma megnövekedett és újra megindult a Magyarországra való vándorlás. A Magyarországra érkezett telepések néhány elászi francia, olasz és spanyol család kivételével mind németek; kezdetben szinte kizárólag katolikus németek voltak. A monarchia idején a német kultúra az osztrákok ideológiai támaszául szolgált, így minden bevándorlást segítettek.

Magyarországon az *erdélyi szászok* eredete II. Géza király idejéig (1141-1162) nyúlik vissza. A XI-XII. századi szász bevándorlás két főirányt mutat: 1. Gézának fegyveres erőre volt szüksége országa védelmére. E célra kiválóan alkalmasak voltak a Szentföldről hazatérő német keresztes lovagok, akiket Géza király szívesen befogadott. 2. A másik irányvonalat a földszükében levő német parasztok jelentették a Rajna-Mosel vidékéről, akik szívesen látott telepések lettek Erdélyben. A király célja a déli határvidék megerősítése volt az új telepések által, ugyanis a lovagok jó szolgálatokat tettek, a földművesek eltartották őket, ugyanakkor adóztak is a királynak. Az első szász bevándorlók számára 1192-ben alakult meg a nagy-szebeni prépostság. Ezidőtájt alakult meg az első három szász szék, amelyek együttesen alkották az „Altlandot”.

II. András idejében is (1205-1235) érkeztek német telepések Erdély területére, akik a mai Hunyad és Alsó-Fehér megyékben a magyarok közé ékelődtek. A szíves fogadtatás újabbak követték; így alakultak ki a szerdahelyi, a kőhalmi és a szászvárosi székek. Beszterce környékére 1240 előtt az ezüstmányák kiaknázására is érkeztek szászok. Az igazi nagy letelepülési

lendület 1211-ben volt, amikor II. András a Szentföldről távozó német lovagrendnek adományozta a Barcaságot. A királyi adománylevelek biztosították, hogy a szászokat szabad városépítés, adómentesség, szabad kereskedelmi jog, vásárlási jog, valamint egyéb hasonló jogok illették meg. Mivel a lovagok államiságra törekedtek, a király eltávolította a lovagokat, de a telepések maradtak. II. András ezután a szászsebesi székelyeket áthelyezte a Háromszéki-medencébe, így a Szászvárostól Barótig húzódó terület a szászoké lett. Ezt a tulajdonjogot az 1224-ben kelt Andreanum erősítette meg.

A szász települések városokká kezdtek alakulni; Szeben, Szászsebes, Szászváros, Brassó, Segesvár és Medgyes kereskedelmi és kézműves központokká váltak, kialakult a városi polgárság, illetve a patriciusi réteg, majd megjelentek a céhek; a vezető szerep a katonák kezéből átkerült a „gerébek” kezébe, akik hadviselés idején és ezen túl is érdemeket szereztek és újabb birtokokra tettek szert. A XIII-XIV. században a szászok közül sokan elérték a nemesi rangot. 700 éves gyümölcsöző ittlét és a magyarokkal való jó együttlét után politikai okokból a második világháború után a szászok Erdély elhagyására kényszerültek.

A *szepességi szászok* a történeti Magyarország északi részén, a lengyel határral szomszédos Szepességbe is II. Géza idején érkeztek és beköltözésük a XIII. század közepéig tartott; kiváltságos jogállásuk 1802-ig fennállt. Jogkönyvük először az 1307-ben összegyűjtött Sachsenspiegel, majd a Zipser Willkühr volt, amely keretbe fogta a falvak és a városok életét. A *bányavárosok németisége*. A középkori Magyarországnak jelentős tényezője volt a nemes-érbányászat, hiszen **a középkorban Európa aranytermelésének egyharmadát és ezüsttermelésének egynegyedét a Kárpát-medence adta**. Selmebányára már Szent István korában Tirolból és Thüringiából érkeztek bányászok és a „felső- és alsó-magyarországi” bányákat ők művelték meg, mígnem azok a XVI. század első felében a dél-német Fugger-család kezébe nem került.

- *Szlovákok a Kárpát-medencében*. A köznyelv a szlovákokat „tótoknak” nevezi, a régi magyar szóhasználatban azonban Tótország, tótság alatt az egész Kárpát-medencében talált szláv népességet értették, majd a „tót” (thuat, a gepidák saját elnevezése) elnevezést csak az északi és szlavóniai szláv csoportok megjelölésére használták. A honfoglaláskor itt talált kis-számú szláv lakosság többsége a XII. századig beolvadt a magyarságba, csupán az északnyugati hegyvidéken, a Vág és a Nyitra folyók völgyében maradt fenn morva-szlovák lakosság, a későbbi – XIII-XIV. században kialakult szlovákság magja. A szlovákok lakta terület a középkor végén Pozsonytól az Ungig húzódott, dél felé nem lépte át a hegyvidéket. A középkorban az északnyugati megyékben, Trencsén, Nyitra, Turóc, Árva, Liptó és Zólyom területén kétnyelvű, magyar-szlovák származású köznemesség tartotta kezében a megyék irányítását. A szlovák és magyar együttélés évszázadokon keresztül felhőtlen volt. Nagyobb szlovák csoportok a XVIII. század folyamán költöztek Fejér megyébe, Somogyba és Tolnába, majd a Duna-Tisza közére, Pest megyébe, Borsod-Abaúj-Zemplén megyébe, Somogyba és Szabolcsba. A második világháború után 73 000 magyarországi szlovák kényszerült elhagyni Magyarországot.

- *Románok a Kárpát-medencében*. A vlach vagy valah név régi magyar elnevezése „oláh”; a kifejezés nem nemzetiségi és nyelvi megkülönböztetés, hanem általában a balkáni eredetű félnomád állattenyésztő népek foglalkozásának és életmódjának megjelölésére szolgált. A „román” nevet csak 1848 után maguknak a románoknak a kérésére használjuk. A vlach pásztornép lassú beszivárgása Erdély egyes hegyes vidékeire a XII. század végén kezdődött, első okleveles említésük 1201-ből származik. Településeik száma a XIV. század végéig 130-ra emelkedett. A románok kenézeik vezetésével magyar királyi birtokokon telepedtek meg és kisebb kiváltságokat élveztek. A földműves és kézműves szász lakosság kezdetben nem igen törődött a havasok román pásztornépével, akik a XIII. században Bihart és a XIV. században

Máramarost lepték el. Nyomulásuk azonban agresszív vált és egyre erősödött. Többségük nem szervezett telepítés formájában, hanem folyamatos beáramlás következtében foglalta el előbb a szász és magyar falvak környékét, majd egyre beljebb hatolt a településekbe. A XVIII. században Erdélyben még csak 250 000-en voltak, de e század végére számuk már megközelítette a 800 000 főt. 1844-ben már ezt írják memorandumukban az erdélyi nemesek: „Ez a jövevény és idegen nép annyira elszaporodott, olyannyira elárasztotta Erdélyt, hogy úgy látszik három bevett nemzete közül kettőt, ha nem is múlt felül, de már felér vele”. Román diaszpórák Szatmár megyében a XVIII. század derekán jelentek meg; Nyíradonyba 1836-ban, Nyírcsanádra 1740-ben, Újfehértóra 1769-ben, Nyírlugosra és Kiskállóra az 1770-es években kerültek.

A dákoromán elméletről. A hivatalos román történetírás kidolgozta, vallja és terjeszti a dákoromán kontinuitás elméletét, amelynek a lényege az, hogy a románok egyenes leszármazottai a Római Birodalom Dácia nevű tartományában élt romanizált magaskultúrájú dákoknak, azaz a románok már a magyarok bejövetele előtt ott éltek Erdélyben, tehát ők az őslakók. A dáko-román elméletet valló ideológusok *Anonymus*nak ama leírásával bizonyítják erdélyi ottlétüket, amelyben azt írja, hogy „Erdély sóban és aranyban gazdag, blach (vlach?) és szláv lakói gyengén vannak felfegyverezve...” *Anonymus* gestájában azonban nem a vlachokról, hanem (blacus, blasii) népről ír, amely azonos a volgai bolgár fegyvertársaiként Erdélyben, a IX. században megtelepedett belső-ázsiai török, rovásírást ismerő *bulak* néppel. Velük találkoztak 796 után a frankok elől Erdélybe vonuló székelyek.

1812-ben *Petru Maior* Budán kiadott *A dáciai románok kezdeteiről* című munkájában ezt olvassuk: „Töbötöm nyilván tudott románul is, hiszen a magyarok korábban az Etelközben laktak. Etelköz pedig tudvalevően nem más, mint Ukrajna és Moldova területe, ahol ugyancsak románok éltek”. Az elmélet csírái a XVI. században születtek, de ekkor sehol nem találtak visszhangra. Két évszázaddal később a Bécsben tanult „erdélyi triász” tagjai megismerkedtek a latin nyelvvel és ahogyan az legtöbbször lenni szokott egy félig ismert nyelvi hasonlóság alapján östörténetet gyártottak a románoknak. Ez az elmélet aztán központi román tanná nőtte ki magát és alapjaivá vált a román nacionalizmusnak. A magyargyűlölő románok a magyarokra a „bozgor”, azaz hazátlan, jövevény kifejezést sütötték rá, ezzel kívánták Erdély földjét románná minősíteni. *Micu Klein* jogilag bizonygatta, hogy a románoknak a magyarokét és a szászokét megelőző birtokon belülsége van Erdélyben. Mivel azonban **a románoknak jobb a nemzetközi „imázsa”, mint a magyaroké, ezen ideológiájukkal árasztották el az egész világot; a nagy enciklopédiák és lexikonok e tanokkal vannak tele. (A magyarok igazi östörténete egyetlen nemzetközi kiadványban sem szerepel.)**

- *A ruténok („ukránok”).* A magyarok régebben a félnomád életmódot folytató *kárpát-ukránokat* más néven ruténoknak, *ruszinoknak* vagy a románokhoz hasonlóan *vlachoknak* nevezték. A múlt században a rutén papság képviselői azt az elméletet találták ki, mely szerint a kárpátaljai ukránok már a magyarokat is megelőzően a honfoglalás előtt is itt éltek a Kárpát-medencében, majd elterjesztették a nem létező „rutén hercegség” mítoszt. Ezzel szemben: a valóságban a ruténok első csoportja a XI. században, majd a XIII. századtól kezdve szivárogtak át Galíciából Máramaros, Bereg, Ung és Zemplén megyék gyéren lakott hegyes vidékeire. Első betelepítésükről egy 1326-ban kelt oklevélben olvasunk egy Kálmán király által betelepített rutén csoportról. Első 15 településüket Bereg megyében a XV. században találjuk. A XV-XVI. században már a termékeny síkvidékekre is lejutottak, majd a XVII. században a lengyel földesurak elől sokuk költözött hazánk területére. A Rákóczi-féle szabadságharcban a magyarok mellett harcoltak, de a szabadságharc leverése után nem mertek ősi szálláshelyükre visszatérni, így a szomszédos magyar vármegyékben Tokajba, Bodrogkeresztúrra, Mádra, Olaszliszkára, Tarcalra, Tolcsvára és Szerencsbe költöztek. Nagy részük a trianoni döntés

után Ukrajna területére kerültek, Magyarországon az ország északkeleti részén kisebb településeken laknak.

- *A délszlávok Magyarországon.* A „délszláv” szó gyűjtőfogalom, mely magába foglalja a horvátokat, a szlovéneket, a szerbeket, a bolgárokat, a makedónokat stb. A bunyevácokat és a rác-horvátokat – főleg katolikus vallásuk miatt – a horvát nemzet részeinek tekintik. A honfoglaláskor az ország területén élt délszlávok hamar beolvadtak a magyarságba, majd később telepeseikként egyre nagyobb számban jöttek az országba. Az Árpád-házi királyok és a délszlávok között nemcsak baráti és katonai, de családi és rokoni kapcsolatok is születtek. A szerbek a magyarok oldalán részt vettek az 1044. évi ménfői csatában és ott voltak Pozsony ostrománál is. A Kálmán és Álmos királyok közötti viszályban a szerb főurak Álmost támogatták, Kálmán király győzelme után nemcsak Álmost és annak fiát, Bélát vakították meg, hanem néhány szerb főurat is. II. Béla királyunk felesége Urosa Ilona a raskai szerb zsupán lánya volt; Béla király feleségének ajándékozta a Csepel-szigetet. A délszlávok betelepítése a XIV. század végétől öltött tömeges méreteket; ez összefüggött a törököknek a Balkánra költözésével. A magyar vereséggel végződött 1396. évi nikápolyi csata után Zsigmond király felismerte, hogy a török elleni védekezés éppúgy érdeke a délszláv népeknek, mint nekünk, magyaroknak. A XV. században a szerb fejedelmek a törökök ellen harcoltak, amiért birtokokat kaptak a magyar uralkodótól. Ősi szerb település volt Kerevár (Kövinvára), majd Ráckeve. Mátyás király uralkodása idején több, mint ezer katona telepedett le Nagylakon és környékén, a fekete seregben 5000 rác huszár harcolt; a közel sem pontos adatok alapján a XV. században az ország területén közel félmillió szerbvel számolhatunk.

A *szerbek* a XV-XVII. századokban tömegesen települtek le Magyarországon, majd a következő században autonómiát kaptak a Habsburg császártól. *Horvátország* sokáig a magyar korona csatolt része volt, majd a XVI. században sokuk Magyarország elnéptelenedett területeire költözött. A *szlovének (vendek)* a honfoglalás idején Dunántúl délnyugati sarkában is éltek. Vendvidék (Tótság) lakóinak nagy része a XII. században telepedett le az országban, főleg Lendva környékén; sokuk a Batthyány család szolgálatában álltak. A magyarországi 50 ezer szlovén az ország legtermékenyebb vidékeire költözött és ősi kultúrájukat sokáig tartotta.

- A *bolgárok* eredetük szerint nagyrészt törökök, csak a nyelvük szláv. A török terjeszkedés idején hazánkba menekült szerbek között sok bolgár is volt. A mai Szentendrei-szigeten a XV. század óta élnek bolgárok; nagyobb számban a XVII-XVIII. századokban jöttek az országba.

- A *görögök* a XVII. században kereskedni jöttek az országba, főleg Erdélybe. Legújabb csoportjaik 1948-1950 között, a görög polgárháború idején menekültek hazánkba. – Az *örmények* a XV-XVII. század folyamán telepedtek le Erdélyben; egy részük Moldvából érkezett. Ők – mintegy 3 ezer örmény család – Szamosújváron, Erzsébetvárosban, Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvízen és környékén leltek otthonra. Az 1680-a évek végén a katolikus hitre tértek át. Az 1791. évi országgyűlés elismerte az örményeket a magyar nemzet tagjának és ezzel újabb emigrációjuk indult meg főleg Erdélybe.

- A *lengyeleknek* magyarországi kapcsolata már Szent László királlyal kezdődött, akinek édesanyja is lengyel volt. A történelem folyamán a lengyelekkel mindig jó kapcsolatunk volt anélkül, hogy országunkba nagyobb számban bármikor is letelepedtek volna. Számuk az országban hivatalosan 10 000, a valóságban 28 000.

- A *cigányok.* Az indiai eredetű cigányság a XV-XVI. században kezdett tömegesen bevándorolni hazánkba. Zsigmond király engedélyezte átvonulásukat az országon. Többnyire karavánokba verődve kóboroltak. Hazánkban először egy 1489-es oklevél említi zenével foglalkozó cigányokat, mégpedig Beatrix királyné zenész cigányait. A török időkben a törököket szolgálták vasművesekként, zenészként, tűzmesterként, fegyverkovácsként vagy borbélyként.

A török hadsereg utáni „dúlásokat” ők végezték. A kóborló cigányokat Mária Terézia rendelettel próbálta letelepíteni és megrendszabályozni. A Magyarországon élő cigányságot törzsi származása és anyanyelve szerint három csoportba szokták osztani: 1. magyar anyanyelvű *romungrikra*, akik az ország cigányságának döntő részét alkotják; 2. cigány anyanyelvű *oláh cigányokra*, akik a hazai cigányság 21-22%-át alkotják és 3. *bósa* vagy *beás* cigányokra, akik a román nyelv ősi változatát beszélik és a magyarországi cigányság 8-10 %-át teszik ki.

A magyar ember

(A magyarság embertanáról)

A magyarság eredete szempontjából a legdöntőbb bizonyítékot az embertan (antropológia) szolgáltatja. A magyarság eredetét ott kell keresnünk, ahol olyan emberek éltek – netán ma is élnek –, mint amilyenek mi magyarok vagyunk. Ezt a bizonyosságot megszerezhetjük az alaktani jegyek összehasonlítása alapján (népszerűen: „úgy néztek ki, mint a magyarok”, tudományosan: olyan morfológiai [típusbeli] jegyeket viseltek, mint a honfoglaló magyarság) és élettani jegyek kimutatásával (pl. a marker-gének, vércsoport-jellegek vizsgálatával). Emellett csak másodlagos bizonyosság, hogy honfoglalóink milyen nyelvet beszéltek, milyen volt a szellemi- és tárgyi kultúrájuk; bár ezeknek összessége jó segítséget nyújt népünk eredetéről. Johann Blumenbach Göttingenben olyan emberek – a jugarak – közé küldte el Kőrösi Csoma Sándort, ahol olyan emberek éltek – és élnek –, mint a magyarok, és a jó úton járó kutatóinknak is ez volt a vezérfonala. Ezért a természettudományok számára mindig elfogadhatatlan volt a finnugor őstörténet, hiszen az uráli – ugor – embertani jellegek előfordulása a magyaroknál mindössze 0,06%.

A magyar nép hármasságszerűen: 1. beletartoznak a 894-895-ös honfoglalás előtt a Kárpát-medencében élt népcsoportok (az autochton őslakosság, a szkíták, a szarmaták, a hunok és az avarok); 2. Gerincét a Belső-Ázsiából elindult és ideérkezése előtt többszörösen – főleg török népekkel – bővült 500 000-nyi „honfoglaló magyar” alkotja; 3. A magyarsághoz – immár a „magyar nemzethez” tartoznak az országba betelepített (jászok, kunok, besenyők stb.) és betelepült (szászok, szlovákok, svábok, szerbek stb.) népek. Az antropológia a magyarság őstörténetének kutatásakor Árpád népének – és a beleolvadt etnikumok – élettani jegyeit és testalkatát vizsgálja és „keresi vissza”. Mivel a magyar Európa egyetlen nem indoeurópai népe, népszerűen úgy is mondhatjuk, hogy ezt a jó értelemben vett „másságot” kell visszakeresnünk.

- Az antropológia és az őshaza. Az első nagy nemzetközi antropológia-könyvet Paul Topinard és Paul Broca írták 1881-ben. Ebben a következőket olvashatjuk: „Az antropológiai kutatások a finnekkel való rokonságunk ellen tanúskodnak... a magyarok más irányban mutatnak keveredést, amennyiben a törökökkel, a kazárokkal és a bolgárokkal keveredtek...” Karin Mark (1977) észt antropológusnő írja: „Az embertan sohasem keresné a magyarok eredetét a vogul-osztjások között, mert áthághatatlanok a különbségek”. Tóth Tibor antropológusnál (1971) pedig ezt olvassuk: „A honfoglaló magyarok a Kr. előtti VI. századtól a Kr. utáni IV. századig fennállt szkíta-szarmata birodalom egykori népeivel olyan embertani hasonlóságot mutatnak, amelyet nem lehet kimutatni az Urál mentén élt népek ugor ágánál”.

A hagyományos embertan legfőbb feladata, hogy a Kárpát-medencei honfoglalás kori és későbbi korból származó ásatásokból előkerült csontvázanyagot és az élő lakosságot vizsgálja és azon területek lakosságával hasonlítja össze, ahol a magyarok elődei megfordultak, illetve ahonnan származásukat gyanítjuk. Magyarországról az első hiteles honfoglalás kori ásatási csontvázanyag 1834-ben került elő a Kecskemét melletti Benepusztáról, azóta a 895-1000 közötti időből közel száz lelőhelyről mintegy 700 „hiteles” csontváz származik. Ha ebben a korban a Kárpát-medence lakosságát 1 millió körülire becsüljük, (895-1000 között közel 3 milliónyi ember élt a Kárpát-medencében) akkor a rendelkezésünkre álló csontvázanyag az akkori lakosságnak 0,0323%-a. Annyi, mintha ma 4522 ember alapján ítélnénk meg a Kárpát-medence mai lakosságát. Ez a mennyiség nyilván nem elegendő ahhoz, hogy végérvényesen kimondhassuk azt, hogy milyen volt a honfoglaló magyarság, de ahhoz elegendő, hogy megítélhessük, hogy az előtte itt élt őslakossághoz képest kik jöttek be és ez alapján „visszakereshessük” származásunkat.

A magyarság antropológiája

A honfoglaló magyar férfiak átlagos testmagassága 169 cm, a nőké 158 cm volt. Az átlagos életkor a honfoglalás idején 34 év volt, ami nem azt jelenti, hogy az emberek nem értek meg idős életkort, hanem azt, hogy az életképtelen fiatalok 60%-a 16 év alatt meghalt, aki azonban megmaradt, az a természetes kiválogatódás elve alapján igen idős életkort ért meg. Mivel azonban az újszülöttek nagyrészt nem temették sírba, a szakemberek pedig az igen idős életkorú egyént a csontvázak alapján nem tudják meghatározni, ezért az „átlagos életkor” meghatározása honfoglalóink esetében irreális. A magyarságra legjellemzőbb embertani típusok a honfoglalás-, majd az Árpádok korában közel azonos százalékos előfordulást mutatnak a XX. századi előfordulásokkal. Ennek – a magyarságra egyedülálló jelenségnek – az oka részben a magyarság „keleti vitalitásában”, részben pedig abban rejlik, hogy a besenyők, a jászok és a kunok révén az ország „keleti” utánpótlással bővült. A magyarságra jellemző embertani típusok a honfoglalás korában és ma a következők:

1. Turáni vagy turanid típus. A férfiak átlagos testmagassága 165-167 cm körüli, a nőké ennél alacsonyabb, a testalkat kissé zömök. Az arc kissé széles, a járomcsontok kissé előreállnak, az orrhát egyenes, a szemrés kicsi, a szem kissé „húzottnak” (ferdének) tűnik, a szemek sötétek, kisgyermekkorban előfordul a „mongolredő”, a száj kicsi, a fej rövid, a nyakszirt gyengén kidomborodó, a haj sötétbarna, vastag szálú, egyenes és dús. E típushoz tartozók ősi szállásterülete Kelet-Turkesztán („Ázsia Szíve”); az ottani (asztanai) Kr.u. III. századból származó temetőbe eltemetetteknél gyakori. Az e típushoz tartozók a Kárpát-medencétől nyugatabbra (északabbra és délebbre) nem jutottak el. Bartucz Lajos antropológus e típus főbb előfordulási helye utáni „magyar” változatát alföldi típusnak (*Homo pannonicus*-nak) nevezi, mások „törökös magyar típusnak” határozzák. Előfordulását országosan 30-35% közé teszik. Bartucz Lajos antropológusnál olvassuk: „az alföldi típust mondhatjuk a legtöbb joggal „magyar típusnak”, mert gyakoriságában ez a legnagyobb szám és ősiségében egyenesen a honfoglalókig megy vissza”.

Turanid típusú magyar leány

2. Pamíri (pamiro-fergánai, közép-ázsiai, folyóközi- vagy anatóliai) típus őshazája a Pamír vidéke, a Tien-san, az Altaj, Közép-Ázsia valamint az Iráni-magasföld. Az e típushoz tartozó embereket temettek a belső-ázsiai asztanai és az ordoszi temetőkhöz. A Kárpát-medencébe először a hunokkal, majd az avarokkal és Árpád magyarjaival került be. Az alföldi magyarságnak egyik jellemző típusa, ilyenek a „kiaszott arcú alföldi parasztok”; előfordulását a Kárpát-medencében 10-15 % körülre tesszük. A termet az előbbinél magasabb; a férfiaké 170 cm vagy az fölötti. A testalkat általában szikár, a fej viszonylag kicsi, igen rövid, a nyakszirt általában lapos, az arc hosszú, az orr jelentős mértékben kiáll az arc síkjából és általában egyenes hátú, a járomívek erőteljesek. A színekompexió sötét, a haj zsíros tapintású, ritka szálú és vastag.

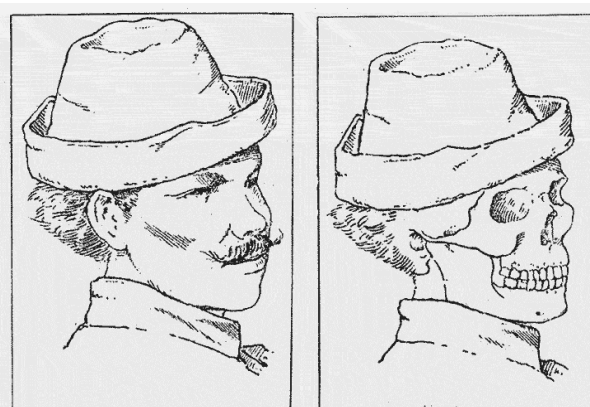
3. Taurid („kaukázusi”) típus részben a török, részben a szkíta-, szarmata- és jász népekre jellemző; a magyarságnál a hun kortól kezdve az avar koron és a honfoglalás korán keresztül a máig 5-8%-os gyakorisággal előfordul, de a kiskunoknál és Baja környékén akár 14%-os is lehet. E típus őshazája Elő-Ázsia, a Kaukázus, a régi Mezopotámia és Perzsia, majd az Iráni-magasföld. Az arányos testalkat középerős, a férfiak átlagos testmagassága 160-166 cm volt, ma ennél lényegesen magasabb. A fej rövid és magas, a homlok középszéles, a nyakszirt kis mértékben lapos, az arc középhosszú, a járomívek oldalt kissé kiállóak, lefelé keskenyedők, az orr közepesen húsos, nagy és az arc síkjából erősen kiálló. Az orrgyök és az orrhát középszéles, az orr vége többnyire meggörbült, a szemek viszonylag kicsinyek a fül gyakran elálló. A szem- és a hajszín sötétbarnás-fekete, a bőr világosbarna, a haj vastag szálú, egyenes lefutású vagy kissé hullámos, a testszőrzet erősen fejlett, a szakáll és a szemöldök dús.

4. Kelet-balti vagy kelet-európai típus azon kelet-európai sztyep lakóra jellemző, amelyen a magyarok elődei, a magyarok, majd a besenyők, a kunok és a jászok is áthaladtak. Bár a magyarok ősi szálláshelyeire nem jellemző, a levédiai és etelközi szállásterületen az ott lakó népekkel való keveredésből vagy a magyarokhoz csatlakozott népektől származik. Benczur Gyula e típust festette meg „a magyarnak”, mondván a szakmailag téves közhelyet: „sem nem szőke, sem nem barna, fakószínű a magyar fajta”. Ennek oka az volt, hogy e „letompult”

kelet-balti elemek erősen keveredtek a keletről hozottakkal. A testalkat zömök („zsufa”), a férfiak átlagos testmagassága a történeti korokban 163-165 cm volt, ma ennél magasabb. A fej közepesen hosszú, az arc széles, ezt növeli a nem egyszer oldalt kiálló járomtájék. A szem az archoz képest kicsi, a szemek közötti távolság nagy. A színtkomplexió világos; a szem szürkés-kék („vízszínű”), a haj hamuszőke, gyermekkorban világosszőke, a haj lefutása merev, vastag szálú. Az arc idősebb korban ráncosodik. Előfordulása 80-10 % körüli, de Palócföldön a szlávokkal való keveredés következtében elérheti a 35%-os gyakoriságot. A kelet-balti típusnak egyik sajátos változata a pontusi típus.

Keletbalti típusú magyar leány

Benzúr Gyula rajza Kollmann kelet-balti típusáról "a magyar ember"

‘A magyar ember’

5. Uráli vagy ugor típus a finnugor népekre jellemző; őshazája az Urál és a Szaján közötti terület. Első magyarországi előfordulását csak a X. században lehet bizonyítani, gyakorisága régen és ma is 0,6%, ami azt jelenti, hogy a magyarság feltehetően átment finnugor lakta területeken, de etnikai képének kialakításában e lakosság nem játszott szerepet; a magyarság

őshazáját tudománytalan a finnugor népek között keresni. A magyaroknál ritkán előforduló „mongoloid” elemeket nagyrészt e típus képviseli.

A fenti „keletről hozott” és a Kárpát-medencében előforduló típusok mellett természetesen itt találjuk „egész Európát”, amelyet embertanilag a cromagnonid, a mediterrán, a nordikus, az alpi, a borreby stb. típusok képviselik.

„Marker-gén” vizsgálatok

Az alaki embertani vizsgálatokkal párhuzamosan egyre inkább előtérbe kerülnek olyan etnikai meghatározásra is alkalmas fehérje, főleg immunológiai (ellenanyag-) vizsgálatok, amelyek objektív módon alkalmasak arra, hogy az összetartozó embercsoportokat kimutassák és a különbözőket egymástól elválasszák. Egyik legjobb módszert Hideo Matsumoto osakai orvos-professzor dolgozta ki az elmúlt évtizedben. Ezeknek az ún. „jelzőgén- vagy markervizsgálatnak” a lényege az, hogy az emberi szervezetben levő ellenanyag-tulajdonságokkal bíró, kémiai rokon szerkezetű fehérjéket – az úgynevezett immunglobulinokat – alkotó nehéz (H) és könnyű (L) lánc fejlődése az evolúció egy igen korai szakaszában egy közös ősmolekulából, ún. prekursorból indult el, amelynek ismétlődő megújulását egy ugyancsak ősi fehérjét meghatározó gén irányította. Ez a prekursorlánc a feltételezések szerint 10 000 körüli molekulasúlyú lehetett, és mintegy 300-500 millió évvel ezelőtt már létezett. Ezt a feltételezést jól alátámasztja a különböző nehéz láncok aminosav sorrendjének a könnyű láncokéval való hasonlósága, „homológiája”. Az evolúció további útja többszörös génkettőzésen át vezetett és alakította ki az immunglobulinok sok osztályát, alosztályát, könnyű-, és nehéz láncú variánsát. E folyamat terméke az ember négy gamma-globulin (IgG) alosztálya is. Az IgG alosztályok láncainak bioszintézisét önálló, de egymáshoz szorosan kapcsolódó gének ellenőrzik. Az IgG polipeptid-láncainak egyes részeit meghatározó géneknek több változata (allélja) van. E gének termékei az úgynevezett gamma-markerek vagy Gm-antigének, amelyeknek tulajdonságait olyan gének határozzák meg, amelyek nem az X- vagy Y-kromoszómákhoz kötötten öröklődnek, hanem domináns jellegűek, így a heterozigotákban is kimutatható. A Gm-markerek kutatásának egyik fontos eredménye, hogy a markerek nem véletlenszerűen kombinálódnak és az emberi élet során változatlanok, a Gm-rendszer génjei közötti kicserélődés igen ritka. Ebből következik, hogy ha egy népen – népcsoporton – belül szelekciós tényezők vagy egyéb népesség-genetikai mechanizmusok működésének hatására a Gm-tulajdonságok egy bizonyos gyakorisága kialakul, akkor az nemzedékről nemzedékre átadódik, megőrződik. Egyes embertípusok és azon belül egyes népek, népcsoportok nemcsak abban különböznek egymástól, hogy képviselőik körében milyen gyakorisággal fordulnak elő bizonyos Gm-marker kombinációk, hanem abban is, hogy egyáltalán milyen kombinációk (haplotípusok) fordulnak elő a csoportokhoz tartozó emberek vérszérumában.

Ilyen módszerrel sikerült bebizonyítani a japánok, az ausztrálok eredetét, az indiánok vándorlását és Afrika benépesedését. Magyarország is bekapcsolódott a nagy japán kutatás-hálóba, amelynek hozadékául Hideo Matsumoto és munkatársai arra a megállapításra jutottak – ezt nemzetközileg kötetekben és térképen is publikálták, – hogy az a marker-jelleg, amelynek legnyugatibb elterjedési területe a Kárpát-medencében a magyaroknál van, legkeletebbre Kelet-Turkesztánban a mai ujgurok és jugarok-lakta területen fordul elő, de megtalálható Mongólia egyes délnyugati területein is. E két népesség között élettani, immunológiai rokonság áll fenn. Nem fordulnak elő ezek a markerek a finneknél és az ugoroknál, de megtaláljuk a mai finnugor népeknél, ezzel a biológia kizárja a magyaroknak a finnekkel és az ugorokkal való közös ősiségét (bármiféle ősi kapcsolatát), ugyanakkor bizonyosságot nyer az a tény, hogy a magyarság átvonult azon a területen, ahol a mai finnugor népek élnek.

A magyarok európai megítélése és tulajdonságai

A magyarok „mássága” miatt Nyugat-Európa őseinket többnyire kedvezőtlenül ítélte meg. Ottó freisingi püspök szerint „a magyarok külseje marcona, szemeik beesettek, természetük alacsony, vadak, nyelvük barbár úgy, hogy vagy a sorsot kell vádolni, vagy az isteni türelmet kell csodálni, mely e szörnyetegeknek ilyen pompás ország birtokbavételét megengedte”. Ezzel szemben Kelet mindig a legnagyobb elismeréssel emlékezett meg őseinkről. VI. Bölcs Leó bizánci császár szerint „a magyarok a munkát, a fáradságot, az égető meleget, a fagyot, a hideget és minden nélkülözést tűrnek szabadság- és pompakedvelők”. Gardézi szerint „bátrak és tekintélyesek”, Mihály szíriai pátriárka pedig azt írja, hogy „a magyarok becsületesek, őszinték és okosak, nem szeretik a sok beszédet”. Közel ezer évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a világ a magyarokat megismerje, és közvetlen szomszédainkat kivéve megítélésünk megváltozzon. Montagu Mária 1717-ben írta, hogy „a magyar hölgyek sokkal szebbek, mint az ausztriaiak, az összes bécsi szépségek Magyarországból kerültek ki”. Miss Pardoénál 1840-ben olvassuk, hogy „ötven magyar hölgy között találtam magamat, akik közül nehéz lett volna fél tucatot kiválasztani, amely nem keltett volna bámulatot Európa bármely országában”. Paul Topinard és Paul Broca a világ első összefoglaló antropológia-kötetben 1881-ben így jellemzi a magyarokat: „a magyar családok arcvonásai a legszebbek közé tartoznak egész Európában”. Hans Normann 1883-ban már azt írja, hogy „a magyarok igaz, jóalkatú, kemény izomzatú nemes emberek, mintegy márványból faragottak... szemeik tüzesek”.

Mivel a magyarság származásánál fogva más, mint Európa minden indoeurópai népe, ezért – bár erről az elmúlt fél évszázadban nem „illett” beszélni – tulajdonságai és viselkedési formái is mások. Ezt Európa legtöbbször nem értette meg. VI. Bölcs Leó bizánci császár írásaiban többször is kiemeli a magyarok szabadságszeretetét és kiváló harci tulajdonságait. Ennek gyökereit ott kell keresnünk, hogy a jobb legelőkért folyó versengés nem egyszer harchoz vezetett és a végtelenbe nyúló pusztákon a földrajzi adottság folytán elbújni nem igen lehetett. A lovasnépek szabadságszeretete közismert. A lovas nép szélesebb látókörű, világot-látottabb, más népekkel szemben megértőbb, nagyvonalúbb és türelmesebb, mint a megtelepült népek. A lovas népek az idegenekkel szemben szabadon, önérzetesen viselkednek, akárcsak az alföldi magyar, sohasem csúsznak-másznak a mindenható tisztviselő előtt és nem alázkodnak meg. A nagyfokú mozgékonyság folytán egy lovasnép kevésbé kényszerült egy zsarnoki rendszer uralma alatt maradni, mint egy megtelepült nép. A szabadságvágy minden népben él, de a magyarságban különösen erős. Ennek túlzásba vitele széthúzást eredményez; ezt a magyar egyéniségből eredendő hibát a magyarok őseinek első átmeneti szálláshelyéről „turáni átoknak” szokás nevezni.

A honfoglalás- és Árpád-kori magyarság betegségei és gyógyításuk

Magyar őseinknél a testrészekkel, az egészséggel és a gyógyítással kapcsolatos szavaink nyelvünk legősibb török rétegéhez kötődnek. Az egészséggel kapcsolatos írások sok más életmódbeli sajátosságra is rávilágítanak, így pl. a Hartvik-legendában olvashatjuk, hogy a betegségben szenvedőknek orvosságul a király „kenyeret (nem lepényt!), gyümölcsöt és illatos füveket küldött”. A csonton is nyomot hagyó pathológiai vizsgálat közel sem ad teljes képet egy lakosság egészségi állapotáról; az újabban végzett kvantitatív aminosavak vizsgálatok viszont már jobban megmutatják azt, hogy őseink milyen krónikus betegségekben szenvedtek. Mivel pl. a csonton is nyomot hagyó többnyire áttétes karcinóma a X. században is közel ugyanolyan arányban fordult elő, mint manapság, ebből azt a következtetést kell levonni, hogy a primer előfordulása is ugyanolyan lehetett, mint ma; annak idején más karcinogén anyagok kerültek a szervezetbe, mint manapság. Ugyanez a megállapítás érvényes az

aminosav-vizsgálatokkal kimutatható diabetesre (cukorbetegségre), az arthrosisokra (nem gyulladásos krónikus ízületi megbetegedésekre) és a nephropathiákra (vese eredetű megbetegedésekre). A következőkben a tejesség igénye nélkül őseinknél is előforduló néhány betegséget és gyógymódot említünk meg.

- Szembetegségek. Itt utalnunk kell a korábbiakban már tárgyalt „halotti szemüvegekre”, amelyek nem rituális célokat szolgáltak, hanem akik ezt az életben is viselték, azoknak a sírba is a szemükre tették ezeket, hogy a amíg a túlvilágra eljutnak, addig is lássanak. Ezek a bronz- ezüst- vagy arany szemüvegek dioptriáknak megfelelő nagyságú és sűrűségű lyukakkal voltak ellátva; az ilyen szemüvegeket tengelyferdülés gyógyítására napjainkban Svédországban szabadalmaztatták. Az orchoni feliratokban sok szemmel kapcsolatos betegségről (vakságról, gyenge látásról) olvasunk; az összes ezzel kapcsolatos szó török eredetű (szema=szem, kancsik=görbe, vak=vak stb.). Ősi magyar hiedelem szerint a férfiak a szembetegségek megelőzésére „féloldali” fülbevalót viseltek. Ősi szójárásunk a „szemet szúr” vagy az „úgy lefutott, mintha szemét vették volna”.

- Fül- orr- és torok betegségei régi előfordulása természetes. A Nádor-Kódexben olvassuk, hogy „fülükön gennyedtség foly ki”. Honfoglalás kori sírokból két belső-ázsiai típusú fülkanál került elő. Gyakori a csontvázakon a szápadláshasadék, a homlok-, arcüreg- és csecsnývulvány-gyulladás.

- A fogak betegségei jól nyomon követhetők, mivel a fogak a sírokban jól megmaradnak. Mivel honfoglalóink gabonáját durvábbra őrölték, mint manapság, ezért a fogak abrázios – öntisztulási – felszíne a mainál nagyobb volt, ez csökkentette a fogszuvasodás (caries) lehetőségét, ugyanakkor őseink fejlett ételkultúrájában nem játszott fontos szerepet az édesség. Ételeiket – akárcsak más belső-ázsiai nép – az ősmagyarok is mézzel édesítette. Az átlagos 3-4%-os előfordulású caries a nőknél – a terhesség és az édességnek nagyobb mértékű fogyasztása miatt – ennél magasabb volt. Őseink használtak fogkefét (miszvakot), a carieses fogakat szakszerűen eltávolították, amit a kevés foggyökérgyulladásos fogmeder bizonyít. Már Kr. előtti IV. századból származó, a Krim-félszigeti Kul-obából származó szkíta aranyedényen az látható, amint egy szittyá harcos fogat húz, a másik pedig társának lábsebeit kötözi be.

- Sebészeti beavatkozások. A honfoglalás korában sérülések – traumák – éppúgy előfordultak, mint manapság. A honfoglalás kori sírokból előkerült nyílt töréses hosszúcsontok nagy része kalluszosan gyógyult; a sebeket nyilván fertőtlenítő, érzéstelenítő és fájdalomcsillapító füvekkel kezelték. A nyílt törések dislokációját (rövidülését és tengely-elterését) korrigálták, amit a kalluszos gyógyulás mellett a sequesteres felszínek is bizonyítanak.

- A trepanáció – koponyalékelés. Őseinknél négyféle terpanáció (koponyalékelés) létezett: 1. Sebészeti beavatkozás, ahol a koponyaboltozat mindhárom rétegét (tabula externa, diploae és tabula interna) átvágták és a sérül koponya-részt kivették; 2. olyan homloki és nyakszirti koponyaboltozat-részek eltávolítása, amelyek feltehetően gyógyítási céllal készültek. A bizánci és a belső-ázsiai agykamra-elmélet alapján őseink minden bizonnyal tudták, hogy a „krónikus fejfájás szelleme” a homloki, az „epilepszia szelleme” pedig a nyakszirti részben foglal helyet. Ilyen esetekben az agy mennyiségi növekedése („jóindulatú tumor”) következtében beállt agynyomást a fölötte levő koponyaboltozat-rész eltávolításával csökkentették és a betegséget meggyógyították. A csontszélek kalluszosan gyógyultak, arra záródásuk idejére fémlapot vagy más kemény tárgyat helyeztek; 3. olyan sebészeti beavatkozások, amelyek a koponya külső rétegének és a diploaenak „égetésével” a diploae-ereket szűkítették (ezt a laikusok „jelképes terpanációnak” nevezték); 4. Ez a beavatkozás az öreglyuk – a Foramen occipitale magnum – területére szorítkozott. Halott, életében epilepsziában szenvedett egyének öreglyuk-tájékaról csontdarabot vettek ki, azt megszáritották, megörölték, majd rituálisan „antiepileptikumként” használták. A koponyalékelés mesterségét pásztoraink a juhok

kergekórjánál (coenurosis) e századig alkalmazták. Ezekből a sebészeti beavatkozásokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az ős- és honfoglaló magyarok a korabeli európai ismereteket jóval túlhaladó tudással rendelkeztek.

- Gyulladásos sebek kezeléséről csak belső-ázsiai analógiákkal rendelkezünk. Mai belső-ázsiai népek e betegségeket sajátos füvekkel és azokból készített folyadékokkal kezelték.

- Terhesség, szülés, szoptatás. A magyarságnak az állatöstől és a növényvilágtól való származási mondavilága a Fehérlófia, a Tehénfia, a Medve Jankó, a Virág János, a Borsszem Jankó és a Babszem Jankó típusú mesékben maradt fenn. Az állattartó népek jól ismerték a fogamzás, az ivari működés, a terhesség és a szülés minden részletét, ezért az exogámiát alkalmazták; nagycsaládon vagy nemzetségen belül nem házasodtak. A házas életük tiszta volt. A szülés a belső-ázsiai népeknél szokásos „kapaszkodó-támaszkodó” helyzetben történt; lélekfának nevezték azt a fát, amelybe a szülő nő kapaszkodott.

- Egyéb betegségek között megemlíthetjük a fertőző betegségeket, amelyekről csak ősi szavaink tanúskodnak. A csont- és mozgásszervi betegségeket a sírokból előkerült csontanyagokon jól tudjuk regisztrálni; alig van különbség a ma és a honfoglalás kora között. Az anyagcsere-betegségek között igen ritka az angolkór (rachitis) és a krónikus ízületi megbetegedés, ami az egészséges életmódra és főleg a száraz szállásra utal. Ebből is bizonyosságot nyer, hogy ama „veremházakban” őseink sohasem laktak, hanem abban éléskamrájuk, konyhájuk és jégvermük volt. A honfoglaló magyarság lényegesen egészségesebb körülmények között élt, mint abban az időben az európaiak nagy része. A daganatos megbetegedések közül elsősorban a csontdaganatokat regisztrálhatjuk, amelyek a maihoz hasonló gyakorisággal fordultak elő. A betegellátásra a csontok gyulladásából következethetünk; ez igen magas fokon állt. A népi gyógyászatban azóta is használatos sok belső-ázsiai gyógymód, mint a cseresznye szárából főtt tea a vesebántalmak ellen, a fenyőfa főzete visszergyulladások és reumánál, a tölgyfa-levelének teáját pedig magzatelhajtónak szolgált. A búza szalmáját szemölcsre, a fokhagymát a fájós fülre, a savanyú káposztát a megrándult ínra a len megtört magját pedig a tályogra tették. A farkasalma levelét sebre tették, a kutyatej elszáradt nedvével a leányok mosakodtak, a vérhullató fecskefűvel szemölcsöket gyógyítottak, a szamártővisből készült főzet szamárköhögésre és a kőrisbogár főzete a veszettségre volt foganatos. A honfoglalás kori Európához képest őseink egy belső-ázsiai magas fokú gyógyítás-technológiát hoztak magukkal; a gyógyító emberek – táltosok – gyógyításain túl hittek a gyógyulásban

Kőbe vésett és fába írt történelem

(A magyarság ősi írása: az ún. „rovásírás”)

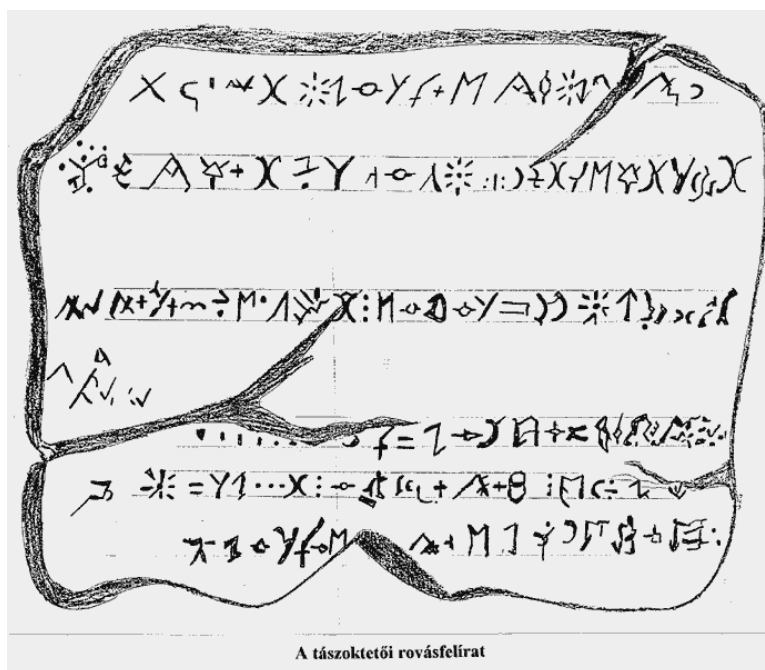
A magyarság egy olyan szétesett Európába érkezett, amelyben csak a görögöknek, a rómaiaknak (és az etruszkoknak) volt írása. **Őseink a Kárpát-medencébe minden európai írásrendszertől különböző olyan sajátos írásrendszert hoztak be, amellyel ma is 2600 éves belső-ázsiai szövegeket el tudunk olvasni.** Az 58 nyelvet beszélő *Mezzofanti bíboros* (1774-1849) Frankl Ágoston cseh nyelvésznek írta 1836-ban: „A magyarok maguk sem tudják, hogy nyelvük milyen kincset rejt magában”. *Sir John Bowring* (1792-1872) az 1838-ban megjelent *Life and Works* I. kötetében pedig így emlékezik meg nyelvünkről: „A magyar nyelv egyetlen darabból álló terméskő, melyen az idő viharai karcot sem ejtettek... a magyar nyelv eredetisége csodálatos”.

Az ősi magyar írás eredetéről sok nézet alakult ki; egyik sem meggyőző. A törkök írása a szászánida pehlevi írással van legközelebbi rokonságban (Thomsen, Németh Gyula), amely feltehetően szogd közvetítéssel jutott el a törkökhöz. Vannak (Györffy Dezső), akik írásunkat a minoszi írásból, mások (Campbell, Bakay Kornél) viszont a sumer és az egyiptomi képírásból vezetik le mondván, hogy a föníciaiak az egyiptomi képírásból elsősorban a mássalhangzós csoportjelekből fejlesztették ki a rovásírást, az első betűírást. **Akármelyik kultúrterületről származtatjuk is a magyar írásbeliséget, kapcsolatai nem az Urál-vidékére, hanem az ókori magaskultúrák világába vezetnek.** Az őshorezmi és „az ősi magyar írás” jeleinek nagyszámú egyezése arról tanúskodik, hogy a magyar írás jelkészlete már a Kr. előtti második évezredben „összeállt”.

Őseink írásának első anyaga feltehetően a fa volt, íróeszköze pedig a véső vagy valamilyen éles szerszám lehetett, mellyel a fába vésték, rótták írásukat. Nyilvánvaló – ahogyan erről a kínai évkönyvek is megemlékeznek – a hunok lágy anyagra is írtak, ezek azonban csak elenyésző mennyiségben maradtak meg. **Mivel a rovás nehéz mesterség volt ezért törekedtek a rövidítésekre, hogy kevés jellel sok jelentést fejezhessenek ki.** A rovó rövidítéseit a magyar nyelv törvényeihez igazította, afféle „gyorsírási” rendszerrel dolgozott. Ősi írásunkban minden hangra – szótagra – önálló jelet használtak, ezért nyelvünket csak ősi rovásírásunkkal lehet leírni, kifejezni és gyerekeinket csak ennek szellemében lehet a magyar írást és olvasást ma is tanítani. (Ma azért van annyi dyslexiás gyermek, mert az „angolszász” módszerrel akarják a fiatalokat magyar nyelvre tanítani.) Amikor a magyarság áttért a latin betűs írásra, a latinban 13 hangunkra (dzs, stb.) nem volt jel, ezért olyan nyelvezet jött létre, amelyet a magyar ember sohasem beszélt. Mivel jelentősebb rovásfelirataink először Erdély területéről kerültek elő (Tászoktető, Énlaka stb.), ezért ezt az írást tévesen „székely-magyar” rovásírásnak nevezték, holott ez az írás sem a székelyekhez nem köthető, sem pedig rovásírás nem volt.

Az ősi magyar írás kutatása

Krónikásaink hagyománya írásunkat „hun” vagy „szkíta” írás néven emlegetik. *Kézai Simon*-nál a XIII. században „a székelyek betűiről” olvasunk. *Kálti Márk*, majd a *Bécsi Krónika* a XIV. században azt írja, hogy „a székelyek, akik a szkíta betűket még nem felejtették el, nem papírra írnak, hanem pálcákra rónak, kevés jellel sok értelmet fejeznek ki”. *Bonfini*-nél ezt olvassuk: „a székelyeknek szkítiai betűik vannak”, *Székely István* pedig 1559-ben arról tudósít, hogy „a székelyek hunniabeli módra székely betűkkel élnek mind e napiglan”.

A sors mostohán bánt rovásemlékeinkkel, hisz Magyarország éghajlata és talajviszonyai nem konzerválják a fát és azon lágy anyagokat, amelyre annak idején írtak. A természeti erők pusztító hatását még hatványozta a szándékolt megsemmisítés akár vallási, akár politikai okból. Az ősi magyar írás a katolikus egyház szemében „tiltott írásnak” számított. Szent István törvényei között olvassuk: „A régi magyar betűk és vésetek, a jobbról balra való pogány írás megszüntetődjék és helyébe latin betűk használtassanak... A beadott iratok és vésetek tűzzel-vassal pusztíttassanak el, hogy ezek kiirtásával a pogány vallásra emlékezés, visszavágyódás megszüntetődjék”. (A „pogány írással írt” imakönyvek elégetése bizonyítéka annak, hogy az ősi magyar írással nemcsak véstek, hanem írtak is). Hogy az ősi magyar írás a tiltások ellenére továbbra is használatban volt, arra bizonyíték Mátyás király 1478-as évi ediktumának 5. cikkelye, amelyben a király megparancsolja, hogy „a falusi bírák kötelesek minden vármegyében a rovásnyeleket lajstromokban a megye elé terjeszteni”.

Telegdi János 1598-ban a „Rudimenta, a hunok régi nyelvének elemei rövid kérdésekben és feleletekben összefoglalva” című munkájában összefoglalja ugyan az ősi magyar írás szabályait, de rövidítéseket és magánhangzós vonzatokat (ligatúrákat) nem használt, viszont azelőtt soha nem létezett magánhangzókat gyártott és az amúgy hasznosnak vélt munkájával „tönkretette” az ősi magyar írás szellemét. *Bél Mátyás* 1718-ban még bátran ír a „hun-szkíta” írásról, a monarchia kancelláriája által irányított *Hunfalvy Pál* pedig már „koholmánynak” minősíti az előkerült rovásemlékeket. *Nagy Géza* 1890-ben „türk írásnak” nevezi ősi írásunkat, *Fischer Károly Antal* pedig a századfordulón a Tászköztető-i hosszú rovásemléket, – amelyet a románok eltüntettek – „hun-magyar” írásnak titulálja. Ettől kezdve kétfelé vált az ősi magyar íráskutatás: a monarchiát, majd a bolsevik ideológiát kiszolgálók előbb elhallgattatni próbálták az ősi írásunkkal foglalkozókat, majd annak jelentőségét lekicsinyelték, hiszen ez azt jelentette a magyarok számára, hogy ősünk magas kultúrával érkeztek Európába. A monarchiát kiszolgálók ideológiáját az „akadémikusok” vették át; *Róna-Tas András* szerint az ősi magyar írás eredete tisztázatlan, szerinte az a sémi írascsaláddal mutat rokonságot. *Sándor Klára* pedig az ősi magyar írást még kutatásra méltónak sem tartja. Erről írja *Bakay Kornél*: „Amikor a Kárpát-medencében és főleg Erdély területén egymás után kerülnek elő rovásírásos nyelvemlékeink, az akadémikusok kiderítették, hogy csupán a türk rovásírás átvételéről van szó, ősi írásunk nem is volt”. A magyarok viszont gyűjtötték,

elolvasták és publikálták a rovás emlékeket. *Püspöki Nagy Péter* írja, hogy „a magyar nemzeti írás esetében olyan írásrendszerrel van dolgunk, melynek 24-27 betűje önálló alkotás”. Egyre több munka jelent meg *Németh Gyula*, *Ferenczi Géza*, *Vékony Gábor*, *Forrai Sándor* és *Varga Géza* tollából. *Sebestyén Gyulánál* olvassuk: „**Az, amit a feledés és a bizonytalanság ködéből kibontakozó magyar rovásírás most az egyetemes írástörténetnek nyújt, az epigráfia legnagyobb csodái közé tartozik. Nemzetünk a művelt emberiség legértékesebb ókori örökségének részese volt, és élni is tudott vele**”.

Rovás emlékek a magyarok őshazájából és átmeneti szállásaik területéről

- *A hunok rovás emlékei*. A belső-ázsiai hun írás-maradványok a Bajkál-tó és a Léna-folyó vidékéről, a Jenyiszeji vidékéről, a Mongol Köztársaság területéről, az Altaj-hegység vidékéről, Kelet-Turkesztánból (beleértve Dunhuangot is), Kirgízia-Kazakisztán területéről valamint Fergana, az Alaj-hegység és Észak-Toharisztán vidékéről került elő. Hogy az európai hunok ismerték az írást, arról *Priszkosz rhétor* tudósít, aki említi Attila leveleit és azt, hogy megbízottjaik is feljegyzett lajstromokból olvasták fel a rómaiakhoz szökött hunok neveit. A VI. században élt *Ménander Protektortól* megtudjuk, hogy a bizánci császár a türk követektől szkíta írással írt levelet kapott, amelyet tolmácsok segítségével olvasott el („miután a király [Jusztinosz császár] a tolmácsok segítségével a szkíta írást elolvasta, szívesen bocsátá maga elé a követséget”).

A magyar népzene és annak eredete

„A magyar népdal – olvassuk Kodály Zoltánnál – az egész magyar lélek tükre, a magyar nyelvvel egyidős; a magyarság történelme során kialakult és az évszázados – évezredek – használatban csiszolódott népzenei hagyomány anyanyelvünkhöz hasonló érték. Benne mindannyian magunkra ismerhetünk, belőle mások is megismerhetnek bennünket”. A népzene olyan dallamokból tevődik össze, amelyeket sokan és sokáig énekeltek. Az, hogy a magyar népzene ma is eleven valóság annak köszönhető, hogy annyira más, mint Európa minden indoeurópai népének a zenéje, ezért az nem tudta megváltoztatni, hiszen a nyelvvel, a táncművészettel, a hiedelemvilággal, a mesevilággal és a viselkedési formáinkkal bennünk élt, hozzánk kötődött és ma is magyarságunk szerves részét alkotja. Népzeneink mindig szorosan kötődött népünk életéhez; annak feltárása nélkül nem kaphatunk teljes képet ősainkról.

Attila lakomáján – erről Priszkosz rhétor tudósít – két énekes jött a terembe, hogy a nagyfejedelem előtt erényeit és győzelmeit maguk szerezte énekekben adják tudtul a világnak. Priszkosz megemlékezett a „fátyol alatt vonuló szkíta dalokat éneklő lányokról”. A Kárpát-medence felé közeledő avarokról jegyezte fel a görög Theophylaktosz, hogy „vallásos énekekkel magasztalják az áldott anyaföldet”; ugyanő három csoportba osztotta az avarok muzsikáját: hősi énekekre (hümnoi), csatadalokra (paiones) és népi táncmuzsikára (aszmata). Leírása szerint dalaikat részben magányos énekesek – afféle pusztai rapszodoszok –, részben többen énekeltek esténként a tábortűznél. Éneküket húros hangszerrel kísérték. A Nesztor-féle Krónika a 885-ös Kijevi hadjáratával kapcsolatban is említést tesz a magyarok énekeiről. Az ősmagyaroknál a regösök a harci cselekmények előtt hosszan és részletesen adták elő ősik harci erényeit és tetteit, hogy a harcosokat bátorítsák. Anonymus Gesta Hungarorumában olvassuk, hogy „a tekerőlantok, az édes szavú kobzok és sípok valamennyien megszólaltak és az énekesek is éneküket mind előadták”. A Szent István idején hazánkba érkezett hittérítők tűzzel-vassal irtották az ősi a nem európai „lábadó dallamokat”, még a halottas énekeket és a siratókat is. Ennek ellenére az Árpád-házi magyar királyok mindig ragaszkodtak ahhoz, hogy magyar zenészeik legyenek. Amíg az európai udvarokban fellépő zenészeket igriceknek, joculátoroknak és spielmannoknak nevezték, a mi énekesünket és zenészeinket síposoknak, kürtösöknek és gajdosoknak emlegetik. 1371 és 1400 között 271 hivatalos zenész és énekmondó működött az országban. 1458-ban Bartolomeo Maraschi pápai legátus jelentést küldött a pápának a magyar énekes kultúráról: „A királynak olyan énekkara van, hogy annál különbet nem láttam... Megszégyenülve kellett belátnom, hogy felülmúlnak minket”. Mátyás király figyelmet szentelt arra, hogy udvarában „honi zenék is elhangozzanak”. Az ősök és a hősök emlékét századokon át mondták, mesék és énekek segítségével tartotta fenn az emlékezés. A török idők után kialakult a históriás ének, a magyarság igazi zenéje azonban ott lappangott a nép ajkán.

A XVIII. század közepéig senki nem foglalkozott a magyar népzene gyűjtésével, hiszen ami mindennapos, „természetes” volt, azzal nem foglalkoztak. A népzene a Monarchia számára a magyar nemzettudat megerősödését, az önkényuralommal való szembehelyezkedést és a nemzeti öntudat ébredését jelentette, így tudatosan nem foglalkoztak ezzel, annál is inkább, mivel zenei hagyományunk nem támasztotta alá a magyarság finnugor származásának teóriáját. Révai Miklós ugyan 1782-ben a pozsonyi Magyar Hírmondóban népdal-gyűjtési felhívást tett közzé, de ez süket fülekre talált – rossz korban keletkezett és túl korainak bizonyult. Virágh Benedek 1802-ben Kazinczyt kéri, hogy „egy-két strophát küldj nekem olyan parasztdalokból, melyet a csintalan szemérmetességű lyánkák, mikor fonnak dúdolnak”, majd Pálóczi Horváth Ádám 1814-1815-ben közreadja „a nép száján forgó régi énekeket”,

munkája vegyesen tartalmazott nép- és műdalokat. Csokonai Vitéz Mihály már 450 oldalnyi magyar népdalt gyűjtött össze – gyűjteménye örökre elveszett. E gyűjtemények a dallammal nem igen törődtek, elsősorban a szövegeket jegyezték le. Kultsár István 1817-ben a Hasznos Multságok-ban újra szóvá teszi a „nemzeti dallok” gyűjtésének szükségességét; felhívása nyomán egyre több népeleti szokás és tájnyelvű írás, vers, itt-ott ének jelenik meg. Ekkor írják le először a „nép-dal” elnevezést, de a népzene-tudomány – amennyiben erről egyáltalán beszélni lehet ekkor még az irodalomtudományhoz és a néprajztudományhoz kapcsolódott. Az első énekeskönyv, amely népdalokat is tartalmazott 1843-ban jelent meg Kecskeméti Csapó Dániel, majd 1846-ban Erdélyi János gyűjtésében.

A XIX. század közepén jelentős szerepet játszott Liszt Ferenc a magyar népzene elterjesztésében, ő ugyanis gyakran a cigányok között gyűjtött dallamokat, de mivel a cigányságnak saját népzeneje nincs, többnyire a helyi népzene-eket játsszák eltorzítva; Liszt Ferenc volt olyan zseniális, hogy a Magyar Rapszódia-kban és pl. a Magyar Fantáziában „vissza-magyarosította” az eltorzított magyar népzene-t. A cigányzene és a magyar népzene kapcsolatáról Bartók Béla 1923-ban a következőket írta: „A falusi cigány többnyire paraszti műsort játszik, népzene-t népies stílusban”. A cigányzenészek Magyarországon asszimilálódtak a magyar zenei hagyományokhoz és sajátjuknak érzik ezt a zenét; a cigányzenészek, mint szakmájuk nagy múltú képviselői a magyar népzene őrzésében és gyarapításában is elől jártak. Nem „hoztak”, nem volt döntő beleszólásuk abba, hogy milyen legyen a magyar népzenei hagyomány, de legjobbjai alkotó módon vettek részt a kivitelezésben. Az egyetlen zenei elem a bővített szekundos (leginkább fríg) hangsor, amit nekik szokás tulajdonítani, s aminek valóban leginkább ők voltak az ide-odaszállítói, nem eredendően cigány örökség; hozzánk – meglehet a cigányzenészek közvetítésével – feltehetően a török szórakoztató (kisvárosi) zenéből származik (Csajághy György). Liszt jól ismerte a magyar népzene-t is, 1838-ban írta: „Szándékom, hogy nekivágok Magyarország legpusztább vidékeinek, egyedül, gyalogszerrel, úti-zsákkal hátamon”. Sajnos e szándékát nem tudta soha megvalósítani.

Kölcsey Ferenc életének egy szakaszában a magyar népdalt akarta „megnemesíteni”; ekkor írta a következőket: „Nem nyilván van-e, hogy a való nemzeti költésnek csak nemzet kebelében lehet s kell szárnyra kelnie? Az idegen tűznél gyűjtött fény a nemzetnek csak homály körül sugárzik”. Az első nagyobb „Nép- és műdal-gyűjteményt” Bartalus István jelentette meg 7 kötetben 1873-1896 között. A székely táncokról és táncdallamokról a századfordulón maradó munkát írt Seprődi János és Fabók Bertalan. A népdalok pontos és modern fonográffal történő rögzítését és lejegyzését Vikár Béla kezdte meg 1896-ban. A XX. században Szabolcsi Bence már egyértelműen hirdeti, hogy „nem lehet véletlen, hogy ötfokú hangrendszerünk és a vele kapcsolatos szerkezeti elv végigvonul a török-mongol zenekultúra egész családján és Kína belsejéig nyomon követhető... Ázsia ugyanúgy siratja el halottait, mint a somogyi és gyergyói szegénylegény. Itt nem lehet szó véletlen egyezésről, sem közös külső hatásról, hanem csak közös, azonos emlékekről, melyek az utolsó másfélezer év folyamán alig változtak, alig homályosultak el. Ezek a másfélezer éve egymástól eltévedt dallamok nem különböznek egymástól jobban, mint valamely népdal változata. A magyarság egy ősrégi ázsiai műveltség nyugatra vetett határtagja”. Sárosi Bálint is fennen hirdeti: „Csak a népies hangszereken előadott, paraszténekektől származó zene érdekel bennünket. Kallós Zoltán a csángóföldi magyarság csodálatos zenevilágát menti meg az utókornak.

A magyar népzene gyűjtésével egy-időben a finnek is kezdik népdalaikat gyűjteni. Ilmari Krohn 1893-1933 között adja ki a finn népdalok gyűjteményét, amelyben megállapítja, hogy „a magyar és finn népzene közt párhuzam nem vonható, mert a finn zene diatonikus, s régi dallamaik közt is csak pentachordot találni”. Yrjö Wichmann finn néprajzkutató és felesége 1906-ban hegyi cseremisiz dalokat gyűjt, Robert Lach osztrák kutató a cseremisiz, a mordvin, a csuvas és a tatár dallamokat dolgozza fel, V.M. Vasziljev pedig 311 cseremisiz népdalt ad ki.

Ez volt az a kor, amikor kutatóinkra ráerőltették a finnugrizmus tanát, így népzene-kutatóink is e népeknél keresgéltek a magyar zene eredetét – eredmény nélkül. Zenekutatóink ebben a korban vergődtek a megélhetésük miatt rájuk erőltetett „kötelező ideológia” és a megismert valóság között, ezért többnyire nem foglaltak állást a magyar népzene eredete mellett.

Bartók Béla és Kodály Zoltán a magyar népdalokról

Az ideológia szabta korlátokat csak igazán nagyvonalú és nagy tudású elmék tudták – merték – áthágni. Ilyen volt a XX. század két nagy magyar zenei óriása: Bartók Béla és Kodály Zoltán.

Bartók Bélának A magyar népdal című műve 1924-ben jelent meg 320 ősi magyar dallammal. „Mit adott a magyar szomszédainak és mit kapott tőlük – teszi fel a kérdést” Bartók Béla, majd így folytatja: Szomszédaink lényegesen nem befolyásolták sem a régi, sem a mai magyar dallamvilág kialakulását, sőt valamennyien többé vagy kevésbé hatása alá kerültek. Így esett, hogy régi, a keleti örökséghez tartozó dallamaink feltűnedeznek a tót, a horvát és a román gyűjteményekben. Különös ellenállást mutat a magyar zenei néphagyomány a német dallamokkal szemben. Ennek oka kétségtelenül a hangsúly és a ritmusrendszer nagy különbözősége. „Ránk nézve a zenei néphagyomány sokkal többet jelent, mint a nyugati kultúrnépek közül azoknak, amelyek már századokkal ezelőtt magasrendű műzenét teremtettek. Nálunk a népzene felszívódott a műzenébe, ez a nemzeti hagyomány szerves folytatása... A hagyomány formái változhatnak, de lényege ugyanaz marad, amíg él a nép, amelynek lelkét kifejezi. S eljön az idő, amikor a művelt réteg a néptől átvett hagyományt új, művészi formába öntve újra átadhatja a nemzeti közösségnek, a nemzetté vált népnek”. Bartók Béla 1936-os törökországi gyűjtőútja alkalmával Adnan Saygun török népzene-kutatóval a kelet-törökországi yürük népcsoportnál 90-nél több népdalt gyűjtött. E gyűjtemény anyagát Magyarországon 1976-ban adták ki. Az előszóban ezeket olvassuk: „A rendelkezésemre álló anyag elegendő bizonyítékot enged meg a legközelebbi rokonságra, vagy ahogy mondanám, mindkét anyag azonosságára. Ez az azonosság megdönthetetlen bizonyítéka ezen dallamok korának, mely utat mutat a Kr. utáni VI-VII. századokba. Ebben az időben az anatóliai yürükek ősei valahol Európa és Ázsia határán, más török törzsek szomszédságában, a magyarok ősei pedig a Kaszpi- és a Fekete-tenger között éltek”. A yürükek között járva Bartók így emlékezik meg: „Alig hittem a fülemnek: uramfia, hiszen ez mintha egy régi magyar dallamnak változata volna”.

„Már a megkésett és félbemaradt gyűjtések eredménye is világosan mutatja, – olvassuk Kodály Zoltánnál, – hogy mélyebben éltünk még a népdalkultúrában, a magyar lélek ősi rétegéből még a XX. században is több az eleven valóság, mint valaha gondoltuk... Kunyhókba szorul a magyar lélek ősrétegének minden maradványa... A parasztzene formailag a legtökéletesebb és legváltozatosabb. Kifejezőereje bámulatosan nagy, amellet teljesen mentes minden érzelgősségtől, minden fölösleges cikornyától; néha a primitívségig egyszerű, de sohasem együgyű. El sem képzelhetünk alkalmasabb kiindulópontot egy zenei reneszánszhoz; nem is lehet nagyszerűbb tanítómestere egy zeneszerzőnek, mint a parasztzenének ez a fajtája... Az őstörténet megvilágította a magyarság kialakulásának útját. Végigmehetünk ezen az úton: sem a magyarságnak, sem semmiféle népnek, amellyel a magyarság az V-XV. században érintkezett, nem maradt fenn egyetlen hangnyi egykorú írott zenei emléke. A magyar zene kialakulásának útja sem lehetett más, mint a nyelvé, a népé. Amerre járt, amint nőtt a nép, zenéje velejárt, ami hatott a nyelvre, hatott a zenéjére is... Egyedül finn a nép rendelkezik gazdag zenei gyűjteményekkel zenéje azonban annyira távol áll a magyartól, hogy eddig lényeges egyezéseket kimutatni nem sikerült... A magyar népzene minden jelenlégét, aminek sem az európai, sem a körülálló népek zenéjével kapcsolata nincs, keleti erede-

tűnek kell tartanunk... letörölhette az idő a magyarság arcáról a keleti vonásokat, lelke mélyén, ahol a zene forrása fakad, ott él még egy darab őskelet... A magyarság ma legszélső idehajló ága a nagy ázsiai zenekultúra évezredes fájának, mely Kínától Közép-Ázsián át a Fekete-tengerig lakó különböző népek lelkében gyökerezik” (Kodály Zoltán).

A két nagy magyar zenei óriásról szokták mondani, hogy Bartók Béla az ázsiai magyarság örökét őrzi, Kodály Zoltán pedig az európaivá lett magyarság arcát ábrázolja.

A kínai, az ujjur és a jugar zenéről

Kína egyik legősibb művészetének tartják a zenét, melynek időtlen idők óta szigorúan szabályozott és tudományosan megalapozott rendszere volt. A zeneművészet Kínában régtől fogva szoros kapcsolatban volt a filozófiai tanításokkal és a vallásos képzetekkel. Az ókori kínai filozófia szerint a zene a Mennyeek ajándéka, alapelvei a világmindenség törvényeiből adódnak és rendkívüli erővel képes hatni az emberekre. A kínai tudósok már ezer évvel időszámításunkat megelőzően ismerték a kvintkört; a feljegyzések azt mutatják, hogy több ezer esztendőn keresztül a kínai népi, udvari és egyházi zene alapvető hangsora ötfokú volt és ma is az. A pentatónia a kínai zene legjellegzetesebb tulajdonsága. A 12 kromatikus félhangból álló „lü-rendszer” ugyan minden kínai zeneszerszám hangskáláját meghatározza, de a népi hagyomány, a népzene a pentatónia kialakulásához vezetett. A kromatikus hangsor nem minden hangja egyenértékű; az egyes hangok kiválasztódása vezetett a pentaton rendszer kialakulásához. A kínai nyelvben a zene és a beszéd szoros kapcsolatot mutat. A szótag intonálása a kínai nyelvben a beszédnek elválaszthatatlan része, melynek értelemmeghatározó jelentősége van és megköveteli a megfelelő írásbeli jelölést is, szemben az európai nyelvekkel, ahol az intonációnak csupán emocionális jelentősége van. A kínai zene alapjának tekinthető pentaton hangsoron kívül néhány népdalban a hétfokú skála is megjelenik. A kínai, de a török dalok döntő hányada egyszólamú. A kínai muzsika heterofon, melyre jellemzőek a kvart és kvint párhuzamok. E párhuzamokat az ujjur zenében is fellelhetjük, mert ez az a többszólamúság, amelyet a pentaton még „elbír”. A kínai zenének a türk-jugar hasonlóság mellett megvan a párhuzama a magyar ereszkedő kvintváltó dallamokkal. A régebben finnugor nézeteket valló Vikár László 1955-ös kínai útja után a következőket írta: „A kínaiaknál sok olyan dallamot találtunk, amelynek a magyar dallamokkal való rokonsága kétségtelen”. Szabolcsi Bence, aki a tudomány tisztaságáért emelt szót az Akadémia finnugristáikkal szemben 1954-ben számos kínai gyűjteményt végigtanulmányozva így fogalmaz: „A régi magyarság vagy valamelyik összetevője hozhatta magával a mi énekkultúránkat Belső-Ázsiából. A stílus kohóját ott kereshetjük valahol a Szaján vidékén és az ordoszi sztyeppék és a Kínai Nagy Fal vonulata között... a magyarság döntő népeleme belső-ázsiai jellegű”. Vavrincz Béla szerint „Kodály halálával e szépen haladó zenekutatás megtorpant. A mai kutatók megelégednek a hamis finnugor rokonság emlegetésével”.

Az ujjurok énekeiről már Stein Aurél a XX. század elején is megemlékezett írván, hogy „dalaik számomra igen dallamosnak hangzottak, és gyakran emlékeztettek azokra a dallamokra, amelyeket régen hallottam a magyarországi országutakon és folyókon”. Du Yaxiong kínai zenekutató a ma Kína területéhez tartozó ujjur- és jugarok lakta területen végezte zenei kutatásait 1982-ben, melyeket a következőkben összegezte: „A ujjurok és magyarok népdalai között sok a közös vonása. Nemcsak pentaton, hanem ereszkedő dallamú, hangsúlytalanul végződő, kvintváltós mindkettő. Azonosak a visszatérő dallamok zenei komponálásai is. A jugarok őrzik régi dallamaikat; ezek összecsengenek a Bartók és Kodály által gyűjtött ősi magyar zenével... a hunutód jugarok dallamvilága és a magyar zene ősrétege közös töről fakad... a hun népdalok a magyar népdalok fontos forrásainak egyikét képezik”. A Magyarországon Zeneakadémiát végző és magyar népzene-stúdiumot Kodály Zoltánnál hallgatott

kínai Zhang Rei a Kína területén élő török nyelvű nemzetiségek között dolgozott és a kínai Zenetudomány 1985/2-es számában a következőket írta: „Amennyiben a jogur népdalokat összevetjük a magyar népdalokkal, hasonlóságokat fedezünk fel hangnemben, szerkezetben és ritmusban. Az ottani és a velük összehasonlított magyar népdalok egy és ugyanazon dallamúak; olyan egyformák, hogy alig fedezhetünk fel különbséget köztük, még akkor sem, ha az egyes dallamszerkezetet felcserélnénk... Végtelen zenei értékek rejlenek még az elszórt jugar tanyavilágban és a hegyi legelőkön, de aligha lesz ember, akinek lesz ereje oda kijutni dacolva a természeti és emberi körülmények, a munkát nem egyszer lehetetlenné tevő fordulataival”. Az ő útmutatásai nyomán indult ki a jugarok lakta Katanszuba Kiszely István és Cey-Bert Gyula, akik több ízben a ‘80-as években jelentős zenei anyagot gyűjtöttek, majd Kodály Sarolta és Kovács Imre költségén Magyarországra hozták az utolsó jugar énekesnőt, Yinxindsiszt, akinek énekeit az MTA Zenetudományi Intézetben rögzítették. Az általa énekelt 73 jugar népdal, majd a 32 ballada szinte az egész magyar népzenevilágot „lefedti”. Az anyagot tudományosan Csajághy György dolgozta fel. Az „ordoszi mongolok” zenéjét Lü Hongjiu összegezte, írván, hogy az ordoszi népzene sajátos hun gyökerekkel rendelkezik. A mongolok pentaton zenéje „törökös irányba” mutat, dallamaik ereszkedő dallamvonalúak és gyakran parlando ritmusúak.

A jugar és a magyar népdalok „ösrétege” között Csajághy György a következő egyezéseket mutatta ki: – a (szekond-, kvart- és kvint-) pentaton dallamok körén belül a dallamtípusok azonos („ötörök”) csoportba tartoznak; – a jugar és magyar dallamok többsége moll jellegű; – hasonló az ereszkedő-kvintváltó dallamszerkezet; – időnként meglepőek a hasonló díszítések; – mindkét dallamvilágban meghatározó a páros (2/4, 4/4) ütem; – mindkét népzeneire jellemző az éles és a nyújtott ritmus, gyakori ezeknek a torlódása. A magyar népzeneből jól ismert szinkópa a jugaroknál is gyakori; – a dallamvégződés mindkét dallamvilágban hangsúlytalan, a főhangsúly az ütem első hangjára esik; – összefüggés állhat fenn a jugar népdalok 7-8 szótagszáma és a magyar „kétütemű ősi nyolcas” verselési módozat között; – hasonlóak a lakodalmas és más népdalokhoz kötött szokások, tréfás rigmusok, csúfolódó szövegek; – a dallami hasonlóság még a nem értő hallgató számára is megdöbbentő. Ezt a zeneelméleti elemzések is alátámasztják.

„Megismerni a kanászt”, magyar népdal

Jugar népdal

21. Jugar és magyar népdal összehasonlítása (Csajághy György)

Milyen a magyar népzene?

Mielőtt a magyar népzene sajátosságaira térnénk tisztázni kell a tényt, hogy a finn népzene meghatározó hétfokúság a svéd valamint más germán, szláv stb. európai zenékhez áll közel. Ez a jelenség nem magyarázható azzal, hogy „sok külső hatás érte” a finnugor zenét, hiszen a magyarságot ennél lényegesen több hatás érte, mégis tisztán meg tudta őrizni ősi zenevilágát. „Kimondottan finnugor zene nincs – olvassuk Vikár Lászlónál – de minden finnugor nyelvű népnek van saját zenei hagyománya”. A finn népzene régi dallamvilágára jellemzőek a szűk

hangterjedelmű énekek, amelyek Európában és a világon máshol is előfordulnak. Ezzel szemben a magyar – türk – zenének van ősrétege, – a pentatónia, az archaikus diatonika modális dallamvilága stb. – amely különböző változatban a mai napig megmaradt.

A magyar népdalok főbb stílusai (Csajághy György nyomán)

I. A régi stílusú népdalok a magyar zene ősrétegébe tartoznak. Az „rég stílusú” ősréteg meghatározó részét az ötfokú, pentaton hangsorra épülő népdalok képezik. A magyar népdalokra jellemző tiszta ötfokú dallamok túlnyomórészt moll jellegűek, nem tartalmaznak kis szekund „félhang” lépéseket. Az ebbe a körbe tartozó magyar népdalok jelentős hányada kvintváltó, azaz a népdal második fele öt hanggal lejjebb ismétlődik. A dallam tehát egyben felülről lefelé „ereszkedő” kvintváltó. Ez a kvintváltás is kétféle lehet: ha a dallam hangról-hangra megismétlődik öt hanggal lejjebb, akkor reális kvintváltás fordul elő; ekkor a népdal két rendszerű. Ha a dallam a kvintváltás során nem követi tökéletesen az eredeti melódiát, ez esetben a kvintváltás tonális, és a dallam egy rendszerű. E dallamok többségére a parlando rubato előadásmód a jellemző. A magyar „kétütemű ősi nyolcas” verselési mód a türk népek dalainak szótagszámához nemcsak, hogy közel áll, de azokkal megegyezik. A jugarok négysoros dallamai is 7-8 szótagúak. A régi stílusú népdalok nemcsak kvintváltóak lehetnek, hanem vannak köztük ereszkedő, vagy éppen emelkedő mozgást mutató dallam is. Az ilyen ereszkedő dallamok közt előfordul egy-két ütem- vagy dallamtöredék, melyben a kvintváltás nyomai felfedezhetők. E dallamok – az európai vagy más dallamvilág hatására – gyakran tartalmaznak e hangsortól eltérő, általában hangsúlytalan idegen színező (pien) hangokat.

Az ereszkedő régi stílushoz a szűk hangterjedelmű dalok világa is hozzátartozik; ezek között a pentachord és a hexachord hangsorúak a gyakoribbak. Ilyenek a (kis- és nagy) siratók és a regösénekek. A sirató tökéletes recitatív, nincs lépéssel mérhető ritmusa, a nyugvópontok közti részek nem egyenlők, a dallamfrázisok ismétlése szabálytalan, ütemekbe nem osztható. Ősi siratóink szólisztikus recitatívok voltak; igazán siratni ma is csak egyedül lehet. Ezt a műfajt a félhivatásos siratók vitték tovább, a műfajban a lényeg a szövegen van, a zene csak afféle hordozóanyagot kínál. Az ősi magyar siratók 2-3000 évesek, olyan archaikus formák, melyet a magyarság ázsiai őshazájából hozott.

II. Az új típusú népdalok túlnyomórészt a hétfokú dúr és moll hangsorokra épülnek, de a moll dallam előfordulása a meghatározó. Néha ez pentatonnal keveredik, illetve abból alakult ki. Ha lehántjuk a pien-hangokat, vagy a felső-alsó váltóhangokat, megkapjuk a valamikori pentaton dallamszerkezetet. A régi- és az új stílusú magyar népdalok egymásnak szerves folytatásai. Az új stílus zömében is megtalálható a kvintváltás, de ez sokszor alulról fölfelé következik be („kupolás kvintszerkezet”). Az új stílusú népdalok szótagszáma a legkülönbözőbb megosztást mutatja.

A magyar népdal stílusjegyei.

1. Egyszólamúság. (unisono) éneklés, amely minden ázsiai népre jellemző.
2. Pszalmódizáló („zsoltározó” vagy „beszédszerű”) recitálás a belső-ázsiai népekre jellemző és egyaránt előfordul a régebbi és az újabb dallamoknál, a pentaton- és a nem pentaton keverékdallamokban, a siratókban és más népdalokban is.
3. Jellegzetes ritmusképletek, mint az éles ritmus, amely a török – és a magyar – nyelv sajátosságából adódik. Ilyen pl. a hosszabb kezdőhang. A nyújtott ritmus az éles ritmus fordítottja; jellemző a török népek zenéjére. A szinkópa olyan három tagú török – és magyar –

szavaknak dallami kivetődése, ahol az első és a harmadik szótag rövid, de a második hosszú („kanális”, „búbánat”, „diófa” stb.). A török és magyar zenevilágban ezek a nyelvi eredetű ritmusok e népek közötti kapcsolatot tükrözi.

4. Néhány általános keleti stílusjegy: a tempó és előadásmódban a rubato (szabadon) és a parlando (elbeszélve). Az elbeszélve előadott magyar népdalok az ősi belső-ázsiai előadásmódnak a továbbélését tükrözik. A keleti dallamokra jellemző a díszítő hangok alkalmazása, amely lehet előke vagy paránytrilla. A glissando (csúszkálás) a kis szekund hangköznel kisebb távolságokon alapuló folyamatos mozgás, amely bizonyos távolságra levő zenei hangok között jön létre és különleges hangzást eredményez. Ez ázsiai szokás; Európában inkább a kromatikus futamokat használják.

5. Szűk hangterjedelmű dallamvilág a magyar népzene ősi rétegét képezi, e dallamok hangkészlete 2-6 hang. Ez lehet: bichord, amely két nagy szekund terjedelmű dallam; ha e két hang nem szomszédos egymással, azt bitonnak nevezzük. A Trichord dallam hangjai általában nagy szekund távolságra állnak egymástól; ha nem egymás utáni hangokon történik az ének, ezt tritonnak nevezzük. A tetrachord hangsor olyan négy egymás utáni hangból áll, melyek szekundlépésekkel követik egymást; ha e hangok nemcsak szekund távolságra vannak, azt tetratonnak nevezzük. A pentachord hangsor szekundlépésekkel építkezik és öt egymást követő hangból áll; az ilyen hangsor kozmopolita, nem jellemzi a magyar népdalkincset. A hexachord az ősi magyar szokásdallamok hangsora. Ez olyan hat tagból álló hangsor, amelyben a hangok szekundlépésekkel követik egymást. A magyar gyermekdalok mellett ősi regősénekeink is ebbe a kategóriába tartoznak. A magyar regősénekek ősiségét a dallamokhoz tartozó szövegek is mutatják; ezek lehetnek „bőségvarázsló-”, „igéző-”, „legényt-leányt összerégélő-” mondókák. E regősénekekben feltűnik a csodaszarvas, „mintha a régi pogányság levegője áradna belőle, s mégis tele van keresztény elemekkel” – írja Kerényi György.

6. A már említett pentatonia, mint zenei kifejezés, illetve szóösszetétel ötfokúságot jelent; a különböző szűk hangterjedelmű hangsorok, illetve a kevés hangkészletű dallamelemek továbbfejlődéséből jött létre. Az általánosan ismert (anahemiton) pentaton hangsor nélkülözi a félhang (kis szekund) lépéseket. A pentatónia létrejöttének területén a különböző módon kifejlődött dallamvilág egy-egy hangsor típusára épülő melódiai alkalmazkodtak a különböző népek lelkivilágához, vérmérsékletéhez, beszédritmusához, s az ebből fakadó dallamalkotó készség olyan megjelenési formákat őrzött meg, melyek egy-egy népre vagy kultúrára jellemző dallamvilágot tükröznek. Az igazi pentatónia hazája Belső-Ázsia, kialakulásának ideje: Kr.e. 2700. A kínai hagyomány szerint ilyenre hangolták a „sárga uralkodó harangjait”. A magyar népzene ősrétegének meghatározó részét alkotó pentaton dallamok eredete Belső-Ázsiáig követhető, s szervesen összefügg a magyarság őstörténetével, lelkivilágával és életfilozófiájával. „Az ötfokúság a magyar lélek ősi, ösztönös zenei kifejezőmódja. Ezért nem tudta eltörölni európai hatás, beolvadás, vérkeveredés, s az újabb, többé-kevésbé idegen hatásokat magába fogadó műdal befolyása” (Kodály Zoltán).

Az ősi kínai zenetudomány négyféle pentatont különböztet meg: a kínai- (han), a mongol-, a tibeti- és a türk (ötörök) pentatont. A magyarok zenevilága ez utóbbihoz tartozik. Ez az egész hangú (anahemiton) pentatónia további három típusra oszlik: a. „Terc”-pentatonra, ahol a hangsor fő hangjai terc távolságra helyezkednek el egymástól. A gyakrabban használt fő-hangokhoz társulnak azok a hangok, amely ötfokúvá egészítik ki a dallamot, illetve a hangsort; b. A „Szekund”-pentaton fő hangjai nagy szekund távolságra követik egymást (dó, re, mi), amelyet alul és felül a „szó” és a „lá” hangok egészítenek ki pentatonná. Az ilyen dallamok belső-ázsiai eredetűek. c. „Kvart- és kvint-” pentaton Ázsia füves pusztáin keletkezett; a magyar népzene számára igen fontos és leggyakoribb. Ez a „tisztá kvart” vagy „tisztá kvint” (la-re-mi, re-szó-lá, szó-dó-re). A skála fő hangjai kvart vagy kvint távolságra helyezkednek el.

A magyar népzene stílusai

I. Dunántúl. 1. Szlavónia huzamosan elszigetelt terület, mely a török hódítás idején sok zenei anyagot vett át a magyaroktól. Az új stílus szinte el sem jutott ide; 2. Dél-Dunántúl gazdag ének-hagyományú terület, itt él legerősebben a kvintváltó dallamstílus. A gazdasági cselédek zenevilágunk legősibb rétegeit őrizték meg; 3. Észak-Dunántúl polgárosult parasztsága az új stílust és a népies műdalt kedveli, de sok ősi dudanóta és regölési formát megőrzött; 4. Dunazug és Csallóköz területéről sok dudanóta és balladatöredék származik. Manapság leginkább az új stílusú népdalokat kedvelik.

II. Északi sáv. 1. Zobor-vidéknek a hegyek közé zárt falvak népei ősi magyar zenei hagyománnyal rendelkeznek; lakodalmasaik a lakodalom gazdag ritmusvilágához kapcsolódik; 2. Palóc vidék hagyományőrző terület, de délről, az Alföld felőli zenei hatásnak volt kitéve. Nagy dallambőség és sok megőrzött dudanóta jellemzi e területet.

III. Alföld. 1. Közép-alföld területén legelterjedtebb az új zenei énekstílus, de a pásztorok világából ősi dallamok is kerültek elő; 2. Felső-Tiszavidék Magyarország egyik legarchaikusabb zenéjét őrző területe. Különösen a táncdalokkal kapcsolatos zenét őrizték meg.

IV. Erdély. 1. Kalotaszeg Erdély leghagyományosabb, legkevésbé hagyományőrző vidéke; 2. Mezőség sajátossága a „Jaj-nóták” és az aszimmetrikus kíséret ritmus. Az új stílusú dallamok itt „visszaarchaizálódtak”. 3. Székelység körében az ősi balladák mellett sok tiszta ősi pentaton dallamot őriztek meg. Hosszú ideig Csík és Udvarhely képviselte a magyarság zenei hagyományának leggazdagabb és legrégebbi fokát; 4. Bukovina lakosai ragaszkodnak legszívesebben ősi hagyományaikhoz. Énekeskönyveik sehol máshol nem található dallamokat őriztek meg.

V. Gyimes és Moldova. 1. Gyimes elszigeteltségében élő gyimesiek a legrégebbi magyar népzene hordozói. Nagy számban őriznek négyfokú, sőt kétféle háromfokú dallamokat. Az egykori gazdag székely díszítésmód ma leginkább a gyimesiek és moldovaiak énekeiben él tovább; 2. Moldova Gyimessel együtt a ma elérhető legrégebbi magyar népzenei hagyomány területe. Legjellemzőbb sajátossága az alacsony járású ötfokú dalok és a négyfokúak nagy száma valamint a gazdag díszítés. Az elszigeteltség következtében a közmagyar daloknak itt legnagyobb a változatossága és díszítése. Új stílusú dal még elvétve sem jelenik meg, viszont újabban egyre gyakoribb a román hatás.

A magyar népdalok formái

A magyar népdalok szövegeire a sokszínűség a jellemző. A magyar népdalvilág a világon a legváltozatosabb. A hagyomány számos változatban, sokféle szöveggel őriz egy-egy dallamot. Népdalaink a régi paraszti világ szokásait, hitvilágát, szerelmeit, örömeit és bánatát örökítik meg. Tematikailag a következő népdalokat különböztetjük meg:

- Ráolvasások és imák az egyéni élet befolyásolásának és a szómágiáknak az eszközei. A múlt és a jelen tiltott gyakorlata keveredik bennük az elismerttel. Ezek az énekek ősi praktikákból táplálkoznak, a magyar néphit és ősi népi vallásosságára világítanak rá. A szómágia egykor az élet minden területére kiterjedt és minden társadalmi réteg élt vele. Az agrármágiára utaló szövegek a különböző ünnepi szokások jókívánságaivá, köszöntő formuláivá vagy gyermek-mondókaivá váltak.

- Ünnepi dalok, rítusénekek, köszöntők és rigmusok a naptári év jeles napjait, a szertartásokat éneklik meg. Ezekben a szövegekben sajátos egységeket alkotnak a kereszténység előtti mágikus magyar elképzelések. Az ünnepi énekek, jókívánságok jelentős része a termékenységvarázslás, amelyet összekapcsolnak a betegség- és bajelhárítással.
- Munkadalok létezéséről a Szent Gellért legenda tudósít. A legenda előadja, hogy Gellért püspök a királyhoz utaztában éjszakai szállásán egy malomkövet forgató asszony énekét hallotta. A munka ritmusával összecsengő dalt a „magyarok szimfóniájának” nevezte.
- Siratóénekek (siratók) a legősibb ősmagyar műfaj képviselői. A halállal, a gyásszal, a magáramaradottsággal szembenező ember érzelmi megnyilvánulása. A siratás szokására utaló magyar történelmi adatok azt mutatják, hogy a tisztességes temetés és elsiratás minden rendű és rangú embernek kijár. „A halottsirató az őskorba nyúlik vissza. A siratás az asszonyok dolga. A sirató zenei műfaji jelentősége nálunk az, hogy ez az egyetlen példája a prózai recitáló éneknek és szinte egyedüli tere a rögtönzésnek” (Kodály Zoltán). A siratásra az emberi élet nagy fordulópontjain kerül sor: a lakodalomban a menyasszonyt siratják, a bevonuláskor az idegenbe szakadó katonafiát siratja az édesanya, haláleset alkalmával pedig az elhunytat kell elsiratni. Siratóénekeink sok ősi, belső-ázsiai elemet tartalmaznak. A siratóénekeken belül megkülönböztetjük az ősi, régi stílusú siratókat és recitáló siratóénekeket.
- Párosítók olyan leányt és legényt neveznek meg, akikről a falu tudja, vagy segíti, hogy szerelmi viszonyban állnak egymással. A párosítók szövegei sablonosak, ebbe egyszerűen belehelyezik az illető leány és legény nevét.
- Szerelmi dalok a magyar népdalok legnépesebb csoportja, amely a legrégebb, legszebb költői alkotások és dalok gyűjteménye. Előadásuk nem kötődik meghatározott alkalmakhoz. Virágos, madaras szerelmi jelképekkel él, természeti képei metaforikusak. Szerelmi népdalaink nagyobb része a bánatos, a be nem teljesült szerelemről, a kényszerű elválásról szól.
- Lakodalmi énekek, dalok és vőfélyrigmusok. Az esküvő, mint az emberi élet egyik fordulópontja, valóságos gyűjtőmedencéje a különböző eredetű, műfajú és témájú népdaloknak. A házasságkötés és az azt megelőző legény- és leánybúcsú, majd a lakodalmi multság alkalmával „terítékre került” egy-egy falu dalkincsének szinte teljes skálája: az archaikus termékenységvarázsló képeket őrző párosító daloktól a trágárnak tűnő mulatónótákon át a tréfás csúfolókig, a szertartásos búcsúdalokig és a menyasszonysiratókig. A parasztlakodalom középpontjában a menyasszony és a termékenység áll.
- Táncdalok és dudanóták a XX. század elejéig elmaradhatatlan kellékei voltak a táncos multságoknak. A dudanóták tréfásak, teli vannak kétértelmű utalásokkal és trágárságokkal.
- Bordalok és mulatónóták témája általában a bor, a mámor és az ivás dicsérete. Ezeket a dalokat falun szinte kizárólag a férfiak énekeltek.
- Tréfás és csúfoló dalok, mondókák társas összejöveleken elhangzó ironikus versek és rigmusok. A kicsúfolt témák: a részeges férfiak és nők, a málészájú legények, a lusta és piszkos háziasszonyok, a férjhez menni kívánó vénlányok, az álszent papok és a korrupt falusi tisztségviselők.
- Parasztdalok és keservek szerelmi csalódásokat, foglalkozással járó panaszokat, sérelmeket, általában az emberi élet keserveit fogalmazzák meg.
- Bujdosóénekek, vándordalokban a szülőföldre való ragaszkodás és a honvágy jelenik meg. A hosszabb dalok hangja balladás; érzelmkifejező líra és epikus elbeszélés keveredik bennük.

- Történeti énekek és katonadalok a magyar népdalok három legnagyobb tematikus csoportjának egyike. Témájuk szerint lehetnek toborzók, sorozási nóták, katonakísérők- és siratók, kaszányadalok, menetdalok, csatadalok, leszerelődalok és hadifogolynóták.
  - '48-as dalok a szabadságharc kiemelkedő eseményeit és személyiségeit éneklik meg. Legnépszerűbb csoportja a Kossuth-dalok. A felszabadított magyar jobbágy ekkor vált a nemzet egyenjogú tagjává és kész volt életét adni a nemzet függetlenségéért.
  - Pásztordalok sokat elárulnak a pusztai emberek élet- és gondolkozásmódjáról, érzelmvilágából.
  - Betyárdalok a XIX. századi magyar népköltészet jellegzetes alkotásai, melyek nem a valóságot tükrözik.
  - Rabénekek a börtönben szenvedő ember körülményeit, szabadságvágyát és reményeit szólaltatják meg.
  - Szolga- és béresdalok hangjuk panaszos, gúnyos, olykor lázadó.
  - Arató- és summásdalok a mezei munkásság dalai
  - Táltosénekek meglétét már az 1061-es pogánylázadással kapcsolatban említik. A regölés a táltosénekek leszármazottai.
  - Hősi énekeknek nem volt állandó szövegük. A magyar hősi énekek formai, stiláris verselési jellegzetességeire csak következtethetünk a krónikák, a folklór és az összehasonlító anyagok segítségével. Az Ómagyar Mária-siralomban is ezek térnek vissza.
- A honfoglalás kori magyar epika. A források szerint a regösök hősi énekeinek tárgyai a totemisztikus eredetmondák, melyek közül csak az Álmos-mondát, a csodaszarvas-mondát, a Fehérló-mondát és az Emese-álmát ismerjük.

Ősi magyar népi hangszerek eredete és párhuzamai

Az énekes zene mellett fontos megvizsgálni, hogy milyen kapcsolat van az európai és ázsiai, illetve a keleti népek és a magyar nép által használt hangszerek között. Az európai zene-kultúra legtöbb hangszerének ázsiai eredetét az magyarázza, hogy a régi keleti kultúrák messze magasabb színvonalon álltak, mint a korabeli nyugat-európaiak. Az ázsiai hangszerek Európába jutását a tudomány „arab közvetítéssel” hozza kapcsolatba, holott az arabok európai megjelenése viszonylag kései (Kr.u. 711 táji), a „keleti” hangszerek jelentős része ekkor már régen Európában van. Jóval előttük az ázsiai nagyállattartó lovas népek hozták magukkal a hangszereket. **A magyarság zeneszerszámainak zömét őseink „hozták magukkal” és nem „vették át”.** A magyarság nagy hangszer-arsenállal rendelkezett. A keleti népek gyakran cserélgetnek egymással hangszereket, így nehéz bizonyítani, hogy melyik előzte meg a másikat. Régészeti leletekre sem támaszkodhatunk, hiszen a hangszerek jelentős része porladó anyagból készült és az évezredek során megsemmisült. Nagy segítséget jelentenek az eddig kellően fel nem használt néprajzi analógiák. A magyar ember zeneileg igen tehetséges. Hogy mégsem ismeri eléggé a világ a magyar népzene, annak hagyományokban gyökerező etnikai okai vannak. Európában a zenélés nem tartozott mindig a „tisztességes” foglalkozások közé. *Arisztotelész*nél olvassuk: „Szabad emberhez méltatlan a zenélés... Férfinek nem illik ilyesmit tenni, hacsak nem részeg vagy tréfál”. Európában, akik foglalkozásszerűen zenéltek, azok a társadalom periferiájáról kerültek ki, Belső-Ázsiában és Kínában viszont a zenélés az előkelők kiváltsága volt.

- I. *Hangkeltő hangszerek* közül az elsők azok, amelyekben maga a hangszer teste a hangforrás (fa, fém, üveg, kő stb.).

A *doromb* (dorombér, dorog vagy dongó) patkó alakú bambusz- vagy vaskeretből és vékony rugóból áll, a játszó fogai között tartja és a rugó szabad végeit ujjával pengeti, miközben halkan dudorászik. A rugó rezgésének és a szájjüreg rezonanciájának következtében a dallam felhangjai is megszólalnak, ami sajátosan távoli, melankolikus hatást eredményez. E hangszer eredete Közép- és Belső-Ázsiába, a pusztai népekhez vezet; az Európába érkező lovas népek hozták magukkal.

A *kolomp* eredete a pusztai népek állattartó pásztorkultúrájában keresendő; hangjuk kiválasztása mindig zenei igény szerint történt. Kezdetben a házat védte a gonosz szellemektől, az állatok nyakába akasztva a könnyebb megtalálása mellett ekkor is gonosz-védő szerepe volt. A *csörgő* lazán összekapcsolt vagy edényhez kötött részei rázás segítségével szólalnak meg. Kozmopolita hangszer, mindenütt használták.

A *kereplők* (kalapácsos, bordás, szekrényes és szélkereplő) őse a zúgófa vagy „üvöltő bika”. Az ősi népek őseik hangját vélték felfedezni benne.

A *lancosbot* az ősi belső-ázsiai hitvilággal kapcsolatos és eszköze volt a kántálásnak és a regölésnek.

A *harangféle* hangkeltő eszközök hangja keleten a házat védte a gonosz szellemi erőktől.

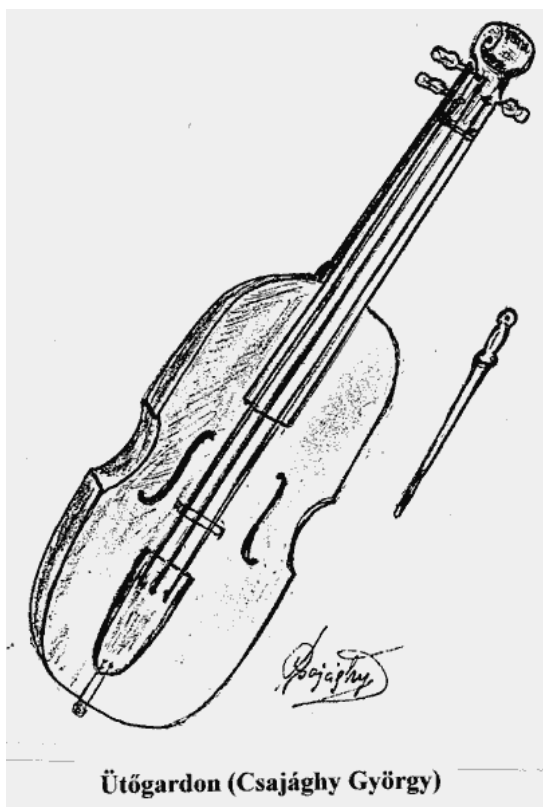
A *pergő* belsejében egy kis fémdarab („mag”) található, amely, ha a pergő mozgásban van, belül szabadon gurul és a belső falnak ütdöve igen kellemes csilingelő hangot ad. Avar és honfoglaló magyar sírokban egyaránt előfordul. Vadászmadarak lábára és lószerszámokra akasztva egyaránt használják.

- II. *Ütő- és ritmushangszerek* közül elsőnek a *dobokat* kell megemlíteni, ahol a hangforrás a rezgő hártya. A dobok elődje a csónakszerűen kivájt fatörzs, amelyet üregével lefelé helyez-

nek a földre és „dobbantanak” rajta. Az üstdobok őshazája Kína, Tibet, majd a Kaukázus; itt nagara néven ismerték. Az üst alakú dob igen fontos volt a hunoknál. A Kr.e. VI. századi kínai krónikákban olvassuk, hogy „a sereg szeme és füle a zászlókra és a dobra irányul”. Őseink harci cselekményeik előtt *üstdobbal* „elviselhetetlen fülsiketítő” ritmikus dobolással ajzották fel a harcosokat. Az üstdobokat őseink kétoldalt a ló hátára erősítették fel. Ősi üstdobjainknak utóda a csángó-magyaroknál használatban levő *szitadob*. A dobok mindenféle fajtáját – a sámándoboktól a kínai fadobig és az indiai páros dobig – felleljük Ázsiában. Amikor V. László magyar király követeket küldött Franciaországba Benoit atya így emlékezik meg a követjárásról: „Soha nem látott roppant nagy dobok, mint üstök a lovak oldalán fityegtek”. Európa sokáig ellenállt a „keleti doboknak”; Sebastian Virdung 1511-ben így írt az üstdobokról: „Zavarják a rendes öregembereket, a betegeket, a monostorok hívőit...maga az ördög találta ki ezeket”.

Az *ütőgardon* (gardony, tekenyőgardon, csipisüti) olyan cselló- vagy teknőalakú négyhúros hangszer, amelyet ütővel (ütőpálcával vagy gardonpálcával) szólaltatnak meg és igen jellegzetes csattanó hangot ad. Ma már csak a gyimesi csángók és az ő zenéjüket játszó zenekarok használják. A húrok közül három mély alaphangú, a negyedik annak kvintje.

Ütőgardon (Csajághy György)

A *köcsögduda* (hüppögtető, hüppögő, köpü, huhogó döfű) fő része egy cserépköcsög, amelynek száját disznóhólyaggal kötik be és benne nádszálat húzogatnak.

A moldvai csángók ősi hangszere a „bika”, dézsaszerű feneketlen edény, melynek membránja házilag kikészített és szőrtelenített juhbőr, és közepén lófarokszőr van befűzve. A zenész ezt a szőrcsomót húzogatja, mire a hangszer bikát utánozó mély hangot ad. A moldvai csángók újévi uráláshoz e hangszert használják csengőkkel, lánccsörgéssel és dobbal kísérve. Ugyancsak a moldvai csángók egyfenekű u. n. *szitadobot* verve „hejegetnek” és ezzel a hátborzongató belső-ázsiai hitvilágot idézik fel.

A *cintányér* (pontosabban: réztányér, minthogy agyagának 80%-a réz) két egyforma méretű kerek fémlap, amelyet domborúra készítenek, hogy a két tányér csupán a szélén érintkezzen. „A világhírű ázsiai réztányér éppúgy török eredetű, mint európai rokonai. Európával a réztányért a hunok, az avarok és a magyarok ismertették meg” (Darvas Gábor).

- III. A *húros hangszercsalád* (chordofon hangszerek családja) igen szerteágazó. A kínaiak a húros hangszereket selyemből készült húrjai miatt a selyemből készített hangszerek közé sorolták. Ide a pengetős és vonós hangszerek tartoznak. Az ilyen hangszereken való játszás a kínai iskolákban kötelező tantárgy volt.

A *lantfélékre* jellemző az ovális vagy kerekdedebb, félbevágott nagyobb méretű lopó- vagy kobaktökre emlékeztető hangszekrény. Első ilyen hangszerek tök-kobakból (nem amerikai növény!) készültek ezért ezt a formát sokáig megtartották. E belső- és kelet-ázsiai hangszerek mindegyike rendelkezett nyakrésszel, melyek fölött a húrok helyezkedtek el. Ezek Belső-Ázsiában sokhúruak voltak, nyugat felé közeledve a húrok száma csökkent.

A *tambura* (primtambura, tambora, timbura, tamburica, tamburabögő stb.) kis testű és hosszú nyakú pengetős hangszer belső-ázsiai – kelet-turkesztáni – eredetű. Valaha e hangszereket nemcsak pengették, hanem „verték” is; a hangszerjátékos tenyerével és ujjjaival ritmuskíséretet adott az énekhez. Ilyen tambura-szerű 4 húros hangszerünk egészen a XIX. századig megmaradt *tökcitera* néven. Tamburaszerű hangszer az ujjuroknál a *tambur*, a koboz és a *dutár*, a mongoloknál a *sansian*, a kazakoknál a *dumbra* és a tádzsikoknál a *dombrata* és a *dumbrak*. E változatból fejlődött ki az európai *gitár*, a *mandolin*, a *buzuki* és sok más hangszer.

A *lantféléket* automatikusan „arab eredetűeknek” tartják, holott ők is a perzsáktól örökölték és átadták Európának. A *koboz* szó ősi török eredetű; névváltozásai sokféle hangszert jelölnek, így a moldvai csángók *kobzáját*, a kazakok *kobizát*, a kirgizek *komuzát* vagy akár az oszmán törökök *kopuzát* vagy *kobuzát*. A kobozt Anonymus is említi a Gesta 46-ik fejezetében. Ősi változata a csángóknál maradt meg. Rövid nyakú változata a kínai *bípa*, amelyet már a Tang-kori ábrázolások ismernek. A bípa alakja szinte teljesen megegyezik a csángók ma is használt kobozával. A finnugor népeknél a török népektől átvett *sankultapot* találjuk. A kobozról Magyarországról már a XIV. századból is származik adat. Az 1326-os okmányok már ismernek kobzos neveket („Johannes dictus Kobzus”), majd Tinódi Lantos Sebestyén (1505-1556) saját kezűleg rajzolt címerében egy kaukázusi hosszabbnyakú kobozféle látható. A tamburák és a kobozok húrjait kvintekre és kvartokra hangolják, amelyekkel a pentaton ének jól kísérhető.

Az ősi magyar néptánc

A táncok rögzítésére csak néhány évtizede van lehetőségünk. Addig csak néhány szóbeli vagy képi feljegyzés hagyott emléket. A régi idők tánckincsének részletei örökre, helyrehozhatatlanul elvesztek számunkra, ám vannak olyan mozaikszemek, melyeket őriznünk kell – ahogyan dalainkat, nyelvünket és mesevilágunkat hosszú századok óta őrizzük –, mert segítségükkel feltámadhat a múlt (*Timár Sándor*). Márpedig **nemzeti értékeink egyik legnagyobb kincse a magyar néptánc**. Népi táncaink eredete az ősi korba nyúlik vissza, amikor a tánc szertartások része volt. A ma is élő táncok sajátos mozgásformái, az átmenet nélküli, szakított mozgásváltozatok, a hangulatban, az erőben bővelkedő férfitáncok, valamint az a sajátság, hogy a magyar tánc főleg férfitánc, arra engednek következtetni, hogy *az első magyar táncok harci táncok voltak*. Erre utal a játékos táncok alakzata is, amelyeket túlnyomó részt körben járnak. Ennek az lehetett a magyarázata, hogy a táncoknak tűz lehetett a középpontjuk. A harcok múlt emlékét ma is őrzik a ma élő botos táncok sokasága. E táncokban a botfogás, valamint a görgetés módja a kardtartás és vágómozgás egyenes leszármazottja. Feltehető, hogy a táncot drámai játékokban is használták.

Az a megszállottság, amely a magyart jellemzi tánc közben, a múltban sok téves ítéletre adott okot. A XII. században az ördög mesterségének tartották a magyar táncot, ezért üldözték is. Ennek az lett a következménye, hogy a későbbi fölszabadulás a csendes, higgadt idegen táncoknak nyitott utat. Nincs olyan forrásunk, amely kielégítő bizonyítékokra tudna hivatkozni a magyar tánc régmúlt formáit illetően. A tánc sokszínű, rengeteg változatban él, s ezeket rendszerbe foglalni szinte lehetetlen. A tánc tudománya apáról fiúra szállt, s a tánc fennmaradása az utód képességétől függött. **Ha a magyar táncművészet nem öröklődött volna, táncvilágunk talán nyomtalanul eltűnt volna. Egy biztos támasza van a magyar tánc-kutatóknak: a magyar lélek. Egyforma formákat több nép is teremthet, de ami sajátos, az a kivétel. A mi népünkre jellemző sajátságokat feltűntető apró változatok adják a magyar vonást. A különbség, az „apró” nagyon nagy lehet, ha a táncot a nép lelke hatja át.**

Ha válaszolnunk kellene arra, hogy lehetséges-e az ősi vagy legalábbis a honfoglalás kori táncagyomány rekonstruálása, azt kellene válaszolnunk, hogy a korabeli források hiányában lehetetlen. Ennek ellenére, **a magyarság mégis meg tudott őrizni valamit abból a táncművészetből, amelyet Ázsiából hozott és merőben különbözik Európa minden más táncművészetétől; sajátosan magyar.**

A tánczenének nem elsődleges célja az, hogy kimondottan „szép” legyen. Fontosabb, hogy táncra gerjesszen és mámorítóan hasson. Nem baj, ha a zenész a táncbavivó hatást éppen a zene tisztaságának megsértésével éri el. A tisztaság megsértése már az is, hogy a táncdallamot játszó furulyás morgással torzítja el hangszere hangját, ahogyan a citerajátékos hangolatlanul zörgeti a kísérőhúrokat. Régebben – *horribile dictu!* – a csángó zenészek némelyik a tánchoz illő, testesebb hangzás kedvéért következetesen két húron, kvintpárhuzamban játszott.

A magyar néptánc „felfedezése”

Szerte Európában – talán Magyarországot kivéve – tapasztalható a hagyományos kultúra megőrzésére, védelmére irányuló törekvés. Ennek hazánkban ugyan nem jött még el az ideje – pártjaink és kormányaink elfeledkezve a népet megtartó leglényegesebb eleméről, sajátos kultúrájáról – de nagy egyéniségek minden tiltás, ellenkezés és támogatatlanság ellenére

megértették, hogy **ősi néptánc-művészetünk nem múltó divat, hanem nemzeti életünk szerves része és megmaradásunk egyik záloga.**

A magyar néptánc felfedezését – eltekintve néhány XVII-XVIII. századi idegen utazó és emlékiró említéseitől – a nemzeti ébredés időszaka, a XVIII-XIX. század fordulója hozza meg. A nemzeti művelődés úttörői (*Gvadányi József, Dugonics András, Csokonai Vitéz Mihály, Sándor István, Berzsenyi Dániel, Czuczor Gergely, Garay János, Mátray Gábor, Vachott Imre, Arany János, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán stb.*) a néptáncra, mint ősi kultúránk egy megmaradt elemére és népünk jellemének egyik sajátos kifejezőjére is felhívják a figyelmet, és minden monarchikus tiltás ellenére a népies formakincsű műtáncok bemutatása egymást követik a XIX. században. Az igazi magyar népi táncok első összefoglaló munkája azonban csak a XX. században, 1924-ben *Réthelyi Prikkel Marian Lajos* tollából jelenik meg. *Seprődi János* a század első évtizedeiben saját erdélyi szülőfalujának – Kibédnek – ősi néptánc-művészetéről ad példamutató áttekintést, de ez évtizedekig folytatás nélkül marad. *Bartók Béla* és *Kodály Zoltán* magyar zenei tevékenysége a néptáncutatást is érinti, és a filmmel való néptáncgyűjtésre *Lajtha Lászlóval* hívják fel a figyelmet. *Gönyei Sándor* és *Molnár István* táncgyűjtő tevékenysége a '40-es évekig tart, majd a Gyöngyösbokréta mozgalom felhívja a figyelmet a magyar néptánc értékeire. Ebben a korban elkezdik a tánczenét megörökíteni mozgófilmen, fényképeken, szövegi leírással, majd megindul a korszerű Lábán-féle táncleírás. A '45 utáni években *Lajtha László* európai távlatú kitekintést ad a magyar népi tánc kultúráról, majd a Magyar Tudományos Akadémia lesz a magyar néptánc kutatás gazdája. A közgyűjtemények 120 ezer méter mozgófilmet őriznek, ami 1100 községből összesen 15 ezer táncváltozat rögzítését jelenti. A néprajzi vizsgálatok és azoknak tánc történeti kiértékelése a magyar tánc kincs stílusrétegeinek és főbb dialektusainak átfogó körvonalazását eredményezte, de e hatalmas gyűjtött anyag rendszeres forráskiadása a mai napig nem történt meg. A magyar néptáncművészet két nagy alakját kell megemlítenünk: *Martin Györgyöt*, aki több évtizedes munkásságával a magyar néptáncművészetet nemzetközi szintre emelte és a korában a magyar ősi kultúrát semmibe vevő kormányzat ellenére össze tudta fogni és tartani tudta a néptánc megszállottaiban a lelkesedést. A másik „óriás” *Tímár Sándor* és felesége, akit csak „*Böskének*” ismernek, akik a legfiatalabb korosztályt is bevonva „Csillagszemű” táncgyűjtésével hazánknak és külföldnek egyaránt megmutatta azt a tánc hagyományt, amelyet sokan már elveszítettnek hittek.

A magyar tánc sajátosságai

A magyar tánc tartásával, formáival, különös lelkületével messze kimagaslik más nemzetek táncai közül. Tánc közben a magyar ember szinte semmit sem tud a körülötte levő világról. Arca, tartása, egész lény a tánc hatása alatt áll. *A magyar táncban a férfinek uralkodó szerepe van; a nő mozgása a tánc közben nemesen egyszerű.* Mialatt a férfi táncol, a nő vagy mozdulatlanul szemléli őt, vagy egészen kis mozdulatokkal mozgatja magát a férfi táncának hatása alatt. Ez az összhang szinte párbeszéd, a férfi kiállása, bátorság, magabiztosság, kitűnni akarás; a leány szerény, finom mozgása, elismerő arcjátéka szavak nélküli felelet.

A magyar tánc lélekből eredésének tulajdoníthatjuk, hogy a táncfigurák annyifélek, ahány ember táncolja őket. Az igazán magyar táncnak csak a kötetlen táncokat fogadhatjuk el. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a magyar tánc rendszertelen, csak hogy belül való törvényszerűsége az egyén egész életét, érzéseit közli abban a rendben, ahogy az a táncosnál jelentkezik. *Jellemző vonása a magyar táncnak a következetesség.* Az ünnepi szokásban előforduló táncok mindig okszerű rendben következnek egymás után. A magyar néptáncok sajátosságaihoz tartozik az is, hogy *férfi leánnyal összefogózkodva ritkán táncol.* A legény legtöbbször a leány előtt figurázik, ügyességét mutogatva, majd elkapja a leányt és csak akkor fordulnak

egy párat összefogódzkodva. Sajátsága még *a csoportos figurák többszöri megismétlődése*. Ebben vidékenként vannak eltérések, de abban minden táj népe megegyezik, hogy háromnál kevesebbszer nem végzik a figurákat. Egyes tájak magyar tánca magán viseli a környező népek hatását, *a magyarság átalakító ereje minden idegen táncformát magyarrá tett. A magyar embernek a magyar zene és a magyar tánc a levegője*. Ebben otthonosan, szabadon érzi magát. „Ez a tánc és ez a nóta úgy hozzátartozik a magyar emberhez, mint a feje, karja vagy a lába. Nélkülük csak roncs és nyomorék lehet, s ha elveszti őket, vesztségébe hamarosan belepusztul” (*Bartos Mónika*).

Az alkalomhoz kötött táncok a magyar néptáncok egyik funkcionális csoportját képezik. Szélesebb értelemben ide tartoznak mindazok a táncok, amelyek az ünnepi szokás keretében fordulnak elő és más szokáselemekkel együtt az ünnep céljának kifejezői. Vannak köztük olyan sajátos táncok, amelyek nemcsak funkcionális, hanem formai és zenei tekintetben is elkülönülnek a szórakoztató és bemutató jellegű táncoktól. Ezeket a magyar néptánc kutatás rituális vagy szertartásos táncoknak nevezi. Egyes táncok célja elsődlegesen az ősi termékenységvarázslás, a megtisztulás vagy a bajelhárítás. Más ősi magyar táncok a fölavatást, a közösségbe való befogadást, a tiszteletadást szolgálják, vagy valamilyen társadalmi csoporthoz csatlakozást fejeznek ki. A magyar tánc hagyományban aránylag kevés olyan tánc él, illetve élt, amely csak rituális funkcióban fordult elő. Sokkal több az olyan táncfajta, amely alkalmasint rituális és mulató funkciót is betölt ugyanabban a közösségben.

Magyarországi néptáncdialektusok

A magyar nyelvterület különböző részei más-más mértékben, egymáshoz képest fáziseltolódásban fejlődtek. Ami az egyik vidék tánc kultúrájában gyorsan ment végbe, az a másikon lassan vagy egyáltalán nem érvényesült. Az úgynevezett peremvidékek (Székelyföld, Palócföld, Örség, a szlavóniai magyarság, Csángóföld stb.) az országos vérkeringésbe kevésbé bekapcsolódva lassabban fejlődve olyan régies, ősi táncjellegeket őriztek meg, amelyek a központi területről már régen eltűntek. A történeti korszakokként jellemző táncdivathullámok is hozzájárultak az ősi magyar tánc kultúra szétagolódásához, illetve egységesüléséhez. Hatásukra egy-egy terület ősi tánc hagyománya teljesen felmorzsolódott, míg más vidékekre e divatok teljesen hatástalanok maradtak. A különféle divatszerű jelenségek egymásra rétegeződve sajátos felépítést alkotva határozták meg egy-egy táj tánc kultúráját. A felbomló ősi pásztorkultúra a falusi parasztság tánc kincsébe behatolva olyan reneszánszát eredményezi a régi stílusú tánc kincsnek, hogy ez csaknem egyenrangúvá lett a XIX. század folyamán egyeduradalomra jutó új stílus csárdás- és verbunkanyagjával. A más népekkel való érintkezés, kölcsönhatás és keveredés szintén hatott ősi tánc kultúránk táji változatainak kialakulására.

A magyar táncdialektusokat többen csoportosították; mi a *Felföldi László – Pesovár Ernő* (1997) félé felosztást vettük alapul.

I. *A nyugati- vagy dunai táncdialektus* jellemző táncfajtái a pásztortáncok, az ugrós, a leánykarikázó, a verbunk, a lassú- és a friss csárdás és a sokszínű lakodalmi tánc készlet.

1. *Északnyugati dialektusterület*. Főbb jellegzetes táncok: a leánykörtáncok, a régi eszközös táncok, a verbunk, a csárdás helyi változatai, a mulatsági alkalmakhoz fűződő marsok és a menyasszonyfektető gyertyás tánc.

2. *Csallóköz és Szigetköz*. A honfoglaló magyarság e régi telephelyeiről még hiányos táncgyűjtemekkel rendelkezünk. Jellemző a verbunk (főleg a körverbunk), a pásztortáncok, a csárdás, a menyasszonyfektető gyertyástánc és az újabb keletű polgári eredetű sottis polka.

3. *Rábaköz*. Jellemző a verbunk (zsöllérverbunk és gazdaverbunk), a csárdás, a dús vagy mars, az eszközös táncok és a köcsögös játékok.

4. *Nyugat- és Közép-Dunántúl*. Jellemző a kanásztánc, a seprűtánc, a verbunk, a bakonyi svábok Tunkentanz-a, a lakodalmi seprűtánc, a Balatoni-felföldi nyúltánc, a Dél-Dunántúlon a mozsártánc, a lakodalmi menyasszonyfektető gyertyás tánc és a Zala megyei Bene Vendel tánca.

5. *Dél-Dunántúl*. Jellemző a kanásztánc-ugrós, a kanásztánc-verbunk, a verbunk, a takácstánc vagy sapkatánc, az üvegestánc, a (friss) csárdás, a lassú csárdás, a leánykarikázó (balkáni kapcsolatra utal a kocsikala) és a lakodalmi táncok.

6. *Kelet-Dunántúl*. Jellemző a verbunk, a csárdás, a cinege, a háromugrós (verbunk mars), a leánykarikázó és a lakodalmi táncok.

7. *Kalocsa vidéke*. Jellemző a kalocsai mars, a fércelés nevű leánykarikázó, a verbunk és a lassú csárdás.

8. *Kiskunság, Solt- és Tápó-vidék*. Kedvelt tánc a tudoló, a kunszentmiklósi törökös tánc, az ugratósnek kun legényes nevű változata, a karikázó helyett a körscárdás, a Solt vidéki szóló verbunkos (Ecseren a huszárverbunk, Maglódon a cifrálás vagy cifruváltás), előfordul a seprű- és sapkás tánc és az Oláh leány tánca.

II. *A középső- vagy tiszai táncdialektus* jellemző tánc típusai a pásztortánc, a botoló, a leánykarikázó, az ugrós, a verbunk, a lassú- és friss csárdás és a lakodalmi készletből az osztótánc.

1. *Felső-Tiszavidék*. Jellemző a magyar verbunk, a nyíri verbunk, a Nyíregyháza környéki hopszpolka, a régi oláhos, a túrtánc, a verbunk (a magyar verbunk, a magyar szóló, a csárdás egyedül és a csapásolás), a csárdás (lassú-, magyar-, ugrós-, félugrós-, hármass- és körscárdás), a kerek-tánc vagy négyelés, a játékos kacsázás és gácsértánc, a lakodalmi táncok, az eszközös pásztortáncok és a botoló (botolás, botvágás, botösszevágás, botfektérozás, bottal játszás, hatvágás, botostánc, kondástánc, juhásztánc és pásztortánc).

2. *Északkelet-Felvidék*. Jellemzi a verbunk (sarkantyúzás, hatóztatás, pusztafalusi sarkantyús), a csárdás (konyhatánc), a karikázó, a lakodalmi osztótánc és az erdőbényei bodnártánc.

3. *Keleti palócok és matyók*. Jellemző a vasvári verbunk, a csárdás (kiskarító, nagykarító), a leánykörtánc (sergés), a pajtástánc és az eszközös pásztortáncok.

4. *Nagykunság és Jászság*. Jellemző a kétbotos pásztortánc, a seprűtánc (oláh kanásztánc), a történeti verbunk és a csárdás.

5. *Dél-Alföld és Alsó-Tiszavidék*. Jellemző az ugrós táncsaládhoz tartozó oláhos, az ugrós, a kondástánc (mars), az ugrós darudöbögő, a lassú és a frisses csárdás (fertyályos, félfertyályos vagy lyuktagító).

III. *A keleti- vagy erdélyi táncdialektus*. Ezen ősi táncműfaj stíluselemei az erdélyi parasztkultúra változó keretében szerves fejlődéssel úgy egyszerűsödtek, hogy máig felismerhetőek.

1. *Kalotaszeg*. Jellemző a legényes (vagy figurás, csúrdöngölő, verbunk, nyolcas, fiús, ropogós), a lassú- és a sebes csárdás (szapora), a verbunk (hétrészes) és a polgári táncok közül a hétlépés és a gólya.

2. *Mezőség*. Jellemző a lassú magyar, a sűrű legényes (sűrű magyar, sűrű fogásolás), a ritka legényes (ritka magyar, ritka fogásolás), a verbunk, a női körtánc, a mezősegi páros (lassú cigánytánc, akasztós vagy butykos, a ritka csárdás vagy cigánytánc, a sűrű cigánytánc vagy szokós összerázás és a zsidótánc, a ritka szokós, a batuka, a tirnava vagy tirnoveanka, a

szásztánc vagy szászka) és a polgári eredetű táncok közül a porka és a hatlépés valamint a Juhait kereső pásztor.

3. *Maros-Küküllő vidék*. Jellemző a pontozó (magyaros, verbunk, csürdöngölő, figurázó), a lassú pontozó (ritka pontozó, régies, vénes, szegényes), a leánykörtánc (leányos, kapcsos, karikázás), a páros táncok közül a jaj-nóta, a lassú, az öreges, a forduló vagy cigányos, a csárdás (verbunk, székely verbunk, csürdöngölős vagy szökös) valamint a féloláhos vagy korcsos.

4. *Marosszék* a székelység legfejlettebb tánc kultúrájú területe. Jellemző a marosszéki forgató (korcsos, vármegyei gyorsforgató, sűrítő, vetélő), a szapora (sebes forduló, magyar forduló), a lassú csárdás vagy jártató, a friss csárdás vagy cigánycsárdás, a szökös és a németes táncok (négyes-, hatos-, nyolcas gólya).

5. A *székelységre* jellemző a csürdöngölő (verbunk, korondis, kalákás, legényes, figurás, magyarországi, ferkótánc, udvarszéki, szeredai négynyüstös stb.), a huszárverbunk (féloláhos vagy zsukáta). A tempóra utal a lassú, a csendes, az öreges, a magyar, az erdélyes lassú, a sebes és a serény; a mozgáskultúrára utal a jártató, a léptető, az eregető, a sima, a szökös, a szöktető, az ugrós és a csürdöngölő és a tájnevekre utal a sóvidéki, a korondi, az árvátfalvi és a szentmiklósi elnevezés. A polgári táncok közül előfordul a landaris, a németes, a ceppel, a polka, a valcer és a vansztep. Kötött németes kontratánc a hétlépetű, a háromdobbantós, a háromsirülős, a krajcopolka, a gólyás, a fenyegetős, az öreg zsidós, a lapostetű és a féllábas. A magyaros táncok közül ismerik a palotást, a körmagyart, a sormagyart, a huszárcsárdást, a honvédkeringőt, a bemenőt, a mennydörgőt és a búcsúzkodót.

6. A *Barcaság és a hétfalusi csángók* jellemző tánc a magyar tánc (csürdöngető vagy kalákás), a lassú magyar vagy csárdás, a seprűtánc, a román biul, a hóra és a szirbát. Német táncok: a keringő, a polka, a ceppel, a kalup, a hétléptű és a gólya. Háromfaluban (Tatrang, Zajzon és Pürkerec) ismerik a boricatáncot.

7. *Gyimesi csángók* táncai: a féloláhos, a verbunk, a lassú- és sebes magyaros, a csárdás, a kettős párjárató, a lakodalmas és a medvés tánc. A gyimesi féloláhos és a verbunk az erdélyi férfitáncok legegyszerűbb régies típusai közé tartoznak. Sajátos páros táncuk a lassú magyaros és a sebes magyaros. Balkáni jellegű táncuk a héjsza, a korobjászska, a tiszt héjsza, a legényes, a csúfos, a békási ruszka, a féloláhos héjsza, a hosszúhavasi, a régi héjsza és a kerek. Újabb táncuk a kötött szerkezetű közép-európai, a németes; polgári tánc a háromsirülős, az egypattanós, a háromtoppantós, a hétlépés, a balánka, a csoszogtatós, a porka, a talján porka és a sebes polka, a moldvai, a sánta németes és a sormagyar.

8. A *bukovinai székelység* tánc kincse – akárcsak a gyimesi csángóké – három stílusrétegre oszlik. 1. A régi székely és újabb magyar táncok mellett a bukovinai környezetben átvett 2. romános és 3. németes táncok csoportjára. Jellemző táncuk a silladri (páros silladri, körsilladri vagy csoszogtatós, árgyelános), a verbunk (csürdöngölő vagy cigányos), a románoktól átvett lánc táncok (hora máre, szirba) és a páros táncok (ruszácska, huculenka), valamint a bukovinai németektől átvett valcer, stájer, trompolka, mazurpolka, klazurpolka, cigánypolka, kalup, szapora kalup, vizáskalup és a rizgetős. Jellemzők még a kontratáncok (bemenős, toppantós, kétféle toppantós, háromtoppantós, rop-rop, diótörő, virices, gólyás, ruzsán, az Ajtóig megy vissza, fésűs, le Cibényig és a páros forgató táncok (csattogtatós, fenyegetős, szuszteros, kaszás, köszöntős, Ez az Ádámé). Egy férfi két nővel járja a hármast, a sétálóst, a borozdánfutót, a vetéllőst, a karost vagy karhahányóst.

9. A *moldvai csángók* tánc kultúrája eltér az erdélyitől, de csak kis mértékben ismerjük. A körtáncok közül ismerik a román dobogós hórát, a nagy hórát, a lánc táncok közül az elunelút, a botosánkát, a bulgarászkát, a korogászkát, a hangút, a zsidóveszket, a rácát, a tulumbát, a

garoficát és az oficeraszkat. Páros táncsal ötvözödött táncuk a csimpojászka, a hóra-polka és a lugosánka. Páros táncaik a didoj, az árgyelánka, a magyaros, a csárdás, a ruszászka, a románka, a keresel, a floricsika, a tindaja és a sarampoj. Sétálós a didoj. Játékos páros tánc a baraboj, a frumosica, a padurec, a sziminok, a musama, a kezecsászka; állatalakoskodó táncuk a kapra. A moldvai csángók táncaiban a legősibb magyar rétegek keverednek az idegen elemekkel.

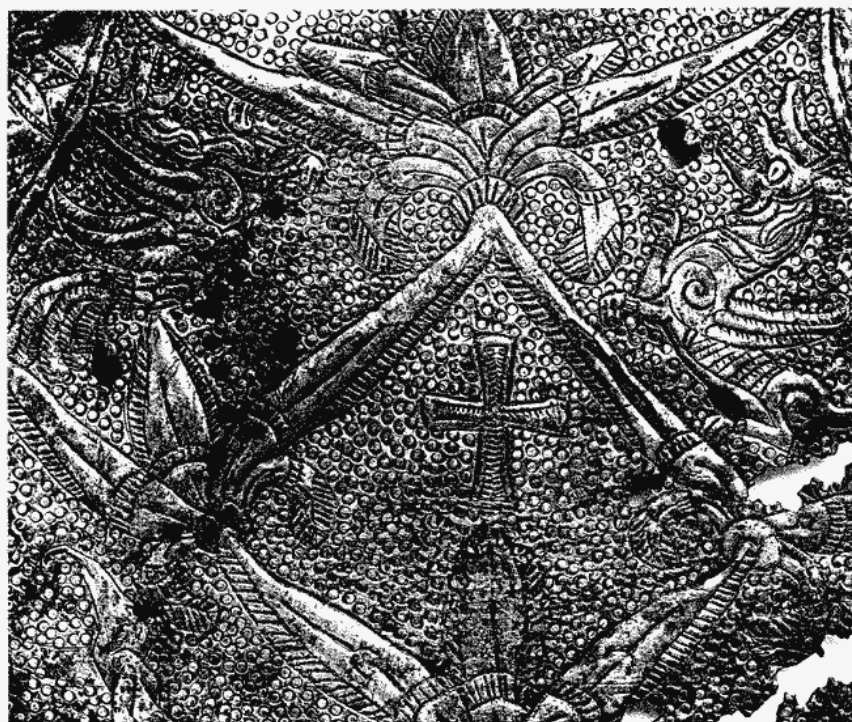
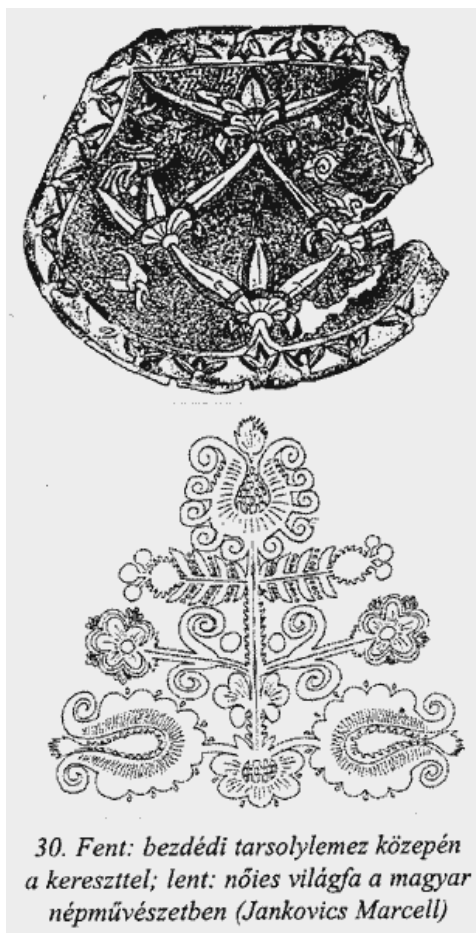

Az ősmagyarok hitvilága

Az ősmagyarok vallása, a kereszténység előtti hitvilága nagyrészt ismeretlen, csak egységet nem alkotó mozaikokban maradt fenn. Az ősi belső-ázsiai vallási világkép a magyar nép mentalitásában még ma is ott él, töredékei megtalálhatók a néphit, a népmese és a népszokások körében. Maga a „mitológia” szó eredeti jelentése „titkos beszéd” volt, olyan dolgokra vonatkozott, amelyeket az ember nem tudott kifejezni. Származtatott jelentése „hitrege”, amely a hajdanvolt hitvilágába enged bepillantani; az Isten, az ember, a lét kérdéseire keres magyarázatot. Soha nem légből kapott dolgok ezek, hanem egy titokzatos ismeretanyag, amelyet beláthatatlan időközön keresztül a generációk egymásnak adtak át. A rokonnépeknél való analógiák kutatása azért olyan fontos, mert a mitológia olyan, mint egy nyelv, melynek hasonlósága minden különbözősége ellenére is rokon eredetre mutat. Őseink hitvilágába némi bepillantást engednek a régészeti feltárások, a korabeli auktorok és a huszonnegyedik óra után itt-ott fennmaradt hiedelem-töredékek, de ősi, immár elveszett csodálatos vallásunk és hitvilágunk egészét már senki sem tudja rekonstruálni, megismerni. Csak mozaikokból következtethetünk arra, ami elveszett, de ma is ott él a magyar nép mentalitásában és a legfelső lényhez való sajátos viszonyában. Úgy szokták mondani, hogy „mi magyarul vagyunk keresztények”.

Az ősmagyarok vallásáról

Felvetődik a kérdés, hogy miért nem maradtak fenn ősi magyar istennevek? Azért, mert ilyenek soha nem voltak. **A magyarok ősei egyistenhívők voltak**, egy Istent imádtak, a világegyetem teremtetőjét, vagy ahogyan azt *Anonymus* nevezi: „a mindenek Urát”. Egyedül hozzá fohászkodtak és csak neki mutattak be áldozatokat. *Theophylaktos*nál ezt olvassuk: „A turkok (magyarok) csupán azt imádják és nevezik Istennek, aki a világmindenséget teremtetten”. *Ibn Fadlan* pedig azt írja, hogy „a magyarok az égben lakozó Istent mindeneknél feljebbvalónak tartják”. Ugyancsak *Anonymus*nál olvassuk, hogy „Árpád vezér, akinek a mindenség Istene volt a vezetője...Tas, Szabolcs és Tétény látták, hogy az Isten győzelmet adott nekik... az isteni kegyelem volt velük”. *Kézai Simon*nál írta le, hogy hadbahíváskor „Isten és a magyar nép szava” szólt a kikiáltók hangján. A Lehel-mondában pedig azt találjuk, hogy „Mi a nagy Isten bosszúja vagyunk”. A *Képes Krónika*, a *Budai Krónika* és *Thuróczy János* krónikája a magyar honfoglalást így kezdi: „Árpád a mindenható Isten kegyelmét kérte...” A kereszt jelét ott találjuk a honfoglaláskori bezdédi tarsolylemezen, a honfoglaláskori nők nyakában bizánci kereszt formájában és a szabadkai magyar temetőből származó öv csatján áldást osztó aggastyán alakjában. Őseink akár közép-ázsiai, akár későbbi, főleg kaukázusi tartózkodási helyén megismerkedtek a kereszténységgel, hiszen kaukázusi szomszédjuk, az örmények 285-ben vették fel a kereszténységet; püspökeik az onogurok között is térítettek. *Prümwart* püspök 926 táján Sankt Gallenben, *Szent Wikbert* pedig 954-ben a kalandozó magyarok között térített. A Cyrill és Metód-legendákban 860-ban a magyarok a keresztény vallás ismeretéről tettek tanúságot. A történeti források feljegyezték, hogy 945-948 táján Bulcsú és Tormás (Termacsu), majd 953-ban Gyula törzsfő Konstantinápolyban megkeresztelkedett, Ajtony, Géza és István pedig Vidinben vették fel a keresztiséget.

A bezdédi tarsolylemez középső részlete (László Gyula, 1988)

A pusztában élő népek egyistenhívők, de az Istennel a szellemi világ lényének személyén vagy a táltosokon keresztül tartják a kapcsolatot. Tudják, hogy a Teremtő „ott van” közöttük, szertartásaik egy része mégis a szellemi világ lényeihez kötődnek. Ott élnek szoros kapcsolatban a természettel és tisztelettel adóznak a természet elemeinek anélkül, hogy azokat bármilyen módon imádnák. A menny, az égítestek és a természeti erőket megszemélyesítő világkép ott él hitvilágukban, de az Isten messze kimagaslik közülük. Isten hírnökei a vadászmadarak. Vallásuk fontos szerepet töltött be a társadalom felépítésében és a hadviselésben. A honfoglaló magyarok vallásában a teremtő Isten az egek ura volt és az ő akaratából uralkodott népén a főfejedelelem. Ősi egyistenhitünk bizonyítéka, hogy összes hittel kapcsolatos szavunk török, belső-ázsiai eredetű (Isten, lélek, imád, menny, is [szent], ül, megszentel, boldog, böjt, vétek, bűn, bocsát, búcsú, hisz, hit, terem, örök stb.). Úgyszólván az egész Bibliát le lehetne fordítani a honfoglalás kori magyarságunk nyelvével. „Pogány kori” szókincsünkben jóformán csak a „Fiúistenre” vonatkozó hit emlékei hiányoznak. A magyarok ősvallása sem volt más, mint mindazon belső-ázsiai népeké, akik ugyanazon a területeken mozogtak, ahol őseink. A vallások története tanúsítja, hogy egyazon éghajlat alatt, hasonló természeti benyomások közepette, egyforma életmód mellett, a műveltség egyazon fokán hasonlóképpen alakul a népek vallásos szemlélete. Ezért is keverik össze az európai auktorok a szkítákról, a hunokról, az avarokról, a „türkökről” és a magyarokról kialakított képüket.

A magyar ősi hitvilágával szemben a finnugor népek vallásában ott szerepel Numio-Tórum, Num, Senke, az Embernevelő isten, Orr-iki, a világfelügyelő férfi, a Nahracsi bálvány, Nadim szent helyei, a halotti báb, a medve-kultusz és még megannyi olyan vallási elem, amely őseinknél sohasem volt jelen; népművészetünkben és hitvilágunkban még csak nyomokban sem lelhető fel.

A belső-ázsiai nagyállattartó lovas népek vallása

A nagy nyájak és csordák együtt-tartása, a legelők kiszemelése és védelme nem annyira testi munkát, mint szemlélődést és előrelátást követel; az embert irányításra, parancsolásra és uralkodásra neveli. Míg a vadásznépek babonás félelemmel tekintenek a táplálékul kiszemelt állatra és benne természetfeletti erők letéteményeseit vélik felfedezni, addig a pásztornak a gondozott nyájhoz való viszonyát a hasznosság és az ésszerűség szempontjai szabályozzák. A nagyállattartó népekre jellemző a biztos kezű átgondolt életirányítás, ugyanakkor vallásos szemlélete a világnak. A végtelen rónákon való barangolás, a teljes fenségében kibontakozó égbolt látványa a nagy kozmikus összefüggések felé irányítják az ember tekintetét. Minthogy a pásztorok szemében a szelídített állat minden rejtélyességét elvesztette, a vadmadarak válnak számára olyan lényekké, hírnökökké, melyeknek életmódját még nem ismeri. A turulmonda ugyanazokból a totemisztikus hiedelmekből táplálkozik, melyek a többi türk nép eredethagyománya alapjául szolgál. A magyar uralkodóház e mondára való utalással, mint turulnemzetség élt az emberek tudatában, s a magyarok egészen Géza fejedelem idejéig a turult ugyanúgy vezéri jelvényként használták, mint a szkíták a szarvast. A fejedelmi háznak ez a mitikus származása rendkívüli képességeket, bölcsességet, vitézséget és előkelőséget biztosított, melynek hatása alól a magyarság még a keresztény korban sem tudott szabadulni. Ez a gondolatvilág jól illusztrálja az eurázsiai lovasnépek uralomfelfogását. A belső-ázsiai lovasnépeknek eredetükre vonatkozó hagyománya a mítosz és a vallásos képzetvilág kódéba burkolja népük és birodalmuk megalakulásának valószínűsítő folyamatát, e mítoszokból pedig a dinasztiaalapító fejedelem alakja lép elő természetfeletti képességekkel felruházott hősként. „Midőn fent a kék ég és lent a fekete föld megteremtettek, a kettő közé születtek az emberek, s emberek felett pedig úrrá lettek ősapáim, Bumin kagán és Istemi kagán.” olvassuk az egyik

Kr. utáni VIII. századból származó orhoni feliraton. A belső-ázsiai uralkodó valamilyen módon az Istent képviseli a földön, hiszen annak „kegyelméből” uralkodik.

Miként az állami szervezet, úgy a hadrendszer is vallásos értelmű. Ahogyan a fejedelem uralma a világmindenséggel való harmónián, az „ég akaratán” alapul, ugyanúgy kívánják ezt az üdvöthöző összhangot hadvezetésükben is biztosítani. A hunok csak telihold idején támadtak és mitológiájukban fontos szerephez jutott a négy égtáj, melyeket meghatározott színekkel szimbolizáltak. A hunok hadseregük bizonyos szárnyaiba csak bizonyos színű lovakat állítottak. A belső-ázsiai állattartó népek minden életmegnyilvánulása meghatározott vallási rítusokhoz kapcsolódott; ezek egész életüket átítatta. Ezt a keresztény Európa nem értette meg, hiszen ezen népek életfelfogása, vallása távol állt Európától. A magaskultúrájú nagyállattartó lovas népeket Góg és Magóg őszövétségi hordáival mosták össze, kiket büntetésből az Úr küldött választott népére. Az új lovasnép, amely az első évezredben tűnt fel a „keleti határon” európai megítélés szerint pogány volt és megítélésük szerint szemben állt a keresztény kultúrkörrel és vallással. Márpedig **a magyarság olyan kultúrkörből szakadt Európába, amelynek népei magasrendű istenélménnyel, egyszerű és tiszta hitvilággal rendelkeztek.** Az ősi magyar hitvilágban világos rend van; az égi hatalmak és az evilági élet rendje ugyanaz. Miként az emberpiramis csúcsán a korlátlan hatalmú fejedelem áll, akként trónol az ég legmagasabb szférájában a (fő)isten. Ahogy a földi élet alapja a család, a nemzetség, a törzs és az egész nép termékenysége a szent fejedelemben testesül meg, ugyanúgy népesül be az emberfeletti erők birodalma is. A földi rendben folytatja az egész nép a halállal kezdődő új életet.

Sámán vagy táltos?

Irányított őstörténetünk egyik legnagyobb csúsztatása az, hogy Szibériában és másutt valóban létező sámánokat önkényesen összemosták őseink tudós gyógyító embereivel a táltosokkal, márpedig őseink soha olyan területen nem tartózkodtak, ahol sámánok éltek volna. Jogos a „sámánkutató” Szibériában, csak hogy a magyarok ősei sohasem jártak ott. Ezen összemosás gyökereit abban kereshetjük, hogy őseink papjainál valóban voltak olyan tulajdonságok – kiválasztottság, „szakmabeli” ismeretek tudatos megszerzése stb., – amelyek a sámánoknál is megvoltak, a kettőjük közötti különbség azonban igen nagy. A marxista őstörténet azt hirdette, hogy a magyarok őseinek a vallása a sámánizmus volt, holott az nem tekinthető vallásnak. A vallásokra ugyanis bizonyos strukturális jegyek a jellemzőek, legfontosabb a vallási tudat, az istenhit (ideológia) és a mitológia. Emellett, de csak másodikként említendő a kultusz, azaz rítus, majd a függőségi érzések és a szociális szervezet. A sámánizmusnak azonban nincs egységes ideológiája, különböző mitológiákkal rendelkező népeknél fordul elő, nincs dogmatikája és teológiája. Leglátványosabb és kiemelkedő része a szertartás (a rítus, a „sámánkodás”), mely összefonódik a törzsi kultuszokkal és nem önálló, azaz a kultusznak nincs társadalmi szervezete. A *szibériai sámán* az a személy, aki – jelképesen – közvetít az emberek világa és a szellemek vagy lelkek elképzelt világa között. Legfontosabb jellemzője, hogy elő tudja idézni az extázist, melynek során megváltozott tudatállapotba került. A sámán extázisa előidézésére narkotikumokat, kenderfüstöt vagy gombákat használ, „sámánkodásait” szaggatott szarvasbőrruhában végzi, fején sámánkoronát visel és sajátos hangszerén dobol. Sámánjai voltak a lappoknak, az obi-ugoroknak, a madzsu-tunguz népeknek, a paleo-szibériai keteknek, korjakoknak, csukcsoknak, jukagíroknak, de sem az iráni népeknél, sem a belső-ázsiai hunoknál, ujugroknál és türk népeknél ilyenek létezéséről nincs tudomásunk.

Ezzel szemben **őseinknek a természettudományokban járatos, tudós, gyógyító papjaik – táltosaik – voltak.** A gyógyítást végző tudós és a varázslatot űzni akaró sámán között óriási a különbség. A táltoshoz hozzátartozik a tudás, a másikról való gondoskodás (tehát a gyógyítás), a természetfölötti erők (gyógyfüvek, sugárzások stb.) felismerése és használata.

Ősvallásunk papjairól *Theophylaktosz* írja, hogy „a türköknek papjaik vannak”. 1046-ban Péter király ellen fellázadt Vata fia János „táltosokat gyűjtött maga köré, akik éneket zengtek az új hit ellen”. Honfoglaló őseink táltosai rendkívül nagy tudás birtokában voltak; mint a törzs legszűkebb vezetőrétegéhez szorosan hozzátartozóknak módjukban állt más kultúrák vallásaiból, papjaik tudásából a lehető legtöbbet eltanulva magukévá tenniük. Talán úgy is mondhatnánk, hogy a táltosok azok a nagy tudású emberek, akik a magyarság „kusza és véletlenszerű” szellemvilágát a Magyarok Istene alá rendezik. Őseink táltosai Belső-Ázsiától a Kárpát-medencéig megtartva ősi feladataikat sokat változtak, ma úgy mondanánk „modernizálódtak”. A táltosok szerepe Európába érve fokozatosan halványodott, de a hagyomány gyökerei olyan mélyek, hogy bizonyos formában a máig fennmaradtak; füvesasszonyok, javasasszonyok és jóvendőmondók személyében; a táltosok egy-egy részfeladatát ők viszik tovább, asztrológiai ismereteiket az Alföld pásztorai hasznosították, termékenységrítusuk pedig néphagyománnyá vált. Tevékenységükből sokat megőrzött a néphagyomány; legmarkánsabban a regősök ritmikus ütemű éneklésében vagy a busó-táncokban és a sokáig élő garabonciás diák személyében lelhetők fel nyomai, de szokásaink, nyelvi fordulataink, sőt néhány régi helyneveink is őrzik személyüket. Ez a hitvilág semmiképpen sem nevezhető „primitívnek”, hanem a valóságnak az adott körülményekhez való alkalmazkodásának tekinthető, mely a természettel, az ismeretlennel való szoros kapcsolatból ered. Az eltűnt táltos szerepe egy ősi hitvilág pusztulásának tragikus jele. A magyarság táltosai is arra a sorsra jutottak, mint a magyarok közül sokszor annyian. Egy részük abbahagyta az ősi gyakorlatot és a kereszténységet fölvéve igyekezett beilleszkedni az új, számára idegen társadalomba, más részük, aki ellenállt, kivégeztetett. Nem jelent meg többé „táltosló” és természetes okokkal magyarázták a lidérceket és a sokat jelentő szimbólumokból „díszítőelemek” váltak. A halottakat keresztény módon útravaló nélkül temették el, nem adtak melléjük útravalót és nem tették mellé használati tárgyait, fegyvereit. Az sem lett fontos, hogy a halott a felkelő Nap felé tekintsen. Az ősi hagyomány a civilizált Európában „babonává” minősült.

A totemizmus

Őseink társadalma vérségi kapcsolatokra épült; a vérrokonságot tartották a létező legszorosabb kapcsolatnak ember és ember között. A rokonok úgy érezték, hogy a vér titokzatos ereje fűzi össze őket eltéphetetlen szálakkal. Összetartozásuk tudatát a közös ős tartotta ébren, akit ezért tiszteletben részesítettek. Amikor a pontos leszármazás már elhomályosodott, az ős jelképpé, *totemmé* változott. A leszármazottak valamennyien ugyanazon nemzetség tagjainak tekintették magukat és egész életüket az ebből fakadó parancsok és tilalmak szegélyezték. Az a tény, hogy a magyar csodaszarvas új hazába vezeti népünk őseit azt mutatja, hogy régmúlt időkben az ősanya és a vezető állat jelképe elmosódott.

A „totemizmus” ismérvei a következők: egy embercsoport és egy másik természeti lény áll kapcsolatban egymással, az emberek maguktól szimbolikusan totemektől származtatják, a totemeket ősüknek, rokonuknak és védelmezőjüknek tekintik és az embercsoportok és a totem között rituális kapcsolat van, a totemeket tisztelni (de nem imádni!) kell, végül a totem egy embercsoport címerévé vagy szimbólumává válik, az emberek magukat a totem segítségével nevezik meg, illetve különítik el. Totemisztikus elképzelések bontakoznak ki a régi magyar többnyire török eredetű férfi személynevekből, melyek egyúttal nemzetségeket is jelölnek. A honfoglaló magyar a totemizmus két formáját ismerte: a nemzetségtotemizmust és a család-totemizmust, azaz egy nemzetségen belül az egyes családoknak is megvoltak a külön totemjeik és totemállataik. Jellegzetessége a magyar totemizmusnak a madártotem (sólyom, keselyű, sas, ölyv, fénix, turul stb.), amely régen is gyakori volt és ma is az a belső-ázsiai török népeknél. **„Az ősi magyar totemvilágban olyan motívumokra lelhetünk, amelyek gerincei a mai belső-ázsiai hitvilágnak is”** (Gunda Béla).

A magyarok ősvallásának kutatásáról

Őstörténetünk egyetlen részével sem foglalkoztak annyit, mint ősi hiedelemvilágunkkal és ősvallásunkkal. Vallásunk nyomait megtaláljuk Szent István, Szent László, Könyves Kálmán dekrétumaiban; megismerjük a boszorkányvilágot, a gonosznak körülszántását és a kolompolással való távoltartását, az állatok betegségének elűzését, a betegséget-megelőző tűzgyújtást, a szerelmi- és termésvarázslatokat és a madarak hangjaiból való következtetést. A XVI. században *Bornemissza Péter* (1535-1585) *Ördögi kísértetek* címmel ír a Luca-napi dorgálásokról és az óvónevek használatáról, *Félegyházi Tamás* (1540-1586) a halotti torról és a lelkek megváltásáról értekezik, *Méliusz Juhász Péter* (1536-1572) írásaiban a babona és a kuruzslás kerül említésre, majd *Ilosvai Selymes Péter* (1548-1574), *Beythe András* (1564-?) *Comenius János Ámos* (1592-1670) írnak a garabonciásokról, bűbajosokról és a kuruzslásokról. *Nadányi János* (1643-1707) a vérállító colonokról és a családi élet babonáiról, *Apáczai Csere János* (1625-1659) a mágikus varázslatokról, *Esterházy Ferenc* a békakőről és *Bod Péter* (1712-1769) a gazdasági élet praktikáiról tudósít. Összefoglaló munkát *Otrokocsi Főris Ferenc* (1648-1718) és *Cornides Dániel* (1732-1787) írnak; ez utóbbinál olvassuk: „Semmi kétségem afelől, hogy a magyarok csak egy istent imádtak”. A Kisfaludy Társaság pályázati felhívására *Kállay Ferenc* (1790-1861), *Ipolyi Arnold* (1823-1886), *Csengery Antal* (1822-1880), *Kálmány Lajos* (1852-1919) és *Kandra Kabos* (1843-1905) nyújtanak be pályamunkákat. A legjelentősebb Ipolyi Arnold 1854-ben megjelent Magyar mitológiája, amelyben „megmentette” az ő korában még található ősvallásunk nyomait.

Ezután a magyarság ősvallásának kutatása tévútra tért, mivel „hivatalos” kutatóink (*Munkácsi Bernát*, *Vikár Béla* stb.) a finnugorok – amúgy igen értékes és érdekes – Kalevala-problematikájával kezdtek el foglalkozni, ehhez azonban a magyar ősvallásnak semmi köze sem volt. *Diószegi Vilmos* (1923-1972) a szibériai sámánkutatásban elévülhetetlen magyar- és nemzetközi érdemeket szerzett, kisebb képességű utódai azonban a sámánkutatást kritika nélkül az ősmagyarok vallásává téve hosszabb időre tévútra vitték őseink vallásának kutatását. A kitérő idején a hagyományos gyűjtőmunka is tovább folyt; *Zlinszky Aladár* (1864-1941), *Róheim Géza* (1891-1953), *Marót Károly* (1885-1963), *Szendrey Zsigmond* (1879-1943), *Szendrey Ákos* (1902-1965), *Dömötör Sándor*, *Manga János*, *László Gyula*, ifj. *Kodolányi János*, *Vajda László*, *Dienes István* és sokan mások értékes rész-munkákat közöltek és egy részük folyamatosan közölnek.

A honfoglaló magyarság istenhite

- „*A magyarok istene*”. Az ősi magyar mitologikus istenhitnek főalakja a többféleképpen megnevezett Teremtő, az Isten vagy az Úr, a népi szóhasználatban az Úristen, az Öregisten vagy Atyaisten. Ő a világ ura, a legfőbb irányító lény, aki kézben tartja az ember és minden élőlény sorsát, segítő és igazságos, de büntet is. Mitológiáinkból, meséinkből, az írott forrásokból és a népszokásokból összeállított ősi istenfogalmunk szerint a magyarok istene az égben lakozik, ahonnan figyeli a világ folyását, noha néha neki tulajdonítják villámszóró funkcióját „istennyila”, „mennykő” formájában. Az ázsiai népek istenüket férfi formában testesítik meg. Bár a kereszténységet népünk ráerőltetők ősi vallásunk elemeit igyekeztek eltörölni, annak egy része a keresztény ünnepekben és liturgiában tovább élt. Középkori templomainkban nyomára bukkanunk a fény és árnyék, a jó és a gonosz küzdelmének. Szent László (a fény) és a kun (a sötétség) keresztény köntösben folytatják harcukat templomaink északi falán. A haláltalan hősök küzdelmébe belekerül a női elem (Boldogasszony szerepe). A kereszténység ünnepeit szinte kivétel nélkül visszavezethetjük és megtalálhatjuk a természeti népek műveltségében. Krisztus feltámadásának előképe a sumer Innin, a világ teremtménye az ugyancsak sumer Enkinek ember-gyúrása, de ősi jelkép a piros tojás, a húsvéti locsolkodás, a

körmenetek stb. Ami még ősi hitvilágunkból megmaradt, azt népmeséink, mondavilágunk és népművészetünk őrzi. Népi hagyatékunkban megjelenik az ördög mint teremő (демиургос, a világ teremtése a tengerből felhozott homokból, a Nap és a Hold elrablása és megszerzése, a pünkösdi király, a bikafékezés, a táltosparipa, a sokfejű sárkány, a vashegy a világ tetején, az égig érő fa, a kancatejfürdő, a kacsalábon forgó kastély stb.). A honfoglalás előtti magyar hitvilág a honfoglalást követő változások (az új társadalmi-gazdasági rend, a kereszténység felvétele) következtében elvesztette azt az erőt, ami egységben tartotta. Egyrészük nyomtalanul elpusztult, másrészük megmaradt és/vagy „babonává” süllyedt, vagy teljesen elvesztette jelentőségét. **Mivel Európa háborúban nem tudta legyőzni a magyarságot, azt az erőt kellett elpusztítania, ami összetartotta; múltját és ősi hitét (vallását).** A magyarság megnyerése vagy elvesztése a katolikus egyház számára létkérdés volt. Egy olyan erős nép, mint a honfoglaló magyar, mindenképpen térképformáló erővel rendelkezett. A nagy magyar térítések ellenére mégis **egyetlen európai uralkodócsalád sem volt olyan független a pápától, mint Emese unokái: az Árpád-háziak.**

A végtelen rónákon való barangolás, a teljes fenségében kibontakozó égbolt-látvány a nagy kozmikus összefüggések felé irányítják az ember figyelmét, s hitéletében a menny, az égitesetek, valamint a természet erőit megszemélyesítő szellemvilág képzeleteinek juttatják a főhelyet. Felfogásuk szerint ez a szellemvilág, melyből meglepő tisztasággal egy főisten, „az Isten” alakja emelkedik ki, aki a legkülönbözőbb jelek által a természeti jelenségekben vagy akár az állatvilág révén nyilvánítja ki akaratát az ember előtt. E vallásos háttérnek megfelelően mondavilágunkban és művészetünkben mitikus jelentőségű állatalakzatok jutnak fontos szerephez. Ilyenként kell értelmeznünk a magyar mondavilágban szereplő *turul* alakját, mely a nép születésének homályba vesző történelmi tényeit a mítosz világába emeli. A magyar uralkodóház e mondával való utalással az Eurázsia lovas népeire jellemző felfogást mutatja, miszerint az uralkodóház hatalma természetfölötti természetű. A dinasztiaalapító fejedelem természetfölötti képességekkel felruházott hős, aki az istenséget képviseli a földön, mint olyan, aki „az ég akaratából” uralkodik. Ennek nyomán vallásos értelmet nyer az állami szervezet, és benne a hadrendszer is. A Gesta Hungarorumban olvassuk, hogy „Árpád a mindenható Isten kegyelmét kérte, hogy az Úr azt a földet engedje nekik örökre”. „Isten” szavunk őtörök eredetű („Ősök Istene”=Es-Ten, ami egyes török népeknél osten változatban fordul elő).

- *Boldogasszony.* Ősi hitvilágunkban megjelenik egy talányos rendeltetésű nagy tiszteletnek örvendő istenanyja, akinek neve Boldogasszony vagy Boldoganya. Fogalma Belső-Ázsiába nyúlik vissza. **Szent István azért tudta az országát Szűz Máriának felajánlani és ezt a felajánlást a magyarokkal elfogadtatni, mert a hitvilágunkban szereplő Boldogasszony – Babba – fogalma közel állt a katolikus Szűz Mária fogalmához.** Mindkettőnél nem egyszerűen asszonyról van szó, hanem egy életet adó személyről. A szeplőtelen fogantatáshoz igen hasonló mitológiánk Emeséje is, éppen ezért mi magyarok Máriát Szűz Máriának nevezük, holott őt az európai kereszténység Szent Máriának (Heilige Marianak, Santa Marianak stb.) nevezi. Őseink istenanyja nem az európaiak által ábrázolt Holdon, hanem a Napon, illetve a Napot szimbolizáló kereszten áll. Szent Gellért térítő törekvései során találkozott egy jóságos, fenséges mennyei asszony kultuszával, akiben mintegy Szűz Mária előképét láthatta, akinek tisztelete nagyobb akadály nélkül válhatott Mária-kultusszá és akinek költői neve sem látszott méltatlannak arra, hogy Isten anyját ékesítse. Ekkor választotta ki Szent Gellért a „Napba öltözött asszony” bibliai idézetét az udvar előtt tartott prédikációjának témájául.

Népünk hét „Boldogasszonyt” tisztel, akik között legnagyobbnak a Nagyboldogasszonyt tartja. Ennek „leányai” a többi boldogasszonyok (szülő-, fájdalmas-, gyertyaszentelő-, sarlós-, segítő- és havi), de ismerik a „Szűz Kisasszonyt” is. A néphit Kisasszonyt azonosítja a kereszténység legnagyobb szentjével, Szűz Máriával, jóllehet a keresztény hittan erről nem szól. Meddő asszonyok kilenc hetet böjtölnek, hogy a Nagyasszony segítsen rajtuk és aki kedden

mos, megbántja a Nagyboldogasszonyt, a Kedd Asszonyát. Kedden tilos minden erős munka, viszont elkezdésre, elindításra (pl. tyúkültetésre) szerencsés a kedd. Az adatok tömegéből kitűnik, hogy Nagyboldogasszony az élet adója és védője, bőség, termékenység, aratás, növény és ember szaporodásának védője.

Kálmány Lajos, aki Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya című kötetet 1885-ben adta ki a magyar díszítőművészet keleti forrásainak kutatása közben talált egy ősi magyar Nagyasszonyt gabonával, gyümölccsel, termékenységgel összefüggő kultuszának nyomaira, akit *Huszka József* Asztarte-Boldogasszonynak nevezett. A magyar népművészetben együtt találjuk sumer Baú istenasszonyt és a belső-ázsiai Boldogasszonyt, amint trónszékén ott ül a baúkoronás nőalak fodros ruhában, szimbóluma az életfa, a termő ág, amit kezében tart, vagy az életvízzel telt serleg, melyek jelzik, hogy ő az Élet Nagyasszonya. Az ősmagyar Babba, a „születést adó” és a sumer Bau, az „éleleladó” alakja népünkénél immár összemosódik Szűz Mária alakjával. A Boldogasszony füveket népünk Nagyboldogasszony napján a templomba viszi megszentelni, ezeket a füveket a halott mellé teszik a koporsóba. A megszentelt ökörfarkkóró pedig a boszorkányok elkergetésére hasznos. De funkciója van a Boldogasszony hajának, tenyerének, cipellőjének stb. elnevezett gyógynövényeknek is. Az ősi ábrázolások némelyikén feltűnik a Nagyasszony mellett az úgynevezett „lagashi címer” állata, a kiterjesztett szárnyú napmadár, a mindig visszatérő sas, de mellette ott látjuk őseink totemmadarát a turult is.

Csíksomlyó ősi kereszténység előtti zarándokhelye a magyarságnak. Úrasszonya, a Napbaöltözött, akit a csíki székelyek, a gyimesi csángók és Moldova csángóságának egy része Babba Mariának nevez, akiben őshitünk istenasszonya és Szűz Mária alakja keveredik. *Daczó Árpád* (Lukács atya) Erdély tudós ferences szerzetese mondta, hogy „annak, aki Babba Mária nyomában jár, annak fölösleges népünk mítoszát a régmúltban keresnie, hiszen az európai környezetünkben ez az egyetlen élő, minden fontos elemében ma is föllelhető mitológiánk”. A székelyeknél egy legenda maradt fenn: amikor Bálványos várához egy keresztény hittérítő érkezett, a vár táltos papja, miután meghallgatta őt, hogy miféle szándékkal keresi vára magyarjait, rendelkezett a bebocsátás felől, hiszen – amint mondta – „*azt hirdeti e küldött, ami szerint mi eddig is éltük napjainkat*”. Szent László – a *Képes Krónika* tanúsága szerint – a magyarság fényes állatát, a csodaszarvast testvére, Géza előtt angyalnak nevezi a mogyoródi dombon. Nem tüntette el a szarvast, csupán új tartalommal öltöztette fel. Népünk elfogadta e változatlan változást, mert királyainkban a nagy hun király, Attila és Árpád örökösét látta. A dozmati regőségekben a szarvas Isten küldötte „szent angyalaként” jelenik meg. A magyar fészületeken igen gyakran alul, a boltívbe az Istenszülo Asszony, népünk Boldogasszonya áll. Április 25-én, Márk napján a keresztútnál állított fészületnél áldja meg a pap a határt, ég és föld közeli ünnepe előtt a „nászagyat” szenteli meg e kitüntetett helyen. Zalában szélben megszólaló csengőfűzéssel díszítették fel az útelágazásoknál álló fészületet, hogy távol tartsa a viharral érkező, határt pusztító gonosz szellemeket.

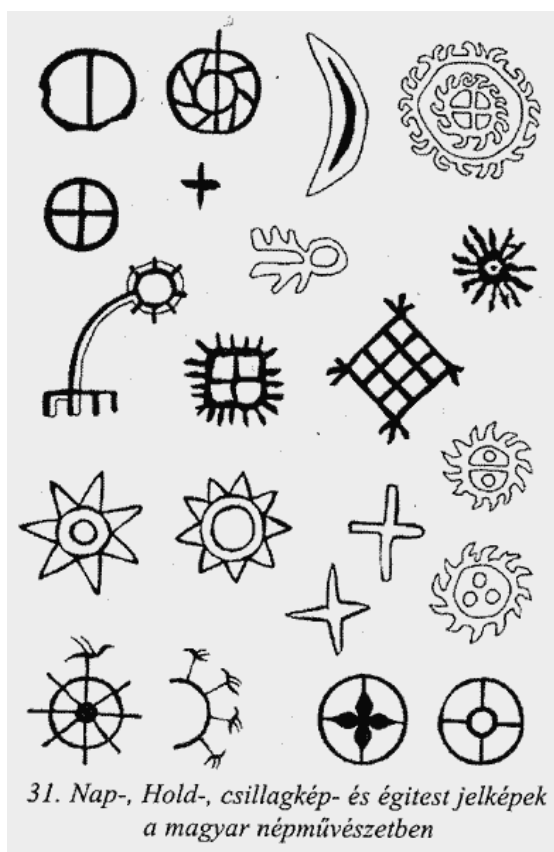
Ősvallásunk egyes elemei

Őseink életében jelentős szerepet játszottak az elhalt ősök, kiknek lelke hitük szerint jószelleme volt leszármazottainak. Tiszteletükkel függött össze az állandóan égő nemzeti tűzhely, a különféle temetkezési szertartások és az emléktorok. Róluk emlékeztek meg őseink tűzre vetve az étel első darabját és az ital első cseppjét. A sötétség hatalmainak őseink hite szerint az igazi ideje az éjszaka. Elűzésük legjobb fegyvere a Nap tükre, a melegítő és világító tűz, amiben őseink tanyáznak, ezért nem szabad a tűznek kialudni. A tűzhely közül foglaltak helyet a családi és nemzeti jelképek, melyeket Szent Gellért „szkíta bálványoknak” nevezett. Ezeket a mély értelmű és éltető szimbólumokat alacsonyította le az európai „kultúra” „tűzimádássá” és „bálványimádássá”. A halottal vele temették használati tárgyait és

lelkének kiengeszteléseként halotti tort ültek. A család őseinknél annyira megbonthatatlan egység volt, hogy az a túlvilágon is folytatódott. Őseink szerint az égi hatalmak nem mások, mint őseik szelleme. A nagycsalád munkamegosztása hitük szerint a túlvilágon is folytatódott: a férfiak a Nap és a Hold pályájával törődtek, az asszonyok az élet vizére és a születendő gyermek lelkére ügyeltek. A becsületes embernek hét őst kellett ismernie. A kereszténység felvételével az égi nagycsaládok rétegei lassan a múltba veszttek és kialakult belőlük a rétegekre osztott mennyország. Az alsó rétegekben lakik az isteni lények többsége, felfelé haladva egyre kevesebb lény tartózkodik, míg legfelül székel az Úristen. Ehhez a világos rendhez járul még hozzá a teremtéssel kapcsolatos hitvilágunk, miszerint ami létezik, azt teremtett dolognak képzeljük.

- Az *égig érő fa (életfa vagy világfa)* népművészetünk leggyakoribb jelképe. Őseink látták, hogy a növények megszületése, növekedése és halála az emberek szeme előtt folyik le és teljesen hasonlatos az ember életrendjéhez. Ám a növényzet tavasszal újraéled, viszont az ember élete halálával véget ér. Márpedig az ember a vegetáció örök megújulását átviszi az emberre. Az emberek saját életét átvitték a fa életére, egy olyan fáéra, amely nem nyújtja az árnyékot, egy távoli, mesés helyen érleli gyümölcseit, ahová csak a kiválasztottak juthatnak el. Az életfa ágainak és virágainak a száma szigorúan megszabott, legelterjedtebb a hármas elosztás, de találkozunk annak többszörösével is. E fa ágai között ott van a Nap (a férfi), a Hold (a nő szimbóluma). Nemegyszer az életfa az évente kiújuló szarvasagancsból indul ki, ami a folyamatos elmúlás és megújulás egységét fejezi ki. Az égig érő fa képzetét a török népek mind ismerik a következő elképzelés szerint: van a világon egy csodálatos fa, amelynek kilenc elhajló ága van. Ha az ágak elkezdenek kavarogni, abból támad a szél. Olyan csodálatos fa ez, hogy nemcsak a Hold jár el az ágai között, hanem a Nap is. A csodálatos fa olyan helyen nőtt, hogy csak az ilyen tudományban jártas ember találhatja meg, a közönséges ember csak hírét hallja, de látni nem láthatja.

A magyar hiedelemvilág „csodálatos fája”, „égigérő” vagy „tetejetlen” fája nem egyéb, mint a táltoshitű népek világfája, amely összeköti az alsó (a földalatti-), a középső (a földi-) és a felső (túl-)világot. Az Égig érő fa csodálatos népmesénkben is megmaradt: A sárkány elrabolja a lányt és az égig érő fa tetejére viszi. Sokan indulnak el a kiszabadítására, de kísérletük kudarcba fullad. Végül a kis kanásznak sikerül feljutnia a világfa csúcsára úgy, hogy baltájával lépcsőt vág a fa törzsébe és a rétegekből álló lombkoronán „világról-világra” halad. A hőst az ott lakó Szél, a Hold és a Nap anyja segíti útján. Ebben a mesében a magyar ősvallásnak három rétege ötvöződik: 1. az ég rétegződése és az egyes rétegekben lakók pontos munkamegosztása; 2. az élet fája teli tápláló gyümölcse; 3. az akadályokkal megtűzdelt fa megmászása. **Az égigérő fa motívumát elszigetelt, Európában csak magyar területen megtalálható volta miatt még a honfoglalás előtt Keletről hozott ősvallásunk maradványának kell tekintenünk.**

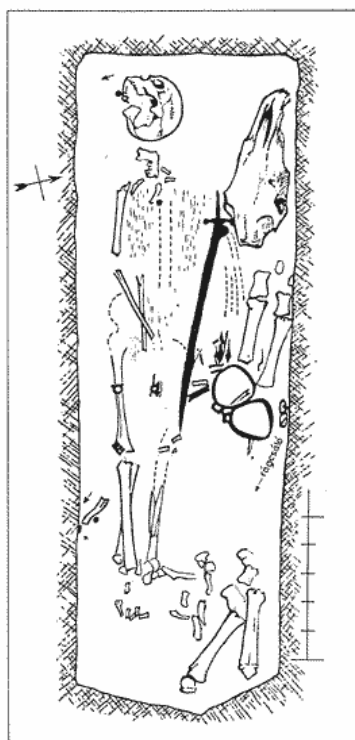
- Őseink *föld alatti világ*-képzete igen régi. A felsőbb lények közül legélénkebben a *tündérek* maradtak meg, akik a csodás szépségű arany boldoghonban, Tündérországból, túl az Óperenciás tengeren laknak. A tündérek a csodálatos világban az emberiség, a természet, a föld jótevő anyáiként jelennek meg, kik a halandókat kegyelve, látogatva boldogító munkával és művészettel áldják meg. Van mitológiánkban „szépasszony”, „kisasszony”, de rosszindulatú tündér is. Ősi hiedelemvilágunk csodálatos állatlénye a belső-ázsiai *sárkány*, amely halakból, vagy olyan kígyókból lesz, melyek hét évig a mocsárban tenyésznek. A sárkány általában a földön kezdi el életét, aztán felszáll a fellegekbe, elborítja a Napot és zivatart hoz létre. A mocsári lángnak, a *lidércnek* alakjában afféle tűzmanót vélnek felfedezni, aki a kulcslyukon is befér. A *táltos* népmeséink vitézeinek elengedhetetlen társa és segédje, aki gazdájának tanácsot ad és mindenben segíti őt. Az *elemek* közül a *tűznek* őseinknél különösen jelentős szerepe van; ez meleget ad és éltet. Ott van a születéskor, a házasságánál és a halálnál. A *víz* az élethez nélkülözhetetlen, ezért tisztelésük tárgya volt. A *föld* azon jótevő anyja, amelynek méhéből minden ered, amelyben minden tenyészik, nő, gyümölcsöző, és amelybe minden visszatér. A *lég* (levegő, lehelet, szél, szellő, szellet, lélek, szellem) az istenség és az emberek közötti elem, illetve az istenségek, az emberfeletti lények eleme, régi nyelven: levegőég, amelyben jár a tündér és táncolnak a boszorkányok, repked a sárkány, a lidérc és a táltos paripa.

Az *égitestek* közül a *Nap* kultusza jelentős volt a szkítáknál, a hunoknál és a török népeknél. Megünnepezték a Nap feljöttét és a tavaszi napéjegyenlőséget. Őseink kötődése a Naphoz szorosabb volt, mint manapság; a fény jelentette számukra az életet és az igazságot. Vezetőik szimbóluma a Nap volt; a „kündü” szó annyit jelent, mint Nap fia. Az égi frigynek a mintájára a földi házasesetben a Nap szerepe az erősebb, természetesebb és ellenálló férfié, a Hold alak- és fényváltoztató szerepe pedig a nőé. **A magyar népművészet átvészelte a mintainkvízitorok emléktáráját, a kíváncsi és nem értő szemek előtt virág- és állatalakokba, növényi kompozíciókba rejtette ezeket az ősi szellemvilágot.** Ezek az ősi Nap-jelek ott díszelnek a kapukon, a házormokon, a fejfákon és a kézimunkákon, kerek változatát a nép „naprózsának” mondja. A nappal ősi tartalmát a nép elfelejtette, de formáit hagyományaiban konzerálta.

A *Hold*. A természetben élő ember az őt körülvevő világban ügyefogyott, gyenge volt, segítségre volt szüksége, felfigyelt a Holdra. A Nap fényével szemben az éj félelmeit, borzalmait a Hold enyhítette, amely alakváltozásai, időleges eltűnése és az ezzel járó sötétség révén tiszteltetelméltóvá vált. A Hold őseinknél az anyaméhet, az örök emberi megújulást szimbolizálta; a Holdon elhelyezett életfa is ennek a jelképe.

A magyarok ősei a testet és a *lelket* megkülönböztették; erre utal, hogy létezett külön szó a lélekre és e kifejezés bizonyos kapcsolatban áll a lehelettel. A lélek továbbélésére utalnak a halotti torok és a temetési szertartások. Őseink szép mítosza volt, hogy a születésre várók lelke a túlvilágon az életfa ágán lakozik, onnét száll le a földi létbe, és a test halála után oda tér vissza. Ezért megkülönböztették a *testlelket*, amely a testben levő minden élettani, szellemi, érzelmi és értelmi működés fogalma, a *szabadlelket*, ami az egyénnek a testen kívüli megjelenési formája, második énje, amely alkalmilag el is válhat a testtől, az *álomlelket*, amely az embernek nem cselekvő állapotában (álmában) mutatkozik meg, a *halotti lelket*, amely a halál után a föld alatti másvilágon tartózkodik, valamint a *fejlleket*, amely az ember fejében fészkel. E lélek-hit népünkben a mai napig él; ha meghal valaki, az ablakokat kinyitják, hogy megkönnyítsék a lélek távozását. Eger környékén fekete kendőt borítanak a tükörrre, hogy a halott abban ne lássa meg magát, és az órát megállítják, hogy a lélek vissza ne térjen. A halott mellé odahelyezték használati tárgyait és pénzét. Szeged környékén egy öreg csizmadia fiának lelkére kötötte, hogyha meghal, egy botot és egy négykrajcárost tegyen mellé a koporsóba, mert a hídpénzt majd követelni fogják a mennyország hídján.

Voltak őseinknek *szent helyei*, ahol imádkoztak, esetleg kérték a természet erőit jó termésre, esőre vagy másra. Az *áldozatok bemutatásáról* már Anonymustól is szerezhethetünk ismereteket: „Tarcál hegyén kövér lóval áldoztak” és Ungvárt bevévén „a halhatatlan isteneknek nagy áldozatokat mutattak be”. Áldozatokról a Kínai Évkönyvek a hsziungnűkkal kapcsolatban is tesznek említést. Nagy eseményekkor fehér lovat áldoztak a Főistennek. Az áldozatok csökevényes maradványa az, amikor italozás előtt parasztjaink a pálinkából ujjukkal néhány cseppet a földre fröccsentenek. Ősi ázsiai színes- és egységes hitvilágunk csökevényei a magyar nép képzeletében élő, a mesterségüket tanuló *garabonciások*, *hazajáró halottak* és gonosz kísértetek, „tudományosok”, *halottlátók*, embert és állatot megrontó *boszorkányok* és *bába-boszorkányok*.

Harcos honfoglaló magyar vitéz sírja (Kolozsvár, Zápolya-utca 10. sír.)

Ősköltészetünkről és a magyar népmeséről

A magyar népmese olyan kincs múltunk keresésében, amelyet a mai napig nem aknázunk ki. Gazdagsága, sokfélesége a világon egyedülálló. Tulajdonsága, hogy teljes tisztaságában tükrözi az ősi tudás áthagyományozott egyetemességét. A nép sokkal igazabban tudta a magyar történelmet, mint a krónikaírók. Bebizonyosodott, hogy a „parasztok csalfa meséi” és a „hegedősök csacska énekei” nemegyszer hűségesebben őrizték múltunkat, mint a történetírók.

A magyar nép *ősköltészetének* gyökerei a vallás, nevezetesen az őskultusz világába nyúlnak vissza. Az ősök szellemének tiszteletével együtt járt tetteik emlékének megőrzése és fellelevenítése. A halotti tor és emléktorok alkalmával elbeszélték a halott nevezetes tetteit, vadállatokkal, emberekkel és elemekkel vívott küzdelmeit. A hadászatban, harcban kiváló hősök, vezetők, fejedelmek, hadvezérek tetteit mesés elemekkel tarkítva, kerek elbeszélésbe, gyakran ritmikus sorokba foglalták és mesélve, dalolva, szavalva adták szájról-szájra. Egy idő után a vallási szempontok háttérbe szorultak és megszülettek a *hősmondák*. Az élő vezérek és fejedelmek tetteiről hősi énekeket, dalokat szereztek és ezeket az elődökről szóló énekekkel együtt immár hivatásos énekmondók adták elő a lakomák fűszeréül. A hősmondák mellett a nép ajkán *mesék* keletkeztek, melyeknek középpontjában csodás természeti tűnemények, szörnyállatok, az ember sorsát irányító jó és rossz szellemek, tündérek, boszorkányok, ördögök és a szellemekkel cimboráló varázslók álltak. A kereszténység felvétele után e régi mondák és mesék egy részét újak kiszorítják és csak néhányat őrzött meg közülük középkori történetírásunk és népi hagyományunk. Ezek **a nép lelkébe olyan erősen beleivódtak, hogy hősi énekeink, balladáink és meséink minden idegen hatás ellenére megérték a mát.** Balladavilágunkban és népmeséinkben ma is ott van egész Belső-Ázsia, Közép-Ázsia és a Kaukázus.

A magyar népmese a történeti korban

A magyar ősköltészetnek néhány korunkig megőrzött gyöngyszeme az uralkodóház hun származásának történeti hagyományát és a nőrablás régi szokásának emlékét fenntartó eredetmonda, az Álmos tetteiről mesélő vallásos színezetű Turul-monda, a fejedelemválasztás és vérszerződés, a fehér ló, Lél kürtje, az erős Botond és még sok más gyönyörű monda, mely a későbbi mondákban és népmeséikben felismerhető ősi elemekkel és motívumokkal együtt a magyar népfantázia termékenységének és az ősi monda- és meseköltészet gazdagságának ékesen szóló tanúi. Ezek a mesés elemekkel átszőtt hősmondák és népmesék – a magyar költészet és egyben a magyar történelem első termékei – szájhagyomány útján szálltak nemzedékről nemzedékre. Feljegyzésükre nem gondoltak, noha az írás mesterségét ismerték.

Anonymus krónikájában írja, hogy mégis „a regösök csacska énekeiből” és a „parasztok hamis meséiből” tudta meg „az olyan igen nemes magyar nemzet az ő származásának kezdetét és az ő egyes hősi cselekedeteit”. Régi kódexeinkben (*Jókai Kódex*, *Döbrentei Kódex*) a mese még rejtvény értelemben szerepelt, mai értelemben csak 1733-ban bukkan fel. *Idősebb Cséri Verestói György* (1698-1765) halotti búcsúztatójában olvassuk: „Nem hiszem, hogy egy nemzetben is volna ennyi mese és szófiabeszéd a tündérországról, mint a magyarok között. Erről beszélnek a lányok a fonóban és a kalákában. Ama lógózó és heverő inasok is, kik hivalkodásnak piacára kiülnek, ezzel csapják a legyeket a szájakról, költvén hivalkodó élményekkel tündérkirályokat, tündérleányokat, sőt némelykor tündérparipákat is”. A XIX. század fordulóján a mese és a monda egymás mellett élt. A magyar mesevilág megmaradását

erősen veszélyeztette a kor Európája divatos meséinek betörése, amely *Heltai Gáspár* és *Haller János* munkáiban jelenik meg. Erre ellenhatásként 1782-ben megjelenik a Magyar Hírmondó felhívása, amely arra szólítja fel olvasóit, hogy a külföldi példákból tanulva kezdjék gyűjteni a népköltészeti alkotásokat. Ennek hozományaként 1822-ben megjelenik az első magyar mesegyűjtemény *Gaál György* tollából – német nyelven. 1847-ben *Henszlmann Imre* a Kisfaludy Társaság ülésén megpróbálta megszerezni a magyar népmesevilágot, majd *Arany László* 1867-ben a Kisfaludy Társaságban olvasta fel székfoglaló tanulmányát Magyar népmeséinkről címmel. E tett lavinát indítva el nemzeti lelkesedéstől fűtve egyre szaporodik azok száma, akik meglátták a magyar népmesevilág csodálatos értékeit és gyűjtötték azokat. *Kálmány Lajos, Solymoss Sándor, Honti János, Katona Lajos, Borbély Mihály, Nagy Olga, Vöő Gabriella, Faragó József, Szabó Judit, Katona Imre, Kibédi Varga Ádám, Vámos Ferenc* – és még sorolhatnánk a neveket, akik a magyar mesevilág összegyűjtésében és feldolgozásában dolgoztak.

A magyar mesekutatás területén három irányzat különült el, melyeket történelmi-földrajzi, mélylélektani és strukturális iskola kifejezéssel jelölhetünk. **Magyarország a világon egyedülálló helyen van népmeséinek gazdagságában, azok feldolgozásában és értelmezésében.** *Berze Nagy János* volt a *Pap Gábor*-vonal előfutára, akinek posztumusz munkája *A világ közepe* vagy *Égig érő fa* tette őt kora legképzettebb magyar népmesekutatójává. Felismerte a Nap anyja – a Hold anyja és a Szél anyja hármasságot népmeséinkben. *Jankovics Marcell*nek 1980-ban jelent meg *A népmesék és a csillagos ég* című alapvető tanulmánya. A legújabb idők nagy népmese-kutatói és magyarázói *Makay László, Harkai István, Nagy Mihály Tibor és Szántai Lajos. Magyar Adorján* az ünnepnapok rítusával, a társadalom-szervezés normarendszerével és a hétköznapi erkölcsrendszerével foglalkozik *A lelkiismeret aranytükre* című mesekötetében.

Pap Gábor népmeséinket belülről, erkölcsi normarendszer szerint vizsgálja. Meseelemzéseiben használja az állatövet, a hétbolygó- illetve az öt-elem rendszert, mint a tájékozódás megkönnyítésére szolgáló keretelemeket, amelyeknek gyökerei emberlétünk legmélyebb rugóiba nyúlnak vissza. A Napútnak, mind térbeli, mind időbeli jelentése kulcsszerepet játszik a népmese-elemzéseiben; a fény-árnyék, a jószág-gonoszság, a szeretet-gyűlölködés, a kegyelem-bosszúvágy arányai magyarázataiban lényegesek. *Makay László* elve, hogy a mesevilágban is „a tudomány a népet igazolja”. Mesemagyarázataiban világossá válnak a népmeséinkben elrejtett totemisztikus hiedelmek. Totemállatokká az ember közelében élő szinte megközelíthetetlen állatok válnak. Hogy a mi mondánkban pl. egy fehér ló fiáról van szó, arra enged következtetni, hogy a mondának ez a része még belső-ázsiai lovas korszakból származik. Hogy meséink milyen reális alapon nyugszanak, azt a kínai „Sárkány király” alapította Loyan-i Fehérlő kolostor bizonyítja, ahol ma is a fanyűvő, a vasgyűrő és a kőmorzsoló gyakorlatokat tanítják, azokat az elemeket, amelyek népmeséinkben gyakran előfordul. *Magyar Adorján* csodálatosan elemezte a Leányszínű Bálint és a Gyöngyszínű (Tündér) Ilona című népmesénket. A mesében „Bálint” az ősmagyar mitológia Napistene, a fényt, világosságot adó megnyilvánulásában, míg „Ilona” a nőiesség, az anya istensége, aki Föld-, Víz- és Holdistennőként is megnyilvánul. Magyar Adorjánál olvassuk: „Be kell látnunk, hogy ősi hitregénk, ma népmeséink mennyire nem voltak naivak, ahogy eddig véltük, illetve, hogy költői és jelképes fátyluk alatt mély tudomány és természetismeret rejtett. Észre kell vennünk, hogy inkább mi voltunk „naivak”, azaz együgyűek, mert mindezt nem tudtuk. Mert a rosszindulatú kitalált „ázsiai nomádságunk” tana által félre voltunk vezetve”.

„Mese” szavunk új keletű, ma kétféle értelemben használjuk. Szorosabb értelemben a mitikus mesét értjük alatta, tágabb értelemben pedig népköltészetünk legnagyobb műfajcsoportja. A magyar népmese legősibb, honfoglalás előtti, még belső-ázsiai gyökerű és sajátos műfaja a mitikus mese; ide sorolják a hősmesét, a tündérmesét és a varázsmesét. **A magyar**

népköltészet a világ leggazdagabb mesekincsével rendelkezik. Népmeséink hősei és alakjai az európai vallások egyikéhez sem tartoznak természetfeletti lények; kalandjaik európai gondolkozással nem érthetők. Ősi mitikus elemeket és motívumokat tartalmaznak. A „távoli ország”, az azon túl, nem egyszer az égbolt feletti vagy a föld alatti világ csakis az „életfás”-gondolatkörrel magyarázható. Az ősi magyar mesékben szereplő „csodák” nem az egyéni képzelet teremtményei, hanem az évszázadok – évezredek – alatt megformált alkotások. A hősmesék csakis a belső-ázsiai táltos-világgal érthetők; ezek a hősök szabadítják ki a Napot, a Holdat, a csillagokat, az életadó vizet a sárkány hatalmából, ők másszák meg az égigérő fát, és az ő okos, emberi nyelven beszélő lovuk vív táltospárbajt Tündér Ilona ménésének vezerménjével. Az aranyszőrű ménes ellopása a pusztai emberek szokványos lólopási eljárásának felel meg. Idős parasztemberek még jól emlékeznek arra, hogy az első világháború előtt a mesemondók voltak a falvak legfőbb szóvivői, nevelői. Legtöbben alkatuknak, felfogásuknak és a hallgatóság összetételének megfelelően egy-egy műfajra specializálódtak. A hősmeséket és a varázsmeséket meglett korú férfitársaságban adta elő a köztisztelőben álló mesemondó, a leányfonók mesemondója legtöbbször idős asszony volt, aki érzékeny tündérmesékkal, szerelmes novellákkal, nevelő tárgyú példázatokkal szórakoztatta, oktatta hallgatóit. Az asszonyfonók, legénybandák, dohánycsomózók erős humorérzékű mulattatói pedig tréfákkal, olykor realisztikus mesékkel keltettek harsogó nevetést. A gyermekeknek csupán a mesék egy kisebb csoportját, a gyermekmeséket mondták el.

A magyar népmese-műfaj megosztásáról csak megközelítőleg lehet képet adni, mivel a lejegyzett meséknek csak mintegy fele jelent meg nyomtatásban. A magyar népmesékben kifejeződik az igazságba vetett hit, a játékosság, a csoda öröme, a kaland szeretete, szóval mindaz, ami az elbeszélésben gyönyörködtetni tudja az ismeretlen világokat ismerni áhító hallgatót.

- Aki mesét hallgatott vagy igazi beleéléssel olvasott, sohasem figyelhetett meg a csodás részek elmondásánál különösebb hangsúlyt, a csoda kiemelését. A mesében a nép ajkán a csoda természetes eleme a történetnek. A csoda a magyar népmesék legjelentősebb csoportjának, az úgynevezett *tündérmesék*nek értelmezője, végső elve, egyben mindennapos légköre és egyszerre elmaradhatatlan és megszokott, a magyar paraszti mesevilág legismertebb műfaja, mely az egész magyar mesekincs mintegy felét adja. Tündérmesének mondjuk a mitikus vagy valódi meséinknek azt a csoportját, amelyben tündérek (belső-ázsiai ötörök szó!) változni tudó, csodás szépségű ember- és természetfeletti lények szerepelnek.

- A népmesék másik jelentős csoportja az úgynevezett *tréfás mesék* néha kíméletlen humorral mulatnak a gyöngébb botladozásain, és ha a gonosz pórul jár, alaposan megkapja büntetését. Kemény, kegyetlen humor ez.

- A *falucsúfoló* mesék csak 4,5 %-ban részesülnek a magyar népmesekincsben. Ezek a mesék és mondák között helyezkednek el, előfordul bennük természetfölötti elem is.

- A *legendamesék*. A moralizáló legendamesék népi eredetűek, a többiek nagy része újabb keletű és nem népi gyökerű.

- Az *állatmesék* viszonylag ritkák nálunk; ezek lehetnek többnyire hindu eredetű tanítómesék és európai eredetű állatmítosz témájúak.

- A *hősmese* kis számban fordul elő népmeséink között.

- A *novellamese* ritka nálunk; a XVI-XVII. században került a magyar néphagyományba. Nem ősi eredetű és távol áll a magyar gondolkozásmódtól.

A fentieken kívül még néhány mesetípus létezik a magyarságnál, mint pl. az *ördögmese* stb. Népmeséink fontos eleme az előadásmód és a hallgatóság. Fontos jellemzője a mesének a fokozás; a hős egyre nehezebb akadályokat küzd le. A magyar népmese kerüli a terjengős

leírásokat és szerepelnek olyan sztereotípiák, amelynek a jelentését maga az előadó sem tudja (pl. Túl az Óperencián stb.) Népmeséink alapján rekonstruálható, hogy mitológiai világképünkben központi helyet foglal el az *égig érő fa*, amely jelképesen összeköti az eget és a földet, azaz az Isten felső és az emberek alsó világát, gyökerei pedig a föld alatti világba nyúlnak. Az életfa népmeséinkben – keleti örökségként – az élet egyik meghatározó jelképeként szerepel. A *Nap* mesebeli jelentése egészen különleges; a Rendet a Világosság szüli, a Világosságot a Nap, így a meseszó nyíltan vagy burkoltan mindig a Nap körül forog. A fény elrablása a nap- és holdfogyatkozás metaforája. A fény elrablásáról szóló mesék alaptípusa az *Égitestszabadító*. E mesékben sárkány, óriás, medve, tengeri szörny és az ördög a Napot, a Holdat és a csillagokat rabolja el.

A hagyományos mesemondó alkalmak (a hosszú téli esték, a fonó, a fosztás stb.) napjainkra szinte teljesen megszűntek. Ma már csak néhány olyan mesemondó él, aki a szájhagyományból ismert meséket mondja tovább, többségük a most megjelenő mesegyűjtemények meséit ismerteti.

Őseink játécai

A játék a művészetek rokona. A játéknak is vannak őseink mondható megnyilatkozásai és vannak a műveltség magas fokán álló játékok. Az ősi „természeti” népek és a gyermekek lelki-világa igen közel áll egymáshoz. Az egyén a maga fejlődése során bizonyos mértékig megismétli az emberiség sok ezer éves útját. A gyermek játéka az emberi lélek mélységéből fakad, az ősi ösztönök természetes megnyilvánulása. A játéktevékenységet a természet parancsolja, hiszen mialatt a gyermek játszik, abban nemcsak kedvét leli, hanem számára testi-szellemi fejlődést is jelent. Mivel a játék indítéka minden gyermekben ugyanaz, az egyes népek játécai között sok a hasonlóság, de ezen túl a játékok és játékszerek vizsgálata során sajátos népi-nemzeti elemekkel és sajátosságokkal is találkozhatunk, amelyek elkülönítik egymástól az egyes korok és egyes népek játékait. A játékszerek anyagát a földrajzi környezet határozza meg; a játék-tevékenységben uralkodó utánzási hajlam pedig kielégíthetetlen szomszúsággal szívja föl és foglalja játékba az illető nép történeti sorsa alatt kialakult tárgyi világának és szellemi hagyományainak elemeit. Ahogyan a magyar gyermek mai játéka a magyar föld állat- és növényvilágát, természeti jelenségeit, a magyar nép foglalkozásának tárgyait, műveleteit tükrözi, úgy megcsillannak benne a magyar nép hiedelmeinek töredékei, emlékei, népköltészeti és népi táncainak régi elemei és nyelvünk ősi maradványai. Lázár Katalin az 1990-es években több, mint háromszáz sajátosan magyar játékot tudott összegyűjteni, ami azt jelenti, hogy a magyar játékkincs mennyisége és színessége a világon egyedülálló. Hogy megmaradtak ősi és régi népi játékaink, annak egyik oka, hogy több, mint a fele dallamos, illetve ritmikus, egyedülállóan magyar. Mivel a gyermekeket játékaiban nem zavarja a játékok érthetetlen szövege, azért azokban sokszor torzult formában, de ősi – főleg ősvallásos – szövegek őrződtek meg. Amikor ősvallásunkat a kereszténység felvételekor tudatosan kiirtották, a gyermekeknek senki sem tilthatta meg, hogy tovább ne énekeljék a naphívogató „Süss fel Nap”, a gyógyító „Sípbal, dobbal nádi hegedűvel”, a rontás ellen védő „Fordítva vettem föl ruhámat, szerencsém lesz” és a túlvilági lényekkel kapcsolatot tartó „hókusz-pókusz”, „abrakadabra” és „csiribí-csiribá” szövegeket. A gyermekek lelki-világa nem változékony. Minden gyermekbe belekódolódtak bizonyos ismeretek és a találékonyság. Ahogyan elmúlt ezer esztendőnk megőrizte népdalainkat, népballadáinkat, ételkultúránkat és hiedelemvilágunkat, úgy a magyar gyermek az adott körülményekhez alkalmazkodott játékkincsét adta át a másnak.

Őseink gyermekjátékai nem maradtak fenn, de a játszás ösztöne benne él a magyar gyermekben. Talán nem véletlen, hogy honfoglalás kori gyermeksírokból – egy-két asztragalust és birka térdkalácsból faragott játékot kivéve nem kerültek elő játékok. A lovas népeknél a gyermek ma is 5 éves koráig „azt csinál, amit akar”, nem „idomítják” őket. Hat éves korukban a fiúk övet kapnak és ettől az időtől kezdve „akár a házasságkötésre is alkalmasak”. A nagyobbacska fiúk birkák és bárányok bekergetésével, nyereggyakorlatokkal, az ostorral és a pányvával való bánás elsajátításával és birkózással készülnek az életre. A fiúgyermek életében fordulópontot jelentett az ún. „lovasítás”, amikor ünnepségek keretében általában 5 éves korában megkapta első lovát és elkezdték a gyereket a lóhoz szoktatni. Ettől kezdve a gyerek élete jelentős részét lovon töltötte, gyermekijakkal onnan célzott egerekre és ürgékre. Aztán gyermekeink korán megtanulták az íjászatot, előbb fűzfaijat használtak, majd hamarosan valódi íjat kaptak.

Ősi és egyetemes jellemzője a gyermekeknek, hogy a játékaiban különösképpen vonzódnak az állatokhoz, játékaik között ott találjuk azoknak kicsinyített másait. A magyar gyermek környezete földjének anyagából – porból, homokból, sárból, kavicsból vagy növényi termékekből (nádából, vesszőből, napraforgóból, cirokból) formázza környezete állatait: a lovat, a tehenet, a libát, a farkast és az őzt. Mondókáit is ezekhez idomítja; a bika, a pulyka, a gólya, a fecske és a héja hangját utánozza. Figyeli a sárgarigót, a pacsirtát és a bárányt; játékaiban is ezeket szerepelteti. A magyar fiúcska számára különösen kedves játék-lova, a leánykák pici sulyokkal mosnak, homokból búbos

kemencét építenek és abban pogányát, lepényt, kalácsot és fonatost sütnék. A kislányok régen is ugyanúgy homokozhattak, babázhattak, mint a mai gyermekek, de emellett fantáziájuk már korán felizgatta a mennyegző és a házasság. Nem véletlen, hogy gyermekrímus formájában maradt meg ősvallásunk egyik szép emléke a „Szita, szita péntek, Szerelem csütörtök, Bab (vagy dob) szerda”. Ebből a mondókából ősi a „szita”, a „szerelem” és a „bab” („dob”). Nem is gondolnak arra a mai magyar gyermekek, hogy az ősi varázslásunk egyik eleme a jelenségek megfordítása volt. Ez a megfordítás a régi szerelmi varázslatok, mennyegzői szokások világába visz minket.

Az alföldi magyar gyerek vesszőparipát, botlovat készít magának, szilaj nádparipán lovagol és kukoricaszárral, csutkával, náddal és napraforgóval játszik. Ha a gyerek nem jutott „valódi lóhoz”, akkor csontból és fából kifaragott csontcsikóval játszott. A sásból készített játékok között a legnépszerűbb a suhintó volt, a játék lényege, hogy ki tudja messzebbre vagy magasabbra hajítani a vesszővel megserdített sárcomót. Egyszerű játék volt a sárpuska. Agyagos sárból kedvelték a különböző alakocskák készítését. Társasjátékuk volt a hajítófával való célzás; aki eltalálta a célfát, az lett a „vezér”. Készítettek nemezből szőrlabdát és keményfából elhajítható facöveket. A színes fantáziával megáldott gyermek a növénynek szinte minden részét felhasználta játékja készítéséhez. Az egyes növények neve gyakran a gyermekjátékoknak köszönhetően alakult át és vált az adott táj jellemzőjévé. Így a maszlag neve a gyermekeknél „bariska”, „tűskésdisznó” vagy „malac” lett, a fűzfabarka neve „cicus” vagy „picuska”, a hóvirág „csicsimokává” változott, a keserűlapúból „napernyőfű” és a pipacsból „papvirág” lett. A gyerekek bojtorjából kis asztalokat, székeket és ágyakat alkottak, mákfejből és napraforgószárból babát, a makkból és a vadgesztenyéből meg megannyi játékfigurát készített. Napraforgó-kalappal karikáztak és a tökön lovagoltak.

A falusi élet egyes alakjai is fel-feltűnnek bizonyos játékokban, mint a libapásztor és a disznópásztor alakja. A gyermek mondókáit is e tárgyakhoz köti: „Erre csörög a dió, arra meg a mogyoró”, „Itt árulják a szilvát, Ropogtatják a magját”, „Dombon törik a diót, Rajta vissza mogyorót”. A hagyományos játékkincset az együttjátszás alkalmával az egyik generáció a másiktól veszi át. A szöveges játékok átvételénél nem sokat törődnek a szövegek tartalmi jelentésével a tanulást nem a logikus tartalom, hanem a játék hangsorainak pusztá csengése, ritmusának lüktetése, a dallam és a mozdulatok sorrendje segíti. A táltos-gyógyítás emléke a „Gólya, gólya, gilice, Mitől véres a lábad? Török gyerek megvágta, Magyar gyerek gyógyítja, Sípbal, dobbal, nádihegedűvel”. Amikor a gyerekek ezt játsszák, akkor kezükkel hadonászva, egymást nagy lármával ütogetik. A versike tartalmát egybevetve igen hasonlít a táltosok gyógyításmódjához, mely zajjal járt. Megfigyelhetjük, hogy a gólya lábát elvágta, De ki vágta el? A magyar gyermek? Ez ősi emlékkép, amikor a megölt vagy megsebzett vadállat előtt azt bizonygatják, hogy nem ők a bűnösök. A magyar gyermek e játékában évezredek, ősi soron hagyományokat őriz anélkül, hogy tudna róla.

A felnőttek is játszottak; ősünk ismerték a mindenütt máshol is játszott sakkozás-félét, a kockázást és a juh lábtőcsontjaival, az asztragalos játékot. Az egyik csernyigovi honfoglalás kori sírban 8 üvegből készült sakkfigurát találtak, köztük két királyt is. Több honfoglalás kori sírból került elő játékkocka és játékszeton. Az ilyen jellegű játék „gondatlan időöltés” volt, mert a felnőttek „játékosan” tanították be a vadászsólymokat és szabad idejükben is játszásszerűen gyakorolták magukat a nyilazásban, a lovak futtatásában és a harc-szerű vetélkedőkben.

Őseink „szent” állatai: a turul és a griff

A turul

A turul kétszer játszik szerepet őseink hiedelemvilágában.

1. „Az Úr megtestesülésének nyolcszáztizenkilencedik esztendejében – olvassuk *Anonymus-nál* – Ügyek... nagyon sok idő múltán Magóg király nemzetségéből vezére volt Szkítiának, aki feleségül vette Dentu-mogyerben Önedbelia vezérének Emese nevű lányát. Ettől fia született, aki az Álmos nevet kapta. Azonban isteni csodás eset miatt nevezték el Álmosnak, mert teherben levő anyjának álmában isteni látomás jelent meg *héja-forma madár* képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Egyszersmind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el.”. A *Budai Képes Krónika* szövegében a középső rész így hangzik: „Álmos vezér anyjának álmában egy *héja-forma madár* jelent meg, rászállott és ettől teherbe esett, méhéből sebes patak fakadt, mely nem a saját földjén növekedett meg. Ezért történt, hogy ágyékából dicső királyok származtak”. Emese gyermeke test és vér szerint az apáé volt, Ugek vezéré, aki maga is a Turul nemzetségből származott. Az álomban érkező turul a közvetlenős, csak ennek az apaságnak az érvényét erősítette meg, és azt, hogy az utód az apánál különb, a régi őstre hasonlító, de annál nagyobb hatalmú fejedelem lesz. A belső-ázsiai népeknél a víz szimbóluma a hatalmat jelöli. **Egy tipikus dinasztikus eredetmondával van dolgunk, melynek lényege, hogy a születendő utódokat már előre magasztalja, és fényes jövő jósoljon egy még nem létező dinasztíának.**

2. A turul második szerepe a honfoglalás legendájában van. E szerint a magyarok fejedelme még a levéidai tartózkodásuk idején azt álmodta, hogy hatalmas sasok támadták meg az állataikat és kezdték széttépni azokat. Az emberek megkísérelték megtámadni őket, de nem sikerült, mert mindig máshol támadtak. Ekkor megjelent egy gyors, bátor *turul* és a magasból támadva megölte az egyik sast. Ezt látva, a többi sas elmenekült. Ezért elhatározták a magyarok, hogy máshová mennek lakni. Elindultak Attila földjére, melyet örökül hagyott rájuk, de az utat nem ismerték. Ekkor ismét megjelent a *turulmadár*, s a fejedelem fölé szállva lekiáltott neki, hogy kövessék őt, míg el nem tűnik a szemük elől. Az álom után nem sokkal dögvész ütött ki az állatok között, s a mindenfelé fekvő tetemeken lakmározó keselyük közül egy arra repülő *turul* a magasból lerúgta az egyiket. Ezek után felismerve az álomot e jelenetben, az összes magyarok felkerekedtek és követték a turult. Ahol a madár eltűnt a szemük elől, ott táborot ütöttek, majd ekkor ismét előtűnt, újra követték minden népükkel együtt. Így jutottak el Pannóniába, Attila egykori földjére. Itt aztán a madár végleg eltűnt szemük elől, ezért itt maradtak. Ennek a mondának a valóságos alapja az, hogy a magyarok anélkül, hogy tudták volna valóban addig vonultak Európában nyugat felé, amíg a kerecsensólyom – a turul – fészkel. A múlt, a történelem igazolta, hogy a Turul-mítosz eltűnése – az Árpád-ház kihalása – indította meg a magyar önállóság megszűnését.

A madarak szerepe őseink hiedelemvilágában

A hun, a belső-ázsiai török és a magyar népművészetben fontos szerepet játszanak a madarak. Ezek közül legismertebb a *kerecsensólyom* (*Falco cherrug*) – a kutatók egy része e madarat határozta „turulnak” –, az *altaji havasi sólyom* vagy *turul* (*Falco rusticolus altaicus*), a *szirti*

sas (Aquila chrysaetus), a *szakállas keselyű* (Gypaetus barbarus) és a *fakó keselyű* (Gyps fulvus). Maga a „turul” szó török eredetű (togrul, turgul=vadászsólyom, illetve „kiváló tulajdonságokkal rendelkező, kedvenc ragadozó madár”). Sólyom-ábrázolást találunk egy Noin-Ula-i szkíta szőnyegen, az issziki halomsír egyik halottjának övén, egy Kr.előtti 1200-ból származó mezopotámiai kődoboz tetején, egy Kr.utáni II. századi pártus király szobrán, egy VII. századi szászánida ezüstitálon és még sok tárgyon. Ott találjuk a hunok címerein, az avarok szíjvégein (keceli lelet), a honfoglalás kori rakamazi tarsolylemezen, hajkorongokon, gyűrűkön és a magyar királyok első címerszerűen ábrázolt szimbóluma is a turul volt. A magyar nyelvben három szó van, amely a sólyomra és a sólyomkultuszra utal: a „kerecsen”, a „zongor” és a „turul”. A középső a Zsombor férfinévben él tovább. Krónikáink után a „turul” szó – név – hosszú időre feledésbe ment, illetve el kellett felejtünk. Csak a XIX. században került ismét elő őstörténetünk e fontos jelképe.

A rakamazi női ezüst "mellkorong"

Akár a kerecsensólymot, akár az altaji havasi sólymot tekintjük turulnak – a vita eldöntése a szakemberek dolga – a turul a legjobb solymásmadár, de nem olyan ritka, hogy még senki nem látott volna olyant. Van bizonyos misztikus vonása, ami fantomszerűvé teszi, ezért válhatott az egykori hús-vér, létező madárból szimbólum. **A turul volt az eszményi, a hibátlan, a győzhetetlen, vagyis az isteni.** Ezért lehetett a magyarok uralkodóinak jelképe, majd így lett újra a Turul-legenda feledésével, a Turul-család kihalásával megint solymásmadár. Így szállt vissza közénk, és lett kerecsen-, vagy talán altaji havasi sólyom, egy olyan madár, amelyik létezik, mert sólyom, de nem létezik, mert füles sólyom nincs (*Dűcz László*).

Ősi magyar népmesénk hőse egy „isteni madár”, amely kiszabadítja a Napot, feleséget is szerez magának és a mese végén király lesz. Népmeséinkben egy embert magasba emelő turulmadár alakja is előfordul, amelyet repülés közben etetni és itatni kell; ezt örökíti meg a nagyszentmiklósi 2. számú korsón látható madár, amint karmai között egy nőalakot ment ki a rabságából. Ha a magasba emelt alak férfi, – mint az 5. számú korsón, – akkor a madár a hős társa, aki a társai által cserben (az alvilágban) hagyott hőst segíti vissza az emberek világába, hogy ott visszaszerezze az elrabolt menyasszonyát és az őt megillető trónt. Népművésztünkben is ott van a turul, egyre inkább háttérbe húzódva, pedig **a turul a magyarok ősi, feledésbe merült hitvilágának máig fennmaradt főszereplője.**

A holddiadémos táltoson lovagló lánghajú fejedelem képmása a Nagyszentmiklósi kincslelet 2. számú korszóján (Jankovics Marcell)

A griff

A griff biológiailag két állatból van összetéve: egy ragadozó madárból és az oroszlánból. E nagy „madár”, illetve mitikus lény biológiai őse az ázsiai sztyeppvidéken élő 13 sasfajtából, 9 keselyűfajtából és 9 sólyomfajtából, valamint az ázsiai oroszlán (*Panthera leo persica*), a szibériai tigris (*Panthera tigris altaica*) és az afganisztáni tigris (*Panthera tigris virgata*) létező alakjából alakult ki. A griffekről Európa a Kr.előtti V. században *Hérodotosztól* szerzett tudomást, feltehető, hogy Hérodotosz *Ariszteásztól* vette ismereteit. Ezen híradások szerint „a griffek a belső-ázsiai szkíták földjén (?) túl eső hegyekben őrizték az aranyat”. A későbbiekben *Ktésziász*, *Aiszkülosz* és *Aelian* is írnak a kínai krónikák „szárnyas tigriseiről”. Ott találjuk a „szárnyas tigris” ábrázolását az altaji szkíta leleteken, a hunok, a szkíták és az avarok fémjein és textiljein, a magyar királyi jogaron, a koronázási palást szélén, az Árpád-kori magyar pénzekben. A török és perzsa emberek a griffet – a szimurgot – és a többi „összetett állatot” sohasem tartották valódi lényeknek, mert tudták, hogy ezek a fejedelmek és a királyok jelképei, jelvényei. Valamilyen tévedés folytán *Kézai Simon* is krónikájában a griffek lakhelyét a „szkíták földjére” teszi.

Az ősmagyarok háziállatai

Őseink nagyállattartó lovas népek voltak, háziállataiknak megismerése azért fontos, mert azokból életmódjukra és kultúrájukra tudunk következtetni. A háziállatfajokkal szorosan összefügg területi mozgásuk, keveredésük, a tenyésztési formák kialakulása, néprajzi kifejezőkészségük, használati tárgyaik; szóval egész életmódjuk. Őstörténetünk legnagyobb tudatos csúsztatása közé tartozik őseink igazi életmódjának a letagadása. **A magyarok elei Belső-Ázsiában nem „lovasnomádok”, hanem nagyállattartó lovas népek voltak, akik** helyhez kötött életet éltek, de nagy állatállományuk legeltetésére egy részük állataik legeltetésére ideiglenesen nagyobb távolságra is elhagyták otthonukat, – ahogyan ezt minden állattartó nép ma is teszi (pl. a svájciak tavasszal felviszik szarvasmarháikat az Alpokba és csak ősszel hozzák vissza. Ettől a svájciak még nem „nomádok”). Igen fontos momentum, hogy őseink a Kárpát-medencébe való jutásukig mindig állatállományukkal együtt vonultak. Állataik és állattenyésztési kultúrájuk belső-ázsiai; ez kizárja a finnugor területről való származást.

Az állatok háziasítása és a történeti állattan kialakulása hazánkban

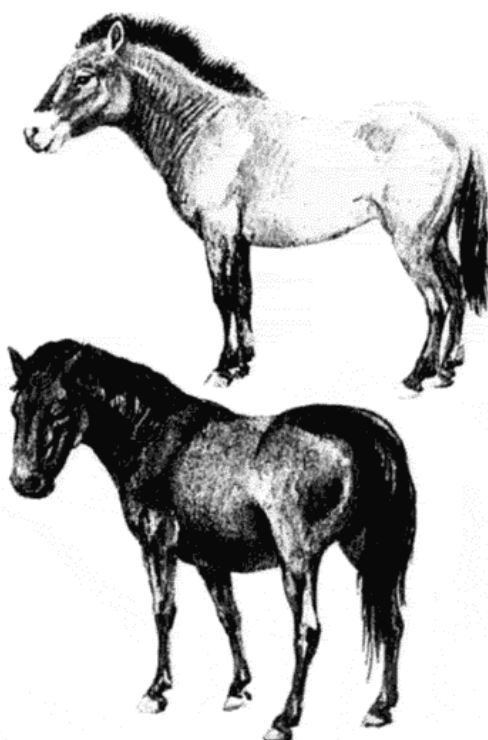
Az emberiség legelső háziállata a *kutya* volt, amelynek legkorábbi leletét a Kr. előtti XII. évezredből az iraki Dzsarmo mellett találták. A gazdasági állatok közül elsőnek a *juhot* háziasították Mezopotámia északi részén a Kr. előtti 8870 körül. Vele közel egyidős a *kecske* háziasítása Perzsiában (Asziab lelőhely) a Kr. előtti 8000 táján. Ebben az időben tűnik fel a *sértés* a Fekete-tenger északi partvidékén, majd a *szarvasmarha* Kr.e. 6500 táján Thesszáliában. A *ló* háziasítása máig vitatott; általában a Kr. előtti IV. évezredre Perzsiába, a kelet-európai sztyep vidékére vagy akár Belső-Ázsiába teszik.

Magyarországon az első történeti állattani munkát *Kubinyi Ferenc* adta ki 1856-ban. Nagyobb mennyiségi történeti korokból származó állatcsont meghatározást *Báthory Nándor* adott ki 1867-ben. Honfoglaló magyarok lovainak összefoglalását *Hankó Béla* tette közzé 1936-ban. A belénk oltott állandó és mindenre kiterjedő „átvevést” és „más népektől való eltanulást” paleozoológia terén *Matolcsi János* bizonyította be tarthatatlan álláspontnak, miután Kelet-Európában nagy mennyiségű történeti korokból származó állatcsontot vizsgált meg. „Hogy a honfoglaló magyarok állattartása fajokban milyen gazdag lehetett – olvassuk *Bökönyi Sándor* paleozoológusnál – mutatja, hogy a honfoglalás kori sírokban összesen 10 állatfaj került elő (szarvasmarha, juh, kecske, sertés, teve, ló, kutya, tyúk, lúd és réce), holott a sírokban nem fordul elő minden, a lakosság által tartott állatfaj... Ez azt bizonyítja, hogy a honfoglaló magyarság ezeket az állatokat Keletről magukkal hozta”. Őseink letelepült életmódját pedig az bizonyítja, hogy az állatcsontok vizsgálata alapján a sertésállomány füves sztyepi kelet-európai szálláshelyein 14,9%-os, ligetes sztyepi szállásterületein pedig 25,8%-os előfordulása volt.

Őseink lovairól

Euráziában az *Equus* fajon belül négy fajtacsoport alakult ki; 1. Belső-Ázsiában az *Equus* (*ferus*) *Przewalskii* (*Poljakoff* 1881), a *przewalski ló*, vagy mongol néven *taki ló*, amely a mongol, a kirgiz és a kínai lovaknak az őse; 2. nyugatabbra az *Equus* (*ferus*) *Przewalskii* *Gmellini* (*Antonius* 1912), más néven *tarpán*, amely a lengyel, a dél-orosz, a perzsa és az arab lovaknak az őse; 3. Észak-Európában a nehézkes mozgású *Equus Przewalskii silvaticus*, az *erdei ló* és Északkelet-Szibériában a *tundra ló*. A przewalski ló melegvérű lófajta, tüzes, vad

és különleges életerővel bír. Sörénye felálló, egyenes, bőrszíne egérfakó fekete lábvégekkel, testén csíkok láthatók, de a hátcsík általában kifejezett. A fej egyenes vagy „kosfej”, a testhez képest aránytalanul nagy, a fejtetőn az üstök kicsi vagy hiányzik, jellemző a csapott far; a fekete farok alsó része igen durva szőrökből áll, a lábszárak rövidek, zömökek, a paták kemények, nagyok, laposak és a marmagasság 125-130 cm közötti. A *mongol vadló* a przewalsi ló és egy ázsiai későbbi idegen fajta kereszteződéséből jött létre több ezer évvel ezelőtt. A *baskír ló* fő elterjedési területe Özbegisztán, Kazakisztán és Türkmenisztán; igás- és hátaslóként egyaránt alkalmas; przewalski lóból és a tarpánból fejlődött ki. Belső-Ázsia „használati lova” az igénytelen, rideg tartású przewalaski ló volt. A hunok és őseink másik lova a nagytestű, nemes megjelenésű „vezérlő”, az *achal-tekín (tegin)* volt, amelynek „visszanemesítése” megtörtént; egyetlen magyarországi ménese Pusztamérgesen van.

Fent: mongol ló, amely igen közel áll az ázsiai vadlóhoz (a takihoz); lent: tarpánhucul ló

A Kínai Évkönyvek szerint „a hun nép harcban és viszályban lóhátról építette ki birodalmát s szerzett hatalmat és tekintélyt az északi népek százai fölött”. A ló ezeknek a népeknek gondolkodásában a harcnak szinte már személyes résztvevőjévé vált, így a belső-ázsiai türköknek nemcsak hőstetteiről értesülünk, hanem lovai színéről és milyenségéről is. E népek törzseinek neve nem egyszer lovaikról kapta nevét, mint „pej-csödör” vagy „tarkalovú” stb. A lovak színének a belső-ázsiai népeknél nagy jelentősége volt; a besenyő törzsnevek mindegyike összetett szó; az első elem lószínnév. A Kínai Évkönyvek szerint a hunok csapatainak a harcon belül más-más színű lovai voltak.

Honfoglalóink lovairól a szakemberek között hosszú vita folyt, hiszen a sírokba helyezett lókoponya mellé a lovaknak többnyire csak a lábvégeit helyezték, márpedig ebből nehéz megállapítani a ló rendszertani helyét és marmagasságát. E problémát a telep-ásatások könnyítették meg, ahol őseink lovainak többi részét is megtalálták. *Vörös István* őseink lovairól való kutatását a következőkkel összegzi: „A Kárpát-medencében és a Középső-Volga vidékén az alacsony és a közepes marmagasságú lovak aránya közel azonos, a Középső-

Dnyeper vidékén azonban az alacsony lovak dominálnak. A honfoglaló magyarok kis testű (taki) lovai a volgai bolgárok lovaival mutatnak hasonlóságot”. *Anghy Csaba* ezt így fejezte ki: „**Őseink lovainál a taki eredet olyan átütőképességű, hogy a honfoglalás kori lókoponyákon döntő bélyegként megmaradt**”, így kikristályosodott a paleozoológusok azon véleménye, hogy őseink lovainak nagy része a belső-ázsiai taki (*Equus caballus* [ferus] Przewalskii [Poljakoff 1881]) volt, illetve ezzel a lóval volt közeli rokonságban. Ezzel ellentétes véleménye volt *Hankó Bélának*, aki szerint „őseink lova majdnem tiszta vérű tarpán volt, amelybe taki vér is keveredett”. A „magyar ló” származásával kapcsolatban az téves nézet alakult ki, miszerint jó hírnevét valamiféle „nemes őznek” köszönheti. A magyar lovak éppen úgy a Belső-Ázsiában élő vadlótól származnak, mint más lófajták, csak a nemesítés és tenyésztés igényelt nagy szakértelmet. E lovakat őseink kizárólag hátaslónak használták szemben a tarpánnal, amelyet Európában vonósjószágának fogtak be.

Elődeink szerették, megbecsülték és tisztelték a lovaikat, ezt a csillogó, értékes lószerszámok is bizonyítják. A lótartás nagy tapasztalatot és odaadást igénylő munka, hiszen a ló volt megélhetésük, közlekedésük és harcászatuk alapja; szinte egész életük a lótól függött. Hogy a sztyepi népek lovaikat kizárólag hátaslónak használták, arról már a görög orvos, *Hippokrátesz* is tesz említést a szkíták lovaival kapcsolatban, mely szerint „A kocsikat részint két, részint három pár szarv nélküli ökör húzza. Maguk a férfiak lóháton ülnek”. *Ioánnész Kinnamosz* bizánci történetírótól tudjuk, hogy őseink nagy gondot fordítottak lovaikra, utánpótlásukra és tartásukra. *Gardézitől* pedig tudjuk, hogy őseinknél „az állat” a lovat jelentette. *Bölcs Leó* írja: „A magyarokat csikó- és kanca ménesek sokasága követi részint élelem, részint tejivás végett, részint pedig, hogy sokaság látszatát keltsék... A türkök igen sok lóval rendelkeznek”. *Regino* prümi apát szerint „a magyarok lovakon szoktak járni, álldogálni és beszélgetni”.

A magyarok IX-X. századi katonai sikereket is –, mint annak előtte – nagy mértékben kiváló lovaiknak köszönhették. Nemcsak a bátor lovasoknak, hanem a fürge, edzett, erős, jó futó, kitartó, igénytelen, az időjárás viszontagságait jól tűrő lovaiknak is nagy hírük volt a külföldi országokban. Az új hazában a lótenyésztés tovább virágzott, – erre az Orosz Évkönyvek is utalnak, – lovainknak nagy értéke volt Európában. Őseink ezekkel a lovakkal jutottak el Európa szinte minden részébe. *Anonymus* krónikájában külön megjegyzi vezéreinknek a lótenyésztés érdekében tett intézkedéseit „Árpád vezér meghagyta, hogy a napok hosszú során át elcsigázott minden lovát vigyék oda és ott legeltessék. Lovászai fölé mesterül egy igen okos kun embert tett, név szerint Csepelt”. Az itt talált avarok lovai a magyarokéhoz hasonló volt, de földműves életük miatt azok száma és jelentősége nem volt jelentős. A honfoglalás utáni időben férfiak és nők egyaránt még sokáig lovon közlekedtek. Szent László II. törvénykönyve 1077 körül korlátozza a közlekedést szolgáló ló és az a mezőgazdasági munkánál használt ökör külföldre történő eladását. **Őseink olyan mértékben becsülték lovaikat, hogy a XIV. század derekáig azt kizárólag lovaglás céljaira használták; kocsijaikat (echos szekereiket, „targánjaikat” és kisebb „taligáikat”) valamint ekéiket kizárólag ökrök húzták.** Őseink a Kárpát-medencébe való költözés előtt és után is jelentős eseményekkor *lóversenyeket és ügyességi versenyeket* rendeztek. Erről már *Anonymustól* is értesülünk. Őseink taki lovainak túlélésére nincs Magyarországon szervezet, csak egy-egy megszállott magyar ember tartja kezében őseink megbecsült állatát. A csángó-magyaroknál él még belőlük néhány száz példány.

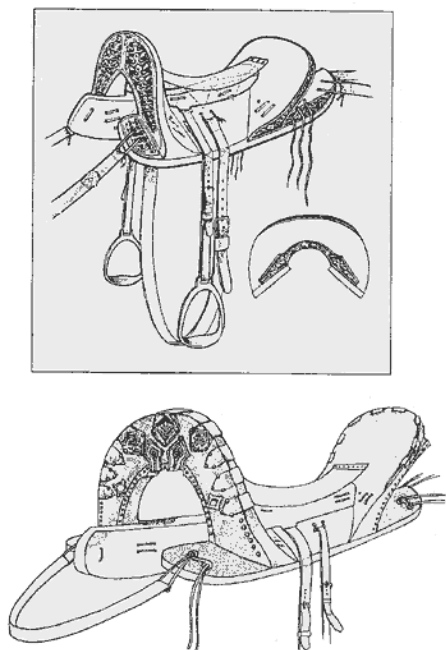
- A *lóhús* fogyasztását mind a történeti korokból származó lócsontok feldaraboltsága, mind a korabeli auktorok tanúsítják. *VI. Bölcs León* bizánci császár írja, hogy a magyarok seregeit ménesek tömegei követi élelem és lótej biztosítása céljából. Honfoglaló magyarjaink halottinak temetésekor a lónak sírba nem került testészeit halotti tor keretében elfogyasztották. *Anonymus* arról értesít, hogy Ond, Kecel és Tarcal vezérek a Bodrog mentén egy hegyen kövér lovat áldozva nagy áldomást tartottak. *Julianus* barát is beszámol 1237-es útja

alkalmából a keleten maradt magyarok eme szokásáról. A lóhúst – ezt belső-ázsiai analógiák alapján tudjuk, hogy – őseink előbb rozmaringban, kakukkfűben, tárkonyban és más fűszerben bepácolták és fűszerekkel együtt többnyire nem sütötték, hanem megfőzték. A kereszténység felvétele után valamilyen érthetetlen okból a lóhúsevés „bűnös cselekedetnek” számított, amint *Anonymus* megjegyzi „Vata átkos és kárhozatos bíztatására a nép az ördögnek szentelte magát, lóhúst ettek és mindenféle gonoszt bűnt cselekedtek”. Talán azért vált bűnné a lóhúsevés, mert az ősi magyar „pogány” hitvilágban gyökerezett.

Ismeretes őseink erjesztett *lótej-* (*kumisz-*) *fogyasztása*. Ez a szokás Belső-Ázsia népeinél ma is megvan. Ennek részben biológiai, részben pedig táplálkozás-technikai oka van, ugyanis a belső-ázsiai és a mongolid népek tejérzékenyek; a magyarok egy része ma is az. Ezért a kisgyermeknek csak fokozatosan adják a szoptatás után a hígított tejet. Ha azonban a tejfehérjét megsavanyítják („kicsapatják”), a tej kumisz, joghurt vagy aludtej formájában már a tejérzékeny emberek számára is fogyasztható. Ami pedig a táplálkozás-technikai okát illet: Belső-Ázsia népei ma is leggyakrabban birkahúst fogyasztanak. Az előírások szerint a leölt birka hújának darabjaiból először levest főznek, márpedig ebben sok faggyú van. A kevés alkohol-tartalmú „pinchehideg” (veremhideg) kumisz segíti a faggyú emésztését. Ezen túl a ló- és számartej köhögés ellen is foganatos. A kumiszt bőrtömlőben állandó kavarással erjesztették.

- A „nyereg alatt puhított hús” Európa rosszindulatú félreértéséből és félremagyarázásából származik. Ezt a közhelyet Európa *Ammianus Marcellinustól* vette át, aki leírja, hogy a hunok „lovaik hátára nyers húsokat kötöznek”. Ősi megfigyelésből származik az, ha a ló hátát a nyereg vagy bármi más megsértette, a seb gyógyítására legalkalmasabb a sérült részre nyers húsdarabot helyezni; a seb gyorsabban gyógyul. Lovászaink ezt ma darab szalonnával helyettesítik. E szokást nálunk a legutóbbi időkig Fogaras megyében még gyakorolták. E téves hiedelem másik oka pedig az, hogy őseink a pácolt húsokat nyergük mögé kötöztették, amelyet olyan alkalmakkor, amikor nem jutottak friss állati zsiradékhoz forró vízben hidratáltak.

A lovak *herélése* a magyar népi világban még a közelmúltban is ugyanolyan módszerrel történt, mint ahogyan azt két és félezer éves szkíta ábrázolásokon láthatjuk. Honfoglalóink hitvilágában különös szerepet töltöttek be a *táltoslovak*.

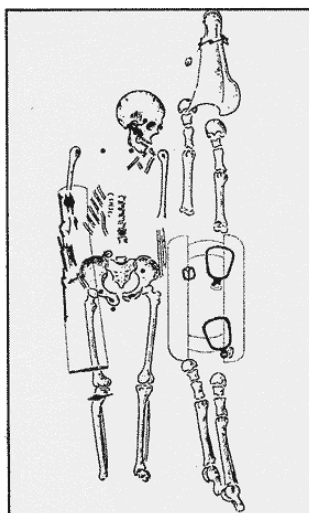
Fent: a sotszentimrei magyar nyereg (László Gyula); lent: egy honfoglaláskori magyar nyereg rekonstrukciója

- A *szamár* nem tartozott őseink közismert állatai közé, bár minden bizonnyal ismerték. Elsősorban pásztorok és juhászok használták teherhordásra. Magyarországon az Árpádok-korában jelenik meg vízhordó és malomhajtó szerepben, majd a mezővárosokban kiskocsik elé fogva esetleg vándorkereskedők málhahordójaként. A szamártartók között Palócföldön, a Jászságban és Heves megyékben ették húsát, bőréből pergament készítettek. A szamár tejének gyógyítóerőt tulajdonítottak köhögés, asztma és tüdőbaj ellen, vizeletével rühös juhokat kezeltek. A lovas népeknél és a parasztilágban a szamár lenézett állatnak számított és a szegénység jelképe volt.

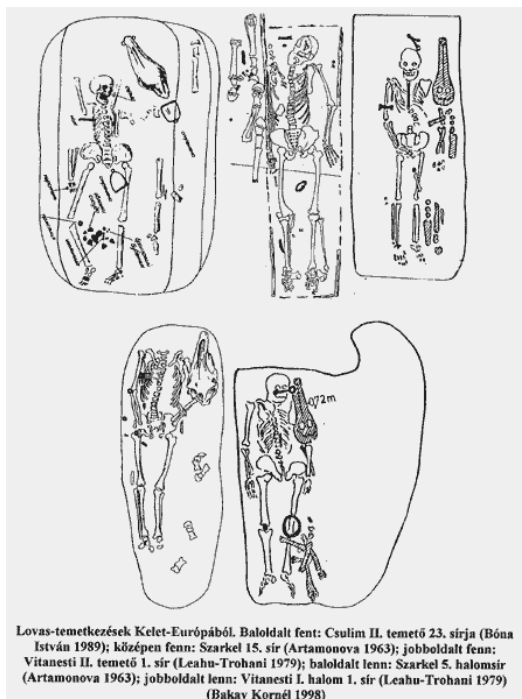
- A *lószerszámok*. A könnyűlovas harc egyik legfontosabb segítője a *nyereg* volt; kápaszegély-veretek és díszítő csontlemezből készült szerszámok szép számban maradtak meg honfoglalóink sírjaiban. Őseink fából készült, minden lóhoz „hozzászabott” nyergeket használtak, amely a honfoglalás után változatlan formában sokáig használatban maradt; ez kárpitozott úri és farszíjas paraszt- és katonanyergek formájában még sokáig élt. A vitézek aszimmetrikus szájas, két- vagy négykarikás csikószablát, az előkelők inkább ún. pofarudas (oldalpálcás) *zablát* szerszámoltak fel lovukra, amit ritkán ezüstműből vagy bronzból öntöttek. A vastagabb, jól irányítható legömbölyített szélű szájaszablával készült ún. „puha” zablák a ló kíméletesebb kiegészítésére szolgáltak, a vékony, éles szélű vagy dudoros, tarajos felületű, esetleg láncos szájaszablát ún. „kemény” zablák a hátsó kíméletlenebb, de a harc könnyörtelen követelményeihez alkalmasabb vezetésére voltak jók. Ismerték a csuklós zablát, amelynek két oldalára zablakarikákat vagy oldalpálcákat szereltek, nehogy a zablák a szájban elcsússzon. A zablát általában fából vagy csontból készült zablapecek közvetítésével kapcsolták be az egyik oldalon a zablakarikába, így leszerszámolás helyett csak ezt a pecket kellett kiakasztani ahhoz, hogy a ló ideiglenesen az álla alá akasztott zablával akár a harc pillanatnyi szünetében legelni tudjon. A csuklós zablák egyik szárát hosszabbra méretezték, mint a másikat. A *kengyel* már a hunoknál is megvolt; ennek előfeltétele, a szilárd kápa már készen állt. A nyeregről csattal állítható hosszúságú szíjon függő kengyelek ívelt alakúak voltak, jelezvén, hogy tulajdonosuk puha talpú csizmában (mokaszinban) járt. A kengyeleknek a ló felé forduló szárak meredekebbek voltak a külsőnél. *Sarkantyút* nem használtak, lovukat keleti módra térdrel vagy sarokkal, s ha kellett lovaglókorbáccsal ösztökélték. Őseink lovainak *szügyelő* nem volt. A *kantárt* veretekkel díszítették, *patkóra* nem volt szükség.

- A *lovas temetkezések* is bizonyítják, hogy őseink milyen szoros kapcsolatban álltak lovaikkal. Teljes lócsontváz honfoglalóink sírjában nincsen; ugyanolyan részleges lótemetkezés rítussal temetkeztek őseink, mint amilyent *Stein Aurél* a Kr. utáni III-VII. századi belső-ázsiai asztanai temetőben talált, illetve ahogyan Ordosban a hunokat temették el. A sírokba a ló fejlelkének a burka (feje) és négy lábának alsó része került. A lószerszámok a sírban nem egyszerű útravalóként kapott helyet, hanem azért, mert a temető szent berkében a temetéssel együtt a ló lelkét is a másvilágra juttatta. A kereszténység felvétele után a halottak lovai helyett inkább pénz került melléjük a sírba, a hátsó feláldozását mellőzni kényszerültek, legfeljebb titkon küldték lelkét az elhunyt után, lassan azonban ezt is az új Istenhez közvetítő papra bízták, az egyháznak adományozva lovát.

Férfisír Rakamazról. Jobbján tegzének vasmaradványai, baloldalt mellette a másvilági mezőkre kísérfőjűl adott felszerszámozott hátsólovának csontjai
(László Gyula, 1988)

A „*lovas kultúráról*”. A lovas alakja a belső-ázsiai életforma fő szimbólumává vált. A ló a legfőbb közlekedési eszköz és a hadsereg alapja. A nagyállat- és lótarásra két követelménye: a legelő és a víz. Ezeknek megszerzésére a közösségek egy részének helyváltoztatásra volt szüksége. E a „vándorlás” nem kóborlás volt, hanem meghatározott irányba és rendben történt. A belső-ázsiai legelők terméketlenebbek voltak, mint az európaiak, ezért nagyobb távolságokat kellett megtenniük. Az állatok rideg, vagy „szilaj” tartása azt jelentette, hogy a legelő állatokat télen sem hajtották házakba; azok káramokban tartózkodtak; néhány szélsőségesen hideg napot kivéve élelmük egy részét a hó alól kaparták ki. Mikor a sztyeppvidék törzseit egy erős törzs nagyobb politikai egységbe tömörítette, gyakran jöttek létre birodalmak, melyek sok ponton már az államiság jegyeit viselték magukon. Ezeknek a nagy politikai államalakulatoknak az igazgatása fejlett intézményrendszert és írásbeliséget követelt. Béke időben a lovasnépek gazdasága látszólag semmit sem fejlődött évezredek óta; nyugat számára a hunok, a türkök, az avarok vagy a magyarok sokszor csak nevükben különböztek egymástól.

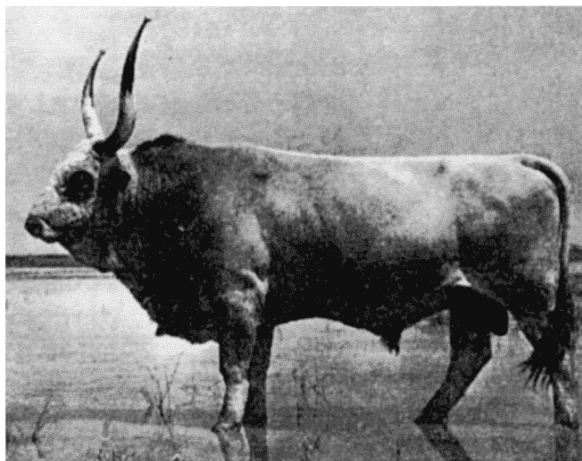
Lovas-temetkezések Kelet-Európából. Baloldalt fent: Csulim II. temető 23. sírja (Bóna István 1989); középen fent: Szarkel 15. sír (Artamonova 1963); jobboldalt fent: Vitanesti II. temető 1. sír (Leahu-Trohani 1979); baloldalt lenn: Szarkel 5. halomsír (Artamonova 1963); jobboldalt lenn: Vitanesti I. halom 1. sír (Leahu-Trohani 1979) (Bakay Kornél 1998)

A szarvasmarha

A sztyepi nagyállattartó népek számára jelentős szerepet játszik a szarvasmarha. Teje kicsapatva, erjesztve vagy túróként valamint húsa élelemként szolgált, az állat testi erejét őseink a földművelésnél (szántás, boronálás, betakarítás, malomhajtás stb.) és ökrösszekerek vontatásánál használták fel. A szarvasmarha-tartás szinte minden fontos szava belső-ázsiai török eredetű (bika, ökör, tinó, ünő, borjú, sajt, túró, író, köpű stb.). *Gardézinél* olvassuk, hogy „a magyaroknál a nő marhákban álló vagyona ...a vőlegény nászajándéka marhából, pénzből és bútorokból áll”. Őseink korábbi szálláshelyein a szarvasmarha 38%-os előfordulással a birka és a kecske után a második helyen állt.

A szarvasmarha a kutatás mai állása szerint monofiletikus eredetű. Őse az őstulok (*Bos taurus primigenius typicus*). A címeres szarvú magyar szürkemarha (*Bos taurus primigenius podolicus*) fajtacsoportba tartozik, legközelebbi fajrokonai ma a podóliai jellegű kelet-európai marhafajták, mint a sztyepi és a chianina vagy romagnoli. Ez utóbbi főleg Olaszországban élt, ezért feltételezték, hogy onnan került be a Kárpát-medencébe. A magyar szürkénél kifejezett az ivarjelleg; a tehenek általában szürkésbékek, a borjak pirók, a bikák daruszínűek. Jellegzetes a bikák rigószája és az ókula is. A tehenek és a bikák szarva egyaránt 50-70 cm, az ökröké viszont akár méteres is lehet. A tehenek tömege 550-600 kg, a bikáké 700-900 kg. A fajta kiváló igavonó, tejtermelése csekély, 1000 kg körüli, de bizonyítottan javítható; laktációs időben elérheti a 4000 kg-ot is. Tejének kazeinösszetétele optimális, zsírtartalma 5% fölötti. Későn (3-4 évesen) érő fajta. Húsa egyedülállóan finom, ízletes. Jó gulyakészességű, igen intelligens, rideg tartású igénytelen állat, a betegségekkel szemben ellenálló, könnyen ellik.

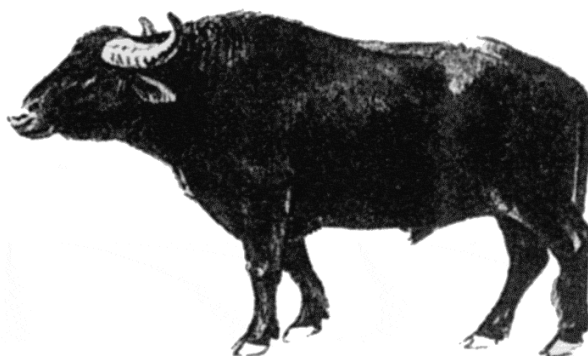
A szakemberek között vitás volt a magyar szürkemarha Kárpát-medencébe való jutása; *Hankó Béla* régi/új nézete szerint a honfoglalók hozták magukkal Belső-Ázsiából, hiszen az időszámításunk előtti kínai festményeken és szobrokon egyértelműen a magyar szürkemarha őse látható a mainál valamivel kisebb szarvval. Ebből nyilvánvaló, hogy házasítása nem a Kárpát-medencében történt, amint ezt egyesek – elméletileg – kiagyalták és nem a Kárpát-medence őshonos állata volt. Hogy kik hozták be a Kárpát-medencébe, a hunok, az avarok vagy a honfoglaló magyarok az nem eldöntött; van, aki a kunokra is voksol, bár szarvuk ivókürtként való használata sokkal korábbi. Természetes, hogy őseink a kelet-európai sztyepvidékről 100-115 cm-es alacsony marmagasságú podóliai állatokat is hoztak magukkal, de ezek igavonásra kevésbé voltak alkalmasok, mint a 160-170 cm-es marmagasságú magyar szürkemarha. A magyar szürkemarha tartására több, mint ötven sajátos ősi szavunk van (sőre, göboly, gulya, meddögulya, tinógulya, számadógulyás, tehéncsordás stb.). Ezek a szavak a magyarság több ezer éves szarvasmarha-hagyományában gyökereznek.

Magyar "szürke-marha"

Szürkemarha-exportunk a XIV. századtól a XVI. századig évi 70-80 ezer darab volt; az állatokat lábon hajtották a külföldi vásárookra. Az 1560-as év egyetlen napján 7418 marhát szállítottak át a váci réven. A változás csak a XVIII. században történt, amikor a Monarchia területére több tejet adó, de nem a Kárpát-medencéhez adaptálódott Holstein fríz, amerikai borzderes, kosztromai, dán vörös, Ayrshire, Aberdeen-Angus, Beef-short-horn és Hereford fajtákat hoztak be. A trianoni megcsonkított területen a szürkemarha-állomány még 33 % volt, 1938-ban ez 11,5%-ra, 1942-ben 10%-ra csökkent és ma 1 % alatti. Jelenleg géntartaléknak minősül néhány gazdaságban, illetve a nemzeti parkok (Hortobágy, Bugac stb.) területén, a vadasparkokban és néhány nemzeti elkötelezettségű megszállott gazdánál (Tiszaugaron, Kardoskúton stb.) várja annak az idejét, amikor újra a minőség kerül a mennyiség előterébe. A magyar nagyállattartás kerete még a XIX. században is a „puszta” volt, ezekhez igazodtak a mezővárosok, a kaszálók és a megművelt földek. Számos dolog összefügg ősi szarvasmarha-tartásunkkal: az igaerő, a trágya, a tejtermék, a külterjes tartás, az erdei tisztások kihasználása, az irtás, a gulyás hivatásra való nevelése és annak családokban való öröklődése, a téli takarmány begyűjtése, tárolása, adagolása, az állatok tisztántartása, a borjak elválasztása, a szarvak megformálása, a tejtermékek elkészítése stb. Ezeknek őseink mind akkori világszínvonalon való birtokában voltak.

A *bivaly*. A magyar házibivaly őse valószínűleg az indiai vadbivaly, az arnibivaly volt. Ez a hatalmas termetű, 190-200 cm-es marmagasságú állat, olykor a 2 métert is meghaladó félhold alakú szarvával ma már csak Kelet-India mocsaraiban található. A bivaly még a szürke marhánál is igénytelenebb állat, mert megeszi a kákát, a nádat a szittyót és a mocsári füveket. A gümőkorról szemből edzett állat. Tejének zsírtartalma eléri a 8%-ot; a laktáció folyamán a zsírtartalom fokozatosan emelkedik, elérheti akár a 16%-ot is. 6 liter tejből 1 kg sajtot tudnak készíteni. Teje kellemes ízű, hamarabb alszik meg, mint a tehéntej és vitamintartalma is magasabb. A sajt mellett legkedveltebb terméke az „orda”. Húsában több a foszforvegyület, mint a borsú húsában. Erdélyben – a Fogarasi havasokban, Kalotaszegen és a Sóvidéken – felújult a bivalytartás. Régi zoológiai leírásokban szerepel, hogy az avarok 560-ban Dél-Oroszországba bivalyokat vittek, sőt 596-ban Itáliába is szállítottak; ez azonban a bubalus latin szónak rossz fordításából következett, amely szó egyaránt jelent bölényt és bivalyt. A bivaly első magyarországi említése Erdélyből a XI. századból származik, majd II. Béla király 1138-as dömösi apátsági adománylevelében szintén szerepelnek bivalyok. A bivaly a Kárpát-medencei magyarságnak kedvelt állata volt, amely ma a kipusztulás szélén áll. Tejét és húsát fogyasztották, vastag bőréből talpbőrt, hámot és gyeplőt – az újkorban gépi hajtószíjat – készítettek. A házi bivaly igavonó ereje 50%-kal nagyobb, mint a szarvasmarháé, ezért terméskövek, vastag fatörzsek vontatására és termőföldek feltörésére használták. A történelmi Magyarországon 1911-ben 155 192 bivaly élt, 1935-ben a megcsonkított országban már csak 7069-es számláltak. Régebben Somogyban, Zalában és Mezőhegyesen tartottak nagyobb tenyészeteket. Magyarországon ma már csak néhány magángazdaságban találunk néhány egyedet. Erdélyben (Parajd környékén) és a Kárpátalján (Aknaszlatinán) nagyobb számban maradt meg; Kalotaszegen a bivalyt a „szegény ember marhájának” nevezték.

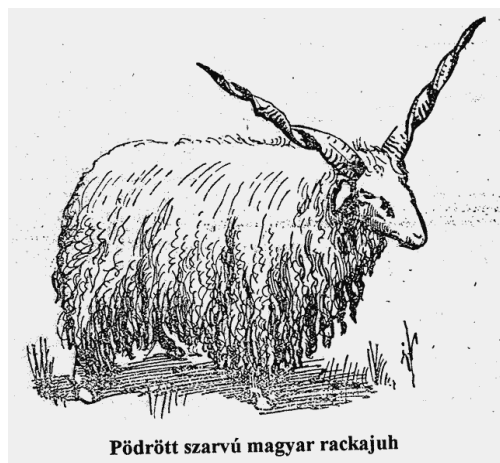

Házibivaly

A juhokról (birkákról)

A juhok a száraz és meleg területek állatai, amelyek igen korán a magyarok őseihez kerültek. A honfoglalás korában két egymással rokonsági fokban álló, de különböző külső megjelenésű juh fajta élt: 1. az ősbibb jegyeket magán viselő *rackajuh*, melynek dugóhúzászerűen V-alakban pödrött szarvai voltak/vannak. Ez kisázsiai származású juh fajta, mely jó gyapjú- és tejtermelő képességű, igénytelen állat. Egyedülállóan nemes és száraz fejét, nemes küllemét és színét a magyar állattenyésztők ízlésének, kitűnő szemének és jó állattenyésztő érzékének köszönheti. A rackajuhnak két alfaja fejlődött ki: az *alföldi*- vagy más néven hortobágyi, és az *erdélyi* racka. Később a keresztezések során ennek több alfaja vált ismertté. Az alföldi rackának a fejtartása kecses, a nyaka közepesen hosszú, izomszegény, a figyelő állat igen magasan tartja a fejét. A lábállása szabályos, mozgása könnyed, harmonikus. A kosok fejlett korban 55-57 kg-ot nyomnak, a fajta gyors növekedésű és koraérésű. A bányók 50-60 napos szoptatása után az anyajuh még a gyengébb legelőkön is 100 napos fejés után 50-70 liter tej termelésére képes. A tejéből készült termék: a sajt a túró és az orda. 2. A rackajuh mellett egy másik típus is teret hódított, melynek vízszintesen álló, széles ívekben vízszintesen csavarodott szarvai voltak és a nőstényeknél a szarvatlanság is előfordult. Később ezt nevezték „*ősi magyar juh*-nak”, bár Európában mindkét ősi juhajtát „magyar fajtának” nevezik. A magyar juhok származását illetően mint általában minden jellegzetesen magyar állat eredetét illetően – a legmegbízhatóbb *Hankó Béla* nézete, aki szerint „**az egyenesállású (V-alakú) erősen pödrött szarvat viselő juh őseinkkel jött a Kárpát-medencébe, és a mai napig itt maradt**”. Ehhez *Bökönyi Sándor* hozzáteszi, hogy „mind a racka, mind a pödrött szarvú magyar juh” azonos származású, egyazon csoportba tartozó”. Az ősrackák a Kr. előtti IV. évezredi Egyiptomból és Mezopotámiából ismertek; ezek a durva szőrű, erősen csavart, vízszintesen álló szarvú ősrackák ezer év alatt eljutottak Anatóliába, Perzsiába, a türkmén sztyeprvidékre és a Kaszpi-tó mellékére. Őseink vagy Belső-Ázsiából, vagy Közép-Ázsiából vagy akár a Kaszpi-vidékről hozták magukkal. A honfoglalás kori juhaink hozzáértő fajnemesítés eredményei. Juhainkat tervszerű kiválasztással nemesítették. Az erdők közelében a juhokat makkoltatták. A juhok számára télen a nádasok voltak alkalmasak, nyáron a szigetekre és a lápokra hajtották a jószágokat.

Őseinknél a juh a ló után a legfontosabb háziállat volt. **A rackajuh jellegzetesen magyar állatfajta, sehol a világon nem található, csak ott, ahol magyarok laknak.** Olyan legelőkön is megél, ahol más állat elpusztulna, éppoly igénytelen, mint ősi taki-lovunk, de éppen olyan kitartó és szívós is. Gyapja durva, így finom posztók készítésére nem alkalmas, de elsőrangú anyag a nemezkészítéshez. Bundája nem nagy zsírtartalmú, mert az eső, a szél és az állandó szabad levegőn való tartózkodás kiszárítja. A juhtejből készült a tarhó – joghurt-szerű étel –, amely ősi soron a juhtejből készült túróval ősi örökségünk. A birkatartással kapcsolatos összes szavunk ősi török eredetű (kos, ürü, toklyó, gyapjú stb.). Ma Belső-Ázsiában egy-egy családnak 150 juha, Perzsiában 200-500 birkája, az Altajban 200-300 juha van. A XIX. század végén Mongólia 500 000 lakosának 20 millió birkája volt. Minthogy a honfoglaló magyarság lélekszámát is félmilliónyiban határoztuk meg, így hatalmas birkanyájukkal számolhatunk. A nagycsaládi juhtartás Magyarországon a palócoknál figyelhető meg. A nyarat a juhnyáj az erdők tisztásein töltötte, éjjelre az állatokat karámokba terelték. A juhász segítő-társa a fehér komondor volt; a juhnyírás technikája apáról-fiúra szállt. A birka finom bőréből ruhák, kesztyűk és kucsmák készültek.

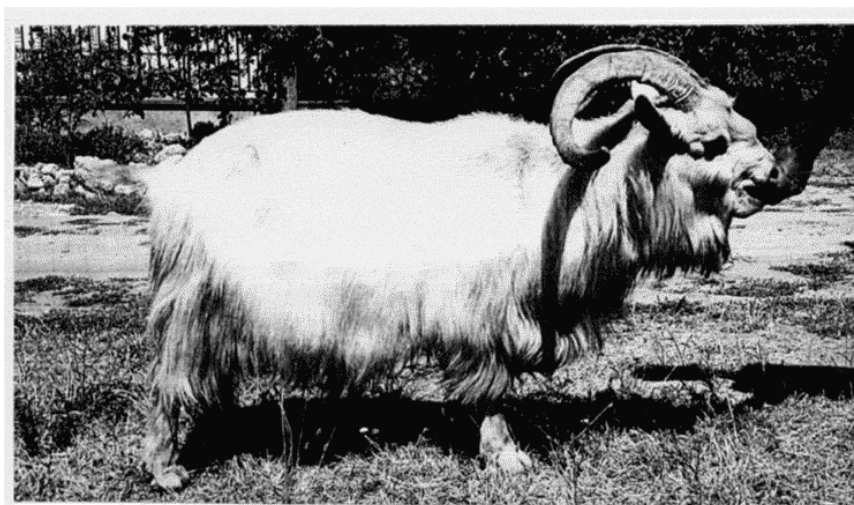
A juhok tenyésztését teje, húsa és gyapja egyaránt indokolja, bőre ködmönnek és szűrnek kikészítve szőrével kifelé vagy befelé fordítva véd a hidegtől-melegtől. Őseink ideiglenes szállását a jurtát birkákból készült nemezből állították elő. Báránybőrből készültek dudáink bőrzsákja, e bőrből vágta ki őseink a rátétes mintákat, amelyeket színezett bélhúrral vagy lenfonállal varrtak rá az alapanyagra. A belekből kiváló húrok készültek az íjhoz, húsa finom eledel volt; megfőzve és megszáritva „húskonzervként” szolgált, faggyúját zsírzásra, puhításra használták, juhcsontokból gyöngyöket és játékkockákat készítettek. Külön érték volt a kostők, amelyből élelmiszeres zacskót, később dohány-zacskót készítettek. A juhászok és a földművesek jellegzetes ruhadarabja, a suba is a rackától származik. A magyar racka ridegen tartható, betegségekkel szemben ellenálló tenyésztése mégis háttérbe szorult. Jelenleg a magyar birkaállomány 96%-a az importált merinó. 1798-ban a Helytartó Tanács kérdésére, hogy a „nemesb juhok szaporítását mily módon lehetne elősegíteni, mi annak akadály”, Karcagról azt a választ kapták, Hogy „itten még mindig az úgynevezett magyar juhot tartanak, s a legelő mezőnek mennyisége és minemőségéhez és a nép szokásához képest legalkalmatosabbnak is gondolhatnak”. Györffy István írta, hogy „**a pödrött szarvú magyar rackajuh, amelyből a Hortobágyon is már csak 2500 példány él, másutt sehol a világon nem található... mégis ki hagyjuk veszni, mert nem külföldi, ennél fogva nem is lehet jó**”. A finom gyapjú iránti kereset növekedésével háttérbe szorult a magyar fajta tenyésztése, majd az ötvenes években kifejezetten irtották, – mert ősi és magyar volt. 1870-ben Magyarország rackajuhállománya 4,5 millió fölötti volt, 1942-ben már csak 4000 példányt számoltak, 1949-ben már csak 1540 racka élt az országban. A jelenlegi adatok szerint újra 4500 a rackák száma, mert a magyar értelmiség újra felfedezte az ősi és a népi értékeket. Újra divatba jött a subaszőnyeg, a cserge és akadtak tudósok, akik felkarolták a racka-ügyet. A Magyar Racka-tenyésztő Egyesület tagjai lelkesedésből és tiszta magyar érzésből újra „divatba” hozták őseink e csodálatos állatát és újra látunk rackanyájákat az országban (pl. Somogyváry Győző az Alföldön új kulturális központot hozott létre a rackanyáják tenyésztése és gyapjának feldolgozása révén). 2000 április 13-án a franciaországi Poitiers közelében levő Vasles községben magyar rackafarmot avattak, ahol rájöttek e magyar fajta egyedülálló tulajdonságaira. E rackapark nemcsak turistacsalogatónak készült, hanem olyan helynek, ahol a magyar rackakultúra minden ágával foglalkoznak. Azt szokták mondani, hogy a racka a magyar ember szimbóluma: gyapja nem a legfinomabb, húsa kemény és kicsit rágós, de a racka igénytelen, mindenütt megél igen szívós és kiirthatatlan.

- A *kecske*. „Kecske” szavunk ősi eredetű és krónikásainktól tudjuk, hogy őseink hoztak is magukkal kecskét meg találtak is itt a Kárpát-medencében. Tenyésztése őseinknél feltehetően jelentéktelen szerepet játszott, bár a kelet-európai majacki és dimitrovói lelőhelyen a kecskeállomány jelentős volt. Őseinknek ázsiai tartózkodási helyén feltehetően a közép-ázsiai

aegagrus (bezoárkecske) és *prisca* típusú kecskéi lehettek. A száraz ázsiai területeken a kecskének négy történeti csoportját különböztetik meg: 1. az *aegagrus* típusnak a szarva szabályosan hajlik hátra, a felső oldala lapos, a külső domború, az első széle éles, míg a hátsó tompa; 2. a *prisca* típus szarvformája ugyanolyan, mint az előzőé, de úgy csavarodik, hogy a domború felület kerül előre; 3. a harmadik ovális szarvazatú és 4. létezik egy szarvatlan változat is.

A honfoglalás korában a Kárpát-medencében élő népcsoportok már foglalkoztak kecsketartással; az itt még nem céltudatos tenyésztői munkával kinemesített *magyar tincses* vagy parlagi kecskét „őshonosnak” szokták határozni. Ennek ősei a *Capra hircus* (a kaukázusi és közép-ázsiai házikecske, amely viszont a *capra aegagrustól*, bezoárkecskétől származik) és a *Capra falconeri* (a közép-ázsiai dugóhúzószerűen pödröttszarvú kecske) voltak. A *Capra hircus* főleg Nógrád, Heves és Borsod megyékre jellemző rövidebb szőrű típus, a szarva párhuzamos sarló alakú, bakoknál fölfelé álló, pödrött. Színük évszak-függő; télen ordas, nyáron vöröses a hátoldalon fekete szíjazással. A *Capra falconerire* is kétféle szín jellemző, és ez is tájfüggő. Tarka típusa gyakoribb, fehér változata ritkaságszámba megy és csak sík területekre jellemző. A Körösök mentén szírkecskének nevezték. Szőrzetük hosszú hullámos volt, a bakok szarva hosszú, pödrött-csavarmentes volt. Mivel szügyükről is hosszú tincsek eredtek, ezért olyanok, mintha szoknyájuk lenne. A magyar tincses méreteiben leginkább hasonlít a juhhoz, de testének vonalvezetése finom, törzse hosszúkás, széles és mély, mellkasa széles, a mar kiemelkedő. A fej körvonalai határozottak, a szemek élénkek és tiszták. A széles és hosszú far kedvező tőgyalakulást hozott létre. A magyar tincses tájfajtáit sohasem ismerték el. Jelenleg ismerjük a magyar tincses járszági tincses, fehér tincses, tarkatincses, ordas tincses és magyar gatyás kecske tájváltozatát.

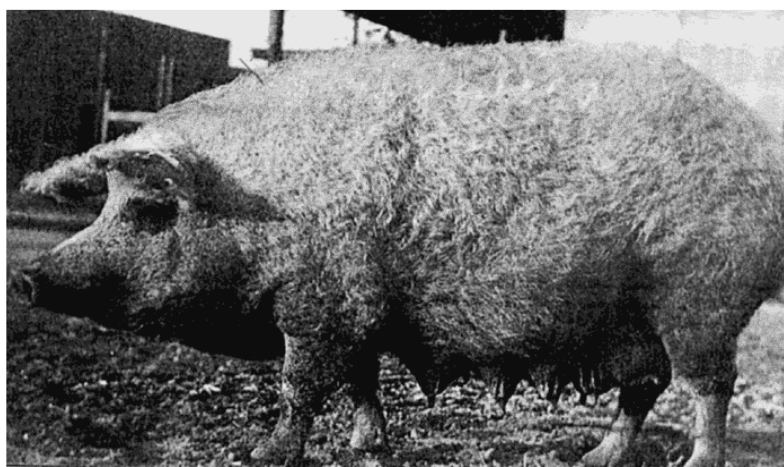
A kecsketartás hazai története a tiltások és a szabályozások története volt. Először különböző területekről tiltották ki a kecskét, míg a XVIII. század végén törvénybe foglalták, hogy csak szegény ember tarthat kecskét és az, aki egészségre rá van szorulva. A XVII. század végére a magyarországi állomány elérte a 270 ezer darabot, 1885-ben már csak 17 317 példányt számláltak, a jelenlegi állomány is csak 20 000 körüli. Mivel a kecske olyan növényeket is hasznosít, amelyek mások számára veszedelmesek (kutyatej, citromfű, zsálya, godirc, bürök stb.), a kecsketejben háromszor annyi a vastartalom, mint a tehénében. Amíg a szarvasmarha testsúlyának kb. hatszoros mennyiségét termeli meg tejben, addig a kecske 10-12-szeresét. A kecskehús fehérjetartalma magasabb, mint a birkáé, a kalóriatartalma viszont alacsonyabb. Bár a magyar tincses nem tartozik ősi állataink közé, *Szűcs László Zsolt* így nyilatkozik róla: „Ez a fajta nemzeti örökségünk és okvetlenül meg kell tartani”.

Fehér színű, hosszú szőrű őshonos magyar kecske

A sertés

Amikor *Hankó Béla* 1939-ben azzal állt elő, hogy a magyarok hoztak magukkal sertést, abban az időben ez újszerűnek hatott azok szemében, akik a monarchikus ideológia szemlélete alapján úgy vélték, hogy a magyarok afféle lovasnomádok voltak. Ezen állítást *Hóman Bálint* is megerősítette, majd *Gunda Béla* 1943-ban így írt: „Arra a kérdésre, hogy hoztak-e a magyarok magukkal a Kárpát-medencébe sertést csakis igennel lehet válaszolni”, hiszen egyrészt a kelet-európai majacki és dimitrovói telepen a sertés állománya már jelentős volt, másrészt ott szerepel a sertés ábrázolása a *Thuróczy Krónikában* is. A honfoglalás kori telepátások állatcsontanyagának 16,6%-át teszi ki a sertéscsont. A belső-ázsiai hunok és török népek tartottak sertést, ezt részben a Kínai Évkönyvek leírásai, részben pedig hun és türk temetők modern feltárásai bizonyítják. A Najma Tolgoj-i magyarok által feltárt hun település volt egyike azon ásatásoknak, amelyből a szarvasmarha-, ló-, birka- és más állatok csontjai mellett ott volt a sertéscsont is bizonyítva ezzel nemcsak a hunok sertéstartását, hanem azt is, hogy a lakosság jelentős része letelepedett életmódot folytatott és csak egy részük távozott el ideiglenesen nagyállataival a hegyi legelőkre. Hogy őseinknek belső-ázsiai tartózkodási helyén milyen sertéseik voltak, arról még nem rendelkezünk megfelelő adatokkal.

Szőke mangalica koca

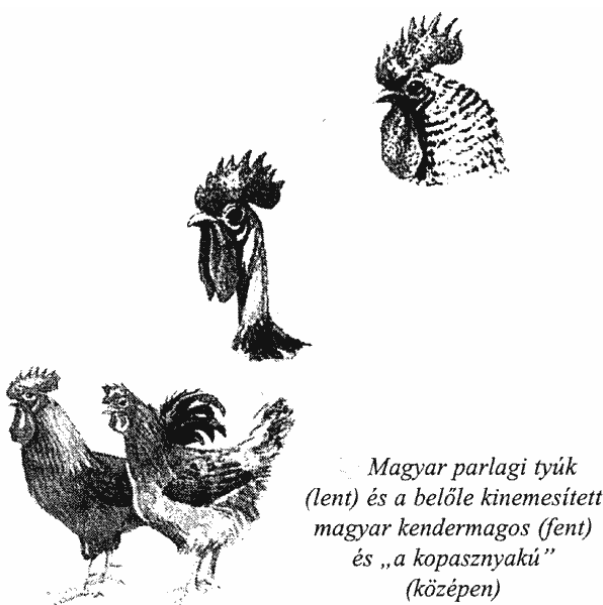
Hankó Béla szerint az Árpádok korában 8 fajta sertés élt a Kárpát-medencében, amely között ott áll a sajátosan magyarnak mondható kelet-európai *szalontai vörös disznó* fajta; ez nem egyszer borjú nagyságú, lángvörös vagy téglavörös színű, horpadt homlokú és marakodó természetű állat. Átüt rajta a vaddisznó-tulajdonság, hiszen annak egyeneságú leszármazottja, malacai is csíkosak. A szalontai kondák nehezen tűrik az idegen beavatkozását, általában udvarokban, ólakban vagy akár ridegen is tartható. Ősi parlagi fajta, amelyet elsősorban az Alföld délkeleti részén, főleg Bihar, Szatmár és Békés megyékben tenyésztettek. A Dunántúlon hasonlóan ősi fajta a *bakonyi sertés*, a Nyugat-Európában igen keresett „baguner”, amely ma már nagyrészt kiveszett. Sajnos a szalontai sertés több, mint ezeréves Kárpát-medencében való tartózkodása után kipusztult, talán még a *bakonyi sertés* „visszakereszteléséből” újra tartható lesz. Országunkra a következő sertésfajták voltak jellemzőek: a *régi disznó*, a *siska*, a *túrmezei*, az *alföldi*, és a *tüskésszőrű hegyi disznó*. Sokáig élt a Kárpát-medencében a *mangalica*, amely feltehetően a szerbiai *sumida* disznók és a hazai parlagi fajták kereszteződéséből jöttek létre. Eredetileg több, ma már csak „szőke” színben tenyésztik a magyarság

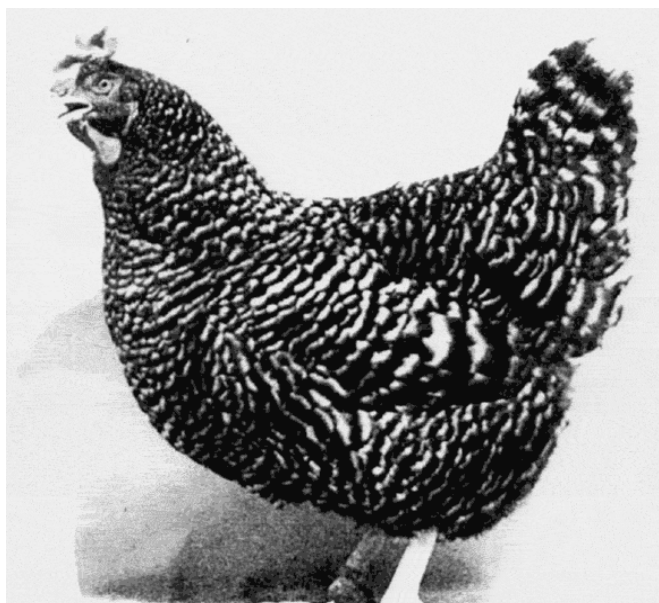
iránt elkötelezett, többnyire megszállott emberek. Zsírjában az összes sertés közül legalacsonyabb a koleszterin-tartalom, igénytelen állat, adaptálódott a hazai körülményekhez, ezért egyre inkább újra terjedőben van.

A baromfiak

Őseink belső-Ázsiában is, Közép-Ázsiában is és további átmeneti szállásterületeiken is ismerték és tartottak baromfit, hiszen környezetük is tartott és sírjaikban is ott vannak az útravalónak adott ételek között a csirkecsontok és a tojáshéjak. Hogy hoztak-e magukkal azt eddig nem sikerült bizonyítani. Mivel őseinknek egyetlen szálláshelyükről sem kellett menekülniük, teljes állatállományukkal, növényi magjaikkal és dugványaikkal együtt vonultak, feltételezhető, hogy echós-kocsijaikban baromfi is volt. A honfoglalók és az Árpád-koriak baromfiai teljesen azonosak voltak; feltételezhető, hogy őseink ezeket vagy hozták magukkal vagy a Kárpát-medencében őshonosak voltak. Honfoglalás kori tyúkjaink a belső-ázsiai eredetű barnás színezetű *magyar parlagi tyúk* leginkább vad ősére a *bankíva tyúkokra* hasonlított; e tyúkok testsúlya 1,25-1,5 kg, a kakasoké 2-2,5 kg volt. Mivel nem európai, hanem ázsiai eredetűek, ezért, ha nem a magyarok, akkor már előttük a hunok vagy az avarok hozták be a Kárpát-medencébe. Mindenesetre több, mint ezer éven át adaptálódtak a Kárpát-medence éghajlatához, ezért edzett, igénytelen állatok; belőle nemesítették ki a *kendermagos* és a *sárga magyar tyúkot*, valamint a *fehér magyart* melyek a külterjes tartást jól viselik. Ez *kopasznyakú* (*erdélyi kopasznyakú*) változatban is előfordul. Mivel tojáshozama és növekedésének üteme közel sem optimális, ezért az egyre ökumenizálódó világban kiszorította a gyorsan növekvő, nagyobb és több tojástartó, de minőségileg sokkal silányabb fehér *Plymouth-tyúk*, a *Leghorn*, a *Cornish* valamint a tojó- és hús-hibridek. Múltunkat tisztelő és a minőségi árut kedvelő magyarok újra egyre nagyobb számban tenyésztik az ősi magyar tyúkfajtákat; ennek szellemi központja a Szent István Egyetem. Ősi magyar mondánk szerint „Ha az őszi esős napok beköszöntöttek, néha az ólmos eső összefagyasztotta a pusztai madarak szárnytollait. Ilyenkor Álmos a csikósokkal lóra kapott, s a repülni nem tudó ugartyúkok, fécánok és tűzokok falkáit betelerelte a karámok mögé. A madaraknak lenyírták a szárnyát és megszelídítették őket. A téli szállásokon falkában volt a szelíd fécán és a rikácsoló ugartyúk”.

Magyar parlagi tyúk
(lent) és a belőle kinemesített
magyar kendermagos (fent)
és „a kopasznyakú”
(középen)

Kendermagos magyar tyúk

- A *parlagi lúd* vagy *házilúd* őse a *nyárilúd* (*Anser anser*), amely mintegy 5-6 ezer éve háziállat. Kozmopolita állat; Ázsiában éppúgy ismerték, mint az ősi Egyiptomban vagy a Római Birodalomban. Az ősi Kínában és Belső-Ázsiában a *kínai hattyúlúd* vagy *búbos lúd* (*Anser cignoides*) régtől ismert, őshazája Mongólia és az Altaj vidéke. Gazdasági jelentősége nem elsőrendű. Magyarországi múltját nem ismerjük. Már a X-XI. századtól vannak okleveleink arról, hogy a ludak után egyházi tizedeket kellett fizetni. A *magyar lúd* a Kárpát-medence éghajlatához adaptálódott; súlya 4,5 kg körüli, tavasszal 15-20 tojást rak. Tolla évente kétháromszor téphető, többnyire fehér változatát tenyésztik. Újabban kitenyésztett változata a *landesi lúd* és a *rajnai lúd*.

- A *házikacsa* tulajdonképpen a *tőkés réce* (*Anas platyrhynchos*) háziasított formája. Kínai kései nemesített formája a *pekingi réce*. Szintén kozmopolita állat a Kárpát-medencében is régtől őshonos és arra is élt, amerről vagy amerre őseink jártak. Őseink feltehetően a tőkésréce (tőkésruca) tojásaiból keltették ki és szelídítették otthoni példányaikat.

- A *házigalamb* háziasítása Közép-Ázsiában – mások szerint Kisázsiaiban – kezdődött mintegy 5000 évvel ezelőtt; itt a *szirti galamb* és a *koronás galamb* vált háziállattá. A galamb háziasításában jelentős szerepet játszott, hogy a pusztai népek a madarakat szent és áldozati állatoknak tartották; tisztelték és szerették azokat. Előbb lett a galamb áldozati állat, mintsem gazdasági haszonállat. A házigalamb őse a *szirti galamb* (*Columba livia*). Eleinte húzáért tenyésztették, majd postagalambként használták. Közép-ázsiai származású a *magyar fodrosgalamb*, amely magyar közvetítéssel honosodott meg szerte Európában. A *magyar pávagalamb* legyezőszerűen kiterjesztett szárnyaival igen impozáns állat. A *budapesti rövid csőrű, gólyás keringő* Iránból (Perzsiából) került az országba. Honfoglalóink olyan területeken éltek és vonultak át, ahol ismerték a galambokat; hogy hoztak-e magukkal vagy itt a Kárpát-medencei fajokat nemesítették tovább, arra nincs adatunk. Sok „magyar fajtát” ismerünk, ezeket többen tartják és nemesítik (pl. Kuha László Zebegényben).

A „magyar” kutyafajták

Mivel a kutya faj rendkívüli genetikai változékonyságot és változatosságot, ember által formálhatóságot rejt magában, így nehéz a kutyák származását áttekinteni. A fajtatenyésztés kialakulása előtt az állatok tenyésztésében a használhatóság és a belső értékek jutottak meghatározó szerephez. A pásztor számára másodlagos volt kutyájának kinézése, csak az volt a fontos, hogy megfelelően dolgozzon. A régi kutyafajták ezért területenként különbözőek voltak.

A magyar vitéz mellé sírjába nemcsak paripáját, hanem kutyáját is elföldelték, bár honfoglalóink kutyacsontvázai a temetőkben többnyire a sírok közötti gödrökben kerültek eltemetésre. A kutyát a honfoglalás korában is – csakúgy, mint annak előtte – elsősorban őrző, védő funkciója, vadásztársi segítőkészsége és képessége miatt tartották. A kutyák együtt vonultak gazdáikkal. Paleozoológusaink és kynológusaink nem egyszer elméleti vitát folytatnak a magyarokhoz kötődő és velük a Kárpát-medencébe érkező kutyákról. E viták már elcsitulnak és viszonylag tiszta kép alakult ki ősi kutyáinkról. E vitát legdiplomatusabban talán *Ócsag Imre* foglalja össze: **„A jelenlegi nyolc nyilvántartásba vett és önálló fajként elismert magyar kutyafajta túlnyomó része a népvándorlás időszakában a hunok, az avarok, majd az őket követő magyarok és a később bevándorló besenyők és kunok pásztor- és vadászkutyájaként került a Kárpát-medencébe”**. A kutya volt az első háziasított állat, feltehetően a farkasból (*Lupus lupus pallipes*ből) háziasították, de biztos, hogy kialakulásában más állatok (sakál, coyote) is szerepet kaptak. A háziasítás kezdetén az ember valószínűleg ébersége, őrző-védő képessége miatt került kapcsolatba a kutyával. Később e mindkét fél számára kedvező kapcsolat következtében egyre közelebb került egymáshoz a kutya és az ember, így a magyarok őseink életéhez is hozzátartozott az őrző-védő, a terelő és vadászó kutya. Kutyáink fajtáiból is visszakövetkeztethetünk őseink életmódjára és az őshazára, hiszen a magyarság kutyákkal együtt érkezett a Kárpát-medencébe.

A honfoglaló magyarság jellegzetes kutyáit a paleozoológusok három csoportba osztják: 1. rövid koponyájúakra, ahol a koponya alaphossza 131-7-151,6 mm közötti – ilyen a honfoglalás kori kutyaleletek 25 %-a; 2 a közepesen rövid koponyájú kutyákra, ahol a koponya alaphossza 151,6-165 mm között; ide a terrier jellegű kutyáink tartoznak; kutyaleleteink 16,6 %-a; 3. középnagy koponyájú kutyák, ahol az agykoponya közepesen széles és a homlok keskeny. A koponya alaphossza 165-172 mm közötti. E csoportba a karcsú juhászkutyák tartoznak; honfoglalóink kutyáinak 25%-a. Ezen túl még sokféle kutya került elő honfoglalóink sírjából.

„A magyar” kutyák a következők:

I. A magyar őrzőkutyák.

- 1. A *komondor* (*Canis familiaris pastoralis villosus haungaricus* Raisitsi. 1924) a „kutyák királya”; régi neve: gubancos magyar juhászkutya”, „selyemszűrű farkaseb”, „pusztai komondor” vagy „lomposzűrű komondor”. A „kunok kutyája”-ként szokták emlegetni; neve – qumandur – ősi török eredetű. Az ősmagyarok gulyáinak és méneseinek őrzésében oroszánrész a komondornak jutott, mert megjelenése félelmet keltő, bátorsága példaszerű és küzdőképessége rendíthetetlen. Jó hőszigetelő bundája révén jól tűrte a kontinentális klíma szélsőségeit; a forró nyári meleget és a dermesztő hideget. A pásztorok csak fehér színűt alkalmaztak, mert éjjel jól meg tudták különböztetni a farkastól. Minden mozgó idegenre szemből támad, egy pillanat alatt ugrik és harapása halálos. A komondor, mint hűséges társ évezredek át segített a pásztoroknak.

Nagy testű, gubancos fehér vagy fehéres szőrű kutya (40-60 kg). Hihetetlenül nyugodt, a nap nagy részét fekvéssel tölti, de éberem figyel és a legkisebb zajra is felfigyel. **A komondor a világ legintelligensebb kutyái közé tartozik**, itt is kiemelkedő empátiaképessége. Gazdája jó- vagy rossz hangulatát éppúgy megérzi, mint az idegen barátságos vagy ellenséges szándé-

kát. Idomítani jóformán nem kell: a szükséges ismereteket génjeiben hordozza. Keveset eszik és kedveli a nomád viszonyokat; a falusi ház körüli hulladékkal is táplálható. A magyar komondor a XIX. században „feleslegessé” vált, mivel eddigre a nyáj ellenségeit felszámolták. Elszántságára, bátorságára jellemző, hogy a második világháborúban a fosztogató német, majd orosz katonák majdnem kiirtották ezt a fajtát, mivel kérlelhetetlenül őrizte a magyar lakhelyeket. A fajta újraélesztését 9 egyeddel kezdték meg a ‘40-es évek derekán, jelenleg mintegy 500 komondorkölyök születik évente. Az Egyesült Államokban keresett kutya lett, ott birkanyáját őriznek a prérifarkasok ellen. Németországban „bodyguard”-ok helyett ők őrzik az ékszerüzleteket, mivel rezisztens a gázspray ellen.

2. A *kuvasz* (*Canis familiaris undulans hungaricus* Abonyi L. 1935). szintén nagy testű (32-52 kg), erős kutya. A kuvasz szó állítólag sumer eredetű és annyit jelent, mint „a lovak kutyája”, azaz a méneselek őrzőkutyája. A kuvasz feladata nem annyira a ménes terelése, mint annak őrzése volt. Ehhez rendkívüli állóképesség és éberség kellett. E kutyák Mongóliától a Kárpát-medencéig sokfelé élnek, de ettől nyugatra nem őshonosak. Arra, hogy a kuvasz honfoglalóink kutyája volt, arra a Keszthely-Fenekpuszta-i ásatások szolgáltatnak bizonyítékot. A XV. században a marhacsordákat is ezek kísérték és napi 25-30 km-t is megtettek. A legközelebbi rokona a kaukázusi juhász és a tibeti massif. A jelenlegi magyarországi törzsállomány 11 ezer; általában őseinket tisztelő magyar emberek tartják. Értelmes, könnyen képezhető fajta. Nem ugató, de minden zavargásra azonnal reagál és támad. Manapság nagy gyártelepek őrzője, de alkalmas személyvédelemre és nyomkövetésre is. Régebben 4-5 kuvasz rendbe tudott tartani egy egész nyáját. ezért újra nagy lehetőségek nyílnak számukra. Intelligens, kis ételszükségletű mutatós kutyafajta, a nomád életkörülmények között is megél.

II. Magyar pásztorkutyák (terelő kutyák)

1. A *puli* (*Canis familiaris ovilis villosus hungaricus* Raisits 1924). Pásztorkodó őseink terelő-kutyája, régebben „vízikutyának” nevezték, mert főként a zsombékos helyekre elkalandozott állatok kihajtására használták. A pásztorok szerint „olyan okos, mint az ember, meg is érti az embert, nemcsak beszél, hanem gondolkodik is”. Ősi keleti fajta, első ábrázolása a sumer Eriduból (Abu Sahrainból) származik a Kr. előtti 3800-ból. Ősi sumer neve: puli. A hagyomány – és a kutatók szerint – a puli azonos az ősi *tibet* doggal vagy a *tibet*- terrier-el. Az 1400-as évekből maradt olyan híradásunk amely szerint „a magyarok ősi terelő pásztorkutyája a lompos szőrű és kis termetű eb – a puli – volt”. Fennmaradását a pásztorkodó életmódnak, a nyájnak és a pusztának köszönhetette. Az idők folyamán megjelenési formája sokat változott. A pulitulajdonosok legendákat mesélnek intelligenciájáról. Közepes testnagyságú (10-15 kg), energikus, nagyon élénk vérmérsékletű állat, rendkívül tanulékony, kifejezetten bátor, szinte semmitől sem fél. Legnagyobb értéke munkakészsége. Nem kell külön képzésnek alávetni, ha egyszer-kétszer látta a terelést, a későbbiekben nagy pontossággal végzi azt. Hihetetlen gyorsasággal tanul meg bármit. Ma már a Föld minden részén vannak „puli klubok”. Mivel pásztoraink inkább pumit és mudit tartanak, ezért a pulik egyre inkább a városokba szorulnak, ahol életterüknek nem megfelelő a környezet. Mai megjelenési formáját csak mintegy száz évvel ezelőtt nyerte el, őse hasonlított a *Lhasa apsor*-ra és a *Si-cura* kutyákra. feltételezhetően mindkét kutyafajta egy közös őstől származik.

4. A *pumi* (*Canis familiaris ovilis villosus terrarius* Raisitsi. Anghi 1935). A XVII-XVIII. században alakult ki. Valószínűleg a puli és német, illetve francia terelőkutyák kereszteződéséből jött létre. Rendkívül élénk, nyüzsgő állat. Kedvencként nem igen terjedt el, viszont a pásztorok leggyakoribb segítőtársa. A lakott településeken gyorsan a ház jó őrzője lesz.

5. A *mudi* (*Canis ovilis* Fényesi. Anghi 1936) kialakulása a XIX. század végére, a XX. század elejére tehető, amikor kinológusaink határozottan leírták és különválasztották a pulit és a

pumit. Hamarosan kiderült, hogy e két formától eltérő harmadik pásztorkutya jellegű egyedek – a mudik – is kereszteződtek szerte az országban. Az előbbi két kutyánál csendesebb, de a terelés vérében van és kevés tanítást igényel. Bátor, erős, rámenős kutya, házörzésre is kiválóan alkalmas. Még vaddisznó-vadászaton is nagy hasznát veszik.

III. Magyar vadászkutyák

Kutyáink őse, a farkas már a jégkorszak kezdetén falkába tömörült, értelmes vadász volt. Amíg az ember életmódjához hozzá tartozott a vadászat, kutyái is mint vadásztársak töltötték be szerepüket. Amikor az ember áttért a földművességre, a kutyák szerepe is bővült amellett, hogy megmaradt régi funkciója – a vadászat – is. Ősi vadászkutyáink nagy része ma is élő fajta, de már valamennyit nem használnak vadászatra. A szelindekek, a hajtókutyák és a kopók mellett a vizslák és az agarak voltak a solymászáskor legszívesebben alkalmazott kutyák. Okos, engedelmes kutyák ezek, kitűnő szimattal rendelkeznek. Ezek terelték a háló felé a felrebbentett fűrt, a foglyot és ugrasztották ki vackából a nyulat.

6. A *magyar agár*. Az ember mellé szegődött kutyák eleinte csak segítették az embert a vad elejtésében, s ennek fejében megkapták azt, amit az ember meghagyott. Mielőtt az ember az íjat és a nyilat megszerkesztette, vagy azzal egy időben már rendelkezett olyan gyors járású, a száguldó vadnál is sebesebben futó kutyafajtával, amely megszerezte számára a zsákmányt. Ez a kutya lehetett az agár őse. A magyar agár eredetére vonatkozó feltevések szerint a népvándorlás folyamán Ázsiából Európába özönlő nagyállattartó lovas népek rendelkeztek agár típusú kutyákkal, melyeket futó vadak elfogására használtak. Az agár eredetét nem ismerjük; legrégebbi emlékeik az egyiptomi és a babiloni kultúra idejéből származnak. A honfoglaló magyarok minden bizonnyal hoztak magukkal Európában eddig nem ismert agarakat. E kutya nemcsak kitűnő futó, hanem bátor, szívós fajta, futó nyúl, őz, szarvas sőt farkas vadászatnál is eredményesen használták.

7. A *magyar vizsla* (vagy simaszőrű magyar vizsla) őshonos magyar kutyafajta. Mai standardját 1982-ben fogadták el. A bozotos, sűrű, áttekinthetetlen terepen vadászó ember segítőtársa lehetett a jó orrú vizslák őse. A magyar vizsla zsemlesárga színű, könnyen és gyorsan idomítható, a durva bánásmódot nehezen tűrő, igen intelligens, kiváló memóriájú és jó kombinációs készségű magyar kutyafajta. Jó szimatú, jó vadmegállító- és elhozási hajlammal megáldott a magyar vizsla. Valaha apróvadak vadászatára használták. Őse az Ázsiából a magyarokkal érkezett vadászkutyafajta volt, más kutatók szerint a magyaroknak a IX. században behozott keleti kopóját keresztezték a Kárpát-medencében talált kopókkal és így alakult ki a magyar vizsla. A magyar vizslát már a XI. században ismerték. Híres volt *Balassi Bálint* magyar vizslatenyésztete. Régi magyar közmondás úgy tartja, hogy ha az összes többi vadászkutya ki is pusztulna, a vizsla valamennyit képes lenne helyettesíteni. Van a magyar vizslának egy *drótszőrű* változata is, amely középnagy, erős testalkatú, sárga drótszőrű vadászkutya. Intelligens, ragaszkodó és kiegyensúlyozott állat.

8. Az *erdélyi kopó* (magyar kopó vagy pannón kopó). A mai erdélyi kopók őseiben a magyarok által behozott és az itt találtak kereszteződései. Leginkább Erdélyben terjedt el. A lóról való vadászat őseinknél is a kedvelt vadászati módok közé tartozott. A pannón kopókról hivatalosan először csak a középkor elején hallunk, amikor Európa-szerte divattá vált a kopózás. Nevét egy 1237-ből származó oklevél is említi. A *Bécsi Képes Krónika* a magyarok őshazáját ábrázolva ilyen kopót ábrázol. Középnagy testű kopófajta, jóindulatú, bátor, szenvedélyes és kitartó vadászkutya, vadkeresésre és elhozásra egyaránt alkalmas. Kitűnően hajt és eredményesen lefogja a vadat. Hajtás közben magas csengő hangot hallat, állóra ugat. Gazdájához ragaszkodik és azt meg is védi. Nagy magyar főurak (Mátyás király, a Rákócziak

és a Zrinyiek) kedvelt sportja volt a kopózás. A hosszú lábú kopó inkább a nagyvadra, míg a rövid lábú rókára, nyúlra volt használható.

- A *kutyára való esküvés*. A kutyára tett eskü és a kutyaáldozat egyszerre közvetített üzenetet és intelmet az esküvőnek. A kutyára való esküvés hátterét egy mítikus történet világítja meg, amely kizárólag a török népeknél ismert. Eszerint „a szőr nélküli kutyát az Isten az újonnan teremtett ember védelmére rendelte. A kutya azonban a védelmi parancsot megtagadta, mivel az ördög egy bundával megvesztegette, Így az Isten a kutyát büntetéssel sújtotta”. A kutya különös tiszteletnek örvend a kínaiaknál. Hitük szerint az égnek szentelt fehér kutyák őrzik az uralkodót a túlvilágon; ezért állítottak fel kutyaszobrokat a császárok sírjai elé. Az ősi török népeknél a farkas mellett a kutya volt a totemisztikus ős és a népek vándorlását meghatározó „vezér”, de a kutyák vezették a lelkeket a túlvilágra is, ahol nyájak őrzőiként és a vadászatnál szolgáltak. A belső-ázsiai népeknél – így a magyaroknál is – a kutya feláldozása a szerződés-kötésnek fontos része volt. Nem számított szokatlannak, hogy keresztény uralkodóknak „pogány” fejedelmekkel kötendő szerződéseik alkalmával a Bibliára, a keresztre vagy egy ereklyére tett esküvés mellett kölcsönösség alapján a másik fél szokásait – így a kutyára való esküvést – érvényesítették. *Theotmár* salzburgi érsek 900-ban a pápának írt levelében a frankoknak a magyarokkal kötött szerződésükről számol be, amelynek megkötésekor a magyarok „kutyára, farkasra és más istentelen pogány dologra” esküdtek. Ugyanilyen szerződést kötöttek a magyarok a morvákkal, a bizánci császárok 580-ban az avarokkal, 815-ben a bolgárokkal és 917-ben a besenyőkkel.

A „teve-kérdés”

Belső-Ázsiában őshonos a kétpúpú teve – a *Camelus bactrianus*. Őseink őshazájában, majd közép-ázsiai szálláshelyén és vonulásuk déli szegélyén élt e teve, amelyet „kiegészítő” állatként ők is alkalmaztak. Került elő teve honfoglalás kori hagyatékunkból (Czeczericz helységről) de tudjuk, hogy III. Béla királyunk 1189-ben Barbarossa Frigyes kereszteseinek három vagy négy tevét ajándékozott. Erről az eseményről *Lübecki* Arnold és *Ansbertus* is megemlékezik. Olvasunk róla *Anonymus*-nál: „Árpád vezér tanácsot tartva elküldte követeit Salán vezérhez, és küldött neki tizenkét fehér lovat, tizenkét tevét meg tizenkét kun fiút”. A *Bécsi Képes Krónika* a „kunok bejövetele” fejezetben tevét ábrázol.

Méhészet őseinknél

A méh (meh) és a méz (mer) szavaink a legősibb, legkeletibb török népeknél ugyanebben a formában ma is előfordul. Nem tudjuk, hogy melyik nép kezdte el a méhészetet, de a Kínai Évkönyvek szerint ők már a Kr. előtti 2000-ben ismerték. A Stein Aurél által 1913-1915 között feltárt a Kr. utáni első századból való belső-ázsiai Turfán melletti asztanai aknasírban méhészeti jelenetek (méhek és kaptárak) láthatók. Ősi méhészkedő nép vagyunk, az Árpád korban már sok helységnevünk (Födemes, Méhész, Méhes, Méhlő, Sonkolyos) és személynevünk (Méznevelő, Mézművelő, Mézadó) tanúskodik erről.

Állattartás őseinknél

Árpád magyarjainak az állattartás és a földművelés két egyenrangú ősfoglalkozása volt. Nem egyik alakult ki a másikból, hanem mind a kettő egymás mellett élt. Az állattartás külterjes volt, amint azt belső-ázsiai feltárások vagy akár a Gödöllő-Babát völgyi Árpád kori templom,

veremházak, faházak és karámok egysége is mutatja. Állatainkat őseink szállásukon karámokban tartották, amennyiben sok állatuk volt, azok egy részét elvitték távolibb legelőkre legelni, de télire mindig visszatértek szállásukra. Téves az a nézet, amit Hortobágyon és Bugacon a külföldieknek mutogatnak, mintha a magyarok állataikkal csak úgy ténferegtek volna a nagy pusztaságban. A „kalandozások idején” idegenbe vezetett hadjárataink jól mutatják, hogy lovaink hideget-meleget jól tűrő állatok voltak, amelyeket az istállózás nem kényeztetett el, télen azonban maradandó épületekkel épített szálláshelyeinken karámba zárva éltek és részben maguk kaparták ki ételmüket a hó alól, részben pedig takarmányon éltek.

A vadászatról és a solymászatról

Ellentétben a velünk erőszakkal rokonságba állított finnugor népekkel, **a magyarok ősei sohasem éltek gyűjtögető-halászó életmódot.** Őseink egy része nyájaikat, gulyáikat, csordáikat és ménjeiket szálláshelyüktől közelebb-messzebb terelgetve legelőváltós pásztorkodó nagyállattartó életmódot folytatva jutottak el Belső-Ázsiából a Kárpát-medencébe. A szállásterületen élők intenzív földművességet folytattak. Az állattartó életforma őseink történetében azt jelentette, hogy mindennapi gazdasági biztonságot adott a közösségnek, a társadalmat nem szolgáltatta ki a vadászat- vagy egyéb élelemszerzés kockázatának, esetleg sikertelenségének. Őseink mégis vadásztak. A régi és mai lovas népek vadászati hagyományai jól tükrözik az ősi, íjász vadászati módokat. A kínai történeti írók közlik, hogy a hsziungnúk minden évben közös nagy vadászatokat rendeztek, ezek azonban nem hússzerzés célját szolgálták, hanem afféle hadgyakorlat jellegűek voltak; az összetartozás érzését fejezték ki és kultikus célokat szolgálták.

Őseink vadászatának egyik célja állatállományuk védelme volt; a legelők környékéről kíméletlenül ki kellett pusztítani a ragadozókat (farkast, medvét). Másrészt vadászatok alkalmával lehetett a férfikorba kerülőket harcra edzeni, megtanítani a nyeregből való íjászatra, a dárdával és a gerellyel való bánásra és a bátorságra. Erről *Anonymus*nál ezt olvassuk: „Az ifjak majdnem minden nap vadászáson voltak, aminek következtében azon időktől fogva máig a magyarok a legjobbak a vadászatban megelőzve más nemzeteket”. Őseink vadászata másodlagosan az öltözködéshez szükséges néhány anyag megszerzésére (vaddisznó-, medve bőre, róka prémje stb.) is irányult. A leánykérésnél – ezt *Dzsajhánitól* tudjuk – fontos szerepet játszott a coboly, a hermelin, a mókus, a menyét, a nyest és a róka prémje. Végül a vadászat szórakozás céljait is betöltötte; **őseink tulajdonképpen mai értelemben sportvadászatot űztek.** A régebbi időkben a vadászat nem a gazdagok kiváltsága volt. Mindenki szabadon vadászhatott, aki valamely nemzetségnek, illetve törzsnek származásánál fogva tagja volt.

Többféle vadászatot ismertek. Legnagyobb jelentőségű a csoportos vadászat volt. A *Mongolok Titkos Történetében* olvassuk, hogy a harcosok béke idején nagyszabású vadászatokat rendeztek és ezeken gyakorolták a hadmozdulatok rendjét, a zászló- és kürtjeleket. VI. León bizánci császár részletesen leírja a türkök hajtóvadászatát. Őseink vadászatuknál használták a „zengő nyílvezzőt”, amely egyrészt felugrasztotta a kisvadakat, másrészt azok hangját utánözva kicsalta azokat búvóhelyükből. Őseink használtak különféle csapdákat, bár életükben az ilyen vadászatnak nem igen volt jelentősége. Honfoglalás idején a Kárpát-medence igen gazdag volt vadban (medvében, őzben, vaddisznóban, bölényben, hiúzban, zergében, jávorszarvasban, gímszarvasban, szikaszarvasban, dámban, kőszáli kecskében, muflonban nyúlban, hódban, fácánban, vadpulykában fogolyban, fűrjben, vadkacsában stb.). Ősi vadászatunk nem ezen állatok kiirtására irányult, hiszen őseinknek állathúsban soha nem volt hiánya. Ez volt az oka, hogy nem tudunk arról, hogy bármikor is veszekedés tárgyát képezte volna az itt élt őslakosság és honfoglalóink között a vadászterületek tulajdonjoga. Őseink lovaglási tudása és íjkezelése a kalandozások kora lejártá után a vadászatokban maradt fenn. A magyar vadászok

– kivéve az „úrvadászokat”, a pénzért vadászokat és az orvvadászokat – ma is virtusból és szenvedélyből vadásznak, amely vadászat nemcsak a fegyver dolga, hanem a vaddal való küzdelemé, a bátorságé, a tapasztalaté és a tudásé. Ismerni kell az állatok természetét, vackait, éjjeli és nappali vadászútjait, itatóhelyeit és mozdulatait. A vad természete ezer év alatt nem változott. Bár a vadászat lehetősége a Kárpát-medencében a honfoglalás után mérhetetlenül nagy volt, ásatásokból kikerült állatcsontok azt bizonyítják, hogy ennek százalékos aránya csak 5%-ot tett ki, tehát őseink vadászata nem élelemszerzés célzatú volt.

- Az *agarászat* ősrégi magyar sport volt. Az agár talán az egyetlen vadászeb, amely nem idomítottaság által, hanem atavisztikus üldözőszenveddéllyel párosult óriási gyorsaságával ejti el a vadat. Nyúlra, rókára és őzre használják. Az agarak sohasem szimatra, hanem szemre hajtanak. Honfoglaló őseink sportból és kedvtelésből és nem élelemszerzés céljából agarásztak. Mára nálunk e sportág kiveszett.

- A *kopózás* is ősi vadászati mód. A kopók régi magyar udvarházak reprezentatív tartozéka volt. Őseink e vadászati ágat is sportként üzték; honfoglalóinkkal bekerült kopóink is e vadászati mód jelenlétét bizonyítják.

- A *solymászat* kifejezetten belső-ázsiai eredetű és a sztyepi népek egyik vadászati módja. Az idomított vadászmadárral való vadászat változatlan formában megérte a mát. Őseink Belső-Ázsiából hozták magukkal a solymászat mesterségét; mai ragadozómadaraink nevei mind törökök (ölyv, sólyom, karvaly, torontál, bese, szongor, turul, kerecsen stb.). Számos helységnevünk (Solymár, Solymos, Kerecsend stb.) is őrzi e madarak nevét és régészeti leleteinken is gyakori a sólyommal való vadászjelenet ábrázolása, sőt honfoglalás kori sírból (a Csongrád megyei Mártélyról) is került elő altaji vadász sólyom (*Falco gyrfalco altaicus menziber*) csontváza. Szent István idején a szolgáltató rendek között ott találjuk a solymárokat, fészekszedőket és sólyomnevelőket. Árpád-házi királyaink solymászatáról egy 1136-ból származó írásos emlékünknél van, de a XIV. századi *Képes Krónika* is megemlékezik Könyves Kálmán solymászatáról. III. és IV. Béla királyaink szenvedélyes solymászok voltak; pénzeikre is solymász-jeleneteket nyomattak. A katolikus egyház, mint ősi „pogány” hagyományt nem nézte jó szemmel e sportot; egy 1279-ből származó zsinati határozat szerint „ha valamely szerzetes sólymokkal vadászatot éretik, bárkinek megengedtetik, hogy azokat elvegye tőle”.

*Solymász ábrázolása
a Nagyszentmiklósi kincsleleten*

A Kr. előtti III. évezredből Egyiptom óbirodalmi korából már ismerünk sólyomábrázolást –, igaz ekkor még Ré napistent sólyom fejjel, Hóruszt pedig teljes sólyom képében ábrázolták. Vadászmadárként való ábrázolása a Kr. előtti VIII. századból az Újasszír Birodalom Dur-Sarrukin (ma Korshabad) városából származik. Hasonló képet láthatunk Persepolisban a Kr. előtti VI. századból. A kínai Han-birodalom idejéből (Kr.e. 206 – Kr.u. 220) vadat űző ragadozómadarakat festettek le, de ismerték a solymászatot a görögök is. A régi pusztai művészet sokszor és nagy hozzáértéssel ábrázolta a sólymot, a solymászt és áldozatát.

Őseink jobban szerették a már kifejlett madarakat befogni, mint a fiókákat felnevelni, hiszen a felnőtteknek már volt tapasztalatuk a vadászatban. A sólymokat sohasem kínozzák, inkább dédelgették. Kézből etetik és a fejet védő sapkát egyre hosszabb időre veszik le a sólyom fejéről. A nevelés ideje kb. egy hónapig tart. A sólymok nagy sebességgel már a levegőben eltöri áldozatának hátgerincét. Keskeny, hosszú szárnyaik és a nagy sebesség miatt főleg nyílt terepen vadásznak vele. A pusztai népek erejük, gyorsaságuk és emberi nézőpont szerinti lovagiasságuk miatt gyakran választották „szent”, tiszteletreméltó állatuknak a levegőnek ezen urait. A solymászat rendkívül nagy megbecsülését bizonyítja, hogy Árpád nemzetsége a turul nevét viselte címerében. **A magyar solymászat nagy hírű volt, még a középkorban is magyar solymásmester tankönyvét használták Európában.**

Népművészetünk két alapanyaga: a nemez és a „kékfestő” batik, valamint a mézeskalács

A nemezelés

Textíliáink jelentős részét növényi rostokból állítják elő, Belső-Ázsia lovas népei azonban már a Krisztus előtti első évezredben felfedezték, hogy az állati eredetű rostok is alkalmasak ruháik alapanyagának. A technika, amelyet a kezdettől fogva használtak ugyanolyan ősi, mint a szövés vagy a fonás és az így kapott anyag – a nemez – kellemesen puha, bolyhos, levegőáteresztő és védelmet nyújt a szélsőséges éghajlat ellen. Maga a „nemez” szó iráni (perzsa) eredetű és jelentése: „ver”; a nemezt készítésénél ugyanis összedöngölik, „összeverik”, illetve kallálják (összegyúrnak). **A nemezelés legkeletibb határa a Kínai Nagy Fal, legnyugatibb a Kárpát-medence volt;** sem Amerika, sem Afrika nem ismerte csak az eurázsiai sztyepvidéken élő népek használták. Olyan népek készítették, amelyekre az európai „kultúra” a pejoratív „lovasnomád” jelzőt sütötte rá. A nemezkészítés őshazája – amint az előbb elmondottakból következik – Belső-Ázsia, úgy mondhatnánk: „Ázsia Szíve” (a Dzsungár-medence és a Takla-makán peremvidéke), azaz „Kínai Turkesztán” (vagy Kelet-Turkesztán). Máshol is tenyésztettek birkát, de a „nemezt” sehol nem „találták föl”. Belső-Ázsia népeinél a nemez létszükséglet volt. Ezek a belső-ázsiai népek még ma is ugyanúgy készítik a nemezt, mint őseik és ugyanarra a célra használják. Valaha, amikor a hagyományok szerint még az istenek a földön laktak – így is kezdhethetnénk e történetet. „A sátrak falain nemezből kivágott és körülvart istenek szolgálták az embert és védték a rossz, a gonosz szellemek és a szerencsétlenség ellen”. Ha nagy útra indult valaki, nemezszőnyegre ültették, úgy búcsúztak tőle. A nemez vallási és világi szertartásoknak is része volt; a fejedelmet mindig nemeztakarón avatták. Timurt is ilyen szőnyegen emelték magasba. A fehér nemez volt a legértékesebb, mivel a fehér őseinknél a megtiszteltetés színe volt. A szürke nemezt lószerszámok készítéséhez vagy a szegényebbek tárgyaihoz használták. Szakemberek erről így írnak: „A vadjuh háziasítása Belső-Ázsiában zajlott le, és az itteni pásztornépek voltak a nemez feltalálói és ők voltak ezen anyagnak felvirágoztatói is”. Ugyanis Ázsia füves legelőin kevés az építésre alkalmas fa, a gyapjú viszont nagy mennyiségben áll rendelkezésükre. Az állatokkal vonuló pásztoroknak olyan hajlékra van szüksége, amely könnyen szétszedhető, szállítható és gyorsan összerakható. A birkának és a belső-ázsiai taki-lónak elterjedési területe teljesen egybeesik a nemez elterjedési területével. Ezért érthető, hogy a nemezelés kultúrája a Kínai Nagy Fal és a Kárpát-medence között széles sávban alakult ki, amelyhez a bőrmegmunkálás és a szőnyegkészítés művészete is társult.

Az első kínai feljegyzések a nemezről a Kr.előtti IV-III. századból származnak, amikor a *Kínai Énekek könyvében* (Shi King) és a *Történelmek Könyvében* (Shu King), hogy e módszert a Kínai Nagy Falon túli „barbárok” – a hszüngnük (hunok) – „találták fel”, illetve használták. Kr.előtti 307-ben Wu-ling kínai uralkodó Csao vezetőjének lovát a hunoktól beszerzett nemezzel takarta be, de a könnyű kínai textilekhez (selymekhez) szokott kínai uralkodóknak ez nem felelt meg, a nemezt amúgy is „nomád” szokásnak” tartották. A kínaiak a hunok-lakta területet egy időben „nemezországnak” nevezték. A Tang-dinasztiabeli Kínai Évkönyvek a „barbárok” arannyal és értékes kövekkel díszített jurtáiról számolnak be. A kínaiaknál a nemezelés éppúgy soha nem jött „divatba”, mint Európában sem, bár nemez-tárgyak eljutottak a rómaiakhoz is. *Hérodotosz* a szkítáknak „nemezzel borított házáiról” ír és

megemlíti, hogy „a keleti nomádok nemezzel fedett kocsikkal vonulnak, amelyekben lakni is szoktak”. *Stein Aurél* Hotanban megtalálta az első csodálatosan megmaradt festett jurta maradványait a Kr.előtti 324-ből.

Tulajdonképpen mi is a „nemez”? **Összegubancolt birkaszőr. Az állati szőrök a víz, a hó és mozgatás hatására minden kötő- és ragasztóanyag nélkül összeállnak.** A nemez és a német eredetű, kb. 150 éve német területről hozzánk elkerült „filc” azonos anyag; a nemez kézzel készül, a filc gépi termék (ezzel szemben a „posztó” gyapjúfonalból áll és szőtt). A puli és a komondor ázott, zsíros, csatakos szőre összekoncolódik, összeáll. Erre mondja a kunsági ember: „megkijecsedett a kutya szőre”. A belső- és közép-ázsiai török népeknél a nemez neve „kijic”, régi elnevezése „namadis” volt. A honfoglalást követően a földművelés térhódításával az átalakult életformák nem kedveztek a nemezmunkák fennmaradásának. Ezután a XIII. században beköltözött kunok újabb lökést adtak a nemezelésnek, de az idők folyamán ezen anyag lassan jelentőségét veszítette. Manapság főleg a népművészek készítenek nemeztárgyakat részben dísznek, részben pedig használat céljaira. Olyan helyeken, ahol ősi racka-juhot újra tenyésztene (pl. Alföldön), feléledt ezen ősi technológia és csodálatosan szép nemeztárgyakat (szőnyeget, faliszőnyeget, tarsolyokat stb.) készítenek.

- *A nemez alkalmazása.* 1. A nemezt legnagyobb mennyiségben a *nemezsátrak beborításához* használták és ma is használják. Egy-egy jurthoz 150-200 juhnak egy évi teljes gyapjúhozama szükséges. Új sátrat a menyasszony számára állítanak, az asszonyok megelégszenek a sátrat borító nemezdarabok folytonos kicserélésével és javításával. A Kínai Évkönyvek leírásából és ősi türk énekekből tudjuk, hogy a jurt első alapanyagául az abban az évben megszületett első birka gyapja szolgált. A mongolok jurt-készítéséről *Marco Polo* és *Plano Carpini* XIII. századi munkáiból értesülünk, de jó leírást ad róla *Ibn Batuta* XIV. századi arab utazó is. Ismerjük Timur (Tamerlán) (1336-1405) könnyen hordozható katonai nemezsátrát.

2. Miként a hajlék a hozomány része és büszkesége, úgy az ágyat *takaró* és a földre egyaránt letehető *nemezszőnyeg* is az volt. E takarók részben éjszakai takarózásra szolgáltak, amelyekbe csodálatos mintákat dolgoztak bele. A falakra feltett nemezsátrak nemezből kivágott és körülvarrt mintáin „istenek” és totemek védték az embert a gonosz szellemek és a szerencsétlenségek ellen. 3. Gyakran használt tárgy a lovak nyeregtakarója vagy a nyereg alá helyezett izzasztója – kunsági nevén csakrakja, amelyet fehér, szürke vagy sárga mintával díszítettek. 4. A pásztorok sokfelé viselnek nemezből készült kabátot, *kepenet*; ez a viselet egyúttal rangjelző és státus-szimbólum is. Nyáron a melegtől véd, télen pedig az eső és a hó lepereg róla és jól véd a hideg ellen. „Nem szabják, nem varrják, mégis ujja és csuklyája van” – mondják.

5. A honfoglalás korában őseink fejviselete a gúlaszerű *süveg* volt, amelynek a karimája gyakran prémből készült. E süveg-viselet Európában a 900-as években nagy „divatot” indított el, amely fénykorát az 1600-1700-as években élte, amikor az az asszonyok és a gyermekek fejére is rákerült. Az őseink által behozott *kalpag*-viselet – immár kalap néven – az 1800-as években visszajutott hazánkba és kiszorította a süveget. Vidéken a kalpag ezután is nemezből készült; alföldi kalaposaink megőrizték az ősi nemezelési technikát, de divatban maradt a kun süveg és a túri süveg, amelyben – ha ügyes volt a mester – „a víz is megállt”. 6. A *nemezcsizmát* (vagy szőrscizmát) gyakran meg is talpalták, hogy erősebb legyen. Ennek ősi neve a *botos* volt. Rövidebb, bokáig érő változatát nevezték *mamusznak*, ha pedig a szőrscizmát vékonyra készítették, akkor *nemezharisnyát* kaptak, amelynek régi neve *kapca* volt. Ez lehetett egy darabból vagy lábra csavart. Dagesztán hegyes területein a nemezből *csizmát* is készítettek, melynek hegyes, gyakran felhajló orra volt és nem egyszer térdig is ért. A női csizmákat finomabb minőségű, rendszerint fehér nemezből szabták és száruk rövidebb és szélesebb volt. A kemény, bőrtalpú lábbelit szattyánbördíszítéssel is ellátták. 7. A *szőrlabda*

könnyű és széttéphetetlen volt; ezt vagy egyszerre, vagy kevés szőrrel kezdték gyúrni, majd naponként kevés új szőrt adtak hozzá. A szőrlabda földhöz vágva olyan magasra felugrik, mint maga a gazdája. 8. Ritkábban készítettek nemezéből *zsákot*, *tarisznnyát* és *kesztyűt*.

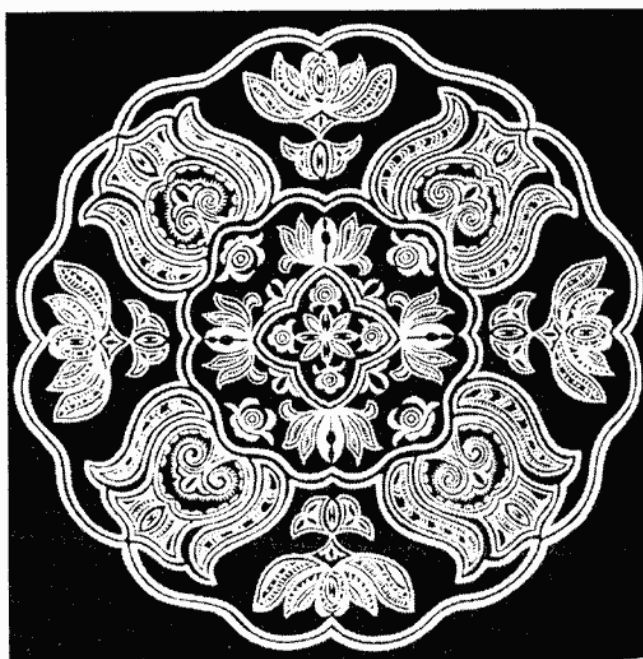
- A *nemez kikészítése*. Nemezek különböző minőségű gyapjúból készültek; hasláb- és hulladék gyapjúból. Ez utóbbit belső vagy alsó részekre használták. A lenyírt gyapjúból először kimossák a zsíros szennyeződéseket, majd a szőrt meglazítják, „tépik”. A tépett gyapjút bizonyos rend szerint a kívánt hosszban és szélességben leterítik, majd összezsavarják. Az ősi eljárás szerint a gyapjútekercs közepébe fából készült rudat tettek. Az összezsavart és kötözött hengert egy erre a célra készített favázás ágyra vagy deszkalapra tették, ott forró vízzel öntözték, hogy a gyapjút átítassák, „befüllessék”. Közben 4-6 ember folyamatosan hengerelte a tekercest 4-8 órán át, miközben kézzel vagy ütőfával állandóan ütögették. Ennek eredményeképpen a gyapjú összegubancolódott. Menet közben többször ellenőrzésképpen a tekercest szétgurgatták, széleit megigazították, majd újra összetekerték, forró vízzel öntöztették, görgették és ütögették. Újabb módszer szerint (*Kaszás Ákos* módszere) lágy- vagy kemény vásznas gyúrással, taposógyúrással vagy lovasgyúrással állítják elő a nemezt, amelynek lényege azonos a régi módszerrel.

A *nemez díszítése* kétféle módon történt. Az első változatban a mintát a földre fektetett kendervásznnon helyezték el, majd a fellazított gyapjút erre rakták rá. Így a színes minta egy időben készült a nemessel. Ez a módszer nagyobb erőt és jobb szerkezetet adott a nemeznek, csak a minta kissé elmosódott körvonalú volt. A másik változat szerint először csak félig nemezelték össze a gyapjút és aztán tették rá a mintát. Ezután ismét hengerré tekerték össze és folytatták a görgetést. A nemez alapszíne leggyakrabban piszkosfehér, kisebb számban van szürkésbarna színű gyapjú. Amennyiben mintát festenek bele, ezt gyökérből, fakéregből és gyümölcsből készített növényi festékekkel művészi ízléssel készíti a mester. Leggyakoribb a narancssárga, a vörös és a barna színárnyalat. A legősibb minta a Nap- és a Hold volt. A nemezzsönyegek szélére olyan szegélymintát festettek, amilyent ma a csángók.

A „kékfestő”

A nemezelés eredetéhez hasonló a kékfestő technológia és a kékfestő-motívumok eredete (bár Néprajzi Lexikonunk szerint a kékfestő technológiát a XVIII. század közepén Németalföldről „vettük át”). **„A több, mint 2000 éves kékfestő technika Belső-Ázsia török népeinek ősi kultúrájához tartozik”** (*Lu Pu*, 1981). **Lényege, hogy megolvasztott méhviasszal mintákat nyomtatnak vagy festenek a lenvászonba, amelyet indigóval kékre festenek, majd forró vízzel kioldják a méhviaszt.** A belső-ázsiai száraz levegőnek köszönhetően csodálatos kékfestő textilek és eszközök kerültek elő az asztanai Kr. utáni I-II. századi aknasírokból; *Lu Pu* kínai kutató Han korabeli (Kr.e. 206-Kr.u.220) kékfestő-mintakönyvet adott ki Pekingben 1981-ben.

A kékfestő motívumok közül a legismertebbek a virágábrázolások (tulipán, szegfű, rózsza), a gyümölcsök (gránátalma, körte stb.) és az állatábrázolások (lepke, páva, kakas stb.). A kékfestő anyagokon szereplő mintakincs a hun és a török népek hitvilágához és mondavilágához kapcsolódik; a tojás a továbbélést, a horog a leány reménységét és férjhez menését fejezi ki; a gránátalma – mivel sok magja van – a sok utódot szimbolizálja, a bazsarózsa a tavaszt, a szerelmet, az érzékiséget és a női szépséget, a virágon belüli virág pedig az élet szépségét és bőségét jelképezi. A madárnak a lepkeszárnyai a szellemi szabadságot, a madár nyaka köré fonódó virágszár pedig az élővilág egységét jelenti. A kinyíló tulipán az életet és a termékenységet szimbolizálja. Gyakori a belső-ázsiai kékfestő motívumok között az életfábrázolása, amely távol áll a kínai gondolkozásmódtól, de azonos a miénkkel.

*Kékfestő kendőminta
tulipános motívummal Belső-Ázsiából*

A mézeskalács

A közelmúltban monografikus kötet jelent meg Belső-Ázsia török népeinek mézeskalács-kultúrájáról. A kötet lényege, hogy megtudjuk, hogy a mézeskalács készítése éppúgy, mint a belőle készített „huszár-”, szív- és állat alakú „mézesek” ősi kultúránk része. Hogy hunok, avarok vagy a honfoglalók hozták-e be a Kárpát-medencébe nem tudjuk.

A mézeskalács eredetét nem ismerjük. „Szakkönyveink” természetesen azt a görögöktől és a rómaiaktól származtatják, pedig már az egyiptomi, a mezopotámiai és belső-ázsiai ásatások alkalmával több ezer éves mézeskalács is került elő. Lehetséges, hogy egyidőben több helyen is „feltalálták”, lehet, hogy kozmopolita ételről van szó. A mézeskalács olyan táplálék, amely hosszú ideig eláll, tápláló és egyúttal igen alkalmas arra, hogy egy nép hiedelemvilágát és képzeletét e tárgyra vigye fel. A magyar „huszár”-minta ugyanilyen formában Belső-Ázsiában is előfordul azzal a különbséggel, hogy a „guszár” török nyelven „közkatonát” és nem lovaskatonát jelent. Annyiban valljuk a mézeskalácsot magunkévá, hogy a hozzá kapcsolódó motívumvilág ősi népművészetünk motívumvilágával azonos.

Népművészetünk egyik gyakori alapeleme: a tulipán

Mit tart az európai „tudomány” a tulipán európai elterjedéséről? II. Mohamed török szultán 1453-ban elfoglalta Konstantinápolyt, majd a Kárpát-medence a XVI. század közepéig török kézre került. A mohácsi vészt követően (1526 után) a bécsi udvar érdeklődése a Törökországban termesztett különleges növények felé fordult. Bécs utasította a szultáni udvarnál levő követét, hogy kíséreljen meg tulipánokat beszerezni. 1554-ben a szultán tulipánhagymákat adott Ausztria isztambuli nagykövetének. A növények vizsgálatát a bécsi udvar holland származású botanikusára, Clausiusra (valódi nevén: *Charles de l'Ecluse*) bízta, aki a hagymákat kísérleti célokra különböző helyekre elküldette (A „tulipán” nevet is Clausiusnak tulajdonítják, aki nem vette át a tulipán török nevét, a „lalét”-t). Holland kertészek neszét vették a különleges növénynek és egy éjjel kilopták a hagymákat a földből. A tulipánok így szabad termesztésre kerültek és gyorsan elterjedtek. Különleges láz, a tulipánmánia kerítette hatalmába Hollandiát; az emberek nagy fogadásokat tettek a tulipán színére, nagyságára és növekedésére.

Michael. H. Hoog 1973-ban kiadott *A tulipánok eredete* című munkáját így kezdi: „Négy évszázada ismerik Nyugat-Európában a tulipánt és majdnem négy évszázada úgy tudták, hogy a tulipán Törökországból származik. Azonban a pontos kutatások kimutatták, hogy a tulipánok bölcsőjét Keleten, sokkal távolabb, nevezetesen Közép- vagy Belső-Ázsiában kell keresni. Itt van e növény géncentruma is”. A vadon élő tulipánok „hazája” Közép-Ázsia, ahol 125 vadtulipánfaj ismert. Az elsődleges génközpontja, azaz eredő helye feltételezhetően a Tien-san és a Pamír-Aláj hegység, ahol egy 1000 km sugarú körben 51 fajtája határozható meg. A tulipán Eurázsia területén sokfelé őshonos; Európának is vannak őshonos tulipánfajai. A Kárpát-medencében a Kazán-szorosban és a Vaskapuban él a 40-50 cm magas áprilisi virágzású *Tulipa hungarica* Borbás – a sárga tulipán; ennek alfaja a *Tulipa hungarica* subsp. *undulatifolia* (Roman), a hullámos szélű levelű, illatos virágú lilás portokú *magyar tulipán*. (Ennek elterjesztése Magyarországon folyamatban van.) A tulipán Belső-Ázsiában régtől

ismert növény, hagymáját fogyasztották. Amikor bekerült a kertekbe egyúttal dísz volt, és élelemként is szolgált. Ezután, felfedezve a tulipán gyönyörűségét a vezetők kerti díszévé, a hatalom és a gazdagság jelképévé vált.

A tulipán korai Kárpát-medencei és ázsiai előfordulása

A magyar tulipománia 1904-1906-ban társadalmi mozgalmat indított az akkori kormány ellen és jelvényeként a tulipánt választotta. Ekkor politikai céljaik támogatására a magyar politikusok hozzátartozói tulipánkertek alapítására hívták fel a társadalmat. Az első bizonyíték az „ősmagyar tulipán” mellett 1904-ben jelent meg a Kert című folyóiratban *Rahiczky Jenő* tollából. *Vaszary Mihály* 1907-ben kimutatta munkájában, hogy a honfoglaló magyarok díszítőművészetében mindenütt megvan a tulipán, sőt ott látjuk az árpádházi- és vegyesházi királyaink pénzein, címereiben, a koronázó paláston, Mátyás király trónkárpitján és főleg régi tulipános ládáinkon stb. E korai szerzők munkáit a „tudomány” nevetségessé téve elhallgattatta. Újabban azonban immár tudományos felkészültséggel előbb *Takácsy Elek* Hollandiában élő magyar tulipánnemesítő, majd *Érdy Miklós* publikálták a tulipán-motívum korai Kárpát-medencei előfordulását.

A tulipánnak motívumként való előfordulása időrendi sorrendben visszaszámlálva ma a következő képet mutatja: a *XVIII-XIX.* századi előfordulása fán, kerámián, tojáson, bútoron, fémén stb. közismert. A *XVII.* századból – 1692-ből – Miskolcra tulipános tál, 1694-ből Bethlen Kata terítőjén tulipán van. A török idők előtt, *XVI.* századi, 1520-ban készült Erdődy-Bakócz kódex (E-B Graduále) iniciáléján, az 1515-ből származó Jordánszky Kódex címlapján és Mátyás király bibliájának bőrkötése borítójának mind a négy sarkában van tulipán. A *XV.* századi Castello Ithalico 1481-ben készült Kálmáncschi-breviáriuma több lapján, az 1490 előtti Festetich-Kódexen a Kinizsi-címerrel indák közötti madár és számos háromosztatú tulipán látható. Mátyás király és Beatrix címeres tányérján, majolikapoharán és kelyhén tulipános a szegély. A *XIV.* század egyik 1340-ben készült missáléján, Károly Róbert és Nagy Lajos pénzein az Anjou-liliom szirmai között tisztán kivehetők a tulipánok; a Képes Krónikában és III. Béla király címerében pedig piros mezőben kék tulipánok figyelhetők meg. A *XIII.* század (Kun László, IV. Béla, II. Endre) pénzei további meglepetést szolgáltatnak. A *XII.* századi esztergomi királyi kápolna („ítélkezőterem”) oroszlanos freskóján hármass osztatú indavégi tulipánok vannak az 1190-es évekből. Hasonlóak láthatók egy székesfehérvári kőpárkányon és az 1015-ben alapított pécsváradi bencés apátság egyik oszlopfőjén. A *XI.* századi veszprémi kőfaragó műhely kőfaragói frízeken palmettás tulipán-díszeket alkalmaztak.

1031-ből származik az eredetileg miseruhának készült a *XII.* században átalakított koronázó palást. Gazdagon díszített szegélyének szimbolikája hármass: emberi, állati és növényi. Szent István közvetlen bal keze felé eső madárpár között egy nagy hármass osztatú tulipán több helyen indavégi tulipánok vannak. A Magyar Szent Korona Szent Tamás képének zománcos lemezén és a felső „Pantokrátor” két oldalán indavégi tulipánok fordulnak elő, de találunk tulipánt honfoglaló magyar szablya markolatán, szíjvégeken és ruhadíszeken. *X.*, sőt a *IX.* századba nyúlhat vissza Ajtony címere, amelyen a hátsó lábain álló oroszlan mellső lábai közt piros tulipánt tart. Tulipán látható a szolnok-strázshalmi tarsolylemezek. A *IX.* századra keltezhető az Attila-kardjaként ismert szablyán, – amely Álmosé vagy Árpádé lehetett – indavégi tulipánok láthatók. A *IX.* századira keltezett nagyszentmiklósi kincslelet 2. számú korszóját indavégi lándzsás tulipánokkal díszítették.

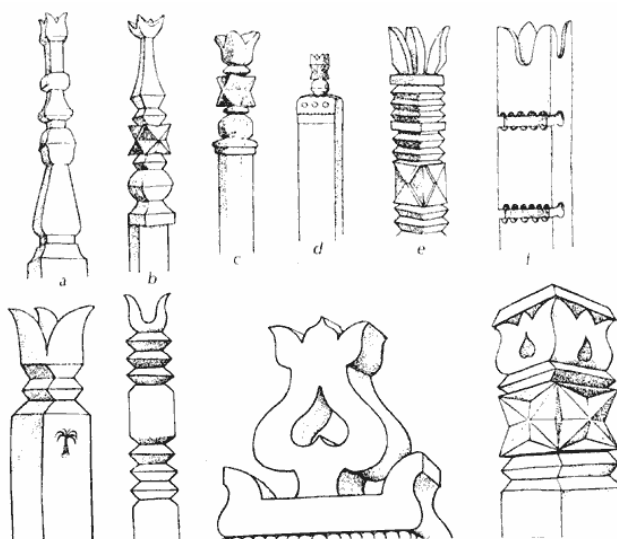
A levéldiai Csertomlikben talált kardmarkolat is tulipánsorral van díszítve. A *IX.* vagy *VIII.* századi Volga menti Tankajevkán talált tarsolyfüggesztő lemez szétnyitott szirmú palmettás tulipánt ábrázol. Tulipán és szív együtt fordul elő a martinovkai *VI.* századi szíjvégen és ez előtt számos belső-ázsiai lelet. A Kr. előtti *V.* századi Altaj-hegységi Pazyrik halomsíros

temetkezéseiben bőven akadunk tulipán-ábrázolásra bőrpalackon, rátétes lemezen és szőnyegen. Előkelő szkíta lován pettyes kacagányban jelenik meg a temetkezésnél használt szőnyegen az anyaistennő előtt, aki ülve fogadja az elébe járulót és kezében olyan életfát tart, amelynek számos indás ága hármas osztatú tulipánban végződik. A legkorábbi ismert tulipán-ábrázolás a Kr. előtti VII. századból való egy dél-kaukázusi szkíta leletből Ziwiyéből. Aranyból készült pecsétnyomón öt vastagodó hasban végződő tulipán van.

A tulipánokról szóló munkáját *Érdy Miklós* így fejezi be: „A magyar díszítőművészet tulipánmotívumát tekintve a szkíta kultúrkör hiedelemvilágáig visszamenő egyezés –, amelynek az ázsiai türk népek az örökösei – jelzi azt, hogy milyen környezetben és hol folyt le a magyarság korai története. Mindezek nem azt jelentik, hogy a tulipán őshazája a Kárpát-medence, hanem azt, hogy ezt a virágot a különféle jelentéseket hordozó jelképeivel együtt magunkkal hoztuk az őshazánkból, ami szükségszerűen egybeesett a tulipán géncentrumával, amely területre az ősi tulipánfajtáknak – vadtulipánoknak – ma is 50-55%-a esik.

A magyar tulipánmotívum eredete

Nemcsak a szablya, a lószerszám, az övveret és az íj kapcsolja a magyarokat a keleti népekhez, hanem a tarsolylemezeken, más díszítési eszközökön megnyilvánuló művészi szemlélet is. A vad tulipán géncentruma vidékén a népművészetben korán megjelenik a tulipánmotívum, hiszen a tulipán-motívumot maga a természet kínálja. A sztyep szürke egyhangúságában minden tavasszal újra és újra visszatérő üdítő, felemelő élmény a hirtelen kiviruló vad tulipánok piros, fehér és sárga színfoltja a szerelmi vágy legintenzívebb feléledésének időszakában. A tulipános táj képe lesz a legüdítőbb, legmélyebb természeti élmény a kemény hideg és a tikkasztó perzselő nyár megpróbáltatásaival, szenvedéseivel szemben. A tulipán a szépség, a szerelem, a szeretet, a tisztelet, a kegyelet és az elismerés érzéseit, élményeit keltette fel az ottlakók lelkében; formája és színe pedig ezeknek az érzéseknek lett közvetítője népi művészetükben és közhasználati tárgyaik díszítésén.

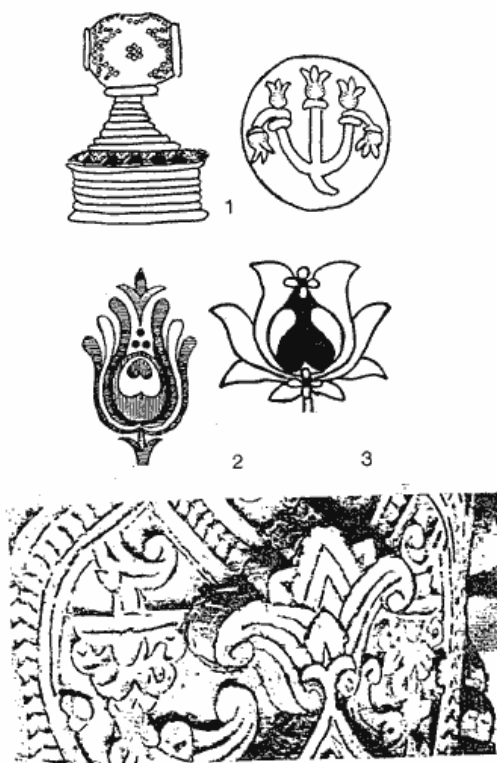
Faragott tulipánok sirjeleken. a-b. Nagybacon, v. Háromszék megye; c. Magyarókerke, v. Kolozs megye; d. Magyarvalkó v. Kolozs megye; e. Bogdánd, v. Szilágymegye; f. Dédes, Borsod megye; g. Telkibánya, Abauj megye; h. Paks, Tolna megye; i. Cige, Somogy megye; j. Kiskorpad, Somogy megye. XIX. század vége - XX. század eleje (Balassa Iván, 1981)

Ezeknek az érzéseknek időben megszakíthatatlan, nélkülözhetetlen kifejezési vágya, mint minden nemzedék törvényszerű lelki szükséglete, az érzésekkel együtt azok kifejezési eszközét, a tulipánformát megszakíthatatlan időbeli folytonosságban közvetítette számunkra a pusztai élet

korszakától egészen napjainkig. Hogy a tulipán, mint díszítőelem milyen mélyen konzerválódott népi kultúránkban, legfőbb bizonyítékát abban látjuk, hogy a keresztény kultúra és a „magasművészet” korstílusainak az ősi világszemlélettel ellentétes minden fölényes hatása ellenére a tulipán-motívum fennmaradt minden népművészeti tájunkon olyan egyszerű formában és alkalmazásban, mint amilyent ősi népdalaink elemeiben és felépítésében tapasztalhatunk. Fennmaradt, mert a nép sok elnyomása között felismerte ősi jelentését, benne népi érzéseinek, vágyainak szabad kifejezési eszközét látta, ez elevenítette fel azt a mélyen konzerválódott közösségi érzést, melyet még a keleti puszták élménye alakított ki a magyar nép lelkében.

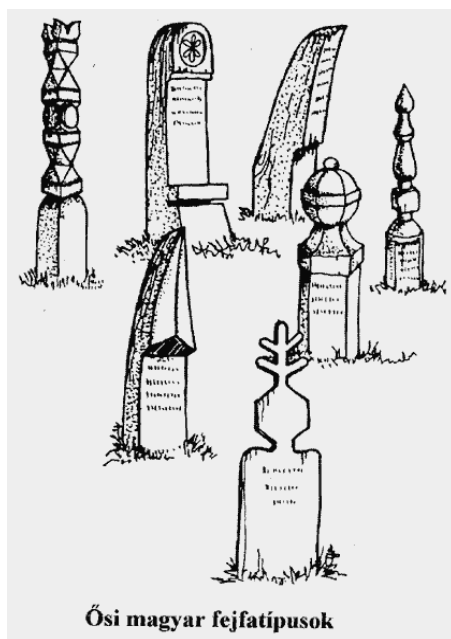
Népi díszítéseinken valóban igazolható, hogy a magyar nép a keleti tulipánformát konzerválta hagyományaiba és ez tartalmat és belső jelentést tulajdonított neki. Hogy növénymotívumok tapasztalatai alapján sajátos természeti tájak jellemző növényei voltak, azt a művészetből vett tényekkel igazolhatjuk. Szinte minden földrajzi tájnak volt egy-egy jellemző növénye, mely mennyiségével, képzeletet felkeltő alakjával és színével magára vonta az élményei kifejezésére vágyó ember figyelmét. Ilyen növény volt a trópusi Egyiptom lótuszvirága, az asszírok palmetta-növénye, a pálma, a kínaiak bambuszsnádja, a japánok cseresznyevirága, a görögök akantusza, a mediterrán népek babérja és a mérsékelt égöv lakóinak a cserfája stb. A pusztai vad tulipán így vonta magára a belső- és közép-Ázsiai lovas figyelmét. A magyar nép ezer évekig élt a vadtulipán előfordulási tájain, ezért naiv feltételezés az az állítás, hogy a szomszéd népekkel ellentétben csak ő nem alkalmazta népművészetében a tulipánt és azt mai hazájában vette át. Közismert, hogy a tulipán az egész Kárpát-medence összes magyartelepülési tájain díszítő motívum. *Németh Gyula* történész szerint „a magyar őstörténet számára a tulipán díszítő elemből és a vadtulipán növényföldrajzából levonható irány ugyanúgy Belső-Ázsia és Közép-Ázsia felé mutat, mint az embertan, a népköltészet, a népdal és minden történeti forrás maga is.

Tulipán-motívum korai előfordulásai (Éprdy Miklós, 1987). 1. Ziwiyeből előkerült pecsét a Kr. előtti VII. századból; 2. a magyar szürhímezéshez hasonló motívum a horezmi csempediszen Kunya Arkból; 3. a horezmi palmettás tulipán egy Hiva környéki faoszlopon

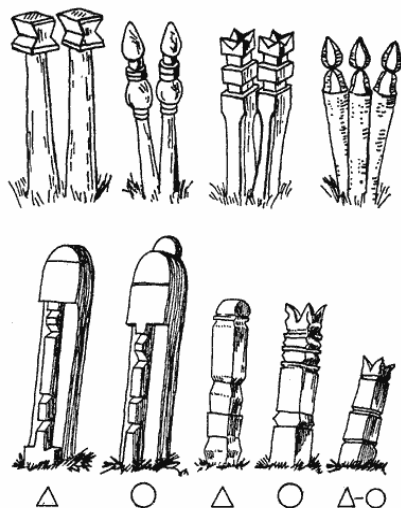
A kopjafák

A halál utáni élet ősi magyar elképzelése abból az alapgondolatból indul ki, hogy míg az életet vesztett test lassan elporlad, a lélek vissza-visszajár belé, majd ismét eltávozik belőle, s éli a maga életét, mint mikor a testtel együtt élt. Mivel a test már mozdulatlan, halott, a lélek maga jár el övéi közé. A lélek útján a másvilág felé számtalan kaland, megpróbáltatás és szenvedés vár reá. Övéi már a temetéskor gondolnak mindezekre, ezért vele adnak minden szükséges holmit, ruhát, fegyvert, eszközt, lovát stb. aszerint, hogy milyen viszonyok vették körül az életben. A halott a sírban és a fejfa – kopjafa – fölötté élettelen. A végtelen idő azonban ismét egybekapcsolja az embert és a fát, hogy a halál után együtt hirdessék a mulandóság örökkévalóságát. Amint az újszülöttnek az apja által elültetett élő fácska, az a halottnak – a túlvilágra születettnak – a síron elültetett fa, vagy felállított fajel: a fejfa. A fejfa általában a halottat képviseli. *Vámbéry Ármín* írja, hogy „a kopjafaállítás szokását a türk népektől vették át őseink, s tőlük ered az a gyakorlat is, hogy az elhunyt kilétére utaló jelekkel díszítik a fejfát, s a jeleket az arra járó a fejfáról leolvashatja”. *Orbán Balázs* szerint pedig „a fejfa összeölelkedése a pogány és keresztény hagyományoknak”.

Minden kopjafa meghatározott jelentőséggel bír. A székelyek tudatában az él, hogy a kopjafa őse valaha végére ölő vasat szerelt fegyver – dárdafele – volt, amit a meghalt harcosnak a sírhantjába szúrtak. Ezt a szokást hitük szerint a magyarok az ázsiai pusztákról hozták magukkal. A székelyek szerint a kopjafák „elmondják” a négy fő istenséget, akiket tiszteltek az emberek: a Napot, a földet, a vizet és a tüzet. Az őselemek, mint fő témák szerepelnek a kopjafákon. Abban az esetben, ha a tulipán alul helyezkedik el az oszlopon, s ebből indul ki a többi motívum, akkor ez a virág – női tulajdonságát elvesztve – mintegy jóság fényében tündököl. Amennyiben a kopja tulipánnal végződik, akkor az már női temetésre utal. Ha az oszlopfő más forma, nem virág, akkor a sír férfié, olykor jellemzően katona nyugszik alatta. Buzogányvégződés (máshol szigonyvégződés) gyalogos, lándzsásnál vagy sisak-taraj-formánál lovas, lámpásnál pedig a vezér az elhunyt. A félholdas megoldás katonai vezetőnek kijáró ábrázolás, amely rang a mai hadnagy, azaz tiszt rendfokozatnak megfelelő. A pap

fejfájára kelyhet faragtak, a leányok sírján tulipán, rügy vagy bimbó van. A nemes eredetű székely sírján pajzs van, amelyre társai ráfaragják a címet. Annyi rovást vésnek a fába, ahány gyermeke volt az embernek és megkülönböztető jele volt a házasságnak is. Gyermekektemetésekor fele olyan méretű kopjafát állítottak.

Régi magyar temetők fejfátípusai Teresztenyéről (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) (Kundt Ernő nyomán)

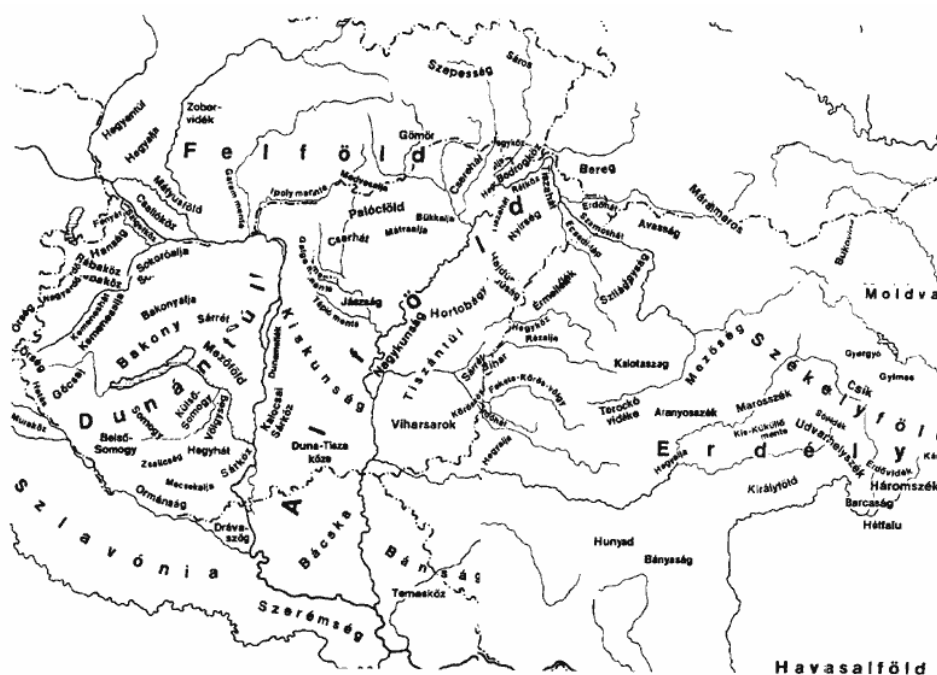
Népművészetünknek és őseink hiedelemvilágának jó őrzői közé tartoznak a temetőben fennmaradt oszlopos, mind a négy oldalon kiképzett fejfák („kopjafák”). A fejfakészítés szerszáma hosszú időn át a fejsze és a bárd volt; ez határozta meg az idomok stilizálásának módját. A kézivonó és a véső pedig a kidolgozás finomságának fokát adta meg. A kopjafákon szerkezetileg öt részt különböztetünk meg: 1. a felfelé végződés kifejeződése a legfelső faragott rész, a fejfa díszes *hegye*; a fejfa végződhet S-alakú lófejre, gombra, „turbánosra”, hasábkockára, csillagra és tulipánra; 2. a fejfa *homloka*, ahová a díszítés került, de gyakran felvésik az elhunyt foglalkozására jellemző szerszámokat is. Ha alul nyitott koszorú van a fejfa homlokára vésve, leány nyugszik a sírban. 3. az *eresz*, egy párkányszerűen kiugró rész, amely a feliratot védi a lecsurgó esőtől. Ez általában két tagozású, ovális vagy rovátkás. A halálozás évszáma legtöbbször az eresz síkjára került. 4. a *törzs*, amely a felirat és a sírvers helye, amelyet többnyire rímekbe szednek: hol magát az elhunytat beszéltek első személyben, hol vegyes, hol harmadik személyé a mondóka. A betűk többnyire igen kezdetlegesek. 5. a földbe ázott *láb*. A régi fejfáknak nem volt feliratuk; helyzetük a nemzetség szerint felosztott temetőben írott szöveg nélkül is tájékoztató a halott származásáról és vérokonosságáról. A fejfákon a családi sír fölötti csoportosítása a halott családi helyzetére, a fejfák tagolása, magassága és vastagsága a halott nemére, életkorára, társadalmi és vagyoni helyzetére és foglalkozására is utal. A fejfák festése elsősorban gyakorlati célt szolgál: a tartósítás és a csírátlantást, de egyúttal életkor-jelző szerepe is van. Az idősebbek fejfája gyászfekete festésű, a kiskorúaké kék, mivel az ég színe távol tartja a rontó szellemeket.

Ósi magyar népművészeti stíluselemek

A szimbolikus gondolkodásmód, a köznyelvi képes beszéd és a rajzolt jelképek évezredek óta az emberiség közismert és nélkülözhetetlen eszközei. Ezt az eszköztárat megismerni annyit jelent, mint a kultúra egyik fontos beszédmódját megtanulni és megérteni a gondolat kifejezésének egyedül az emberre – adott esetben a magyar emberre – jellemző módját. A szimbólum legfontosabb tulajdonsága –, mint minden jelé –, hogy helyettesít valamit. A tárgyak, az állatok, a virágok valamilyen elvont eszme jelképei. Az emberi kultúra elválaszthatatlan a jelek és a jelképek használatától. Jelképeink alakítják a mi világunkat, de mi is alakítjuk jelképeink világát. A jelképek vállalásával a közösséghez való tartozásunkat hangsúlyozzuk. A hagyományokhoz való ragaszkodást nyilváníjuk ki általuk, igazodásunkat egy kultúra értékrendjéhez, az ideológiai vagy vallási képzetek elfogadását, a ritualizált viselkedésformák követését, a csoporthoz tartozás tudatosítását. A jelképek rendszere a kultúrákban az identitás megerősítése.

A magyar népművészet szimbólumairól már a múlt század végén gazdag – ki nem elemzett – motívumgyűjtemény jelent meg *Huszka József* tollából, ebbe az irányba kutatott *gróf Zichy Jenő* és *Posta Béla* is. Huszka József (1854-1934) élete munkásságát a következőkben foglalta össze: **„A magyar ornamentikának olyan a jellege, amilyen a germán szomszédság ízlésében teljesen hiányzott. Főeleme a növényi motívum... A honfoglalók ornamentikája magában áll. Akár egészében nézzük az ékítményeket, akár összetételükben vesszük figyelembe, vagy egyes apró elemeit vizsgáljuk, a kutatás eredménye mindig az, hogy ez az ízlés nem a mai hazában született”.** *Pekár Károly* 1910-ben így fogalmazott: „A honfoglalók művészete a magyar népi ornamentikában őrződött meg”. *Dievald Kornél* 1927-ben írt munkájában pedig ezt olvassuk: „A székely házak pazar ornamentikájukkal, rovátkolt fafaragásaikkal és szerkezeteikkel ősi stílust örökítenek meg”.

A magyar népművészet azért színesebb, mint a környezetében élő népeké, mert motívumvilágában olyan elemek is szerepelnek, amelyek a Kárpát-medencében a magyarok beérkezésekor nem voltak jelen; **a magyarság ezt magával hozta távoli hazájából. Ezek nem másodlagosan „átvett” elemek, hanem a magyarság mentalitásához kötöttek és olyan mélyen beivódtak lelkivilágunkba, gondolkodásmódunkba, hogy annak meghatározói lettek.** A honfoglalás idején hazánkban nem épültek kőkatedrálisok, olyan épületek sokasága, ahol ősünk motívumvilága megőrződött volna. Lassan azonban a mulékony anyagok – fa, bőrtexil – jelképrendszere áttevődött a későbbben faragott kövekre. A tarsolylemezek kör palmettadíszei szinte azonos formában jelennek meg a veszprémi székesegyház kövein; a párkányköveken levő háromágú palmettalevél még megtartotta a tarsolylemezen látható éles formákat. Népünk az élet nagy kérdéseiben még ma sem a jelenben él, hanem múltjának emlékeibe húzódik és az öregektől tanult szokások szerint intézi a maga életét. **A magyar népművészetnek még ma is megvan a szerepe abban a kristálytisza szerkezetben, amely eleink világát olyan egyszerűvé és széppé tette,** bár a modern idők ebből sokat elköptatnak, elsilányosítanak.

A Kárpát-medence népi tájegységei

Ősi magyar hitvilág Európa szívében

Az ázsiai egyistenhitről őseink egy része már a X. században, nagyobb részük a XI. században tért át a keresztény vallásra. Az új vallás számára templomok, kolostorok épültek. A keletről hozott népművészet és ötvösipari díszítőművészet továbbélés mellett az új épületek új alkalmazási lehetőségeket nyújtottak. Önálló építő- és kőfaragó műhelyek alakultak Pécsen, Esztergomban, Jákon és másutt. Mivel a kőfaragó művészek magyar emberek voltak, így megjelent ősi motívumvilágunk a jáki templom kapubélésén, a bényi és az esztergomi templom faragványain. A sárközi deszkakerítések pártázata a gótikus épületek párkányzatain jelennek meg. Az új vallás egyházpolitikai szempontból kénytelen volt engedményeket tenni; az ősi szimbólumok keresztény jelentést kaptak. Ilyen „kettőséget” láthatunk a Képes Krónika illusztrációin. A reneszánsz korban Magyarországon elsősorban az olasz reneszánszsal kerültünk kapcsolatba, melynek díszítőművészetében ott van a tulipán pl. Kinizsi Pálné imakönyvében és a Corvinák díszítményein. A Mátyás király udvarában élő illusztrátorok a magyar nép díszítőművészetének formakincse szerint díszítették a Corvinákat.

A barokk időkben a népművészet a polgári társadalomban főleg a fejfákon, a székhátakon, a ládákon és más bútorokon jelentkezik. Vannak kopjafaszerű fejfák haránt rovátkolással, fenn faragott tulipán-formával, van átmeneti stílusú fönt kivágott tulipánforma; alatta a lépcsőzetek kivágások már csak halványan emlékeztetnek a kopjafák rovátkáira, ugyanakkor a fejfa szélének vonalvezetése barokk jellegű. Végül van olyan fejfa is, amelynek profilja teljesen barokkos, de készítője a barokkos fejfát sem tudta elképzelni tulipán nélkül, ezért kivágás helyett ráfestette. A fejfa készítőjét a meggyökeresedett néphagyományok készítették arra, hogy a tulipános díszítés-technika- és stílusváltás ellenére is megtartsa. A székhátakon is a barokkos profil mellett ott van a faragott vagy festett tulipán. A tulipánnak ez a kiemelése nincs meg a nyugat-európai díszítőművészetben. Ahogy az ősi magyar zene asszimilálta az idegen hatásokat, úgy asszimilálta népi művészetünk is a reneszánsz vagy későbbi nyugati tulipánformákat; azokat az ősi formára egyszerűsítette le.

Ősi magyar népművészeti stíluselemek

A magyar népművészetre az egyszerű, világos és átlátszó dialektika a jellemző. Ember- és mitikus alakjait különböző geometrikus formákba vagy virágmintákba rejti. A természet a maga változatos forma- és színvilágával szembesül ebben a művészetben az örök emberi értékekkel: a képzeletvilággal, az absztrakciós képességgel és a misztifikáló hajlammal. Azzal, hogy az ember – a népművész – alkotásába mindig belead egy kicsi önmagából is, egyéni szint, személyes varázserőt ad az előállított tárgynak, Minthogy azonban egyetlen alkotó sem lehet független az őt érő hatásoktól, a népi alkotó is kompiláló, mert népi csoportja érdeklődését, lelki világát és társadalmi ösztönzőit helyezi át a tárgyba, de azokban az emberiség örök értékei is ott vannak; átszüremlenek az egyén és a nép zsilipjén.

- A *szalagfonat* ősi jelkép, tulajdonképpen két kígyó összefonásából keletkezett. A szalagfonatokat mint az isteni végtelen erő megtestesítőit kell látnunk. A magyar mitológiában a kígyó jó állat, a ház lakóinak őrzője, amely üdvöt és szerencsét hoz; benne lakik az ősök szelleme, ezért megölni nem szabad. A kígyó ősi időktől fogva termékenység-szimbólum is, ezért kígyófejesek a női karkötők, de jelkép is, mert bőre változtatja színét.

- *S-alakúan kunkorodó levélformák* az állatok szarv-alakjaiból keletkeztek. A kacsaringók Altai vidéki állatstílus növényformává stilizált motívumai.

- A *kettős kunkor* vagy bajuszalakú kettős levélformák felett lándzsa- vagy függő csepp alakú formát is találunk, belül egyszerű körrel vagy pávaszemmel való tagolással. A kettős kunkorral a középső levél összeolvadhat.

- A *rozetta, rózsácska* gyakran fordul elő honfoglalás kori kerek ruhadíszek közepén. Vannak olyan szív alakú formák is, amilyenek az altaji állatstílus motívumaiból fejlődött.

- A *virágok* modellálása során a szíromlevelek állását gyakran – főleg a népi kézimunkáknál – csak egy-egy kereszttel jelölik. A négyzetbe rajzolt dőlt kereszt férfiszimbólum, amely forgást ábrázol szemben az egyenesen állóval, amely mozdulatlanságot érzékeltet. A kereszt állhat körben is, amely szintén a forgást sejteti. A forgókereszt gyorsan forogva egy kör benyomását kelti, a kör pedig mágikus jelentőségű, amely a népi élet szinte minden területén ma is fellelhető.

- A *spirál* a körrel, mint elemi alakzattal rokon és lényegében bezáratlan körök sokaságából áll. Így a spirál térben elképzelhető átvágott és eltolt körök összességének tekinthető, amely ezáltal képessé válik a mélység és a magasság érzékletes ábrázolására.

- A *szem-dísz*. A mag ősi termő erőt jelent, a szem viszont fenntartó isteni erőt.

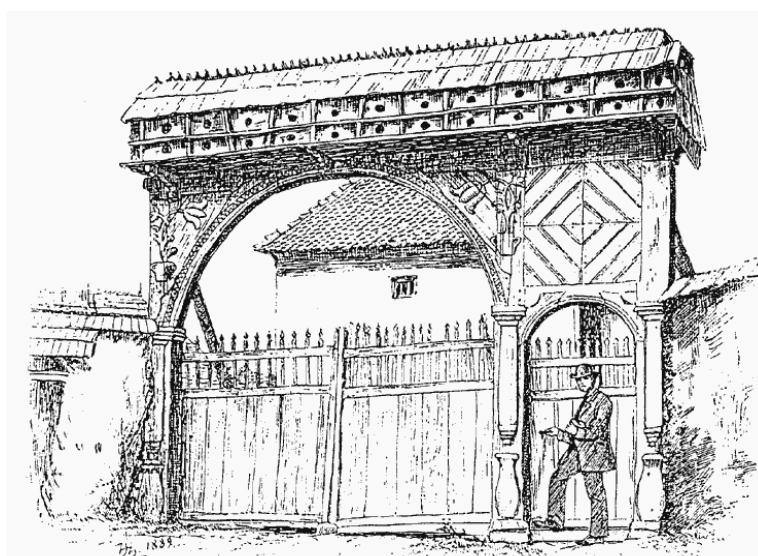
- A *páva* a halhatatlanság jelképe, holott eredetileg csak a griff, az örök fény, a világosság volt a halhatatlanság szimbóluma.

- A *pálma* az „istenfa” alkotója, mert olyan fa, amelyet az ember mesterségesen termékenyít meg oly módon, hogy a hímporzóval behintik a termővirágot. Az életfa vagy istenfa azt a képzetet jeleníti meg, hogy az Isten a fában lakik.

A székeykapu

Priszkosz rhétor így ír a hunok építkezéséről: „Attila háza minden más háznál fényesebb. Ez a ház gerendákból és simára gyalult deszkákból volt összeillesztve és fakerítéssel körülvéve, nem biztonságul, hanem csak díszül... Attila udvarára nagy kapu vezetett, melynek szárnyvonalai befelé nyíltak s nem kifelé, mint a görögöké”. A magyar kerítések és kapuk célja a tulajdon védelme, az idegen szemektől való elhatárolódás, de emellett alkalmat is szolgáltat a díszítésre. A belső udvarteret őseinknél a kis- és nagykapu választotta – választja el az utcától. **Ha az utcaajtót és a nagy kaput közös szemöldökgerenda fogja össze és az a szénás-szekerekhez mért magasságúvá emelkedik és közös tetővel látják el; ezt nevezzük nagykapunak, más szóval székeykapunak, pontosabban fedeles nagykapunak.** A kiskapu általában ugyanolyan magasságúra emelik, így annak mérete nem változik, teteje viszont jó alkalmat nyújt a díszítésre. Székeyföldön oszlopokat, más néven *zábékat*, kapubálványokat ásnak a földbe, ezek adják a kapu keretét. E keret foglalja magába a kiskapu és a szekérbejárat testét. A felső, keresztben álló fedél galambdúcként szolgál; ez a *galambbúg*.

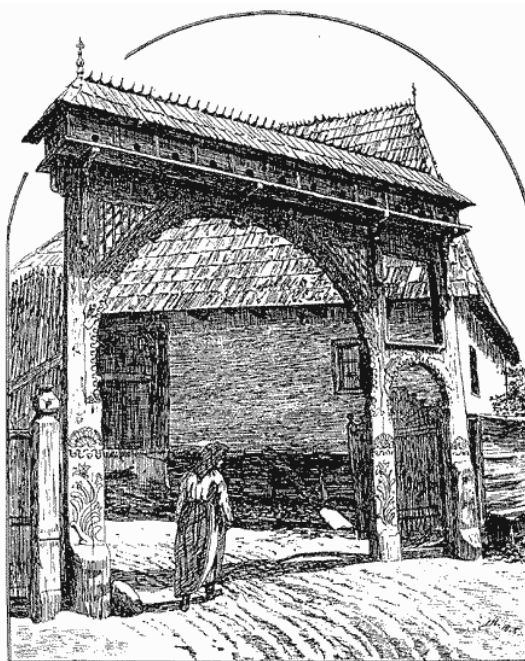
A székeykapukat régebben csak faragták, de a XVIII. század óta a díszeket gyakran festik is; a felkúszó indák színe sötétvörös, az indán ülő hármass levelek kékek, néha zöldek fehér pettyekkel tarkítottak; a rozsmaringok mindig zöldek. A színezéshez csak piros, fehér, zöld és kék színeket használnak, a kapukon a sárga vagy a lila szín sohasem fordul elő. A mongol kolostorok tetőperemének síkján a domború cserépsor végén felül sötétebb, a homorú cserépsor végén fehér pikkelysort láthatunk. Nálunk a galambház alatti gerendán, vagy a nagy- és kiskapu boltívén találhatunk ehhez hasonló díszítéseket. A kapuoszlop alsó része faragatlan, majd fölfelé rózsza vagy levélfüzér faragással díszített. E fölfelé futó díszek ritmikusan, szívalakot formázva ismétlődnek, s a köztük maradó teret gyakran kacsokkal töltik ki. A kacsok végén gomb, tulipán, rózsza vagy csillag látható. A zábék felső végződésénél általában egy külön virágzat van, amelynek alapja egy pálmalevél. A gerenda közti teret vonala keretbe foglalt dísz tölti ki. A keret közepét egymás fölé helyezett virág, csillag, rózsza vagy pontokból álló dísz (néha korona, kereszt, gyertya, kehely vagy madár) foglalja el. A kiskapu és a nagykapu testét nem díszítik.

Nagykapu Sepsiszentiványban (Háromszék megye)
(Huszka József, 1895)

A székelykapukat díszítéseik szerint osztályozzák. 1. Olyan kapuk, ahol a kis kapu fölötti tér egészen betöltött és át nem tört síkfelület, mely tele van lapos relief-díszítéssel, néha címerrel és jelvényekkel. 2. A régi kapuknál a kiskapu fölötti tér egy nagy vagy több kis kerek ablakká van alakítva, itt a díszek fa- és bőrkivágás, csipkézés és szíjfonatok utánzatai. 3. Ide a rácsos ablakú kapuk tartoznak, amelyek Csíkot jellemzik. 4. Olyan kapuk, amelyeken a székely festett bútorokon is látható naturalisztikus díszek vannak; ilyenek főleg a sóvidéken fordulnak elő.

A székelykapu ornamentikája Kínában (a sárkány-mintás gerendadíszítésben), és a belső-ázsiai népek hiedelemvilágában gyökerezik. A székelykapu elterjedése a Peking-Magyarország vonal mentén kísérhető végig egy 1000 km-es széles sávban; sem ettől északra, sem ettől délre nem fordul elő; Nyugat-Európa nem ismeri. A székelykapu hengeres formái, a ferde támasztóoszlop, végén rögzítő cövekekkel, a tetőformája, a tetején levő sárkánydíszt és az oszlopain elhelyezett napjelek a kelet-ázsiai építészet szerkezetét és ornamentikáját ma is őrzi. A sárkány védő kultusza Kelet-Ázsiából kiinduló kultúrhatás; a magyar hiedelemvilágban és főleg a népmesevilágban a sárkány – sárkánykígyó – a bejáratot- a vár- vagy palotakaput védő kultikus lény. A leegyszerűsített, a ház lakóit kultikusan védő sárkányos oromdíszek helyére katolikus vidékeken a bűntől védelmező Istenfiának, Jézusnak a keresztyét helyezték. A mongol kolostorok tetőperemének homloksíkján a díszítő sor elemei – kör és pikkely – minőségi és szerkezeti szempontból megegyeznek a székelykapu díszítő sorának megfelelő elemeivel. Nyilvánvaló, hogy a hun, az avar és a magyar, illetve más török népek Belső-Ázsiából hozták a Kárpát-medencébe a székelykapu keleti bambusz-technikában gyökerező díszítő formáját. **Mivel a székelykapuk fő elterjedési területe éppen a hun-utódok által betelepített Székelyföld, ezért nagy a valószínűsége annak, hogy a székelykapu a hunoknak ittmaradt öröksége.**

Nagy kapu Csíkverebesből (Huszka József)

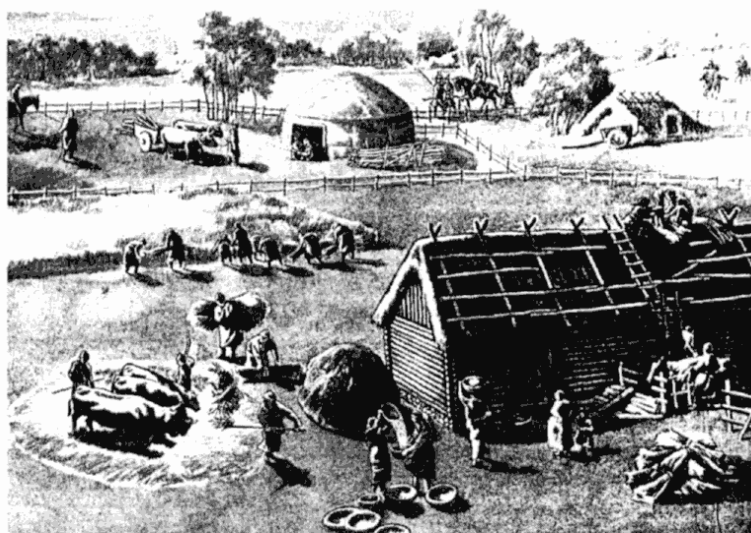

Őseink házai

A honfoglalás körüli években sok auktor emlékezett meg őseink lakhelyeiről. Természeteszerű, hogy elsősorban azokat a számukra különleges lakhelyeket, a belső-ázsiai jurtákat említik meg, amilyeneket Európában nem ismertek; alig tesznek említést a kőházakról és a faházakról. **Őstörténetünk hirdetőinek nagy tévedése az, mintha őseink össze-vissza bolyongtak volna és szálláshelyük a szétszedhető hevenyészett sátor lenne. Belső-Ázsiától a Kárpát-medencéig nyomon követhetők őseink állandó lakása, háza.** A Góbi-sivatagi Najma Tolgojtól a gödöllői Babat-völgyig ott találjuk a maradandó építkezéseket; sajnos mivel a telepfeltárás fáradtságos munka és a temetőfeltárás mutatós, ezért alig van teljesen feltárt szálláshely őseink idejéből. Ahol ez megtörtént, ott világossá vált a képlet: együtt találhatók a veremházak (ezekben őseink sohasem laktak, azt éléskamrának, konyhának, kemencének és jégveremnek használták) a fából vagy kőből épített lakóházakkal és a fából épített nyitott karámokkal. Emellett természetesen a férfiak tavasztól ősziig elvitték nagyállataikat távolabbi vidékekre legelni. Ekkor ők, gyakran családtagjaikkal ideiglenes sátrakban laktak. Az idegen auktorok ezekre a csodálatos találmányokra, a jurtákra csodálkoztak rá és írták le a magyarok „házaiként”.

*Ibn Rusztán*ál (930 körül) olvassuk, hogy vonulás közben „a magyaroknak sátraik vannak és együtt vonulnak a takarmánnyal, valamint a zöld vegetációval” (nyilván rossz a fordítás), *Ibn Hajján* pedig megjegyzi, hogy az állataikat legeltető magyarok „jurtákban szétszórva élnek”. *Bölcs León* bizánci császár átveszi Pszeudo-Maurikiosz közhelyeit, miszerint „a magyarok lovaikat béklyóba verve sátraik mellett tartják”; a magyarok jurtáit „türk sátor” néven nevezi. *Nesztor Krónikája* a honfoglaló őseinkről írja, hogy vonulásuk közben „felütötték sátraikat”, *Kézai Simon* a XIII. század végén a magyarok szláv területen való vonulásukkor jegyzi meg, hogy „foglyaikat sátraik közelében tartották”. *Liudprand cremonai püspök* a magyarok 899. évi itáliai útja alkalmával írta, hogy „Pávia városa körül felütötték nemezsátraikat (cento)”. Ugyanilyen szövegkörnyezetben értesülünk a magyarok „sátrairól” pl. *Szant Pardus* történetírójától 937-ben és a *cambriai püspöktől* 954-ben. **Mindezen auktorok tehát azt rögzítik, hogy milyen körülmények között laktak őseink, amikor vonultak, amikor „kalandoztak” vagy amikor nagyállataikat legeltették. Állandó lakhelyeiket természetesnek vették, arra „nem csodálkoztak rá”.**

- A *jurták*. „Sátor” szavunk török eredetű és eredetileg a belső-ázsiai sáortípusra vonatkozott. Az ázsiai népeknek kétféle ősi sátor típusát ismerjük: a kupolatetős *kibitkát*, amelynek egyik formája a *jurt* vagy *jurta*; ennek törzse henger alakú, kör alapra épül, oldala rácsos ollószerkezet, tetejét karikába fogott lécek takarják és általában nemezzel fedik be. A másik a sáortetős fajta, amelynek gyűjtőneve a „*fekete sátor*” (*tente noire*) és főleg az arabok és a tuaregek használják. A jurta első említése a Kr. előtti 150-110 közötti időből származik, amikor a nomádok o-sun fejedelméhez nőül adott kínai hercegnő, *Hszi-csün* versében így szólal meg: „Sátor az én házam énnekem, és ponyva itt a fal”. A Krisztus előtti idők jurtájáról, annak nemeztakarójáról és berendezési tárgyairól az altaji fejedelmi sírokból sok adattal rendelkezünk. A magyarok sátrát *Jakubi* Kr. u. 891-ben így jellemezte: „a török gubba (jurta) kupola, hajlított bordázatú (mullada’a), ló- és ökörbőrből készült szíjak fogják össze és nemezzel van befedve”. Jurt képét láthatjuk az egyik Dunhuang-i barlangban, amely a Tang dinasztiabeli császárnak a türkök elleni harcát ábrázolja.

Rekonstruált honfoglaláskori falusi település

A jurta „yurt” formában ősi török szó, jelentése: „ház”, „otthon”. Ezt az Ázsia közép-tengelyében húzódó sztyepövezet természeti viszonyainak megfelelően a nagyállattartó lovas népek élettapasztalata formálta ki; igényeiknek megfelelően alakult és az ázsiai puszták szélsőséges természeti viszonyaiban tökéletesen megfelelt a célnak. Elterjedése egybeesett a lovak használatával. Ősi és mai előfordulásában a Kínai Nagy Faltól egészen a Kárpát-medencéig ott terjedt el, ahova nagyállattartó népek érkeztek. Az európai ember felfogása szerint az épített ház „magasabbrendű”, mint a sátor, a keleti népeknek ilyen ítélete fordított. Őseink minden szállásterületén voltak ugyan nedves és egészségtelen kőházaik is, de a maradandó lakásuk először fából készült. *Freisingi Ottó* püspök 1147-ben megemlíti a magyarok kőházeit és azt, hogy nyáron a lakosság jelentős része sátrakba költözik. A gazdagabb embereknek sokáig voltak házaik, de életük zömét a kertjük végében felállított és nagy keleti pompával berendezett jurtában töltötték. A jurta – sátor – használata sokáig megmaradt őseinknél idénylakásként. Szent István már csak házakat (katonai házakat [miles], domust [épületet], köznépi házakat [vulgaris] és veremházakat [mansicula]) említ, sátrakról nem esik szó nála. Ezzel szemben László király törvénykönyve az 1092-iki szabolcsi zsinaton hozott végzésének 36. pontja kiköti, hogy „a királyi udvarból jövő apát vagy szerzetes ne a templomban üdvözlje a királyt, hanem onnan kijöve, annak házában („domus”) vagy sátrában („tentorium”)”. Az 1100 körüli első esztergomi zsinat határozatainak egyik cikkelye kimondja: „Senki se merészeljen egyházon kívül, sátorban vagy valamely házban misét mondani vagy hallgatni, csupán a király, vagy a püspök és azok az ispánok, akik olyan sátorral vagy ehhez hasonlóval rendelkeznek, ami kizárólag istentisztelet céljára készült, és ez is csak olyankor, amikor úton vannak”. Az 1150-es években Magyarországon járt *Abu Hámid* a magyar városokat „ázsiai típusú városoknak” írta le. Jurtáink megléte a XII. századig követhető nyomon; erről a Nyugatról jött vendégek csak a legnagyobb tisztelettel nyilatkoztak. III. Béla és Barbarossa Frigyes német császár találkozásakor „Margit királyné, a francia király nővére a császárt nagyszerű művészileg készített sátorral ajándékozta meg, melynek belseje négy szobát képezett, és a legpompásabb báborszővettel volt borítva”.

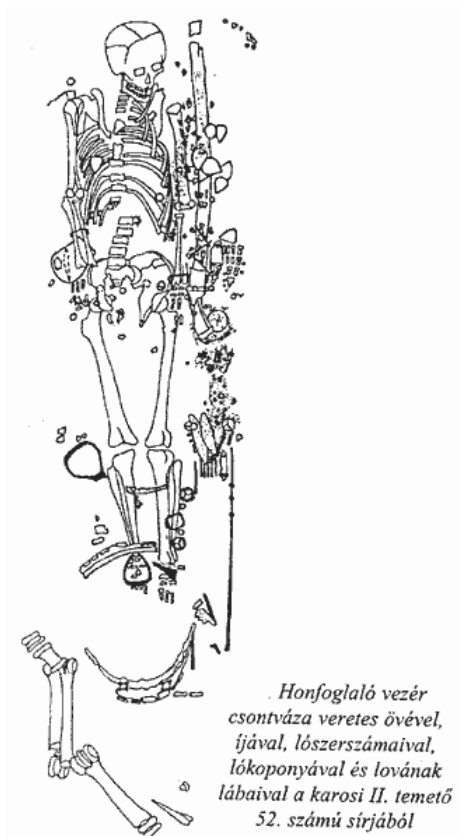
A nagyállattartó lovas népek jurtája hengerszerű, teje csonkakúp- vagy félgömbalakú, a tető közepén kerek nyílás van. A jurtákat mélyen ásott körcsatorna, azon kívül sánc vette körül. Itt száll ki a füst, de a lyukon világosság is szüremkedik be. Felületén a szél támadó ereje megtörik, oldalt kitér. A jurtáinak közepén állandóan tűz ég, így belső tere télen gyorsan felmelegszik, nyáron pedig, mivel a füstlyukon kimenő meleg levegő helyébe alulról hidegebb áramlik,

afféle „légkondicionáló”, illetve az egész légtérre érintő levegő-kicserélő berendezésnek tekinthető. A jurta anyaga és kialakítása nyáron a forróság, télen pedig a hideg ellen jó védelmet nyújt. A jurta ajtaja az ősi türköknél és a mi őseinknél kelet felé nézett. A viszonylag kis ajtón a küszöböt átlépve csak lehajtott fejjel lehetett közlekedni. Őseink jurtájának berendezéséről csak szórványos adataink és analógiáink vannak. *Gardizi* sok szőnyeget, prémet és brokátot említ. Asztal a jurtákban nemigen volt, mert az étkezés a földön törökülésben egy kerek tál körül történt; az ételeket az elérhetőség megkönnyítése céljából sokszor kis asztalféle emelvényre tették. Fontos berendezési tárgy volt a nagymennyiségű és minden letakaró szőnyeg, amely a jurta ajtóval szembeni megemelt, alvásra alkalmas részén volt több rétegben egymásra rakva. Az ágyi részen sok párna volt és nemez- vagy szőrmetakarók takarózás céljából. A „koporsó” a tulipánosláda elődje; ebben tartották a kelengyét, a ruhákat és más értékeket. Fontos bútordarab volt a bölcső, ez megelőzte a padot és a magas asztalt. A tűz körül a földön állatbőrök voltak. Bár a „szék” ősi török szó, az első székek méltóságjelző trónusok voltak. A jurtaváz felső lécén akasztókampók helyezkedtek el, amelyre a fegyvereket, nyergeket, szíjakat, szerszámokat és az edényeket akasztották fel. A sátor rúdja kilenc ősiükre emlékeztető ábrát akasztottak, a tulipánosláda fölé pedig a sátrat védő jó szellem ábrázolását helyezték el valamilyen formában. A családfő helye az ajtóval szemben a tűzhely mögött volt; az attól jobbra eső rész a férfiaké, a balra eső a nőké volt. A családfő jobbán ült a megtisztelt vendég. Az „alsóbbrendű” vendégek helye a bejárat közelében, az asszonyok és a felszolgáló cselédek között volt.

Honfoglalóink temetői

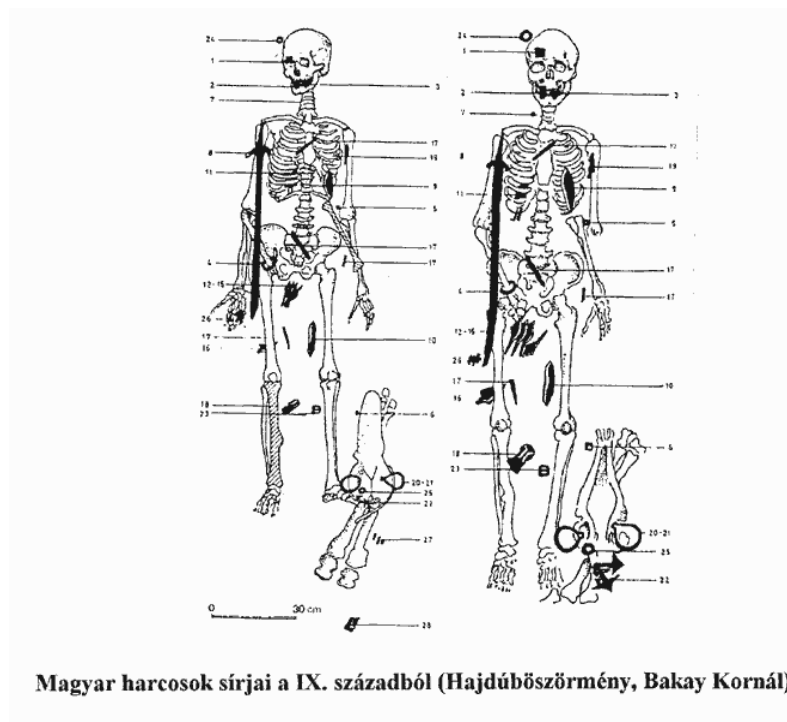
(Őseink temetkezési szokásai)

„Ha sikerül bebizonyítani, hogy pl. a Tien-santól a Bécsi-medencéig fellelhetők egy adott korszakban alapvetően jellemző és meghatározó tartalmat hordozó tárgyak és jelenségek, akkor kimondhatjuk e hatalmas terület egységét” – írja *Bakay Kornél*. Nem mi választottunk magunknak őstörténetet, hanem őstörténetünk egyszerűen van, létezik, amelyet legfeljebb nem ismer valaki, nem ismer még eléggé, vagy nem is akar megismerni. Ez utóbbi gondolatot fejti ki *László Gyula* írván a második világháború utáni magyar „tudományról”, hogy „**a magyar történettudomány negyven éves szellemi torzulásunk-torzításunk szomorú története**; nem tudnak elképzelni önálló kutatást, csak valamilyen irányítás, sugalmazás következményeként”. Őstörténetünk és honfoglaláskorunk műveltségének kutatói eddig leginkább azzal törődtek, hogy mit és mikor „vettünk át” idegen népektől. Mert aminek nem volt finnugor megfelelője szavaink között, ahhoz nem lehetett ősi soron jussunk, így tanították nekünk, és így tanítják ma is fiataljainknak, mintha jóformán egész műveltségünket másoktól kaptuk volna. „Hallgatóimat az egyetemen óvtam – folytatva *László Gyula* gondolatait – ne tévesszék össze a múltat azzal, ami megmaradt belőle. A múlt nem lelet, nem fazék, lakógödör vagy övveretek, zablák, szablyák s mindenféle más, hanem teljes élet... a régészeti kutatások anyaga a tárgy, s így módszere is más, mint a történettudományé”.

A régészeti kutatások Euráziában 1713 táján indultak Oroszországban Nagy Péter rendelkezései alapján és az első munkák éppen a szkítákkal foglalkoztak. Magyarországon az első régészetileg hiteles csontváz Bene honfoglalás kori vitéz volt, akinek sírját *Jankovich Miklós*

bontotta ki 1834-ben, ezzel megelőzve Európa sok más országát. A monarchikus idők azonban nem kedveztek a magyar múlt kutatásának. Az abszolutizmus idején 1853-ban talált verebélyi leletet csak később teheték közhírré. A kiegyezés után 1868-ban publikálták a Galgóc-i tarsolylemez, ami után az őseink iránti érdeklődés gyorsan megnövekedett. 1872-ben már 11, 1878-ban 18, 1883-ban 23, majd 1895-ben 43 honfoglalási lelet került a Nemzeti Múzeumba. *Hampel József* 1900-ban már 56 lelőhelyről mintegy 170 honfoglaláskori tárgyi leletet publikált; sajnos a magyar tárgyi leletanyag nagy részét „szlávnak” deklarálta. A monarchista-finnugrista szellemtől régészeink nagy része nem tudott elszakadni; *Pulszky Ferenc* a honfoglaló magyarokat így ítélte meg. „A honfoglalók hódítók voltak, nem iparosok; ékszereiket szolgálók, hadifoglyaik vagy a hazánkban lakók készítették olya korban, melyben a művészet lehanyaglott”. A két világháború között a régészeti kutatásokban a legjelentősebb szerepet a szegedi múzeum játszotta *Móra Ferenc* és *Csallány Gábor* vezetésével. 1944-ben lépett színre *László Gyula* és jelentette meg korszakalkotó munkáját *A magyar honfoglaló nép élete* címmel. A második világháború után másodrangú kutatók igyekeztek a pártállamot kiszolgálni finnugrista nézeteikkel; az értelmesebbek anyagközlésbe fulladtak végkövetkeztetés levonása nélkül. Az ezredfordulóra a magyar régészet eljutott odáig, hogy 1600 IX-X. századi lelőhelyről megközelítőleg 25 ezer „köznépi” és 940 „előkelő lovas-szablys” honfoglaló magyar sírt ismerünk. A magyar régészet napjainkban éppúgy kettévált, mint a múlt században az ugor-török háború idején. Az egyik tábor *László Gyula* – *Bakay Kornél* és sokan mások képviselésével valóban a magyar őstörténetet kutatja, a „szegedi iskola” *Kristó Gyula* – *Róna-Tas András* és mások vezetésével a monarchista-finnugrizmust képviseli, illetve szolgálja ki. Amint az egész magyar őstörténet, úgy ma a honfoglalással foglalkozó régészet is válaszút előtt áll; lassan újra felszínre kerül a mintegy kétszáz éves elhallgattatás utáni igaz magyar őstörténet és egyre inkább háttérbe szorul a hatalmat kiszolgálók magyar-ellenes tábora.

- *Őseink temetkezési szokásai.* Őseink a halált az evilági élet folytatásának képzelték el; halottaikat e gondolatnak megfelelően temették el. A temetés a sírgödör olyan tájolásával kezdődött, hogy halottaikat arccal Kelet, a felkelő Nap, az őshaza felé temették. A soros

temetkezésnél a jurtákban való elhelyezkedés ellentétéként a nők helye jobboldalt, a férfiaké baloldalt volt. A sírba a halott használati eszközeit, fegyvereit is behelyezték, de fordítva, mint azt életében viselte. E szokás alapja az volt, hogy úgy gondolták, hogy a halottnak a másvilágon meglegyen mindene, ami rangjához és mindennapjaihoz tartozik, de az a hiedelem is bennük élt, hogy a halott legkedvesebb tárgyait, ékszereit és fegyvereit más ne érintse.

Háromféle honfoglaláskori magyar temetőt szokás megkülönböztetni: 1. magányosan eltemetett előkelők és ún. „nagycsaládos” temetkezéseket; 2. a középréteg temetőit; 3. a szegények temetkezéseit. A nagycsaládos temetőbe gazdag harcosokat temettek pompás fegyverekkel, nyúzott lovaikkal és használati ékszereikkel; a női sírok is gazdagon ékszerkeztek. A halott vitéz kedves lovát a sírnál feláldozták, megnyúzták és a sírba csak a ló fejét, négy lábát és bőrét temették; a ló húsos részeit nyilván megsütötték és halotti tor keretében elfogyasztották. A „lovasszámot” több módját ismerték; volt, amikor a ló részeit és a lószerszámokat egy csomóban a halott lábához helyezték, volt, amikor a kitömött lóbőrt felszerszámolták és úgy fektették a halott mellé a sírba és végül volt, amikor csak a nyeret és a lószerszámot temették a sírba.

Minden bizonnyal a sírokat fejfákkal jelölték, amelyek nem maradtak meg. Ezek az ősi fejfák belső-ázsiai és erdélyi kopjafa-elgondolás szerint a halott legfontosabb adatait és társadalmi helyzetét, foglalkozását, életkorát stb. jelölte. Árpád magyarjainak gazdagon való temetkezései még a X. század folyamán folyamatosan megszűntek; a halottakat ezután szegényesen „keresztény módra” temették el. Az egyházi alapelvet, mely szerint „mezítelenül jöttél a világra és úgy is kell eltávoznod” ugyan még sokáig nem tartották be, hiszen a sírokban itt-ott még találunk „pogány módon” „útravalót” edényekben, de a katonák nem „harcosok” többé, így fegyvereik sem kerülnek a sírokba. Régészeti igen nehéz ezeket a „köznépnek” nevezett temetőket megkülönböztetni a Kárpát-medencében talált őslakosság, a szegény honfoglaló magyarság és a gazdagabb honfoglalók kései temetkezéseit. E temetők vizsgálatánál a biztos támpontot csak az antropológia tud adni.

Hampel József régész írta 1900-ban a következőket: „A honfoglalók, kik ezer évvel ezelőtt megszállták e földet bebizonyították, hogy hatalmasabbak voltak, mint az egész terület többi lakossága, mely kénytelen volt meghódolni. A meghódítottak közt lehettek szlávok, avarok, bajorok, frankok, gepidák, bolgárok, dalmaták s itáliaiak és bizonyára e sokféle néptől is van hagyaték a IX-X. századi emlékek között, de archeológiai és néprajzi ismereteink nem jutottak el odáig, hogy az egyes meghódoló népek hagyatékaiból mindegyiknek odaítéljük a maga holmiját. Ellenben igenis **módunkban van a homályba burkolt környezetből kiemelni a honfoglaló magyar ősök hagyatékát. Különbözik az a nyugati világ akkori emlékeitől. Felismerhető rajta, hogy a hódítók nem nyugat felől érkeztek, nem is gyalog jöttek, de lóháton és e tényeket tisztán látnók a sírok tartalmából akkor is, ha nem őrizte volna meg a honfoglalás történetét a história és ha nem volnának segítségünkre sem embertani sem nyelvészeti vagy néprajzi mozzanatok. Az emlékek csoportja tehát, melyeket magyar vezérek korabeli emlékeinek szoktunk nevezni, világosan tanúskodik maga mellett; nem lehet kétségünk az iránt, hogy azoktól származnak az emlékek, kik e hazát megalapították**”.

Az ősmagyarok földművessége

Őseink földművességéről azért indokolt írni, mert több szerző Árpád népét úgy állítja be, mint amely nemcsak afféle „lovasnomád”, hanem „nomád” kultúrával rendelkezett és a földművességet és az állattartást Kelet-Európában a szlávoktól vagy itt a Kárpát-medencében a morva-szlávoktól vagy más népektől „vette volna át”. Ennek a felfogásnak a korabeli auktorok éppúgy ellentmondanak, mint temetőink és településeink tanúságai. A honfoglalás idején a Kárpát-medencében már hun-avar maradék-lakosság élt, amely ugyancsak Keletről hozta magával a földművesség és állattartás ismeretét. Honfoglalóink magas szintű „farming” (földet művelő és állattartó) gazdálkodást folytattak; gazdagságuk jelentős részét nagy állatállományuk és szakszerűen művelt földjeik adták. Ha honfoglaló őseink afféle nomád pásztorok lettek volna, akkor a környező népek tengerében éppúgy eltűntünk, felszívódtunk volna, mint az a népvándorlás szinte minden népével megtörtént. A honfoglaló magyarság életmódjára és mezőgazdaságára vonatkozó források szűkszavúak, de azért megtaláljuk benne mezőgazdaságunk bizonyosságait, csak el kell szakadnunk a finnugrista toposzoktól, mint a „téli-nyári szállás”, a „félnomád életmód”, a „ligeterdő”, a „szláv jövevényszavak”, a „nomadizálás” stb. *Gardézi pl.* így ír a magyarokról: „Szemrevaló és szép külsejű emberek, nagy testűek, vagyonosak és szembetűnően gazdagok, amit kereskedelmüknek köszönhetnek... sok szántóföldjük van”. *Fodor István* régész a maga visszafogott stílusában így fogalmaz: „Kétségtelen, hogy **honfoglalóink jelentős földművelő népességgel rendelkeztek, s ennek az életmódnak számos hagyományát Keletről hozták magukkal**”.

Balassa Iván ősi ekéinket és ezeknek szóképletét vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy „ekéink technikailag igen magas szinten álltak”, amit többek között az erre vonatkozó szóképletünk is bizonyít, mint pl. a szánt, az ás, a köldök, a köpű, a szarv, az eke, a fő, az eketalp, a szántóvas, a laposvas, a hosszúvas, a vezér(rúd) stb. szavunk. „Sikerült megállapítanom – írja Balassa Iván –, hogy a bolgár-török szavakból egy túróeke (ralo) egészét össze lehet állítani”. Kelet-európai analógiák és honfoglalás kori sírleletek alapján kimondhatjuk, hogy **honfoglalóink ismerték az ekét, az ásót, a kapát, a sarlót, a csépet**, de legtöbbször más típusokat használtak, mint a későbbi korokban. Gabonáink és növényeink szavainak nagyrésze is ótörök eredetűek, mint: búza, árpa, arat, boglya, gügyü (maroknyi nád), gabona, tarló, öröl, kölyü (gabona széthúzása), szór (gabona tisztítása), dara, ocsu, gyümölcs, alma, körte, mogyoró, dió, kökény, som, szőlő, karó, kocsány, szűr, bor, borsó, bors, kender, kóró, tiló, csepű, orsó, torma, üröm, kabak, komló, csalán, gyom, gyertyán, gyűrűfa, kőrís, tátorján, bojtorján, kalokány, katáng, gyopár, gyékény, cötkény, kökörös, kökőrcsin, kikirics, káka stb.

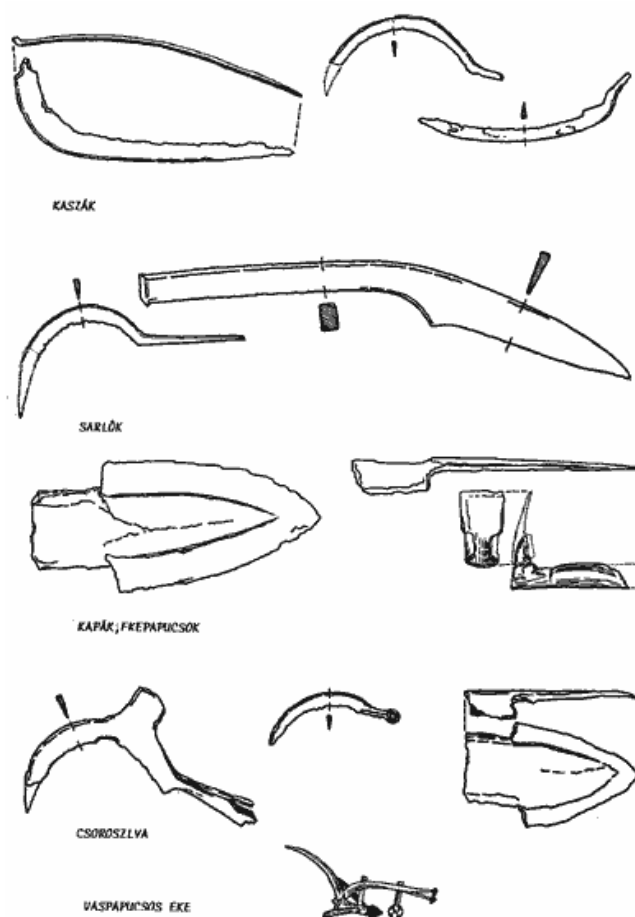
- *Eketípusaink.* 1. *kampóseke* (szoha), melynek két vasa befelé összefordul és csak karcolja a földet (*karcolóeke*); az irtásos földművelés talajfelszínét formázták vele; 2. *túróekék* (*akapusz*-ok) szimmetrikus ekevasai között volt 12-14 cm-es és 24-28 cm-es. A már használatban levő földet szántották vele. Olyan talpon csúszik, amelynek hegye szimmetrikus, dárdahegy alakú vassal van ellátva, ezért „*talpas ekének*” is nevezik. 3. *Ágyeke* (szaban) már jobban megdolgozza a földet, azt oldalra fordítja, ezért *fordítóekének* is nevezik. Az ekék vasa aszimmetrikusak, hosszuk elérheti a 40 cm-t, szélességük 28 cm-ig terjedhet, vastagságuk 1 cm, szélükön megerősítették, hogy parlagokat és szűzföldeket könnyebben fel lehessen törni; változatai: a *váltóeke* és a *kerülőeke*, ez utóbbinak a csoroszlya mellett erősen aszimmetrikus ekevasa, taligája és kettős szarva van. Őseink használták a *fogatos ekét*, amely elé természet-szerűleg ökröket fogtak. A fogatos eke vasa 40 cm-nyi volt és 5 kg-ot nyomott. A csoroszlyák hossza 40-60 cm, szélessége 3-5 cm volt. Európába a szügyhám a belső-ázsiai népektől került be. A *szarvtalpas eke* szarvát és talpát egyetlen fából faragták vagy a két fél szarvtalpat

munkálták ki és ezeket kapcsolták össze. Ez a rendkívül erős szerkezet a legkeményebb gyepet is felhasogatta. A földet megmunkáló szerszámok közül elsőnek az ásáshoz használt *vaspapucsos faásót* említhetjük, amely kertművelésre és árokásásra egyaránt alkalmas volt

- A *kasza* és a *sarló*. Őseinknél az aratást általában fiatal nők végezték sarlóval. A sarlónak kétféle alaptípusa ismert; az egyik pengéje a nyéltüskéből csaknem egyenesen halad felfelé és csak az utolsó harmadban görbül be, ez az *ívsarló*, a másik nagyobb öböllel kezdődik és ebből felfelé, majd befelé kanyarodik, ez a *horgas sarló*.

- A *cséplés* és az *örlés*. Őseink szemnyerő eljárásainál kevés a fogódzópontunk, mert azok romlandó anyagból készültek. A lóval való nyomtatást őseink biztosan Ázsiából hozták magukkal, hiszen a nyomtatás helye, a „szérű” szó is ótörök eredetű, és ilyen eljárásokat a belső-ázsiaiak ma is használnak. A cséppel történő szemnyerésre csak analógiáink vannak. Mivel a feltárásokból előkerült gabonafélék nagy tisztaságban fordultak elő, ezért nyilvánvaló, hogy fejlett tisztító eljárásokat használtak. Ezt végezheték válogatással, lapáttal, a szél segítségével, vízben mosással és szárítással vagy bármilyen más eljárással. A szántóföldeken maradt szalmát vagy, beszántották vagy, elégették.

- A megtermelt és kitisztított gabona-magvakat kézzel hajtott örlőköveken *megőrlték*. A durva őrleményt nevezték régi török nevén *darának*, amelyből lepényféléket sütöttek.

Földművelő eszközök Levédiából és Eziéközből a Kr. utáni VIII-IX. századokból

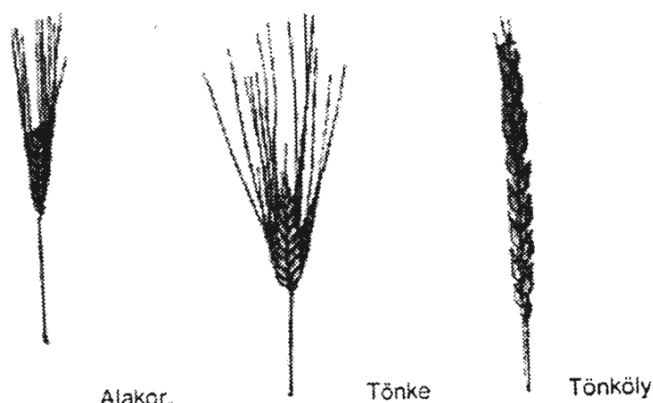

Ősi termesztett növényeink

A régi korok növényei – szemben a mai monokultúrában tartott, genetikailag sokszor túltenyésztett és ezért leromlásnak indult fajtákkal olyan mértékben illeszkedtek a környezetbe, hogy azzal szinte szerves egészet alkottak. Az írott források, a hiedelmek, a mítoszok, az ősi hagyományok, a néprajzi, az etnobotanikai és főleg az archeobotanikai kutatások viszonylag jó képet adnak ősi behozott és itt, a Kárpát-medencében talált növényeinkről. **A növény-leletek arra utalnak, hogy a honfoglaló magyarság földművelési és növénytermesztési ismeretekkel érkezett a Kárpát-medencébe. Ezek az ismeretek itt a Kárpát-medencében kovácsolódtak egységre.** A létrejött termesztési kultúra a honfoglalástól a XIII. századig törésmentes fejlődést mutat.

- A gabonafélék.

A *búza* (*Triticum* genus) nemzetség valamennyi tagját a vad alakorból (*Triticum boeoticum* Boiss.) vezetik le. A vad alakorból fejlődött ki az alakor (*Triticum monococcum* subsp. *monococcum* L.). A vad alakor és az *Aegilops speltoides* Tausch. kecskebúza spontán kereszteződéséből jött létre a vad tönke, amelynek a tönkével való spontán kereszteződéséből származtatják a teljes haploid sort, közte a törpe búzát. A legtöbb kulturbúza Közel-Keleten alakult ki, a kenyérbúza első előfordulása a Fekete-tenger vidékéről származik Kr. e. 6000-5000 tájáról. Honfoglalóink sírjából (Halimba, Esztergom-Kovácsi), majd Árpád kori (Endrőd, Nagyfarkasdomb, Ártánd) temetőkből számos búza-lelettel rendelkezünk. Honfoglalóink búzája a *kétsoros tönkebúza* (*Triticum dicoccon*), majd a *közönséges búza* (*Triticum aestivum*) volt, de ismerték a csupasz vetési búzát (*Triticum aestivum* subsp. *vulgare*), illetve a *csupasz törpebúzát* (*Triticum aestivum* subsp. *compactum*) és a *tönkölyt* vagy tönkölybúzát (*Triticum aestivum* subsp. *spelta*). Az emberiség és őseink gabonái között fontos szerepet játszott a ma már kipusztulóban levő toklászos hatalmas életerejű és a legmostohább körülmények között is termő alakor. Fagyálló, ellenáll a gombabetegségeknek, igénytelen, nagy a szárszilárdsága és elnyomja a gyomokat. Vegyszermentesen termesztethető. Termőképessége természetesen alacsonyabb, mint a többi búzafajtáé és a cséplésnél a toklászta-
lanítás ma már „nem divat”. Az alakor lizin- mikroelem- és esszenciális aminosav-tartalma igen magas, szénhidrát-tartalma alacsony. Ideális gabona a modern „reformkonyhához”. A belőle készített étel könnyen emészthető. Erdélyben ősi lepényféléket, pogácsát és kenyeret sütnék belőle; az így sült kenyér íze a Svájcban divatos „dióskenyérre” hasonlít. Az alakorral etetett sertések jól gyarapodnak és nem válnak zsírossá. Úgy tartják, hogy a lovaknak ettől „sajátos tulajdonságaik vannak”. Őseink gabonáját 1995 óta a Nógrád megyei szarvasgedei biohistoriai telepen megpróbálják „visszahozni”.

Ősi magyar búzafajták

Az *árpa* (*Hordeum Vulgare* L.) géncentruma a termékeny félhold vidéke, de Euráziában igénytelensége és nagy hőtűrőképessége miatt már az újkőkor óta termesztik. A toklászos kétsoros árpát (*Hordeum vulgare* subsp. *distichum* Zoh.) Belső-Ázsiában éppúgy ismerték, mint a Kárpát-medence őslakói; árpa szavunkat és a növény kultúráját hoztuk magunkkal. Pécsről XI. századi árpa-leletünk van.

A *rozs* (*Secale cereale* L.) az Óvilág mérsékelt égövének jellegzetes faja. Hódító útjára Délkelet-Ázsiából indult el, a Kárpát-medencében a bronzkorban fordult elő először. Nincs arról adatunk, hogy őseink ismerték volna őshazájukban; a Kárpát-medencébe érve itt biztosan találkoztak vele. Mivel azonban a rozsot „búzahelyettesítőnek” vetik ott, ahol a búza számára nem alkalmas az éghajlat, őseinknek nem volt szüksége e növényre.

- A *zab* (*Avena sativa* L.) mediterrán elterjedésű mérsékelt égővi növény, magas protein- és zsírtartalma miatt emberi fogyasztásra és takarmánynak kiválóan alkalmas. Eredetileg a búza és az árpa gyomnövénye lehetett és csak szelekció során került termesztésre. E növényt őseink a Kárpát-medencében már „készén” találták, kultúrájukban nem játszott jelentős szerepet.

A *köles* (*Panicum miliaceum* L.) eredete feltehetően Kazakisztán és Belső-Ázsia, esetleg Kína északnyugati része, ahol a köles a *Panicum* (*spontanum* Lyssev ex Zhuk) fajból származik. Vad alakkörét még nem ismerik. A köles nemzetség három alfaját különböztetik meg: a terpett bugájú kölesek, az oldalra hajló, zászlós bugájú kölesek és a tömött bugájú kölesek csoportjára. A szélsőséges körülményeket a köles jól tűri, cséplésénél a csíra gyakran kitörik, nyaranta másodvetése is beéri (tenyészideje 98-112 nap), ezért sokféle termesztik. Európai analógiaként közhelyként mondogatják, hogy „őseink legfontosabb gabonanövénye volt a köles...” Őseink természetesen ismerték termesztették is és sokféle ételt készítettek is belőle (pl. lestyános kölest stb.), de arról, hogy legjelentősebb gabonanövényük lett volna szó sincsen. Az „őseink legfontosabb gabonája” jelzőt azért ragasztották rá, mert a Kárpát-medencébe érve itt valóban nagy kölesföldek voltak, amelyek jelenlétét a paleozoológusok mutatták ki. Annak ellenére, hogy e növény belső-ázsiai származású Európában gyorsan elterjedt és mivel nem munkaigényes és rövid tenyészidejű főleg az északi népek, a germánok körében gyorsan elterjedt. Nagy ételkultúrák nem kötődnek hozzá. A Kárpát-medencében a kukorica megjelenése után a köles jelentőséget veszítette, de speciális ételek készítése céljából a mai napig megmaradt.

- *Fehér libatop* (*Chenopodium album* L.) eurázsiai gyomnövény; elsősorban a Himalája környékén termesztik; leveleit és fiatal hajtását főzeléknek használják, magjából lisztet készítenek és darájából kását főznek. Régies neve, az „östöparé” vagy „paraj” vagy „fehér libatop” mutatja, hogy valaha őseink is fogyasztották. A Kárpát-medencében a bronzkor óta ismerik; hogy a magyarok hozták-e vagy itt találkoztak e növényvel, nem tudjuk.

- *Sulyom* (*Trapa natans* L.) vagy tündérrózsa-hínár állóvizekben (Balatonban) és holtágakban fordul elő; termését Magyarországon „vízigesztenyének” nevezték, mert íze főzve a szelíd-gesztenyéhez hasonlít; szükségeseledként fogyasztották. Terméséből lisztet, kenyeret, olykor péksüteményt is készítettek. Annak ellenére, hogy ismert és fogyasztott növény volt Levedia és Etelköz területén, első magyarországi említése csak 1319-ből származik, amikor egy oklevél „sulmoshordoka” néven ismerik. A „kor burgonyája” néven emlegetik; a Tisza holtágaiban ma is sok nő belőle.

- A *zöldségfélék*

A *lencse* (*Lens culinaris* L.), illetve *főzeléklencse* indiai, illetve közel-keleti, vagy nyugat-ázsiai eredetű, ahonnan korán Kisázsia és a Kaukázusba került és még az újkőkorban eljutott a Kárpát-medencébe. A *lencsebükkönnyel* (*Vicia sativa* var. *lentisperma*) együtt a IX-

XI. századi Visegrád-Várkert-i ásatásokból került elő. A *sudárborsó* (*Pisum elatius*) az előző hüvelyesek gyomnövénye volt. Hasonló elterjedésű a *borsó* (*Pisum sativum* L.), a *csicsereiborsó* (*Vicia ervilia*), a *szegletes lednek* (*Lathyrus sativus*) és a *lóbab* (*Vicia faba*). Mindegyik főzeléknövényt Belső-Ázsiában fogyasztották, de Kárpát-medencei leleteink is vannak belőle. E növények első említései az 1200-as évekből származik.

A *sárgadinnye* (*Cucumis melo* L.) indiai vagy közép-ázsiai eredetű, hazai megjelenését nem ismerjük, de még az újkőkorban eljutott a Kárpát-medencébe, ahol intenzív dinnyetermesztés folyt. Mivel a magyarok őshazájában és átmeneti szállásterületein is ismerték, ezért feltételezhető, hogy be is hozták a Kárpát-medencébe.

A *görögdinnye* (*Citrullus lanatus* Mansfeld) ősi kultúrnövény elsődleges géncentruma trópusi Afrika, másodlagos Kína, Belső-Ázsia és India. Legkorábbi növényes könyveinkben már szerepel. Kárpát-medencei korai előfordulásáról bizonyítékunk nincsen, de ez nem jelenti azt, hogy pl. a hunok az avarok vagy a honfoglalók ne hozták volna be.

Az *uborka* (*Cucumis sativus* L.) háromezer éve ismert Ázsiában, de korán elterjedt a görögöknél és a rómaiaknál. A Kárpát-medencéből a honfoglalás előtti időből is ismert. Első hazai említése 1405-ből származik.

A *tökfélék* közül egy *cukkinihez* (*Cucurbita pepo* var. *giromontii*) hasonló *pézsmatökfajta* eurázsiai eredetű. A többi amerikai eredetű tökfajtával ellentétben a *lopótök* (*Lagenaria siceria* [Mol] Stadley prov. *clavata*) és a *kabaktök* (*Lagenaria siceraria* [Mol] Stadley prov. *gourda*) óvilági eredetű, magyar neve „kabak”. A leírásokból tudjuk, hogy Szent László vitézei tökedényből itták a bort és feltételezhetően őseink vízzel főzésükkor tökedényekben is tartottak vizet, amelybe forró köveket dobáltak. A visegrádi várbörtön ablakához is töklámpást támasztottak.

A *hagyma* (*Allium cepa* L.) és a *fokhagyma* (*Allium sativum* L.) nyugat-és belső-ázsiai eredetű ősi fűszernövény, a *póréhagyma* (*Allium porrum* L.) viszont mediterrán növény. A fokhagyma első ismert Kárpát-medencei előfordulása a IX. századból való; mivel Belső-Ázsiában és Közép-Ázsiában igen korai időktől ismerték, így feltételezhető, hogy őseink használták és termesztették.

A *fejeskáposzta* (*Brassica oleracea* L. convar. *capitata* [L.] Alef. var. *capitata* L.s.1.) és a *karalábé* (*Brassica oleracea* L. convar. *caulorapa* [DC] Alef. var. *gongyloides* L.) eredete bizonytalan; ismerete az Árpádok koráig nyúlik vissza.

A *gyökérzöldségek* közül a *gumós zeller* (*Apium graveolens* L. convar. *rapaceum* [Mill.] Gaudich) géncentruma a Kaukázus vidéke. A *pasztinák* (*Pastinaca sativa* L. subsp. *sativa*) őskori eurázsiai növény.

Egyéb *zöltségfélék* közül megemlíthetjük a *sóskát* (*Rumex rugosus* L.), amely őseurópai növény, a *spenótot* (*Spinacea oleracea* L.), amely KisÁzsiából származik, a nyugat-ázsiai *keszegsalátát* (*Lactuca serriola* Torn), az ugyancsak nyugat-ázsiai eredetű *retket* (*Raphanus sativus* L.), a kínai eredetű *repcényretket* (*Raphanus raphanistrum* L.) és a nyugat-ázsiai eredetű *tormát* (*Armocaria lapathifolia* Gilib), amely konyhakerti növényeket őseink minden bizonnyal ismerték, termesztették, mégha semmiféle adatunk ezekről sincsenek.

- A *rostonövényekkel* őseink jóval a honfoglalás előtt megismerkedtek. Ótörök eredetű a „kender” szavunk. A *kender* (*Cannabis sativa*) ősi eurázsiai növény, a lovas népek számára elengedhetetlen fontosságú, mert ebből nemcsak ruhaanyagokat, ruhákat, hanem ruha-kiegészítőket (övet, zsinórt), köteleket és zsinegeket is készítettek. A *csalán* gyomnövényünk; a keleti népek a csalánból vásznat készítettek.

- *Kertművelés, gyümölcsök.* A legtöbb gyümölcsünk neve ótörök eredetű (alma, dió, som, körte, mogyoró, cseresznye, meggy stb.) és ezen gyümölcsök többségének eredete Belső-Ázsia, vagy Ázsia más része. „Kert” szavunkat is keletről hoztuk; nyilvánvaló, hogy őseink intenzív kertgazdálkodást folytattak. Ha éltek is tovább római eredetű gyümölcs- és szőlő-termesztési ismeretek, akkor azok hamar beolvadtak a Kárpát-medencébe érkező magyarság ismeretanyagába. Korai gyümölcsstermesztésünk egyrészt az ősi fajok megőrzésére, részben pedig azoknak tudatos nemesítésére irányultak.

A *nemes alma* (*Malus domestica* L.). Termesztett almáink a *Malus pumila* Mill. fajból származnak, amelynek őshazája Kelet- és Nyugat-Turkesztán, valamint a Kaukázus. Az európai *Malus silvestris* termésének íze meg sem közelíti az ázsiaiét. Az alma a Kárpát-medencében az újkőkör óta ismert gyümölcs volt. „Alma” szavunk ótörök eredetű; őseink azon területről származnak és azokon jöttek át, amelyeken az alma-termesztés magas szinten folyt, így nyilván jól ismerték és termesztették e gyümölcsöt. Első magyarországi említése 1093-ból származik. A magyar föld mindig gazdag volt almafajtákban, de belőlük sok veszendőbe ment; ezeket Szarvasgedén és Gödöllő-Babat-pusztán megpróbálják megmenteni és újra termesztetni, hiszen régtől fogva adaptálódtak a Kárpát-medence éghajlatához; termesztésük műtrágya és permetezés nélkül is sikeres. Néhány ős almafajtánk: Borízű, Kecskeméti vajalma, Leánycsöcsű alma, Metélőalma, Páris alma, Pázmán alma, Szentiván(i) alma, Szercsika alma és az Eleve érő. A Darás, Fontos, Leányalma, Mag nélküli, Métet, Puha, Posonyi, Perlinger (nyári almák), a Leányalma, Szentbenedek és Tótalma (őszi almák) és Báling, Boldogasszony almája, Bonaburuttya, Bosznai, Kormos, Majner, Métet, Mesinki, Páris, Paszámán, Piros alma, Selyem alma, Szegletes alma, Telelő és Tótalma (téli almák).

A *termesztett körte* (*Pyrus domestica* Medik.) számos vad faj kereszteződésének az eredménye. Az ázsiai fajok géncentruma Közép-Ázsia. A körte az újkőkortól ismert gyümölcs, a Kárpát-medencében első lelete a bronzkorból származik. Körte szavunk is ótörök eredetű, első írásos előfordulása a Tihanyi apátság alapítólevelében 1055-ben fordul elő „kurtuel” néven. Ősi nyári körtéink: Eleve érő, Üdein érő, Pünkösdi, Cseresznyével érő, Árpával érő, Búzával érő, Apró muskotály, Elő érő muskotály, Muskotály, Gerellyes, Nágovics, Hosszúszárú, Császárkörte, Nyári pergamont, Szent Lőrinc körte, Piros körte, Vörös körte, Vörös bélű körte, Vörös nyári és Zöld muskotály. Őszi körtéink: Hercsóka, Kozma, Zelenka, Mézes körte, Őszi muskotály és Salzburgi; téli körtéink: Babka, Carabella, Havasalji, Makária, Mészáros, Benedek, Mosóci, Telelő és Téli bergamot. További ősi körtéink: Budai kisasszony körte, Csákvári nyári körte, Egri körte, Erdélyi körte, Fehérvári körte, Fajtós körte, Korai szagos körte, Köcsög körte, Nyári Kármán (Kálmán) körte, Magyar kobak, Mogyoródi óriás körte, Mosoly körte, Őszi körte, Piroska körte, Szücsi körte és Zöld Magdolna.

A *barack* (*Prunus persica* L.) őshazája Kína, ahol már hétezer éve előfordul és négyezer éve termesztik. A Krisztus előtti években már elkerült Európába. Őshazánkban éppúgy ismert gyümölcs volt, mint azokon a területeken, ahol őseink átvonultak. A Kárpát-medencéből az első leleteink a vaskorból származnak. Ősi magyar barackfajták: Duránci barack, Gumi-barack, Parasztbarack és Vérbarack.

A *kajszi* (*Prunus armenica* L.) őshazáját Közép- Belső-Ázsiába és Kínába teszik, a legrégebb kajszi-leletet a Kr. előtti III. évezredben találták. Terjedésében a Selyem Út jelentős szerepet játszott; e révén korán eljutott Örményországban, amelyről e gyümölcs nevét is kapta. A Kárpát-medencéből már a római korból származnak mag-leletek. Magyar neve, a „kaysi” török szó megfelelője. Középkori okleveleink csak „barckról” tesznek említést egybemosva a két barackot. E gyümölcs állandó gondozást igényel. Ősi fajtáink a Woyssel Magyar kajszi és a Tengeribarack.

A *cseresznye* (*Prunus avium* L.) és a *meggy* (*Prunus cerasus* L.) talán Elő-Ázsiából vagy Nyugat-Ázsiából származik, de korán bekerül Európába. A madárcseresznye a Kárpát-medencében őshonos; hazai első előfordulását a kőkorból ismerjük. Fonyód-Bélatelepről VII-IX. századi cseresznye-magleletünk származik. A meggy a középkortól a hazai szőlőket szegélyező gyümölcs volt, bort- és pálinkát főztek belőle, kocsányából gyógyszer készitettek. Első írásbeli előfordulása a XIII. századból származik. Ősi magyar cseresznyefajtáink: Glocker óriás, Májusi korai, Ölyvedi fekete és Porcogós cseresznye. Ősi magyar meggyfajták: Aratómeggy, Pipacsmeggy, Korpádi meggy, Cigánymeggy, Halyagmeggy és Spanyolmeggy.

A *közönséges dió* (*Juglans regia* L.) ősi gyümölcs; az ókori Kínában éppúgy ismerték, mint a Közel-Keleten. Elsődleges géncentrumának a Kaukázust és Kisázsiaát feltételezik; a Kárpát-medencében az újkőkor óta ismert gyümölcs. „Dió” szavunk ótörök eredetű; őshazánkban nyilván ismerték e gyümölcsöt. Középkori okiratainkban „dyo”, „gyia”, „gyio”, „dia”, „gia”, „gyofa” és „gyabukar” néven fordul elő. Első említése 1015-ből a pécsváradi alapítólevélből származik. Ősi diófajtáink: a Milotai dió és a Sebeshelyi gömbölyű és hosszú dió.

A *termesztett szilva* (*Prunus domestica* L.) „keleti eredetű”; ennél pontosabbat botanikusaink nem tudnak mondani. Hazai legkorábbi leletünk a bronz-vaskorból származik. Hazai nemesítése világhírű lett. Ősi magyar szilvák: Besztercei szilva, Boldogasszony szilvája, Duránci szilva, Nyári aszaló, Penyigei szilva, Sár(ga) szilva és Vörös szilva.

- A *szőlőművelés és a bor készítése*. A rómaiak által Pannóniában termesztett szőlő megérte a magyarság bejövételét. A szőlő-termesztés és bor-készítés összes magyar szava török eredetű (szőlő, bor, csiger, ászok stb.), ebből következik, hogy őseink ismerték a szőlőtermesztést és a bor készítését. A magyar szőlőművelés kettős gyökerű; a nyugati területeken bizonyos római hagyaték őrződött meg, míg a Gyöngyös környéki, a tokaj-hegylajai Kelet, Belső-Ázsia felé mutat. A szőlő eredetét illetően kétféle nézet uralkodik; az egyik szerint őshazája a Kaukázus, Perzsia és a Földközi-tenger vidéke volt, ahonnan a legkorábbi termesztett szőlőmagok a Kr. előtti V-IV. évezredből származnak, amelyek átmenetet képeznek a ligeti szőlő és a termesztett szőlő között. E nézet szerint a szőlőművelés terjesztésében az egyiptomiak, a görögök és a rómaiak mellett a kisázsiai népek, a türkmének, a tádzsikok és az özbegek vettek részt. A másik nézet szerint a szőlő őshazája Közép- illetve Belső-Ázsia, „Ázsia Szíve”, a Turfán-medence. Turfán egy részét régen is – és ma is – „Tokaj”-nak nevezik; itt „a szőlőtőkén rajta hagyják a termést, míg az meg nem töpped, majd belőle édes, émelyítő italt készítenek”. Kínai Évkönyvekből tudjuk, hogy a kínaiak négyezer éve ismerik a szőlőt és a bort. Amíg az európai borok „szárazak” voltak, addig az ázsiai borok édességükről voltak híresek. *Ménandrosz* erről így emlékezik meg: „A magyarok lakomához láttak... bort ittak ugyan, de nem olyant, amilyent nálunk szőlőből préselnek. Valami más barbár édes itallal töltötték meg magukat”. *Dzsajháni* megjegyzi, hogy „a magyarok itala mézből készült”, *Anonymusnál* pedig azt olvassuk, hogy „húst, halat, mézet ettek és bőven volt fűszeres boruk”. A belső-ázsiai hunok „bor tengri”-nek nevezték a hajnal istenét, amely szó egyúttal a „fehéres szürke” színt jelentette, amely feltehetően a forrásban levő bor habjára utal. Később a bor a belső-ázsiai hun és török népeknél már magát az italt jelentette. A XI. századi, majd későbbi magyarországi híradások szőlőhegyekről, szőlőművelésről és bor-készítésről tesznek említést.

A *bortermő szőlő* (*Vitis vinifera* L.). A paleobotanika szerint a Cissetes nemzetség, amelyből a vitis vette kezdetét a Kréta-kor végén jelent meg. A Kárpát-medencéből is származnak az alsó-oligocén idejéből szőlő-mag lenyomatok (*Vitis hungarica* Andr. N. Sp.), de a tertier végén itt kipusztult a *Vitis silvestris* Gmel. Bortermő szőlőmagok a Kárpát-medencéből már a római kor előtt is kerültek elő. Domitianus császár tiltotta ugyan a tartományokban a szőlőtelepítést és termesztést, Probus császár viszont Pannóniába sok szőlőt telepített. Az

írott források szerint a pannóniai borok savanyúak voltak és nem tartoztak a kedveltek közé. A római kori szőlők megérték a honfoglalást, hiszen a közben betelepült hunok és avarok is ismerték a szőlőművelést. A X. és a XI. századból egyre több említés történik a magyarok szőlőműveléséről és a szőlőművesekről. A kereszténység felvétele után betelepített szerzetesek hazájukból magukkal hozták az általuk megszokott szőlőfajtákat. A badacsonytomaji pálos kolostornak 1313-ban Lodomér fia szőlő területet adományozott; állítólag itt termeltek francia szerzetesek által hozott burgundi eredetű Pinot gris szőlőt, és éppen ez nálunk Szürkebarátként ismertté vált fajta tette híressé Badacsony vidékét. A Furmint francia származású és a XII-XIII. században került Tokaj-hegyaljára és az egri borvidékre. Legkorábbi szőlőfajtáink között ott volt a Gohér, a Bakator, a Kék és Fehér kecskecsöcsű, a Bajor, a Furmint, a Fehérszlanka, a Vékonyhájú, a Betyárszőlő, a Fügér, a Mézes, a Lisztes, a Bakafánt, a Dinka, a Berkenyelevelű, a Szagos bajnár és a Rózsaszőlő. A középkorban Magyarországra a fehér borok, így a fehér szőlők voltak a jellemzők. Mátyás király Chamegnéből és Burgundiából vörös szőlőfajtákat hozatott. Uralkodása alatt került be a Kadarka. A középkori európai források kétféle magyar borról emlékeznek meg: egy magasabb alkoholtartalmú vinum frannicumról és egy gyengébb minőségű vinum hunnicumról. *Csoma Zsigmond* úgy véli, hogy a magas művelésmódot igénylő szőlőfajták (Szilváni, Leányka, Nagyfügér, Kolontár és Csókaszőlő) az ősi szőlők leszármazottai, hiszen Belső-Ázsiában a mai napig ilyen szőlőművelést folytatnak.

Őseink mesterségei

Mesterségeink nevei jóval honfoglalás kora előtti, nagyrészt török eredetűek (ács, szűcs, fazekas, fonó stb.) ebből, kézműveseink munkamódszereiből valamint előállított tárgyaik sajátosságaiból következik, hogy mindezen ismereteket nem útközben tanulták vagy a Kárpát-medencében „vették át”, hanem őshazájukból hozták magukkal.

- A *halászkrokról*. *Ibn Rusztán*ál olvassuk, hogy „a magyarok, amikor eljönnek a téli napok, mindegyikőjük ahhoz a folyóhoz húzódik, amelyikhez éppen közelebb van. Ott marad télire és halászik”. Ennek ellentmond az a tény, hogy sem őseink sírjában, sem telephelyein nyoma sincs halcsontnak, pikkelynek, sőt hiedelemvilágunkban, mítoszaink között a hal nem játszik központi szerepet. A kutatók általában a Tihanyi alapítólevélnek (1055) azt a szakaszát idézik halászéletünk ősiségére, amelyben az apátság szolgálatára tíz halászt rendel a király. Úgy vélték, hogy ez az ősi „halászbokrot” jelenti. Mivel azonban osztrák bencés kolostorokban is tíz-tíz halász szolgált a szerzeteseknél, így ez nem volt más, mint egy általános formula. A monarchikus magyar nyelvészek és néprajzkutatók (*Herman Ottó, Jankó János, Munkácsi Bernát*) nagy erőfeszítéseket tettek, hogy halászatunkat összekapcsolják a finnugorok halászatával és ezzel őseink „gyűjtögető-halászó kultúráját” igazolják – eredménytelenül. Őseink halászata semmivel sem volt jelentősebb, mint egy átlagos víz-közelben élő népé. Halászatunkat és gyűjtögető kultúránkat egyetlen korabeli auktor vagy egyetlen régészeti lelet sem igazolja. Az a tény, hogy az ember a természet-adta gyümölcsöket (kókény, szeder, dió, gesztenye, szamóca stb.) és a gombákat összeszedi és elfogyasztja, még nem jelent „gyűjtögető” kultúrát, hiszen ilyen alapon a XX. századi európai kultúrát is nevezhetnénk „gyűjtögetőnek”.

A magyarság belső-ázsiai és későbbi szálláshelyeinken a halászat nem volt jelentős. Őseink *Magna Hungaria* területén ismerkedhettek meg a halászáttal kapcsolatos fogalmakkal és környezetüktől nyilvánvalóan néhány halászáttal kapcsolatos szót át is vettek. Őseinknek szigonyral, halfogó hálóval, emelőhálóval, horoggal és kisszerszámos halászáttal való halfogására eddig egyetlen adatunk és bizonyítékunk sincs.

- A *méhészetről*. Az ember és a méhek kapcsolata a történelem előtti időkig nyúlik vissza. A mézgyűjtést már egy 20 000 éves spanyolországi sziklarajzon is láthatunk. A méz a kőkorszak óta nemcsak édesítőszer, hanem különleges kultikus jelentőséggel is bír. Esküvői ünnepségeken, temetéseknél, varázslásoknál tartósító- és fertőtlenítő szerként egyaránt használták és a méz fontos gyógyszer-alapanyag is volt. *Hippokrátesz* mézzel is gyógyított. A méh pedig a szorgalmat, a háziasságot, a takarékoságot, a jótékonyságot, a bátorságot, a kitartást, az éberséget és az ügyességet jelképezte. A rómaiak mézbort, a kelták a mézsört készítették. Belső-Ázsiában a Stein Aurél által feltárt asztanai temető egyik aknasírja falfestményén méhkaptárt és méheket láthatunk. Az ótörök nyelvben a méhet „meh”-nek, a mézet „mer”-nek nevezik. A méhészet őseink kialakulásának helyén és idején Euráziában rég elterjedt foglalkozási ág volt, a méh és a méz szavak egyaránt megvannak a kínai és a török nyelvekben. Kínai Évkönyvek szerint a kínaiak négyezer éve méhészkednek, de a Kárpát-medencében a honfoglalás előtt is ismert mesterség volt a méhészet. A honfoglalás után a keresztény hit elterjedésével egyre nagyobb szükség lett a méhviaszból való gyertyára, így írásos emléküink a méhészetről már Szent István korából származik. 1019-ben Szent István a zala-vári adományozólevélben meghagyja, hogy az apátságot méhészetében senki se háborgathassa és az apátságnak évenként tizenkét font méhviasz jár. A méhészettel együtt járt a mézsör, a mézbor és a mézeskalács-készítés. Az ételeknek mézzel való édesítése egész Euráziában az őskortól szinte napjainkig megmaradt.

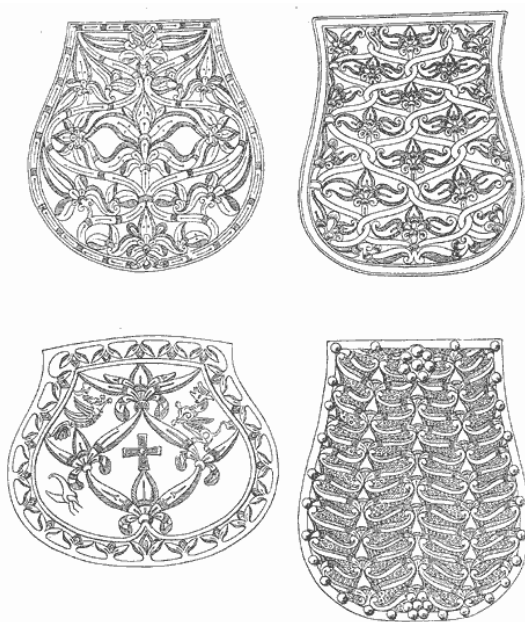
[illegible]

- A *kovácsok (vasverők)*. A régiek hite szerint a tűzzel, vassal dolgozó kovácsok kapcsolatban álltak az égiekkel, de értettek az ember és az állat gyógyításához is. A kovácsolás nyersanyaga kétféle volt: a bányászott vas (pirit-érc) és az ún. gyevasérc, amely többnyire a felszínhez közel fordul elő. Fegyverkovácsaink ez utóbbit használták minőségi fegyvereink elkészítésénél, pl. a szablyáknál. Felhevítve a gyevasérből kiverték az oxidot, összehajtották, újra felhevítve kiverték az oxidot, majd ezt a műveletet mintegy tízszer megismételték. Ezzel az Európában nem ismert ún. „damaszkolásos” módszerrel közel egymillió évvel ezelő fémeket kaptak.

a szablyák könnyűek (500 grammosak), hajlíthatóak és igen kemények (9,1-es keménységűek) lettek.

- Az ötvösöknek a kovácsokéhoz képest kisebb műhelyre volt szükségük. Őseink ötvösei nemcsak ékszereket, hanem nagyobb tárgyakat, mint pl. tarsolylemezeket, sisakdíszeket és női mellkorongokat is készítettek, hiszen ezek a tárgyak művészi kidolgozásúak, egyediek voltak. Ötvöseink a honfoglalás után kárpát-medencei alapanyagból még sokáig készítették az ázsiai mintakincsű tárgyaikat. Őseink technológiája világszinten állt; ékszereinket sajátos berakásos technológiával és poncolással készítették.

Honfoglaló magyarok tarsolylemezei. Baloldalt fent: Tarcalról (4. sz. sír); jobboldalt fent: Galgócra (Nyitra megye); baloldalt lent: Bezédéről (Szabolcs megye); jobboldalt lent: Bodrogvásárról (Zemplén megye, Huszka József, 1930)

Meg kell említenünk a 23 aranyedényből álló 1799-ben Bánátban talált *nagyszentmiklósi kincsleletet*, amely mind technika, mind ábrázolásokban szinte egész Euráziát magában foglalja. A monarchia idején a kincsegyüttes Bécsbe került. A kincslelet két készletből áll: az egyik művészi ábrázolásokkal teli készlet egy fejedelemasszonyé, a másik egyszerűbb, de minden darabján rovásírás olvasható, egy fejedelemé volt (utolsó tulajdonosa *Nagy Géza* szerint a Szent István által legyőzött Ajtony lehetett). A kincsen háromfajta írás fordul elő: görög betűs görög nyelvű, görög betűs török nyelvű (ez a török írásbeliség nyugati jellegű kezdetét jelenti) és török betűs török nyelvű. Az ábrázolások között ott találjuk a belső-ázsiai griffet, az Emese-álma és más ázsiai mitológiai jelenetet. A figurális kompozíciók teljesen elütnek az európai emlékektől; az analógiákat Belső-Ázsiában találjuk meg.

Társadalmi szervezettség és rétegzettség az ősmagyaroknál

A ló házasítása és a lovaglás az emberi elme egyik legnagyobb és legjelentősebb „találmánya”. A lóval való közlekedés jelentősebb találmány volt, mint a vasút feltalálása. Szemben az európai „világnézettel” a nagyállattartó lovakkal gyorsan közlekedni tudó népek fejlettebb civilizációt feltételeznek, mint a letelepedett társadalmak. E társadalom mozgásához igen sok lóra van szükség, ezeknek tartása, nemesítése és használata nemcsak középpontja a politikai és társadalmi tevékenységüknek, hanem a civilizáció és a kultúra kiformálójá is. A hagyományos európai társadalomtudomány a nagyállattartó lovas társadalmat nem önálló civilizációs életformának, hanem a kultúra és a civilizáció egyik lépcsőfokának tekinti; e nézetnek egyik oka, hogy e társadalmak alig hagytak maguk után maradandó emlékeket (palotákat, templomokat stb.). Amíg az urbánus társadalom gócpontokba tömörül, elviseli a zsúfoltságot, és a környezetét feldíszíti, valamint tiszteli a monumentalitást és erénye az alkalmazkodás, addig a rurális társadalom a kötetlenséget értékeli, a távolságok leküzdésére lóra ül, a díszítés helyett új és esztétikus környezetet keres, tiszteli a gyorsaságot, szereti a függetlenséget és életeleme a mozgalmasság. A lovas társadalom nem hozott létre monumentális alkotásokat, helyette olyan civilizációs és kulturális „készítményekkel” látta el magát, melyet állandóan és könnyen magával hordozhat. Az európai embernél magasabb fokon állt öltözködése, fegyver- és ékszervelete, utazási kultúrája, lakáskultúrája és hiedelem- és szellemi világa. Művészeti alkotásainak anyaga könnyű és kicsi; könnyen szállítható az ékszer, a szőnyeg, a rovásírás, az ötvösmunka, a tánc, a hangszer és az ének. Az emberiség a lovas népeknek – így őseinknek – köszönheti a művészi fafaragást, a női kézimunkát, a magasabbfokú zenét, a táncot, a mesét és a mondavilágot is. **A „civilizált” világ ma nem az ókori parti népek tógáit és a germánoknak körszíjakkal összefűzött ruhadarabjait viseli, hanem a mi őseink nadrágjainak, csizmáinak, sapkáinak, kesztyűinek és kabátjainak modern változatát, valamint őseinktől származik Európában a fehérnemű, mint ruhadarab. A civilizált világ őseinktől kapta a lovaglás tudományát, a kengyelt, a nyeret és a sarkantyút. Az európai ember nem kétkerekű taligára ül, hanem őseink kormányozható tengelyű kocsijára, melynek még a nevét is átvette, tőlünk ismerte meg a könnyűlovasságot, a fegyveracélt, a kardvívást, a magasszintű lótenyésztést, az „modern” íjat, a nyilat és a pányvát valamint a rendszeres fürdés „tudományát” és igényét.**

Az európai történészek és a magyar monarchikus-marxista kutatók őseink nagyállattartó lovas kultúráját önkényesen „nomádnak”, a „kulturáltabbjuk” félnomádnak nevezte. Márpedig „nomádnak” olyan pusztai állattartó kisebb közösségeket értünk, amely a legeltetett állatokkal együtt változtatja lakhelyét és szilárd telephelyet nem épít. Helyváltoztatásra főként a természeti viszonyok kényszerítik az, hogy az állatok egész évi eltartásához szükséges legelő egy szűkebb területen nem áll rendelkezésükre. Miután őseink nem ebbe a „kategóriába” tartoztak, történészeink behozták az általuk kitalált „félnomád” életmódot, amelyet ráerőltettek a magyarok elődeire. Igyekeztek szemet hunyni afölött, hogy őseinknek már Belső-Ázsiában fejlett mezőgazdálkodása volt és szálláshelyeiket kizárólag nagyállataik legeltetése céljából hagyták el egyes csoportjaik, ezért a **tudománytalan „félnomád” jelző helyett indokolt „nagyállattartó lovas népekről” beszélni.**

A lovas társadalmaknak Európában a nagy területi igényeik miatt kellett széthullaniuk. Őseink képesek voltak e váltás szükségességét megérteni; ezért tudtak megmaradni. Egy *törzs* lélekszáma katonai kritériumok alapján 50-70 000 fő, ugyanis a törzs azon egység, amely a védekezéshez vagy a támadáshoz 10 000-nyi harcossal tud hozzájárulni. Egy *nép* kialakul-

lásához legalább három törzs szükséges. A honfoglalók lélekszáma a három kabar csoporttal együtt –, amint már említettük – 500 000 körüli volt. Ekkora nép nem élheti ősi ázsiai életmódját, hiszen csak évi sószükséglete 250 tonna; ennek beszerzését meg kell szervezni. Százezernyi katonának nem lehet hevenyészve vasat előállítani és fegyvert készíteni, hiszen csak a nyílhegyekhez 50 tonna vasra, 500 000 munkaóra és 250 nyílkovácsra lenne szükség. Ekkora létszámú népet meg kell szervezni, irányítani kellett; létre kellett hozni az igazgató-szolgáltatási, vallási, állattartási, kereskedői rendszerét.

Őseink társadalmi rétegzettsége

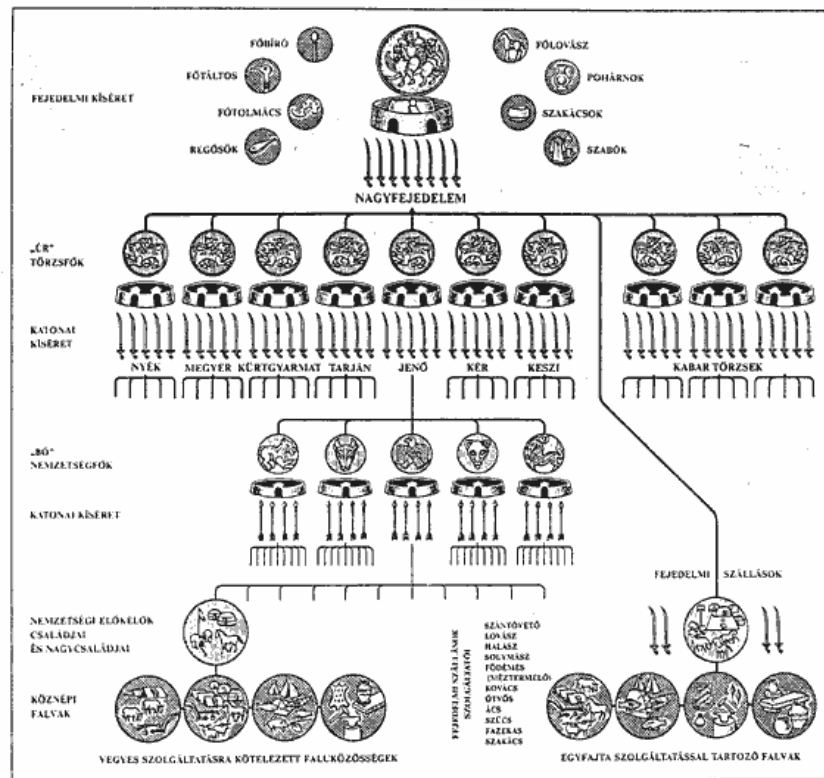
A magyar társadalom szerkezetét a mongol, a belső-ázsiai türk és a kazár minták pontos tükröképeként foghatjuk fel. Sokszor és sokan felvetették a kérdést: mi volt az oka annak, hogy egyedül a magyarság tudott Európa szívében idegen, ázsiai népként megmaradni. A kutatók többsége ezt azzal magyarázza, hogy ennek oka az, hogy **egészen az államalapításig meg tudták tartani ősi belső-ázsiai családi-nagycsaládi-nemzetségi-törzsi és törzsszövetségi rendszerüket.**

- *A család* vagy „*kiscsalád*”. A családhoz – akár manapság – az apa, az anya, a gyermekek és legtöbb esetben a nagyszülők tartoznak. Egy család kötelékében általában 6-8 ember élt és él. A házaselet őseinknél, mint minden belső-ázsiai népnél tiszta volt, erkölcsi felfogásuk e szinten magas fokon állt. A magyarok őseinél szigorú egynejlőség uralkodott; a férfiak asszonyaikat komolyan megbecsülték. A „feleség” szó a „fél”-ből származik, amely mutatja, hogy a feleség élettárs és egyenrangú fél volt. A vagyon megosztása akkor következett be, amikor a család túlszaporodott, ilyenkor a családfő „kenyeret tört”, majd egyenlően felosztotta vagyonát fiai között. A legkisebb fiú választhatott először a vagyonból. A lányok nem örökölték, ők csak hozományt kaptak férjhezmenéskor. A családfő halála után vagy a legidősebb testvér, vagy a következő elsőszülött fiú lett az örökös; a családfő többnyire már életében kiválasztotta utódát.

- *A nagycsalád* vagyon-, vér- és munkaközösséget jelentett; a nagycsalád tagjait a közös ős tudata kapcsolta össze. Egymás közelében laktak, azonos volt a termelés irányítása. A vagyon nem tagolódott szét, hanem a földeket közösen művelték. Az ideiglenes megosztás „nyilak” (osztályrészek) szerint történt. A nagycsalád élén a munkaképes családfő állt, aki a rangidősebb vagy legértelmesebb tagja volt a közösségnek; ő irányította a nagycsalád életét és ellenőrizte a munkákat; halála után fia vagy veje vette át a vezetést. A rangban a családfő után következő családtag végezte a gyakorlati munkát és beszámolt a családfőnek. A nagycsalád tagjai – akik 25-30 körül voltak – szigorú hierarchiába szerveződtek és ezt az élet minden területén pontosan betartották. A nőknek tulajdonai csak a személyes ékszerei és a háztartási eszközök voltak. A nő a család tulajdona volt és éppúgy öröklődött, mint bármely vagyon-tárgy. A nagycsalád tagjai házközösséget alkottak; egy „tűzhely” körül éltek. Minden nagycsaládnak állandó téli szállása volt; innen a legeltetési időre a nagycsalád férfitagjai állataikkal zöld legelőkre vonultak, de ősszel visszatértek a nagycsalád több tagjához.

- A nagycsaládok *nemzetsége*be tömörültek; egy nemzetségbe azok a rokonok tartoztak, akik már nem alkottak egy háztartást, már nem éltek szorosan együtt, de a közös ős – a közös név –, a vérségi kapcsolat még összetartotta őket és ezt a gazdaság és a jogvédelem terén fenn is tartották; pl. a nemzetségen belüli házasság tilos volt, viszont a nemzetségi temetőbe nem temethettek idegen nemzetségbeli. A nemzetségfő legfontosabb feladata a bíraskodás volt, rendelkezett a nemzetség közrendi tagjaival és körülötte kíséret alakult ki. Egy-egy ősmagyar nemzetség 1-2000 főből állt.

- Őseink következő társadalmi rétege a *törzs*, amely a történelem folyamán kialakult politikai-katonai szerveződés. A kialakult törzsek 35-40 nemzetséget foglalnak magukba, így őseinknél egy átlagos törzshöz tartozók lélekszáma 50-70 000 fő. A törzsek érintetlenül hagyják a nemzetségi alapokat. Társadalmi összetartó erőnek csak a származás, eredet közösségét tudták elképzelni. A törzs élén a minden hatalommal rendelkező törzsfő állt, aki mindent alárendelt a katonai céloknak. A törzsfői cím öröklődött; a nőknek a törzs döntéseibe semmiféle beleszólásuk nem volt.

A magyar társadalom megoszlása a IX. században (Dienes István)

- Ha a katonai erő olyannyira meghatározó céllá vált, hogy már teljesen háttérbe szorította a vérségi kapcsolatokat, így lehetőség nyílt a törzsek *törzsszövetséggé* való alakulására. Egy törzsszövetség megalakulásához legalább 3 törzsre volt szükség. A törzsszövetségek a legyőzött népeket, az idegen nemzetségeket is magukba olvasztották, az ún. „segédnépeket” befogadták. Ahhoz, hogy egy-egy idegen nemzetség egy törzsszövetség tagja lehessen, ahhoz a törzsek vezetőinek szándékukat vérszerződéssel kellett megpecsételniük (ez történt a honfoglalás előtt őseink hét vezérének vérszerződésekor Etelközben). A nagycsaládi egyenlőség helyére itt már az elv lépett, hogy aki részt vett egy hadjáratban, az a harci hierarchiának megfelelően részesülhet a zsákmányból. Ezzel megindult a vagyoni differenciálódás. A törzsszövetség vezetője a *vezér* vagy *fejedelem*, aki egész népének jólétét képviselte az ég, az Isten felé. Termékenység elmúltával a nép és javai veszélybe kerültek, ezért egy fejedelem általában legfeljebb 40 évi uralkodott, utána önkéntesen a valóságban vagy csak jelképesen feláldozták és utódjául más személyt választottak (gondoljunk Álmos „rituális” halálára). A fejedelem önálló kísérettel rendelkezett, amely kíséret több törzs tagjaiból tevődött össze. Őseinknél lényeges, bár nem kizáró szerepet játszott a nyelv, ennél sokkal fontosabb a szokásrendszer, a közösség által elfogadott hagyomány.

- A *nép*-képződés általában nem egyenrangú és zárt törzsek szövetségén alapult, hanem az úgy zajlik le, hogy egy-egy domináns szerepet játszó törzshöz kisebb néprészek és néptörzsek csatlakoztak. Minél stabilabb egy társadalmi kötelék, annál több idegen etnikai elemet vonz; az uralkodók igyekeznek őket társadalmi kötelékükbe beolvasztani. **A magyarság történetében a honfoglalás és Árpád vezér szerepe azért egyedülállóan fontos, mert az ő uralkodása alatt alakult át a magyarok törzsszövetsége magyar néppé.**

- A *honfoglaló magyarok családalapítási szokásai*. Őseink gyermekei elvileg attól a kortól házasodhattak, illetve mehettek férjhez, amely kortól a család tagjai közé számították őket; ez a fiúknál 10, a lányoknál 10-12 év körül következett be (Solt fejedelem 13 éves korában nősült meg). A honfoglaló magyarok hétköznapi életéről alig van írott forrásunk, kivéve a házasságkötést és a leánykérést. Erről *Ibn Ruszta* és *Gardézi* egyaránt becses sorokat hagytak ránk. Leírják, hogy leánykérés alkalmával a leány gazdagságával arányos vételárat fizetnek. Ilyenkor a vőlegény atyja minden értékes holmiját összegyűjti (coboly-, hermelin-, mókusnyestprémet, brokátot, tíz ruhára való bőrt stb.), mindezt szőnyegbe göngyöli és lovára köti. Emellett állatot (lovat gyönyörű nyereggel), pénzt és ingóságot ad a leányért, akit ekkor elvisznek a fiú házába. Ezután menyegzőt és nagy lakodalmat tartanak.

A rokon török népek nagycsaládjaiban a házasságnak három formáját ismerik: 1. a leányrablást, amely a magyar eredetmondánkban (amint Hunor és Magor Belár király fiainak szép asszonyaira akadnak és azokat elrabolják) és a néphagyományban is megtalálható („csak a szöktetett lány lesz jó asszony”). Szent István II. törvénykönyvében olvasható, hogy az a férfi, aki a leány szüleinek beleegyezése nélkül a leányukat elrabolja az bűnhődik és a leányt köteles visszaadni.; 2. ennek csökevényeként a színlelt leányrablást, amelynek maradványai a mai magyar parasztesküvöknél még megvan; 3. a vételt. Az „eladó leány” és a „vevő legény” (vőlegény) szavunk e vételt őrzi. Ha valaki bekerült egy családba, azt szertartás előzte meg. A szülőknek való bemutatás, a családba való bevezetés ősi szokás szerint történt; e szertartáson az semmit sem változtatott, ha a leányt már régtől jól ismerték. Az új asszonynak a házba való befogadás a tűzhely körül történt, amely tűzhely szimbolikusan az ősök lakóhelye volt. Ezzel a szokással magyarázható a „háztűznézés” szavunk. Bemutatáskor úgy kellett a leányt átmenelni a küszöbön, hogy lába ne érintse azt. A szülők ünnepi viseletben várták az új családtagot. Bemutatáskor rigmusok és versek hangoztak el.

A szellemi élet

- A *regősök*. Ősköltészetünk az énekmondásban és a regölésben maradt ránk. A regősök eredetileg afféle „rokonságban” álltak a táltosokkal, és orvosok is voltak, akik a bajbajutottakon is segítettek. Krónikáinkból tudjuk, hogy őseink első személyben énekelték a hősi énekeket helyről-helyre járva, mintha velük történt volna meg a nevezetes esemény. Ezekből semmi sem maradt fenn, annál inkább a regősenekekből. A napforduló napjaiban elhangzó regőselemek lényegében termékenység-varázslások. A regősök énekeinek tárgya az ősidők és a hadjáratok voltak. Ezeken a hősi énekeken nevelődött az ősmagyarok fiatalsága; ezt hallgatták étkezés közben az egykori harcosok és a harci cselekmények előtt is ezzel bátorították őket. A jugarok sátraikban esténként ma is mondják őseik történetét és elbeszélő formában felidéznek azoknak tetteit. Így történhetett meg az, hogy egy 12 éves jugar fiú e sorok írójának 43 generációra visszamenőleg – 641-től kezdve – el tudta mondani családjának történetét. Regőseinknek – akár csak manapság költőinknek – a népi-nemzeti érzést ébren tartó, serkentő szerepe volt. A regőselemek tárgya az Isten megidézése, a gyógyítás, az ellenséges erők megbénítása és a hitregék mellett az új hódítások, a fejedelmek és vezérek dicsőítése és találós kérdés-elbeszélések voltak. Régebben a próza is versformájú volt; ez meséinkben maradt meg a manak.

A regősök mindig férfiak voltak, a szerelmi költészet nótaíai viszony csaknem mindig a leányok, menyecskék, asszonyok. Az otthon ülő, dolgozó, gyermeket nevelő asszonynép és a világot járó, harcoló, kereskedő, lovat ülő férfinép kettőssége jellemző a líra és az epika nótaíainak megoszlására. A női elbeszélő csodálatos ének a Szent Gellért legendában maradt meg, amikor egyszer Gellért püspök egy faluban szállt meg és hallotta egy malmot forgató magyar nőnek „egyszerű énekét”, „a magyarok symphoniáját”.

Regős hagyományaink átvezetnek a belső-ázsiai török népek világába. Akárcsak a kovács istenség, a kovács fejedelem (tárkány), az Isten kardja, a táltos ló alakja és a „lóáldozat” szertartásának leírása a belső-ázsiai törökség regősvilágához tartozik.

Az ősmagyarok konyhája

Egy nép ételkultúrája éppúgy hozzá tartozik, mint néprajza, zenevilága, hitvilága, nyelve vagy testalkata. Kövi Pál írja. „A népi muzsikához és a népdalkultúrához hasonló érték és páratlan művelődési kincs rejlik a gasztronómiában. Ezt a kincsesbányát fel kell tárunk, alá kell szállnunk a mélyére, mert minél mélyebbre hatolunk benne, annál magasabbra jutunk a tudás és a szellem dolgában”. A magyar konyháról sok korabeli és későbbi adattal rendelkezünk. Ennek oka, hogy **ételeink egészen más jellegűek voltak – és ma is azok –, mint Európa más népeié.** A másik ok ősi étkezési szokásainkban gyökerezik, amelyek a mai napig megmaradtak. Már *Anonymus* is arról tudósít, hogy őseink minden győzelmüket napokig tartó evéssel-ivással ünnepeltek meg, sőt a lakomára az is elég ok volt, hogy megpillantsák óhajtott otthonukat, a Kárpát-medencét. *Anonymus* „aldomas”-t ír; a lakomát a magyarok sokáig „áldomásnak” nevezték, amely szóban benne van az „áld” ige, amely az ünnepi alkalmat jelzi. Európa minden népének feltűnt a magyarok étel-ital bősége; a magyarok evés-ivását a Nyugat ma is felháborító prédálásnak tekinti. Európa ugyanis a magyarok honfoglalása idején igen szegény volt, több helyen éhínség pusztított, a Kárpát-medencét viszont mindig a bőség és a jólét jellemezte. Ehhez járult hozzá őseinknek sok állata és fejlett földművessége, ami növelte ezt a bőséget. Egy Európát beutazó dominikánus szerzetes írta a középkorban, hogy „a magyar királyságot régente Moesiának és Pannóniának nevezték. A Moesia nevet az aratás eredményétől kapta, mivel gazdag aratásban bővelkedik, Pannóniának pedig a kenyér bősége miatt nevezték el. Legelőkhöz, kenyérhez, borhoz, húshoz, aranyhoz, ezüsthöz bővelkedik ez a föld, halakhoz pedig minden szomszéd országnál gazdagabb”.

A magyar ételkultúra gyökere: a belső-ázsiai népek ételfilozófiája

„A honfoglaláskori magyar konyhát nem lehet összehasonlítani a nyugat-európai konyhával, mert konyhafilozófiája teljesen más volt és gasztronómiai szempontból sokkal magasabb szinten állt, mint a korabeli európai konyhák. A magyar konyhára mindenekelőtt a főzés jellemző, miként a türk és más keleti népek konyhaművészetében is ez a lényeges vonás. Míg nyugaton inkább sütnek, keleten inkább főznek az emberek; ez az alapvető különbség a gasztronómia tekintetében” (*Cey-Bert Róbert Gyula*). A kínai, a mongol, a tibeti, a belső- és közép-ázsiai népek legkedvencebb ételei mindig is a főtt, párolt pörköltes ételek voltak. Természetesen keleten is ismerik a sütés módszereit, de itt az arányok az irányt adóak.

Az ősi magyar ételkultúra gyökere a világfa szimbólumrendszerében gyökerezik. Belső-Ázsiában ösidők óta öt alapelemet különböztetnek meg: a tüzet, a vizet, a földet, a fát és a fémet, szemben a nyugati négy alapelemmel: a tűzzel, a vízzel, a földdel és a levegővel. Már a hunok is ősi ételeik elkészítésében az öt alapelem elvét követték: 1. az áldozati étel bronzból vagy vasból készített üstben főtt (*fém*); 2. az üst alatt a tüzet a táltos által kiválasztott *fa* biztosította; 3. az üst a földön állt; 4. az áldozati ételek elkészítéséhez vizet használtak. Az áldozati étel alapanyagait a táltos úgy válogatta össze, hogy azok kifejezzék a világfa hármas szintű jelképrendszerét: 1. az *égivilágot* a fán termett gyümölcsökkel, levelekkel, virágokkal és a fán összeszedett mézzel; 2. a *földi világot* a fölálldozott állattal és a földön összegyűjtött növényekkel és fűszerfűvekkel; 3. a *föld alatti világot* a földben megtermett gyökerekkel, gumókkal és hagymákkal. Ezért hagymának (föld alatti világ), bizonyos növényeknek, mint a

tárkony és a borsfű (földi világ) és gazdag gyümölcsöknek, mint a szőlő és az alma (égi világ) feltétlenül jelen kellett lennie az áldozati ételek harmóniájának biztosításában.

Az áldozati étkezés jelképesen közös ima, közös áldozás volt, amelyek keresztül a résztvevők kérték az ősök és az Ég Ura segítségét és áldását. A földi élővilágnál a növények és az állatok közötti harmónia megteremtése volt a cél, ezért a feláldozott állat apróra vágott húsát összefőzték apróra vágott zöldségekkel és fűvekkel. A kapcsolatot a tűz és a víz szimbolikáján keresztül biztosították. A főzés a harmónia konyhatechnikáját jelenti, hiszen ennek során többféle alkotórészt főzünk össze, amelynek eredményeként új ízeket nyerünk. A sütésnél viszont az történik, hogy az adott alapanyagot megjavítjuk, hiszen a hús nyersen nem mindig ehető. Mindez azt jelenti, hogy a főzésen alapuló civilizációk az ellentétek elsimítását, a harmónia kialakítását tűzik ki célul. Az ősi kínai szimbolika a fehér és a fekete, a két ellentét, a világosság és a sötétség együttes létét jelképezi és a harmóniájukat szeretné megteremteni. Ám nem létezik tökéletes világosság és teljes sötétség, mint ahogy kizárólag jóról és rosszról sem lehet beszélni. Az ellentéteket tehát ki kell egyenlíteni és létre kell hozni a harmóniát. A sütés filozófiája eltérő; a kizárásos elvet alkalmazza. A feketét fehérré, a rosszat jóvá akarja alakítani.

A hunok ételeiket kövel, fémmel és nyolc féle vízzel főzték. Az ételek elkészítésénél fontos szerepe volt a víz minőségének (forrásvíz, folyóvíz, esővíz, patakvíz, tengervíz, stb.).

Az ősmagyarok konyháját a „pentaton” ízek harmóniájával szokták jellemezni; az édes, a savanyú, a sós és a keserű mellé ötödiknek az erőset is külön íznek fogják fel és ezen öt íznek a harmóniájára törekedtek, akárcsak a mai belső-ázsiai népek. A táplálkozás körében ma is sok, a honfoglalás koránál sokkal korábbi, keletre nyúló hagyományt találunk. Ilyen ősi gyökerű ételünk az alföldi pásztorok *tarhója*, mely joghurthoz hasonló különleges étel, a közelmúltig fogyasztott vízzel, sóval gyúrt erjesztetlen tészta, a *lepénykenyér*, a „*csörege-fánk*”, az alföldi bográcsban készült krumplitészta, a „*slumbuc*”, a magyarsággal, de feltételezhetően már a hunokkal vagy az avarokkal bekerült hszüungu áldozati étel a *keng* (a „*pörkölt*”) és a *ta-keng* (a „*gulyás*”). A hunok sok évszázadon keresztül szoros kapcsolatban voltak a kínaiakkal; e két nép sok kultúrértéket átvett egymástól. Így a Han-kori Kína kedvenc étele lett a lóhús; a kínaiak csak a lómáját tartották ehetőnek. A marhahúst sokra tartották, mert az igavonó állat hasznosnak bizonyult, fogyasztása elsősorban az öregeket és az előkelőket illette meg. *Szamacsien* viszont megvetéssel írt a hunok azon szokásáról, hogy „a férfikorban levők eszik a hús kövérjét és a javát, az öregek pedig a maradékot. Megbecsülik az erőt és az egészséget, az öreget és a gyengeséget megvetik”. Nagyúri sírleletekben előfordul medvetalp, párducmell, hízott kutya, sült bagoly és daru hús-maradványa (főleg csontja). A hun közemberek leggyakrabban fogyasztott húsféléje a birka és a baromfi volt, de sokat fogyasztottak a sertés húsából is, amelynek vágására újév előtt került sor. Hétköznapi ételnek számított a gabona főtt szemtermése, amelyet hosszabb utakra magukkal is tudtak vinni.

A *pörkölt* első leírását *Szamacsien* közölte a Kr. előtti II. században, amikor leírja a hunok áldozati ételét a „*keng*”-et. Leírása szabad fordításban így hangzik: „Végnyűzre hevített öntöttvas vagy bronz üstöt, és amikor az olyan forró, hogy a belecsepegtetett olaj azonnal gőzzé válik, dobjad bele a zsírával együtt fölaprított disznóhúst vagy a faggyújával együtt apróra vágott birka húsát apróra vágott hagymával. Amikor ezt beledobjuk a forró üstbe, a nagy hő hatására hirtelen kiolvadó zsír vagy faggyú megpörköli a hagymát és a húst”. A „*vegyes kenget*” eleinte gabonával, zöldséggel főzték és ízesítőül bazsarózsa szirmokat, liliumfa virágbimbóit, szójaszószt és sózott babot tettek, később ezt a pörkölt-alapot mindenféle zöldséggel (hagymával, borsóval, sárgaréppával, salátafélékkel) és fűszerekkel (borssal, gyömbérrel stb.) ízesítették, a későbbi időkben tésztát is főztek hozzá. Ezen ételnek a megnevezése a későbbiekben „sűrű húsleves húsdarabokkal és zöldséggel” nevet viselte. A „*ta-*

keng” („gulyás”) ehhez hasonló, de sok lével feleresztett áldozati étel volt a hsziungnúnál. A ta-kenget eleinte nem fűszerezték, hogy megbecsüljék tiszta egyszerűségét. A későbbiekben azonban marhából, szarvasból, szopós malacból, kutyaéból, vadkacsából, fácánból, baromfiból is készítették, és erős fűszereket adtak hozzá. Ismerték és sok ételhez használták a különböző gombákat.

Mindkét ételnek – a kengnek és a ta-kengnek – elkészítési edénye az *áldozati üst* volt, amelyet eleinte bronzból, öntöttvasból, később rézből és kerámiából állítottak elő. A belső-ázsiai üstök nagy fajhőűek, igen keskenyek és magasak voltak, minek következtében melegítése kevés tüzet igényelt; a tűz lángjai körbe nyaldosták az üst szinte egész felszínét, így az ételek nem égtek oda. A lovas népek hitvilágában az üst fontos szerepet játszott. Először is „szent területet” (uduk-ot) jelentett, mert bármi, ami belekerült megszentelődött. Az üst egyesítette az öt alapelemet és az üstben készített étel jelképezte az újjászületést és az átváltozást; az üstben csak főzni lehetett. A belső-ázsiai „lapos-gombás fülű” 100 literes hun üstöknek tökéletes mása a Kárpát-medencéből is származik (pl. Törtel-Czakóhalmán 1982-ben „ujgur feliratos” üstöt találtak), ami ezen főzés technikának továbbélését és azt igazolja, hogy ezeket a nagy üstöket csakis állandó szálláshelyen használhatták. A belső-ázsiai üstök szerepe a magyar népmese-világba is átment. „A török és a magyar népek világfájának ágai között a Nap és a Hold tartózkodik, s amelynek a fordított üst formájú eget tartják fenn”.

A belső-ázsiai konyha egyik felfedezése a „laska”, vagyis a metélt és kézzel nyújtott *tészta*, amelyet a kínaiak előbb „ping”-nek (süteménynek), majd később mien-nek neveztek. A tésztának sokféle fajtáját ismerték: a laskát, a gőzölt cipót és a szezámos tésztát. A vízben főtt tészta a Kr. utáni II. században olyan népszerű volt, hogy még a kínai császárnak is ez volt a fő étele és utcai árusítását is feljegyezték. A belső-ázsiai népek „süteményeiről” nem igen rendelkezünk adatokkal. A mézet ismerték és szeretettel fogyasztották, számos édességet ízesítő fűszert is ismertek és kereskedelem útján hozzájutottak (szerecsendióhoz, székfűszeghez, fahéjhoz, vaníliához stb.). A mézből másodsorban méhsört (méhsert) készítettek és viaszát ötvösmunkáknál használták fel. A belső-ázsiai kemencék harang-alakúak voltak; ezekben készítették – és ma is készítik – sajátos ételeiket. A „sódz” marha- vagy jak-hús sóval és saját levében lezárt edényben „dunsztolt” húsnak minden fűszer nélküli főzete, amely afféle alapanyagnak számít, ebből sokféle ízesítéssel különböző ételek készíthetők.

Az egykori költemények és leírások kétféle *borról* számolnak be a Han-kori Belső-Ázsiából. A kínai leírások szerint a „li” az édes és fehér, a „csiu” a sötét és áttetsző vörösbort jelentette. Mindkettőt külön korszokban szolgálták fel. A csiu erősebbnek és jobb bornak számított, mint a li. A „bor” ősi hun szó, a Bor Tengri jelentése „szürkésfehér Isten” éppúgy vonatkozik a forrásban levő bor habjára, az alkonyat színváltozására, mint az eget a földdel összekötő világfa törzsének a színére. A Bor Tengri az újjászületést, a hajnali és az alkonyati átváltozást vagyis a harmónia megvalósulását szimbolizálta. A magyar nyelv a „bor” szót megőrizte abban a jelentésében, hogy a szőlőlének egy „táltsbeavatáson” kell keresztülmennie, hogy euforizáló képességű borrá alakulhasson. Az ősi hitvilágunk a bort rendkívüli módon értékelte, az áldozati szertartások és szerződések szentesítésének fontos tartozéka volt.

A belső-ázsiai jugarok ételkultúrája

Ahhoz, hogy őseink ételeiről fogalmat alkothassunk, analógiaként meg kell ismernünk az egykori türk törzsszövetség Belső-Ázsiában maradt – ma már csak 10 569 lelket számláló – tagjának, a jogur (vagy jugar) népnek mai ételkultúráját. A jogur étkezési szokások úgy, mint más közép- és belső-ázsiai nép étkezési szokása tökéletesen kifejezi a Tengri-hit (Egyisten-

hit) alapfilozófiáját, amelynek lényege egy kielégítő és állandó szimbolikus egyensúly és harmónia keresése az állat- és növényvilág között.

A *húsokat* leginkább apró darabokra vágva füvekkel, illatos gyökerekkel, szárított túróval és zöldségekkel szeretik összefőzni, mert a Tengri-hit szerint az állatoknak is meg kell adni a kellő tiszteletet. Az így elkészített ételeknek nagy része bő leves. *Cey-Bert Gyula* a jugarokat „a levesek népének” nevezte. Egyik legfinomabb csipetkés levesüket „szemesnek” hívják. Leveseikbe néha tört piros paprikát is használnak (ez az apró piros paprika ázsiai és nem amerikai eredetű!), de az igen erős ízeket bizonyos gyömbérrel érik el. Fontos ünnepi ételük a főtt birka vagy marha. A kis darabokra vágott húsokat póré hagymával együtt puhára párolják, majd friss fokhagyma és más fűszerekkel fogyasztják (a Selyem Út mellett élő jugarok mindenféle „keleti” fűszert is ismertek és használtak). Híres lakodalmos ételük a káposztás birkapörkölt; a felvágott vöröshagymát zsírban vagy olajban megpirítják, hozzá pirítják a disznóhúst és a feldarabolt káposzta-leveleket. Esetenként tárkonnyal vagy kakukkfűvel, apró-paprikával vagy gyömbérrel fűszerezik. Hurkáik nancsa néven szintén ízletesek. Ezt feldarabolt friss birkahúsból készítik, amelyet tárkonnyal, fokhagymával esetenként vöröshagymával, birkavérrel és kevés liszttel kevernek össze. A birkahurkát főzik és melegen tálalják. Kedves ételük az aludtej és a joghurt; a tehén- és kecske- és más tejnek ezt a formáját annál is inkább fogyasztják, mivel nem lévén tej-emésztő enzimjük, a tejet csak bontott állapotban tudják fogyasztani. A juhtejből túrót, sajtot, zsírként használt vaját és írórt készítenek; a vaját köpüléssel állítják elő.

A jugar (jogur) konyha további nevezetessége a *tésztafélék* gyakori használata. Hosszúra vágott (vagy húzott) tésztaik és csipetkék levesek gyakori összetevői. Fokhagymás vagy kakukkfűves birkahússal töltött húsos táskáik is jellegzetes készítményeik közé tartoznak. Szárított apró gömbölykés tésztájuk a *targana* (tarhonya), érdekes szárított termékük a *csuró* (vagy csura), amely tehén- vagy birkatúróból készül. A túrót megfőzik, egy kilyukasztott zsákban levegőre teszik, kicsepegtetik és megszárazítják. Miután a zsákban jól megszáradt, szétmorzsolják és jól szétterítve kiteszik a napra szikkadni. Az így készített csuró akár két évig is eláll, a targanával és a szárított vagy pácolt húsokkal együtt a lovas népek fontos ételtartalékai közé tartozik. Húsaik szárítási technikája ugyanaz, mint amilyent pásztoraink még néhány évtizeddel ezelőtt is ismertek („hortobágyi tarisznyás húsok”).

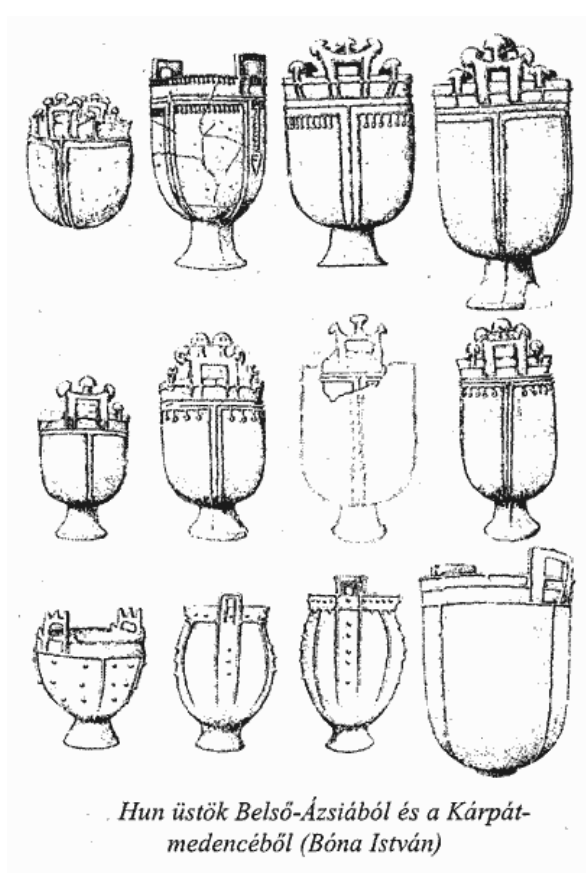
*Lángos*szerű készítményeik is vannak, amelyeket „szörmének” neveznek. Ünnepeiket köles- és búzapálinkával öntözik meg. Jogur szokás, hogy a pálinkát egyszerre két kicsi pohárba töltik és a vendégeknek a két pohárkát egymás után meg kell innia. A házigazda, mielőtt a pálinkát felajánlja a vendégeknek, egyik ujjával háromszor belenyúl a teletöltött pohárba és három cseppet permetez az ég felé. Ez a szokás sok magyar vidéken még ma is megvan, de vallási jelentését már elvesztette.

A magyar és jugar nép kulináris alapfilozófiája hasonló és alapvetően különbözik az európai ételkultúrától. A levesek készítési módja és széleskörű kedveltsége, a pörkölt-félék készítése, az apróra felvágott húsdarabok összepirítása hagymával és más növényekkel, a tésztafélék általános kedveltsége és széleskörű készítési módja, a főzelék-félék ismerete, a szárított tésztaik (targana) és húsaik igen hasonlóak egymáshoz.

Őseink főzési technikája; ételei és italai

Őseink állandó szálláshelyein üstben, bográcsban és kemencékben főztek-sütöttek, amikor azonban úton voltak vagy állataikkal távolabb éltek állandó szálláshelyüktől „*kővel főztek*”, hiszen üstjeiket és cserépedényeiket nem tudják lovon szállítani. Tűz csiholására viszont mindig volt tarsolyukban tűzszerszám (tapló és tűzkő vagy acél). Edényül pedig bőrtömlő, fa-

vagy kéregedény, favödör vagy félbevágott lopótök szolgált. Erről *Dzsajháni* így emlékezik meg: „Visznek magukkal tűzifát és néhány követ, azután mindaddig tüzelnek a kövek alatt, amíg a kövek forróvá nem lesznek”, majd ezeket a köveket vízbe helyezve ételeiket így készítik el. Az állandó szállásokon a főzéshez vas-háromlábra állított edényeket, többnyire fülüknél felakasztott keskeny és magas nagy fajhőjű üstöket, bográcsokat használtak, kenyerüket (nem lepényüket!) és tésztaféléiket a régészek által eddig „veremházaknak” határozott konyhájukban a kemencékben sütötték meg. A „hamuban sült pogácsa” tulajdonképpen péppé morzsolt és megtört rozsszemekből készült sült bodag (pogácsa). Gabonából (búzából, árpából vagy kölesből) nemcsak kenyeret, hanem kását is készítettek, de kedvelték a pörkölt gabonamagvakat is. Őseink forró köveken is sütöttek; a tűz fölé tett s átizzított kőlapra öntötték a tésztát; így kapták a lepénykenyeret. Csíkban és Háromszékben még ma is „kőre leppencs”-nek hívják a lepényt, a Bodrogházban pedig „kövönsültnek” nevezik a palacsintát, jóllehet már rég palacsintasütőben sütik.

A húsok konzerválási módja Európában a füstölés, Ázsiában és őseinknél az aromás fűvekkel (kakukkfűvel, rozsmaringgal, tárkonnyal) való *pácolás* volt. A *szárított hús* készítése pásztor-embereinknél ma is fellelhető. *Giovanni Villani* XIV. századi olasz történetíró így számolt be a Magyarországon látottakról: „Ha levágják a marhát, húsát nagy üstökben megfőzik. Ha már jól meg van főzve és besózva, leválasztják a csontról és kemencében megszárazítják, majd finom porrá zúzzák. A hadjáratoknál üstöket visznek magukkal és mindenki visz egy ilyen zacskó húspor. Ezt vízbe dobják, az megdagad, egy-két maréktól megtelik az edény. Nagy a tápláló ereje és így kevés kenyérrel vagy anélkül is erőt ad az embereknek. Nem csoda tehát, hogy nagy sokaságban járnak olyan hosszú ideig, mert porrá tört hússal táplálkoznak”.

Őseink elsődleges itala természetesen a tiszta víz volt, kedvelt italai közé tartozott a *bor*, amely elkészítési módjának technológiáját még Belső-Ázsiából hozták magával. A zsírosabb ételekhez 1-2%-os alkoholtartalmú erjesztett ló- (kumiszt) vagy birkatejet ittak, kedvelt italuk volt a kölesből – esetleg a búzából – készült *sör*, a „boza”. Ez utóbbi ősi ismeretéről többek között a „komló” és a „sör” ősi szavunk is tanúskodik. A hunok sörkészítéséről már *Priszkosz rhétor* is tesz említést: „Kaptak a minket kísérő szolgák is kölest, árpából készült italt, amelyet „kámnak” neveztek” (kám-kamosz a bizánci komlózott árpasör neve).

A magyar konyha még a XX. század elején Európában elsőnek, a világon a kínai és a thai konyha után harmadiknak számított; ma már az első tíz között sincs. Ennek oka az, hogy **egyre nagyobb mértékben vesszük át a mieinkénél sokkal alacsonyabb szintű „európai”, netán „amerikai” ételeket, amelyek ősi ételkultúránk lealacsonyítását okozza és ősi, még nemrég élő hagyományait veszi el.**

Az ősmagyarok viselete

Őseink öltözéke

Őseink ruházatukban az ázsiai ruhadarabokat hordták és azokat fejlesztették tovább, így Európában egyedülálló viselettel jelentek meg. Ruhadarabjaink ősi formában Magyarországon megérték a máig. **A művelt Európa –, majd a többi földrészek – nem a rómaiak és a bizánciak tógáit vagy a germánok szőr- és állatbőr öltözékét, hanem a magyarok viseletét vették át. A kazakból lett az „zakó”, a kazakból és a nadrágból lett az „öltöny”, a háromnegyedes cipőinkből lett a „mokaszin”, a kaftánból lett a „kabát”, a kepenegből lett a „télikabát” és a kalpagból alakult ki a „kalap”. Erről – mint sok minden másról – a világ megfélemedkezett.**

A magyarok jólöltözöttsége messze földön híres volt. *Gardézi* írta 920 táján, hogy „a magyarok ruhája brokát, fegyvereik ezüstrrel vannak kiverve és gyöngyökkel berakottak”. A jólöltözöttség őseinknél annál is inkább volt feltűnő, mert a jólöltözöttség nemcsak az előkelőkre, hanem a szabad harcosokra és a köznépre is érvényes volt. Nem véletlen, hogy a „*Dzsaháni-hagyomány*” több szövege írja, hogy „a magyarok nagyon gazdag emberek”, illetve „vagyonosak és szembetűnően gazdagok”. *Bölcs Leó* császár kiemeli, hogy a magyarok a „perzsa-arab divatot utánozzák”; ezt erősíti meg *Ibn Ruszta*, aki szerint a „türkök” „ruházata hasonló a mohamedán ruházathoz”. *II. Szilveszter pápa* (†1003) jegyezte meg, hogy „egy nép van Európában, amely nem európai: a magyar”. Az ősmagyarok viseletére jellemző volt, hogy a férfi- és a női viselet között alig volt különbség; legfeljebb a nők ruhái finomabb anyagból készültek.

Előkelő honfoglaló magyar férfiak öltözéke (László Gyula)

A *ruhaanyagok* egy része arab-perzsa és bizánci kézen jutott el a magyarokhoz, a „brokát” elnevezés a perzsáktól került a törökökhöz, így hozzánk is. Török eredetű szó a *bársony* is; ruhaanyagként való használata őseinknél általános volt. *Ibn Ruszta* leírja, hogy „a magyarok selyembrokátot, szőtteket és más bizánci iparcikkeket vásárolnak a bizánciaktól”. *Gardézi* a köznép „kendervászonból, lenvászonból, bőrből, prémből és nemezből” készült ruháit említi meg. A „vászon” szó perzsa eredetű; példázza a lovas népek szerepét a ruházatok kialakulásánál. „Kender” szavunk egyaránt jelentett kendert és lent, az arab „katan” szó viszont lent, lenvásznat jelent; nyelvészeink szerint lehetséges, hogy „kötény” szavunk innen származik. Nem említették az auktorok a természetes gyapjából készült ruhaanyagokat, hiszen ez Európában ismert volt. Őseink a szláv eredetű „ruha” szó helyett régebben „öltő” és „gúnya” néven nevezték viseletüket. Az említett anyagokon kívül természetesen hidegben állati bőrt is hordtak. Őseink hétköznapi viseletükhöz a vászon, a bőr, a nemez stb. ruhaanyagokat és a ruhákat maguk állították elő.

A férfi-viselet

- A férfiak (és nők) felsőtestét felálló nyakú rövid finom kender- vagy lenvászonból készült dísztelen *ing* fedte, melynek fodrozódó ujját csuklójuknál, amint a nadrágot a bokánál leszorították. Ilyen leszorító ezüstpántok a zempléni sírból is kerültek elő. Az ing nyaka mereven felállt, akárcsak a mai „orosz” ingeké, de volt olyan honfoglaláskori ing is, amely közepén gombolódott. Voltak változatok, ahol az ing szinte a térdig ért és amelyet derékon széles bőrvél szorítottak le. Ezen bevarrott ujjú ing mellett gyakori volt a mellévarrott szabású ing, amelynek ujjait közvetlenül a nyak mellé varrták és korcban futó madzaggal húzták össze és a könnyebb felhúzás céljából kis négyszögletes hónaljfolttal, ún. pálhával láttak el. A ruhák összekötésére gombokat, pitykéket, szalagot és kötőt használtak. Az egyszerű varrásból alakult ki az inghímezés divatja. A férfiak és a nők – mint minden belső-ázsiai lovas nép – altestükön is hordtak hosszú alsóruhát, amely szintén lenből vagy kenderből készült. Hideg idő esetén több alsóruhát is magukra öltöttek. A felsőruha alatt **teljes alsóruházatot is viseltek; és az alsóruha viseletének divatját a magyarok hozták be a „kulturált” Európába.** Ezt az alsóneműt a „szkíta kabáttal” együtt a bizánci források is megemlítik. A férfiak szűk alsónadrágját korcra fűzött zsineggel húzták össze és kötötték meg derékon. A férfiak mokaszinba vagy csizmába befogott bő *nadrágot* viseltek, amilyent a hunok kecskebőrből készítettek. (Itt meg kell jegyezni, hogy a vászonból készült bő „*gatya*” a szlávok alsóruhának hordott ruhadarabja volt, amely a XIX. században „bővült” és rojtosodott meg fitogtatva a paraszti gazdagságot; semmi köze őseink viseletéhez). A „*székelyharisnyához*” hasonló szűk posztónadrág sem volt őseink viselete, az csak a XII. században idegen hatásra jött divatba.

- A *férfiak felsőruhája* ujjas, derékban övvel átkötött, textilből vagy bőryanagból készült derékon alul – combközépig – és „háromnegyedes” nemesfém veretekkel vagy felvarrott érmékkel ékesített ujjas kabát, a *kaftán* volt. E kabát vagy gombra nyílt, vagy a két szárnyat övvel szorították a testhez. E kaftán jobbkezeseknél balról jobbra nyílt, hogy a nyilazásnál ne legyen akadály. A lovaglás miatt a kaftán nemcsak hátul, de kétoldalt is fel volt vágva. Ezt a kabátot a bizánci történetírók „szkíta kabátnak” nevezték. A *dolmány* csak a török időkben került hazánkba, a *zeke* vagy *kankó* is kései származék. A nemezből készült *kepeneg* (köpönyeg) neve ótörök eredetű és ősi belső-ázsiai viselet. Ez eredetileg nemeztakaró lehetett, melyet rossz időjárásakor vettek fel. A szőrös bőrből készült *ködmönnek*, mint ujjas szőrmeviseletnek van rövid és hosszabb változata; ősi eurázsiai türk viselet. Régebben *bekecsnek*, *kozsoknak*, *dakunak* és *kuzsoknak* is nevezték. A régebbi fajták egyenes szabásúak voltak, az újabbak derékban toldottak.

A *szokmány* szó vastag, általában durva gyapjából készült hosszú, bő felöltőt jelent. A *kisbunda* subához hasonló lepelszerű, ujjatlan felsőruha. Őseink igen kedves felsőruhája a panyókára vetett *szűr* volt; neve nemcsak a ruhadarabot, hanem az anyagot is jelentette. Pásztorok díszesen hímzett darabjait a legutóbbi ideig viselték. Az ősi *subát* (gubát) –, amely galléros, csuklyás viselet – téglalap alakú darabokból szabták. A subát többnyire a pásztorok maguk készítették; mintegy 10-12 juh bőréből készült, díszesebb darabjai népviseletünk legszebb alkotásai közé tartoznak. A „suba” szó, amint a viselet is arab eredetű, de a török népek igen rég átvették. A *hátibőr* szabás-varrás nélkül „készült”; e szó nem jelentett mást, mint lenyúzott prémes bőrt, amelyet nyakukba vetve viseltek. Őseink *kacagánya* is afféle hátibőr lehetett, bár – az újabb kutatások szerint – a kacagány mai formájának semmi köze sincs honfoglaló őseinkhez; ez a ruhadarab német közvetítéssel a XVII. században került hozzánk. A hátibőr „ellentéte” az *előbőr*, amelyet a mellre kötöttek. Az elől gombolódó *lajbi* ősiségét nem tudjuk igazolni.

- A *kucsma* hegyes bőr- vagy nemezsüveg, amelynek csúcsát szépen díszített fémből készített előkúppal látták el. Őseink fejükre kerek vászonsapkát, télen karimátlan báránybőr süveget vagy prémszegélyű kalapot húztak. Belső-ázsiai analógiák alapján feltételezhető, hogy a honfoglalók sapkájának a füle lehajtható volt. A karimás, középen gúla-alakú fejfedő süvegszerű felsőrésze csapattestenként más és más színű volt; így csatában – akár csak a belső-ázsiai hunoknál – a mozgásukat jól meg lehetett figyelni. A magyarok kucsmájára utaló adat a X. századból származik, amikor is „a belga püspökök magyar kucsmát viseltek”. Sisakot őseink csak ritka esetben hordtak; Beregszászból származik egy sisak-lelet.

- Őseink rövid szárú, puha talpú és puha anyagú mokaszin-szerű *csizmát* hordtak. E fölött a nadrág alsó végét összekötötték. A földművességgel foglalkozók a puha csizmát munkájuk igénye miatt kemény csizmákkal váltották fel. *Bod Péter* (1712-1769) írja, hogy „a tsizma a töröktől jött a magyarok közé. Kezdetben a hadakozó, lóháton járók viselték”. Később az úri csizmát – mivel az sokba került – csak ünnepnapokon viselték, hétköznapiakra viseltesebbeket hordtak. A legrégebb magyar csizma a „fordított csizma”, ahol a kifordított teljes szárrészhez a sarokrész kihagyásával szurkos fonállal a sarkát összevarrták, ezután vízben áztatták, amikor aztán megpuhult, visszafordították. A sarkánál cseresznye- vagy fűzfaháncs kéreggel látták el és itt hozzávarrták, majd vízesen kaptafára húzták, ahol a formának megfelelően kiszáradt. Semmi adatunk nincs arra, hogy őseink valaha is *bocskorban* vagy *sarúban* jártak volna, bár ez a mongóliai és a szkíta sírokban előfordul.

- A *ruha-kiegészítők*. A magyarok nemzetségeinek vezető családjai és katonai kíséretük előkelői hatalmukkal, származásukkal, de egész megjelenésükkel igyekeztek méltóságukat kihangsúlyozni. E rangos réteg igényei sajátos művészetet hívtak életre. A ránk maradt emlékek legnagyobb része a viselet tartozéka; ékszerek, a ruházat ékítményei, felszerelési tárgyak és fegyverek. A pompa legnagyobb része – a ruha – ma már nem áll rendelkezésünkre, csak a fémből készült „tartozékokkal” gazdálkodhatunk.

A *veretes öv* a szabad ember jelképéül szolgált; a társadalomban elfoglalt helyét határozta meg, bár a „rangjelzés” őseinknél – a láthatóság miatt – a lószerszámon volt. A török nyelvben az öv, „kur” szó a rangot, a társadalmi helyet fejezte ki. Az 1069-ben írt török Ktagdu biligben olvassuk: „a kis övűeket a nagyokkal ne engeddd keveredni”. Az ótörök nyelvben a „kudas” szó „övtársat”, azaz azonos társadalmi réteghez tartozót jelentett. Ahogyan az Ószö-vetségi Szentírásban a férfiakat és a nőket egymástól „falravizelőkként” és „földrevizelőkként” különböztetik meg, úgy a belső-ázsiai török népek a férfiakat a nőktől „öveseknek” és „öv nélkülieknek” nevezték. Honfoglalóink általában dúsan kiveret arany, aranyozott, ezüst vagy ezüst díszekkel kiveret ékes öveket hordtak. A közrendűeknél ez dísztelen, vascattal összefogott volt. Az övről páratlan számú szíjon – néha egészen térdig – veretes „szíjvég” lógott le. A felnőtt sorba kerülő ifjakat szertartás közepette „felövezéssel” avatták férfivé, erről már *Kashgári* is tudósít 1074-ben.

Az övről csüngött le a *szablya*, a *tegez*, az *íj*, a *tarsoly* és a *kés*. Ennek indoka az volt, hogy a lovas népeknél a törzs fölötti résznek szabadon kellett mozognia, hogy a harcos íját mindig szabadon tudja használni. A tarsoly a szíjon csüngött le, szíját is és fedelét is nemes veretekkel díszítették. A tarsolyban kovát, taplót és csiholóacélt tartottak. A tarsolyok fedőlapját rátéttel, bőrözéssel, intarziával vagy poncolt fémlemezekkel díszítették. Díszítésüket általában növényi motívumok, végtelen hálóba szőtt palmetták, életfa-ábrázolások, néha ősi mitológiánkhoz tartozó állatalakok alkották. A tűzszerszámok a tűzgyújtás szerszámainak emlékét őrzik. Honfoglalóink kései mereven ízesültek nyelükbe. A kések egyélűek voltak, evésnél a húsok feldarabolásánál használták. A gazdagabb férfisírokban gyakran találtak *ivócsészét* (ivópoharat), amely szintén az övről függött le. Az *ivókürt* fejedelmi jelvény volt. Őseink a X. században az ezüstpénzeket nem a kereskedelembe használták, hanem azokat – akár 30-40 darabot is – ruháikra, lószerszámaikra vagy csizmáikra díszként varrták fel. Az előkelő férfiak ruháikat igen díszes veretekkel díszítették, amelyeken megtaláljuk a palmetta-mintákat és az életfás motívumkincset.

- A *hajviselet*. Az ázsiai török népeknél a hajnak a homloknál való levágása volt a divat, hátul a vállig érő hajukat a férfiak üstökbe, tincsekbe fogták és azt karikákkal rögzítették. A varkocsba font haját arany-, ezüst- vagy bronzkarikákkal fűzték össze. A hajviseletnek őseinknél rangjelző szerepe is volt; az előkelők ritkábban nyírták hajukat és azt gyöngyökkel ékesítve hordták. Amíg őseink hajukat elől nyírták, addig a keresztény Európa már hosszú haját viselt. E kettősség az európaiak nemtetszését váltotta ki. Amikor 1279-ben a kunok megkeresztelkedtek, ezt csak úgy vállalták, ha hajuk megnyírását tovább is engedélyezték.

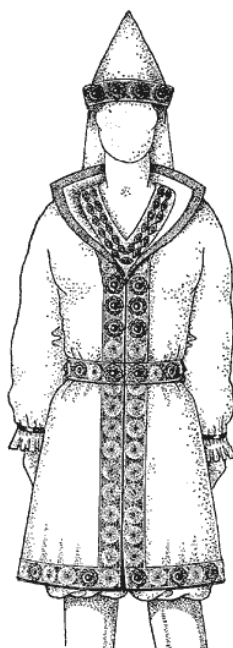
Őseink női viselete

A belső-ázsiai népekre jellemző, hogy a nők férfiak módjára ruházkodtak; ez az európaiak szemében visszataszítónak tűnt.

- A női *felső-viselet* közepén gombolódó és kétoldalt valamint hátul derékig kivágott ujjaskabát, az ún. *kazak* volt, ami fölé *kaftánszerű* köpönyeg került. A női kazak háromnegyedes hosszúságú volt, amelyet, hogy a lóra fel lehessen szállni nemcsak hátul, hanem kétoldalt is felvágtak. A megmaradt veretek alapján tudjuk, hogy ezek a kazakok derékban „svájfoltak” voltak, széleit prémekkel vagy fémveretekkel díszítették. A női kaftán vagy elől nyitott volt és gombsor tartotta össze, vagy szárnyát két oldalra csapták. Ez a felsőruha a térdet is takarta; szegélyét gyöngy- és fémdíszekkel ékesítették. A derékon pártavövel csatolták össze. A felsőtestet borító ruhák ujjai mind derékból szabottak voltak. A kazakot bő és csizmába szorított *nadrág* fölött viselték. A női felsőruha egyforma volt akár egy fejedelemsasszony, akár egy szegényebb népréteghez tartozó viselte. A különbség mindössze a díszítményben mutatkozott. A szegényebbeknél nem találkozhatunk fényűző anyagokkal; ők házilag készült vastagabb vászonból, gyapjúból vagy posztóból készült ruhákat hordtak.

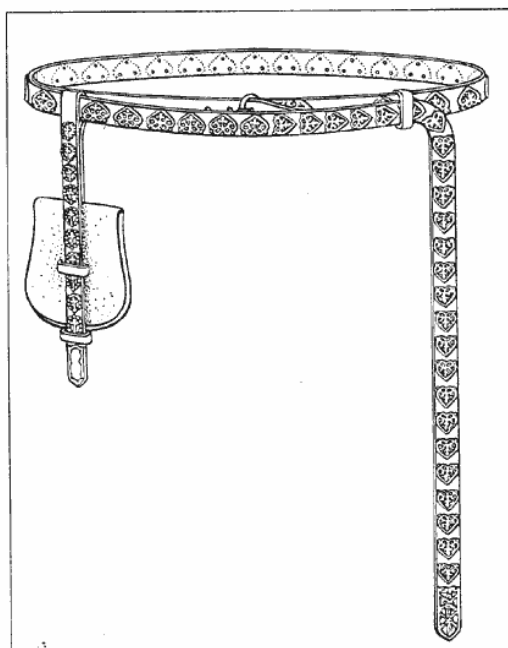
A női ruhák fontos alsóruha-darabja a *pendely*, olyan vászonlepel volt, amelyet oldalt összevarrtak és a derékon megkötöttek. Valószínűleg akkor vált önálló ruhadarabbá, amikor a hosszú-ing megrövidült. Az idők folyamán – a *XIII. században* – az ősi pendely alsószoknyává alakult és szoknyát, majd kötényt kötöttek föléje. A közbülső szakaszt a csángók félig kötény, félig lepelszoknyája, a „katrinca” vagy a kalotaszegi nők elől nyitott, feltűrt „muszuj”-szoknyája képviselte. A nők viselete többretegű volt; az ingre több rétegben borult a felsőruházat (kazak vagy kaftán). A finom lenvászonból- vagy kendervászonból készült bal vállon egy gombbal kapcsolódó *ing* nyaka merev, álló nyak volt, fémveretekkel. Az ing magas nyakát gyakran csüngők vagy gyöngyök díszítették.

Fémdíszekkel szegélyezett süveg és köntös, veretes ing és kazak az orosházi honfoglaló asszony sírleletei alapján rekonstruálva (László Gyula)

A honfoglalás kori sírokban csüngős és korongos *párta*-maradványokat találtak. A párta nem egyszer mezőkre tagolt széles pántokból állt, amelyről csüngősor függött a homlokra. A lányok párta jellegű fejdíszének teteje nyitott lehetett, ahogyan erre „hajadon” szavunkból és különböző népi szólásokból („bekötik a fejét”) következtethetünk. Hajfonataikba a nők gyöngyöket, fémkarikákat, kagylókorongokat és átfűrt pénzeket fűztek; igen szépek a páros korongos varkocsdíszek, amelyeket többnyire aranylemezekből készítettek és növényi motívumok mellett különféle csodás állatok is díszítettek. A női sírokban talált leletek alapján tudjuk hogy a nők is övvel rögzítették felsőruhájukat. Őseink viseletét legtovább a torockóiak és a kalotaszegiek őrizték meg.

A nagykörösi veretes öv (Dienes István)

A honfoglalás kori nők éppoly alacsony szárú veretes *csizmákat* hordtak, mint a férfiak; alatta vastag harisnyát viseltek. Honfoglaló asszonyaink csizmája oldalt varrottak és puha talpúak voltak, orruk felfelé hajlott. Lehetséges, hogy már a honfoglalás korában ismerték a sarkos csizmát; a sarok a kengyel hátracsúszását akadályozta meg. A csizmák általában bőrből készültek, de hordtak nemezcizmát is. A női csizmánál a színnek is jelentőséget tulajdonítottak; ezt népi szólásaink is őrzik: „Piros csizma táncba való, sárga csizma sárba való”.

- *A női ruha kiegészítői.* A honfoglaló magyar nők viselete a férfiakénál is pompásabb volt. Gyöngyvarrottas vagy pitykével díszített ingjük fölött négyzetes veretekkel vagy préselt rozettákkal szegélyezett kaftánt viseltek, amelyet a derekukon ugyancsak fémdíszes, olykor csüngős veretekkel kivert öv fogott össze. Brokátból, selyemből készült köntösük fémdíszéhez hasonló ékítmények szegélyezték a leányok pártáját és az asszonyok süvegét. Díszes fejű szögecsekkel volt kiverve csizmájuk is. Ékszereik is gazdagabbak a férfiakénál, bár a magyar nők nem hordtak túl sok ékszert; ennek szerepét őseinknél a ruházat vette át. Kialakultak a ruhaékszerek, amelyek saját funkcióikon túl a ruházatot is segítették abban, hogy a gyakorlati igényeken túl ékesítő, jelölő vagy hiedelem eredetű célokat is szolgáljon. Az ékszerek ősi funkciója a népi rétegeknél maradt meg csont, szárú és lószőr formában. Viseltek fülbevalókat, karpereceket és gyűrűket. Az asszonyok lovának szerszámjai is ékeesebbek. A nők számára készültek az ezüstlemezekből kivert vagy csontfaragásos berakással díszített kápájú nyergek is. Sokfelől ismert a ma is élő keleti – főleg belső-ázsiai – szokás, hogy a nők hajfonatukba különböző ékességeket, gyöngyöket, átfűrt pénzeket fűznek. Hasonló díszeket találunk a honfoglaláskori női sírokból is. Varkocsukba egyszerű fémkarikákat fűztek, csiszolt kagylókorongokat függesztettek. A nők legfeltűnőbb ékességei a nagy változatosságban készített páros korongos varkocsdíszek voltak. Ruháikon a gombok általában veretesek voltak.

Bár a nők ékszereit ugyanazok az ötvösök készítették, mint a férfiakét, mégis nagy a különbség köztük; a nagyszentmiklósi férfi aranykészlet meglepően egyszerű, míg a női készleten pompás állatok nyüzsgenek természetelvű és mitologikus elemekkel keverten. Az állatábrázolások főleg női holmikon jelennek meg. Érdekes megfigyelés, hogy őseink útjaik, majd a „kalandozások” során megszerzett ékszereket sohasem használták, hanem azok beolvasztva alapanyagul szolgáltak. Idegen ékszerek magyar sírokból nem kerültek elő. **Honfoglaló magyarjaink csak saját ötvöseik által készített, saját jelképrendszerükkel díszített tárgyakat viseltek.**

- A női ékszerek közül a legjelentősebbek a párosan előforduló hajfonatdíszek, amelyeket a sírban talált helyzetük miatt „*mellkorongoknak*” neveznek. Ezek művészi kivitelük miatt párhuzamba állíthatók a férfiak tarsolylemezeivel. A mellkorongok varkocsba fűzve vagy szíjon csüngtek le és a mellet takarták. Néha gyöngysor is függött rajtuk. E korongokon többnyire az életfa-palmetta fája magaslik, de sas-, turul-ábrázolást is ismerünk. A függesztett, aranyozott hátterű csüngős korongok járás közben átvették a mozgás ritmusát és menet közben csilingelő hangot adtak. A korongok vagy öntéssel vagy vékony ezüstlemez kidolgozásával készültek.

- A bogyósoros *fülbevaló* keleti örökségünk, viszont a granulált darabok már európai készítésűeknek tűnnek. Árpád magyarjainak ötvöse a domborításnak – a poncolásnak – kitűnő mesterei voltak. A X. század közepe után megjelennek a nemcsak a magyarokra, hanem más lovas népekre is jellemző S-végű karikák, amelyeket a hajfonatba, kendőre vagy szíjra fűzve hordtak. Belső-ázsiai szokás, hogy a nők hajfonatukba különböző ékességeket, gyöngyöket és átfűrt pénzeket tesznek.

- A *nyakperek* sodrott huzalokból készültek és végeiken összekapcsolásukra hurok és akasztó szolgált. A nyakperekkel egy időben terjedtek el a félholdas csüngők.

- A honfoglaló magyar nők sírjaiból *gyöngyök* is kerültek elő. Őseink ezt nem gyöngysorban hordták, hanem egyenként varrták fel ruháikra, fejüket takaró kendőikre vagy pártáikra.

- A *karperecek* ugyanúgy csavart eljárással készültek, mint a nyakperecek; van köztük vastag aranyszálakból sodrottak, amelyeknek a végére tátott szájú szörnyek fejét húzták rá; ezeket nevezik „kígyófejes” karpereceknek. Némelyik karperecbe igazi drágakő is van és találunk köztük olyanokat, amelyek ősi hitvilágunk jelképeit ábrázolják.
- Őseink *gyűrűi* egyszerűek voltak. Bennük elhelyezett kövek színe és fajtája védett a rontás ellen. III. Béla és Kálmán királyunk feliratos gránátköves gyűrűi a kőszvénytől óvtak.
- Sírokból gyakran kerültek elő ing- és nadrág szarait összefogó *kar- és láb fémszalagok*.

Az ősmagyarok fegyverzete

A fegyver őseinknek éppoly fontos és meghatározó eszköze volt és olyannyira hozzájuk tartozott, mint ruházatuk. A honfoglaló magyar férfinak a fegyver munkaeszköze volt. *Dzsajháni* 920 táján írta, hogy „a magyarok fegyverei ezüstből vannak és arannyal berakottak”, *VI. Bölcs León* bizánci császár (886-912) Taktikájában így írja le a magyarok fegyvereit: „A magyarok fegyverzete kard, bőrpáncél, íj, kopja, s így a harcokban legtöbbjük kétféle fegyvert visel; vállukon kopját hordanak, kezükben íjat tartanak, és amint a szükség megkívánja, hol az egyiket, hol a másikat használják”. A lotharingiai *Regino apát* Világkrónikájában a magyarokat úgy jellemzi, hogy „a fáradságban és a harcokban edzettek, testi erejük mérhetetlen... karddal csak keveseket, de sok ezreket ölnek meg nyilakkal, amelyeket olyan ügyesen lönek ki szaruíjaikból, hogy lövéseik ellen alig lehet védekezni”. **Őseink harcosainak eredményessége sok tényező együttes hatására épült: az alkalmas ruházatra, a fáradság tűrésére, a kitűnő fegyvereikre, kitűnő lovaglókészségükre, igénytelen és kitartó lovaikra, az utánpótlás biztosítására és az átgondolt hadvezetésre.** Vitézeink ruházata elenyészett, de fémfegyvereik részben megmaradtak; ezek, a korabeli leírások és az analógiák alapján őseink fegyvereit jól tudjuk rekonstruálni.

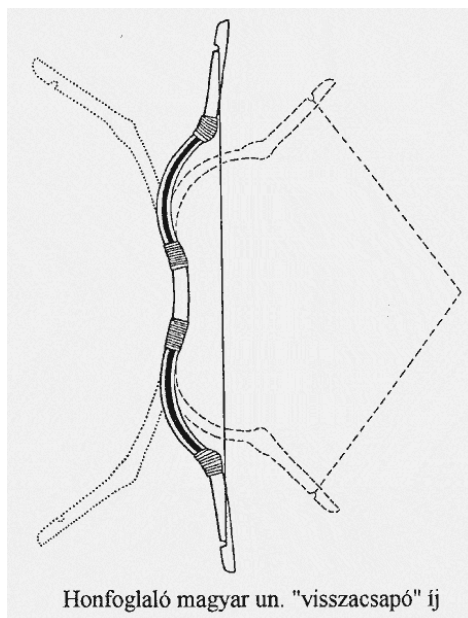
Az íj és a nyilak

A puskapor használata előtt a harcászat két távra ható fegyvertípust ismert: a rugalmas visszacsapódás gyorsaságát felhasználó íjat és a centrifugális erőn alapuló parittyát. A lovas népek az íjat használták. Az íj tulajdonképpen olyan rugó, amely energiát tárol és halmoz fel. Az íjász az íj húrján a megfeszítéskor hosszú idő alatt kifejtett munkájának energiája hirtelen szabadul fel, s a nyilat sokkal távolabbra és gyorsabban repíti, mintha pusztá kézzel hajították volna. Úgy is lehet mondani, hogy az íj kétkarú rugó, melyet egy húr segítségével feszítenek meg. A megfeszítés során a külső ívre húzóerő, a belső ívre pedig nyomóerő hat. A felajzás során az íj két szárában energia halmozódik fel, ami a húr elengedésével mozgási energiává alakul és kilövi a nyílveesszőt.

A „hosszú íj” az Óvilágban mintegy 50 ezer évvel ezelőtt jelent meg; íjakat a spanyol sziklafestményeken is láthatunk, de Európa szinte minden országából származnak korai íjleletek. Ezek a 150-200 cm közötti „hosszú íjak” hosszú időn keresztül szinte semmit sem változtak. Ezt a változatlanságot a szkíták szakították meg a Kr. előtti 600-300 közötti időben, amikor feltalálták a *visszacsapó reflexíjat*, majd azt Kr. e. 300-200 között tökéletesítették; így alakult ki a hunok és őseink által is használt *összetett reflexíj*, amely a pusztai népek szinte egyetlen és leghatásosabb fegyvere lett. Ez a fegyver a maga korában a csúcstechnikát jelentette. Az íj lehet egyszerű íj, támasztott- vagy egyszerű reflexíj, réteges íj és kompozit íj vagy összetett reflex-íj. A magyarok íja ez utóbbi csoportba tartozik szinte azonos a szkíta-szarmata, a hun- és az avar íjakkal és távolabbi rokonságban áll a mongol íjakkal; keleti típusú *összetett, visszacsapó* vagy *reflexíj*ak családjába tartozik. (Az „íj”, a „nyíl” és az „ín” ősi török szavak.)

Az összetett reflex-íj több rétegből áll és felajzatlan állapotban ellentétes irányba görbül. Az íjat használat előtt fel kell ajzani, azaz a nyugalmi (fordított C) formáról C-alakra kell áthajtani úgy, hogy az egyik íjkar végére kötött ideg másik, hurkos végét a túlsó íjkarvég bevágásába kell beakasztani. Ez a művelet nagy ügyességet és erőt kíván meg az íjásztól. Két comb közé szorítva vagy rálépve bal kézzel görbítették vissza az íjat, és jobb kézzel akasztották rá az ideget. A használaton kívüli íjat leeresztették, hogy rugalmasságát idő előtt

ne veszítse el. A reflexíjak előnye – mivel a felajzatlan ívkarok visszafelé hajlanak és csak a felajzáskor nyerik el megfelelő formájukat –, hogy jókora energia halmozódik fel bennük. A rövidebb karok jó tulajdonsága, hogy ezeknél az íjaknál nagyobb hatásfokú az energiaátvitel, mivel a húr elengedése után nem csapódnak előre a karok, és nem vesz el annyi energia. Az ázsiai összetett íjak hasoldalára általában bivalyszaruból készített szarulemezeket enyveztek, aminek következtében megnőtt az íj szilárdsága. Az íj kifeszítésekor a nyomóerő a szarura nehezedik, amelynek szilárdsága kétszerese a fáénak (négyzetcentiméterenként 13 kg). A szaru használatának másik előnye, hogy nagy a restitúciós együtthatója, azaz jobban visszanyeri az alakját. Az összetett reflexíjak rugalmassága miatt a karokat jobban hátra lehet feszíteni, mint az íj hossza. A rövidebb karok és nagyobb kifeszítési hossz miatt ezek az íjak nagy sebességgel és messzire röpítik a nyílveesszőt. Van még egy előnye az összetett íjaknak a hosszú európai íjakkal szemben, nevezetesen, hogy hosszabb ideig tarthatók felajzott állapotban anélkül, hogy az íj károsodást szenvedne. A hidegtől és nedvességtől féltve az íjat tegezbe csúsztatták, ami az íj leeresztett alakját követően szabott, szőrével kifelé fordítottan varrott többnyire bőrtok volt. A lovasok felszerelésének lényeges tartozéka az íjtartó tok volt, amelybe felajzott állapotban helyezték az íjat. Az így tárolt fegyver 6-8 órán át állhatott károsodás nélkül, majd lecserélték pihentre. Ez a megoldás tette lehetővé az állandó harckészültséget.

A magyar visszacsapó összetett reflexíj 25 kg feszítőerejű fegyver; egy 50 gramm tömegű kovácsoltvas hegyű vesszőt 200-250 méterre repít. A legnagyobb távolságot speciális „távollövő” könnyű és kistollú nyílveesszővel egy janicsár érte el, aki a XVI. században átlőtte a Boszporuszt, ami 800 méternek felel meg. Ezekkel az íjakkal hathatósan 45 fokos szögben kilőtt nyílveesszővel 150-180 méterre tudnak célózva nyilazni. *Kassai Lajos* 7,2 másodperc alatt ma is három lövést ad le. Vágtában mozgó lóról löni csak kengyelben állva lehetséges; a pontos lövéshez szükséges, hogy a nyeregből kiemelkedő harcos nekitámaszkodjon valaminek. A magyarok és általában a lovas népek által használt nyereg első kápája magas, rádőlve megvan a szükséges stabilitás. Ez olyan átütőerejű, mely képes bezúzni egy ló koponyacsontját és könnyedén siklik át egy vértetetlen harcoson. A hegy típusától és a becsapódási szögtől függően átüti a bőrpáncélt, a láncpáncélt, még a könnyű vértet is. Ha létfontosságú szervet nem is ért a találat, a harcos könnyen elvérezhet. Ha a vesszőt meredek szögben lőtték ki, a vessző szinte zuhant a célra. Az energiájából csak annyit veszített, amennyi a légellenállásból adódhat. Ez a gyakorlat azt jelentette, hogy a maximális lőtávot elért vessző még könnyű-

szerral leterített egy harcost. Ilyen távon nincs lehetőség a pontos célzásra, a nyilakat ezért egyszerűen a tömegbe lőtték. Őseinkről feljegyezték, hogy futamodást színleltek, majd üldözőiket a nyeregből hátrafordulva nyilazták le. Ha az üldöző nem használt löfegyvert, harcosunk méterekre bevárhatta. Ilyen távolságra már könnyűszerrel lehet löni akár a páncél rései közé is. Egy igazán jó íj elkészítése akár egy évig is eltarthat. Egy szépen díszített, festett, aranyozott íj értéke több szarvasmarha, illetve ló árával volt egyenlő.

Az egykori leírásokból is világos, hogy a magyarok legfontosabb, szinte csatadöntő fegyverének az íjat tekintették. Íjaink hírnevét dicséri a 924. évből Modena városának templomi könyörgéséből ismert ima: „Krisztus hitvallója, Isten szent szolgája, oh Geminianus, imádkozva könyörögj, hogy ezt az ostort, amelyet mi nyomorultak megérdemlünk, az egek királyának kegyelméből elkerüljük... Kérünk téged, bár hitvány szolgáid vagyunk, *a magyarok nyilaitól ments meg Uram minket!*” (A sagittis Hungarorum, libera nos Domine). Ezzel fohászkodtak védőszentjükhöz, Szent Geminianushoz. *Regino prűmi apát* 908 táján jegyezte fel a következőket: „A magyarok sok ezreket ölnek meg nyilaikkal, amelyeket olyan ügyesen lőnek ki szarujaikból, hogy lövéseik ellen alig lehet védekezni”.

Cs. *Sebestyén Károly* régész és néprajzkutató a honfoglaló magyar és avar sírleletek tanulmányozása alapján előbb elméletileg majd a valóságban is rekonstruálta az akkori kor félelmetes fegyverének szerkezetét, alakját és méreteit. A rekonstrukcióval, majd annak gyakorlati alkalmazásával többen (*Jakus Kálmán, Fábíán Gyula, Grózer Csaba, Hidán Csaba, Hajdú Gábor, Kassai Lajos* és mások) foglalkoztak. Egyik rekonstrukciót *Fábíán Gyula* végezte el a Békés-Povádzug-i temető 55-ös számú sírjában talált maradványok alapján.

- A *nyilak*. A nagyhegyű nyilak többsége hadinyílként szolgált, de a nagyvadakra is ezt használták. A nyilak élet általában köszörülték, de volt olyan nyílhegy is, amelyet rozsdásodni hagytak, s így vérmérgezést okoztak vele. Sokféle zengő nyilat is ismertek, amelyek röptében füttylő, zizegő, zúgó, brummogó hangot kibocsátó nyíl ijedt felugrásra vagy figyelő megtorpanásra készítette a vadat, a nyíl vasa pedig azonnal súlyos vagy éppen halálos sebzést okozott. Hím szarvasokat bögés idején a nőtény állat hangját utánozva vagy a nőtényt a szopós állat hangját utánozva nyíllal megállásra készítette. Vízen, nád, kaka közt rejtőző víziszárnyast a ragadozómadár rikkancsát hallató nyíllal felrebbentették.

- A *nyílhegyek*. A nyílhegyeket nem az íjasmester, hanem a kovácsok készítették és a harcosok fenték ki élesre. *Liudprand* cremonai érsek írta, hogy a magyarok 898-i észak-itáliai felderítő útjuk után téli szállásaikra tértek vissza és egész télen át fegyvert kovácsoltak és nyilaikat élesítették. Mivel egy nyílvesszőnek könnyűnek és egyenesnek kellett lennie, igen fontos volt anyagának kiválasztása. A nyíl testének általában nádat vagy berkenyét használtak. Honfoglalóink nyílhegyei lapos pengéjük, rövid vágóélűek, deltoid alakúak, rombusz alakúak, hosszú vágóélű deltoid alakúak, véső alakúak, villásan kétágúak, ívelt élűek, többélű pengéjük köpüsek és szakállas hegyűek voltak.

- A *tegez*. A nyíl igen kényes eszköz volt, ezért ötletesen elkészített nyíltegezben tartották. Ennek használati példányai a kunoknál és a székelyeknél sokáig fennmaradtak. Egy-egy díszes tegez méltóságjelvény is volt. A mintegy 70 cm hosszú általában bőrből, néha kéregből vagy vékony fából készített tegezbe a nyílvesszőt oldalt nyíló bőrablakon át csúcsával fölfelé tették be; a száját esetenként ritkábban faragott csontlemezek zárták el. Általában 4-5 nyilat egyszerre húztak ki a tegezből, hogy harc közben gyorsan egymásután lehessen a nyilakat kilőni.

A lándzsa és más fegyverek

- A *lándzsa* a közelharc félelmetes fegyvere volt. Két méter hosszú fanyelük elporladt, de 20-40 cm hosszú vashegyük honfoglalóink sírjából előkerült. Lándzsáinkról *VI. Bölcs León* császár is megemlékezik *Taktika* című művének XVIII/49. részében. Őseink lándzsájának két típusa volt: 1. a *hajítódárda* (pilum); erről *Ekkehard* emlékezik meg 926-ban írván: „Ekkor a magyarok hajítódárdáikkal és nyilaikkal rontottak be”. 2. A két kézre fogott közelharcban használt súlyos *döfőlándzsa* (kontarion). Ilyennek ábrázolása fordul elő a koronázó paláston és a nagyszentmiklósi kincslelet 2. számú korszakán. A lándzsát harcosaink sírjába vagy törött nyéllel tették be, vagy a sírhant tetejére sírjelül helyezték el. Az avar harcosok *kopjákat* használták, mely tömör hegyű és kiöblösödő köpűvel ellátott fegyver volt.

- *Paritty*a használatáról őseinknél nem tudunk.

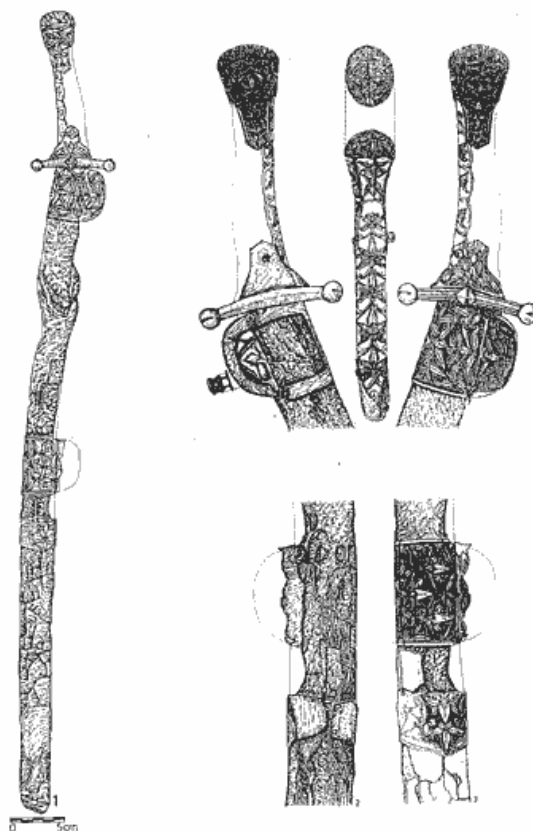
- A *harcibalta* a közelharc egyik eszköze volt. Baltafajták, szekercék és *fokosok* nem túl gyakoriak Árpád magyarjainak sírjaiban. A lovasok, amikor nem használták a baltát, a nyeregbe erősítve hordták magukkal. A szkíták az akinakészt, a magyarok ősei elsősorban a „kétkarú” fokosokat kedvelték, amely mind hasításra, mind zúzásra alkalmas volt. A harcban a harcosok a harcibaltát lemezsívak, gyűrűspáncél, fém pikkelyes páncél, bőrpáncél a bőrpajzs átütésére használták. Harcibalták használatát honfoglalóinknál *Hartmann*: Szent Wiborada élete, *Ekkehard* Sankt Gallen-i története, *Flodoard* és *Anonymus* is említi.

- Őseink fegyverzetéhez hozzásorolhatjuk az *ostorbuzogányt*, bár a *buzogány* elsősorban a kunok és a besenyők fegyvere volt.

- *Vassisakot*, vagy lemezes *sodronypáncélt* honfoglaló eleink nem viseltek, legfeljebb bőrből vagy nemezből készített mellvértjük, illetve sisakjuk lehetett, bár erre semmiféle adattal nem rendelkezünk.

- A *szablya*. A történelem folyamán a kard különböző népek harcaiban más és más formát öltött, de lényegileg két főtípusa alakult ki: az *egyenes pengéjű*, és az *ívelt pengéjű*. Mindkettőnek számos változata ismert. Az egyenes pengéjű kardok főleg az észak- és nyugat-európai népekre jellemző; ezek vágásra szolgáló széles egy- vagy kétélű fegyverek. Az ívelt pengéjű kard – a *szablya* – inkább vágásra, mint szúrásra alkalmas fegyver. Eredete Keletre utal; az ívelt pengéjű szúró- és vágófegyverek őshazája Belső-Ázsia és Kína. Európába a szablya az ázsiai lovas népekkel került be, ebben orosz-lánrésze volt a magyaroknak. Az ívelt pengéjű vágófegyverek előnyeként említik, hogy kisebb erő kifejtésével is mélyebb sebeket ejt, mint az egyenes kard. Az íveltség következtében a penge éle kisebb felületen éri a célt, tehát könnyebben behatol, emellett a penge egyidejű húzása is mélyíti a sebet. A hasító mozdulat erejét a markolat ferde kiképzése is növeli, ha a szablyát a harcos csuklóból mozgatja. Előnye továbbá a kis méretű könnyű szablyának a lóról való alkalmazhatósága. A lovas fegyverét a ló leggyorsabb mozgása közben is képes különböző irányokba forgatni, vágásban suhintásszerűen az ellenfélre sújtani. A többoldalú használhatóságát növeli a penge fokéle. A fokél elsősorban a ló megsebzésére irányuló része a fegyvernek. A szablya egyedüli hátránya, hogy a vaspáncéllal szemben hatástalan. Szablyáink enyhén íves pengéjű egyélű, foka mentén vércsatornával erősített 70-90 cm hosszú megtört markolatú fegyverek voltak, amelyeknél a penge hossza 60-65 cm-nyi volt; tompa fokát a hegyétől visszamért, nagyjából harmadnyi hosszán – néha feljebb – ugyancsak élesre köszörülték; ez a fokél (elman); azaz a penge fokát kikalapálták, visszaköszörülték. A magyar harcos elrobogott ellenfele mellett, s úgy suhintott oda egyélű szablyájával. A markolat anyaga lehetett vas, némely esetben öntött bronz, illetve réz. A fogantyút borító falapokat egy szegeccsel rögzítették a markolatvashoz. Az egész fogantyút bőrrel vonták be, végére pedig fémkupakot erősítettek. A szablyákat gyepvasérből damaszkolták, így 9-9,2-es keménységűek voltak.

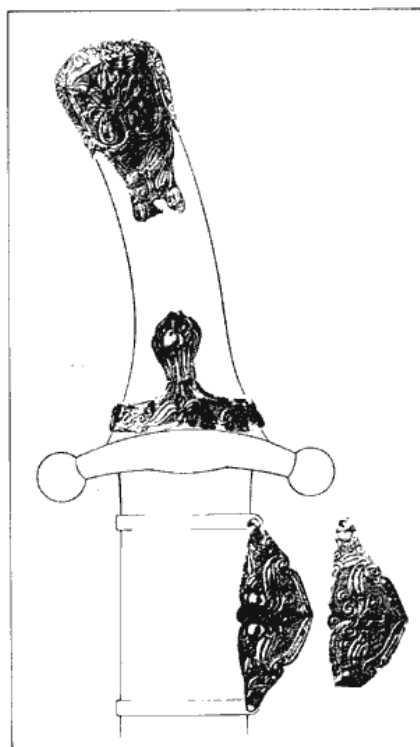
A szablyáink használatáról a *Walhtarius* eposz így emlékezik meg: „pannóniai, azaz magyar módra csak az egyik oldalról ejt sebet”. *Plano Carpini* 1247-ben a belső-ázsiai szabályát így jellemzi: „a gazdagoknak hegyes végű egyélű, kissé hajlott kardjuk van”.

Palmettamintás aranyozott ezüstlemezekkel felszerelt vezéri szablya a karos-
eperjesszőgi II. temető 52. sírjából (Révész László)

- Az „*Attila-kard*”. A sors ajándéka, hogy ránk maradt egy remekmű, aranyborításos szablya, amely soha nem volt a földben. Ma a német-római császárok koronázási kincsei közt található a bécsi Schatzkammerben. Az osztrákok ugyan azt tartják, hogy az aranyveretes szablyát Harun al Rasid ajándékozta Nagy Károlynak, de ez időrendi okoknál fogva sem lehetséges. A valóságban az Árpádok kincstárából I. András király (1046-1060) özvegye, Anasztázia királyné, Salamon király édesanyja „*Attila kardjaként*” adta ajándékba 1071-ben Nordheimi Ottó bajor hercegnek, aki 1063-ban trónra segítette a kis Salamon királyfit. Mivel az Árpád-család Attila ivadékanak tartotta magát, így e kardot is Attila kardjának tartották. A szablya egy IX-X. századi magyar kovács és ötvös remekműve. A megtört markolatú 90,5 cm hosszú, markolatát és tokját leveles indás szalagrendszer ékesíti. A penge vércsatornáját két egymásba kulcsolódó sárkány erősen növényesített alakja díszíti. A kard markolatánál megfigyelhető, hogy a fogantyúrész faborítása jóval túlnyúlik a markolatvason, megnöveli azt, így a markolat viszonylag hosszú. Az *Attila-kard* a mesés „sárkányölő kardok” sorába tartozik, akárcsak a prágai normann díszítésű *Szent István-kard*.

A geszterédi szablya aranyvereteinek elhelyezkedése (László Gyula, 1988)

A lovasnépek és a közelharc

A világtörténelemben páratlan eset, hogy egy nép – a férfiak és a nők lóháton, az aggok és gyermekek szekéren – messze Ázsia felől Európa felé felkerekedjenek és az itt megtelepedett nemzetek között nemcsak új hazát szerezzenek, hanem azt minden támadással szemben, immár ezeregyszáz esztendőn át meg is tartásák. Ezt tette meg a magyar. A honfoglaló magyarságot az új haza kiválasztásával, megszerzésével és megtartásával járó hatalmas, elsősorban katonai teljesítményre a szomszédainál értékesebb katonai tulajdonságai képesítették. Ezek a katonai tulajdonságok a következők voltak:

1. A magyarok katonasága a *lovasságra épült*. VI. Bölcs León bizánci császár írta: „A magyarok nem kitartók gyalog megállni helyüket, mint akik gyermekkoruk óta lovagláshoz szoktak”. Őseink megtalálták a paripának, mint katonai eszköznek nagy előnyeit; ezzel biztosították a hadviselés fölényét ellenségeikkel szemben. Amíg a germán páncélos lovasságánál a ló elsősorban a védőfegyverzetet szállította, addig a magyar paripa maga volt a támadófegyver. A lovas taktika legfőbb eleme a *lőhátról való nyilazás* volt.

2. Őseink harci ereje *katonai erényeiben* rejlett. VI. Bölcs León császár írja: „a magyarok nem olyanok, mint a többi népek, melyek egy vereség után le vannak győzve, hanem legfőbb iparkodásuk a vitézkedés... Egy fejedelem alatt élnek, ki kemény fegyelemben tartja őket. E nép, melynek vétkeseit főnökeik kegyetlen és súlyos büntetésekkel lakoltatják, a bajt, a fáradságot nemesen tűri, a hideget és a meleget kiállja, s a szükségbeli fogyatkozást, mint pusztanép fel sem veszi... Karddal, íjjal és kopjával fegyverkeznek... Nagy szorgalmat fordítanak a lőhátról való nyilazásra... Óvatosak és kitartók”.

3. A harmadik erény *a csatában való manőverezés* volt. Az ősmagyarok csatarendje több harcvonalra tagozódott, melyekkel a csatában rendkívül ügyesen manővereztek. Az első harcvonal rendszerint csak színlelt támadást hajtott végre, hogy aztán színlelt hátrálással az ellenséget a hátsó harcvonalak átkaroló mozdulataiba csalja. Messze előreküldött kémeiktől, hírszerzőiktől idejében megtudták az ellenség közeledését, s „mint szokásuk volt, hihetetlen gyorsan csatarendbe álltak”. A honfoglaló magyarság csatarendjéről VI. Bölcs León császár megállapítja, hogy „csatarendjükben sűrű, mély csoportokat alakítanak ki... oldalt és hátul külön csoportjaik vannak azok támogatására, kik segílyt igényelnek és az ellenség megkerülésére... van a csatarenden kívül fölösleges erejük, melyet titokban gondtalanul táborozók ellen, vagy harcoló hadosztályok segílyére tartanak fenn... nem csupán egy harcvonalban állnak ki, hanem alakítanak másodikat, sőt néha harmadikat is... Nem mindig harcolnak nyílt erővel, legtöbbször cselben és titkos lesállításban áll játékuk... vezetéik lovaikat közel a csatarend háta mögött tartják, a poggyászt pedig 1-2000 lépésre hátul vagy oldalt, elegendő őrizet alatt”.

Lováról hátrafelé nyilazó magyar lovas az aquileai székesegyház altemplomának 1200 körüli időből származó kárpitján

A fenti jellemzésből ráismerünk arra a harcmodorra, amelyre a világháborús seregek lovaságát 1914 előtt nevelték. A magyar hadrendszer a belső-ázsiai türköktől örökölt hadvezetés egyenes folytatása volt. Kagánjuk, vagyis a szakrálisan tisztelt fejedelmük sohasem haladt a seregek élén, hanem teljes visszavonultságban tartózkodott éppen személyének fontossága miatt. Elöl haladt viszont fia, öccse vagy más családtagja, a trón örököse a hódolt népek vezéreivel. A magyarság hadrendje a tízes számra épült, azaz a katonai egységek tizedekből, századokból és ezredekben álltak. Maga a hadrend egy erős derékhadból, valamint három jobb- és három balszárnnyal állt. Ezt a rendszert tőlünk vette át Európa. A kalandozások befejeztével az államalapítás és a feudalizmus kialakulásának időszakában alapvető változáson ment keresztül a magyar fegyverzet és a haditaktika. Egy-két évszázad elteltével a hajdani dicsőséges hadjáratok egyes epizódjai már csak a népmondákban és a krónikáink elbeszéléseiben éltek tovább.

A titkok koronája

(A magyar szent korona)

Nincs még egy olyan nemzet a Földön, amely egyetlen nemzeti ereklyéjének ekkora jelentőséget tulajdonítana és olyannyira tisztelné, mint a magyar nép a Szent Koronát. Birtoklásáért trónviszályok dúltak, sokszor árulások és összeesküvések áldozatává lett. Volt eset, amikor egyszerűen ellopták vagy titkon őrizték. Egy alkalommal hazaszállítása közben vesztették el, de mindig megkerült. Többször hurcolták ki az országból, föld alatt elásva rejtegették, és történt, hogy zálog tárgyát képezte. A korona „szent” elnevezése abból az áhítatból eredt, miszerint az államalapító királyt szentté avatták. Példa nélküli az a szemlélet is, melyet a régi feudális Magyarország alkotott a Szent Koronáról: a Szent Korona Tan. **A Magyar Szent Korona a magyar történelem legbecsesebb emléktárgya, s a legrégebben használt, mind a mai napig épségben megmaradt királyi fejék Európában. A Magyar Szent Korona csaknem ezer esztendeje hozzá tartozik történelmünkhöz.** A Magyar Szent Koronával ezer év alatt 55 magyar királyt koronáztak meg (csak két király fejére nem tették a Szent Koronát; II. János Zsigmondéra, mint „ellenkirályra”, aki csak névleg uralkodott és 1570-ben le is mondott, valamint II. József fejére, aki saját akaratából nem koronáztatta meg magát).

A koronáknak három típusát ismerjük: 1. a házi korona, melyre semmiféle megkötés nem vonatkozik; 2. az országgló korona, melyet az uralkodóknak meghatározott alkalmakkor viselni kellett, és 3. a *beavató korona*, melynek analógiái csak Belső-Ázsiában vannak; európai képviselője egyedül a Magyar Szent Korona. Ezt az uralkodó csak koronázáskor viselheti, amúgy két koronaőr őrzi. Rajtuk kívül csak a nádorispán nyúlhat hozzá, aki koronázáskor párnán a helyszínre viszi és az érsek helyezi a király fejére. **A magyarok királyainak koronája az államiség jelképe lett, ebből alakult ki a világon egyedülálló Szentkorona Tan.**

A Szentkorona Tan

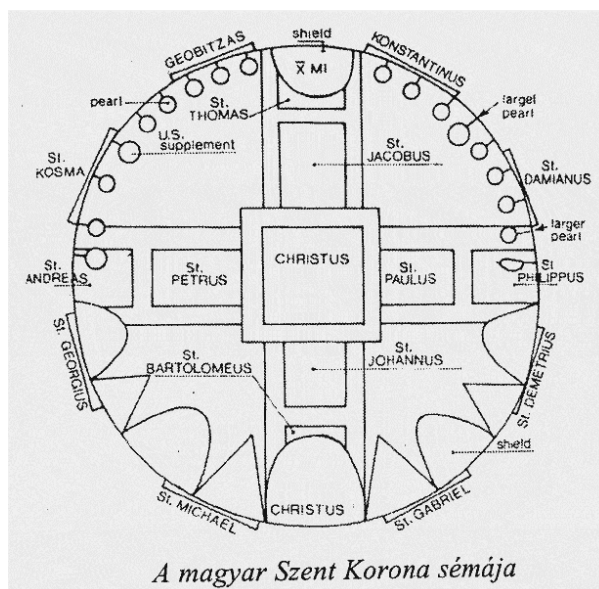
A közvéleményben ma is él az a tudat, mely szerint a Magyar Szent Koronát II. Szilveszter pápa küldte/adta Szent Istvánnak, az első magyar királynak. A határainkon kívüli magyarság tudatában az anyaországbeliekénél sokkal erősebben él az a tudat, mely szerint a Magyar Szent Koronához hozzá tartozik a Kárpát-medence egész területe. Ennek oka az a jogviszony, melynek értelmében a Kárpát-medence a Magyar Szent Korona tulajdona. Ebből következően a Kárpát-medence minden polgára, aki a Magyar Szent Korona uralma alatt került be a Kárpát-medencébe, a Magyar Szent Korona polgára. Ez a jogi helyzet azért áll fenn, mert 1038. augusztus 15-én Nagyboldogasszony napján Szent István magyar király Székesfehérvárott a Mennybe emelt Szűz Mária templomában országát a Magyar Szent Korona képében a Mennybe emelt Szűz Máriának ajánlotta fel. Ez az ég és a Föld között kötött szerződés a Kárpát-medencét Szűz Mária országává tette, és ezért ezen a jogi helyzeten a földi hatalmak nem változtathatnak. A szentkorona-eszme Szent István tudatos politikai és államjogi alkotása.

A törzsi szervezet felbomlása és a megyerendszer bevezetése szükségessé tette, hogy a Kárpát-medence egész szabad lakossága számára István király jogi biztosítékot adjon a kiváltságok megtartására és a király leválthatóságára. Ennek legegyszerűbb módja ez volt, hogy István király koronáját önmaga (pontosabban a mindenkori király) az ország fölé helyezte. Szent Istvánnak „Intelmei” szerint a Magyar Szent Korona jelképezi az országot,

mint területet, az országot, mint egy uralom alá tartozó népességet, a közigazgatási intézményrendszert, az apostoli keresztény hitet, az apostolságot, az uralkodó személyét, az uralkodói tulajdonságokat és képességeket, az igazságos ítélkezést és a jogi intézményrendszert, a társadalmi türelmet, az ország védelmét és az országban lakó, együtt élő, vendégként befogadott idegen népeket. **Szent István Intelmei fiához, Imre herceghez a 720-as izlandi alkotmány után a világ második alkotmányának írásban megmaradt emléke.**

A szentkorona-eszme, mint államjogi rendszer alkalmas arra, hogy ma is jogi, társadalmi rendünk középpontjában legyen, ugyanis ez keresztényi, türelmes, befogadó – nem kirekesztő –, ugyanakkor nemzetvédő és megtartó erő is. „A Szentkorona-tan nem csak emléke egy dicső múltnak, hanem, kötelező érvénnyel bíró közjogi tan. A Szent Korona élő személyiség voltát és a Szentkorona-tan hatályos közjogi tan voltát nem kérdőjelezheti meg az a sajnálatos tény, hogy a mai magyar törvényhozó hatalom nemcsak, hogy nem igényli a Szent Korona közjogi tana segítségét, de nem is tekinti élőnek, illetve hatályosnak, márpedig **a Szent Korona a mai magyar társadalom akaratától is függetlenül az, ami volt, aminek hosszú évszázadokon át tekintették. a magyar államhatalom alanya, a Szentkorona-tan pedig a történelmi magyar alkotmánynak éppen az a központi elmélete, amely hatálytalaníthatatlansága által legfőbb biztosítéka a magyar közjog folytonosságának**” (Kocsis István).

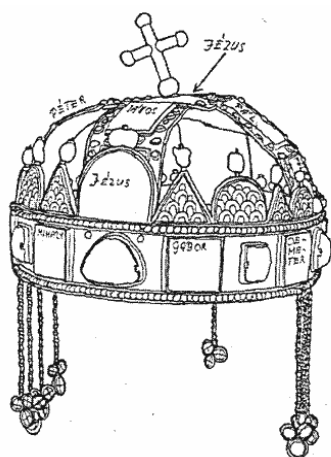
A Szentkorona-tant soha vissza nem vonta alkotmányosan összeült magyar törvényhozás. Az 1920. évi magyar nemzetgyűlés a jogfolytonosság kérdését érdemben a Szentkorona-tan szellemében tárgyalta. A második világháború után Magyarországon a magyar nemzeti öntudat elsorvasztását kormányprogram szintjére emelték; az idegen hatalom kiszolgálói megpróbálták mindent megtagadtatni a magyar néppel, ami nemzeti önérzetét megtarthatta volna. Az 1990-ben összeült rendszerváltoztató országgyűlés sem a Szentkorona-tan, sem a jogfolytonosság jelentőségét nem tudta felfogni. A törvénsértés jogot nem alapít elve alapján a magyar történelemben mindig – 1790-ben, 1865-ben és 1920-ban is – helyreállt a jogfolytonosság csak az 1990-es országgyűlés tagjai nem merték felvetni a jogfolytonosság helyreállításának a kérdését.

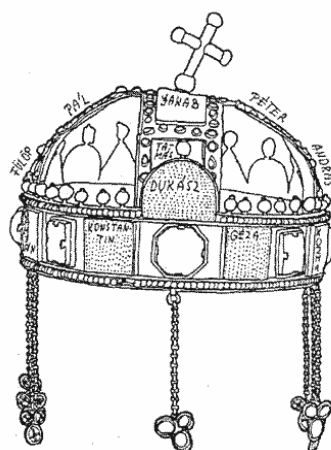
A Magyar Szent Korona és megítélése a történelem folyamán

A magyar középkor a Magyar Szent Koronáról azt vallotta, amit első királyunk Szent István legendájának *Hartvik* püspök által Kálmán király uralkodása idején (1095-1116) készített változatában olvashatunk, amely szerint a pápa Asztrik (Anasztáz) püspökkel Szent Istvánnak áldását és egy koronát is küldött. *Thietmar von Merseburg* (†1018-ban) jelentésében ugyan megemlékezik arról, hogy III. Ottó hozzájárult István magyar fejedelem királlyá koronázásához, a pápa áldását is küldte, de semmiféle koronáról nem ejt szót. 1613-ban *Révay Péter* koronaőr egyértelműen vallotta, hogy a teljes Szent Koronát II. Szilveszter pápa adományozta Szent Istvánnak. 1790 után *Weszprémi István*, *Katona István*, *Koller József*, majd *Franz Bock* kezdtek alsó ún. „görög” és felső, ún. „latin” koronáról beszélni ahelyett, hogy a Szent Korona alsó és felső részéről írtak volna. A korona hátsó részén elhelyezett Konstantín, Dukász Mihály és Geobicás képeket sem *Ipolyi Arnold*, sem *Hampel József* nem tudta egységes koncepciójába betenni. E okozott problémát *Czobor Bélának*, *Varjú Elemérnek*, *Otto von Falkénak* és sok más főleg művészettörténész és régész kutatónak. A Magyar Szent Korona származási idejét a IX. századtól a XIII. század köztire, annak keletkezési helyét pedig Bizáncba, Rómába, Nyugat-Európába és ki-ki fantáziájának és műveltségének megfelelően minden más helyre tette. Szent Koronánk részei voltak könyvabroncsok, ereklyetartók, kapudíszek, stb. Akadtak ügyeletes okos „hagyományos” magyarázók, akik nem ismerve a Szent Korona analógiáit taglalgatták annak felső és alsó részét, mintha azt úgy külön készítették volna és valamikor – a késő-középkorban – összebarkácsolták. Sajnos az ilyen konformis nézetek vallók leírásai kerültek be a köztudatba. Ilyen „hagyományos” nézetet vallott a *Benda Kálmán* és a *Fügedi Erik* páros, valamint a *Kovács Éva* és a *Lovag Zsuzsa* páros, majd *Kopári Dénesnek* volt afféle „egyéni” nézete, amely szerint Szent Koronánk felső része Szent Bertalan apostol ereklyetartójából készült volna. E nézetek – Szent Koronánk eredetére eddig kb. 40 elmélet született – felsorolása aligha több tudománytörténeti érdekességéknél.

Új fordulatot vett a Szent Korona vizsgálata, miután az az Egyesült Államokbeli Fort Knox-ból 1978 január 6-án visszakerült Magyarországra. Ekkor egy négytagú mérnökökből álló csoport (tagjai: *Beöthy Mihály*, *Ferencz Csaba*, *Ferenczné Arkos Ilona* és *Fehér András*) végzett olyan vizsgálatokat a Magyar Szent Koronán, amely megkérdőjelezték a „hagyományos” nézeteket. Később *Ludwig Rezső* és *Csomor Lajos* aranyművesek ötvös és aranyműves szemmel vizsgálták meg szent ereklyénket és a következő alapvető természettudományos ténymegállapításokra jutottak: *a Magyar Szent Korona egységesen tervezett és kivitelezett ötvösmű.* Szakmailag nem lehet sem bizánci, sem dél-, sem nyugat- sem észak-európai készítmény. Ékszerkészlete belső-ázsiai, iráni és mezopotámiai eredetű kaukázusi technikák felhasználásával feltehetően egy kaukázusi ötvösműhelyben készülhetett. A felső pánton eredetileg is nyolc apostol volt, az alsó rész hátsó oldalán levő – feltehetően Szűz Mária, Raffael- és Uriel arkangyalok képét későbbben cserélték ki és másodlagosan tették be a ma látható Konstantín, Dukász Mihály és Geobicás képeket.

A magyar Szent Korona előnézete
(Csomor Lajos)

A magyar Szent Korona hátulnézete.
A kipontozott kép eredetileg nem volt a Szent
Koronán (Csomor Lajos)

Hogy az immár szakmailag bizonyítottan egységes korona hol és mikor készülhetett arra is több nézet van. *Csomor Lajos* szerint „a Kaukázusban készült hun formában, hun és párthus valamint kaukázusi ábrázolási hagyományok szerint, hun és párthus viseletek ábrázolásával hun és kaukázusi munkamódszerrel” a IV. században. Mivel a dunhuangi 325-ös barlangban két vezető hun fején, valamint az ordoszi sírleletek között is a Szent Koronánkhoz hasonló kör- és keresztpántos korona látható, felvetődik a kérdés, hogy nem egy ősi hszüingnu (hun) fejedelmi viselet túléléséről van-e szó. *Szigeti István* szerint Szent Koronánk ott volt az avarok által Kaukázusból elrablott aranykincsek között, amelyet Nagy Károly zsákmányolt, vagy valamelyik avar kagán (el)adott neki. Vannak adataink arról, hogy amikor Nagy Tundum avar kagán Aachenben hódoló látogatást tett és megkeresztelkedett 796-ban a csodálatos avar ékszerek között volt egy drágamívű korona is és hódolata jeléül felajánlotta Nagy Károlynak. Feltehető, hogy ezekkel az avar kincsekkel együtt került Szent Koronánk Aachenbe. III. Leó pápa 800-ban Nagy Károlyt ezzel a koronával koronázta meg. A korona Nagy Károly halála (804) után az uralkodóval 1000-ig Aachen-ben a sírban nyugodott. 1000 húsvétján III. Ottó megtalálta Nagy Károly sírját. Amikor október 2-án Rómába érkezett, a Szent Koronát is magával vitte és átadta II. Szilveszter pápának, aki neki barátja volt. II. Szilveszter pápa (Gilbert) pedig ezt a koronát küldte el Szent Istvánnak 1000. karácsonyán. *Szigeti István* szerint a Szent Korona 310 táján Grúzia keleti részében készült. E logikusnak látszó feltevés mellett természetesen még igen sok más is létezik; *Csapody Csaba* egész egyszerű feltételezése pl., az; István volt olyan hatalmas és gazdag király volt, hogy vehetett vagy készíttethetett magának grúz műhelyben koronát, amivel Anasztáziusz (Asztrik) apát őt 1000 karácsonyán megkoronázta.

A Magyar Szent Korona eszmei tartalma két részre oszlik, ahogy két szerkezeti egység alkotja a koronát: az abrons és a pántok. A felső rész Isten mennyei birodalmának a szimbóluma; az alsó rész Isten földi országát jelképezi. A pántok csúcsán felírás nélkül az ég és a makrokozmosz uraként trónol a Teremtő Atya Isten. Az alsó részen az abrons felírással (Jézus Krisztus görög nevének rövidítésével) Isten földi birodalmának ura, Krisztus székel Mihály és Gabriel arkangyal kíséretében. A pántokon az Atyától jobbra nem lehet más, mint Krisztus földi helytartója, Péter, háta mögött Péter helyettese, a második fő-tanítvány, Jakab áll. A Pantokrátor balján Pált ábrázolja az ikon, mert ő külön meghívást kapott. Leveleinek egy része a kisázsiai egyházakhoz szól, így kultusza az örményeknél is megvolt. Ezután következik a kedvenc, szeretett tanítvány, János, akire az Atya Fia, Krisztus a kereszten függő édesanyját bízta. Péter lábánál testvére, András látható, aki először ismerte föl, hogy Jézus

messiás. Sokan felvetik, hogy miért nem 12 tanítvány van a Szent Koronán; azért, mert a 12 tanítvány (Júdással együtt 13) csak az Utolsó Vacsoránál volt együtt. A középkori templomok bejáratánál általában csak 8 apostolt szoktak ábrázolni. A korona tervezője azokat a szenteket választotta példaképnek, amelyek védőszenteknek bizonyultak egy keresztény uralkodó számára (Kozma, Damján, András, Fülöp, György és Demeter). A Szent Korona valamennyi ábrázolt személye örmény típusú; legklasszikusabb a két angyal ábrázolása. A Isten égi és földi birodalmának egybeszövése klasszikusan a Magyar Szent Koronában csúcsosodik ki.

A koronázási jelvények

Magyarországon, első királyunk korában a koronázáshoz hozzá tartozott a *lándzsa* – ha volt is ilyenünk, annak nyoma veszett. Középkor forrásokból tudjuk, hogy a koronázás kelléke volt a *ezüstkereszt*, a *gyűrű*, a *karperec*, a *kengyel*, más *lószerszámok*, különböző *ruhadarabok* (ingek, saruk, kesztyűk, harisnyák stb.) és a koronázási *trónus*. Ezek az idők folyamán mind elvesztek. Megmaradt viszont a *korona*, az *országalma*, a *jogar*, a *kard* és a *palást*. A korona, a jogar és a palást a magyar királyság első századából származnak. Az országalma és a kard feltehetően későbbben kerültek az együttesbe. Szent István egy kardját a prágai Szent Vid székesegyházban őrzik, lehet, hogy ez volt az eredeti koronázási kard. A palástot Szent István és Gizella királyné 1031-ben ajándékozták a székesfehérvári koronázótemplomnak. Ma koronázópalástként átalakított formában ismerjük. Eredetileg nagyobb volt. Az országalma egy aranyozott ezüstgömb, rajta az apostoli kettős kereszt, mely az Árpád-házi királyok címerkeresztje is lett. A nem hiteles hagyomány szerint ilyen kettős keresztet küldött a pápa Szent Istvánnak a koronával és a lándzsával együtt. Az országmán ma Károly Róbert magyar király címere van, de ez valószínűleg utólagos rátétel, így az alma és keresztje sokkal régebbi lehet. Az országalma az országot és a földet jelképezte. A jogar az ítélkezés, az igazságosság, a jogszolgáltatás jelképe; ősi keleti eredetű hatalmi jelvény. Elefántcsont előképeit korai ásatásokból ismerjük. A magyar jogar kristálygömbjébe vésett három oroszlán is az uralkodói hatalom ősi keleti jelképe. Ez a kristálygömb mai ismereteink szerint a világ harmadik legnagyobb átfűrt kristálya. A rajta levő oroszlánok csiszolási stílusa alapján legkésőbb IX. századi keleti munka. Valaha a koronázási szertartásnak fontos része volt az *országzászló*, amely sajnálatos módon a mohácsi csatamezőn odaveszett.

Epilógus

2000 a millennium, a magyar állam megalakulásának az éve. Államalapító Szent István király ünnepére eljött I. Bartolomaiosz konstantinápolyi egyetemes pátriárka, aki hivatalosan bejelentette, hogy a Konstantinápolyi Patriarchátus a Szent Szinodus határozata alapján elismeri **Turkia, azaz Magyarország** királya, Szent István életszentségét és Hierotheoszal, a „X. századi turkok (magyarok) között térítő püspökkel együtt, – aki többek között Géza nagyfejedelem feleségét, Saroltot is megkeresztelte – a keleti egyház szentjei közé emelte. Az egyetlen magyar őstörténetet összefoglaló munkát a Millenniumi Emlékbizottság „nem tartotta érdemesnek támogatni”; egyetlen őstörténetünkre vonatkozó eddig nem ismert eredeti forrásmunka nem jelent meg, viszont augusztus 13-án a sajtó arról tájékoztattott, hogy „Hajdúböszörményben átadták az ezredik millenniumi zászlót”.

A magyar sajtóban (Magyar Nemzet) 2000 augusztus 12-én, szombaton a következő közlemény jelent meg: „A rokon népekkel való együttműködésért felelős személyt jelölnek ki november 1-jéig Magyarországon – erről a magyar kulturális és oktatási kormányzat képviselője biztosította a Finnugor Tudományos Kongresszus miniszteri delegációit az észtországi Tartuban zajló egyhetes kongresszuson. Szerdán ültek tárgyalóasztalhoz az észt, a finn és a magyar kulturális és oktatási minisztérium képviselői, ahol a magyar delegációt *Kőrösi Orsolya*, az NKÖM, illetve *Komlósi László*, az Oktatási minisztérium helyettes államtitkára képviselte. A magyar kormányzat a költségvetésből évente húszmillió forintot fordít e célra. A konferencián résztvevők elhatározták, hogy fokozzák az együttműködést az uráli nyelvek szótárainak kiadásában, továbbképzéseket szerveznek az e nyelveken írt tankönyvek szerzőinek, javítják a feltételeket a keleti rokon népek egyetemi ösztöndíjasainak fogadásához, közös expedíciókat szerveznek az uráli népek lakta területek kulturális örökségének megismerésére, és előmozdítják egymás nyelveinek tanítását középiskolai szinten”. Másik közlemény: „A 2000. augusztus 20-iki budapesti tűzijáték minden eddiginél látványosabb lesz. Erre az állami költségvetésből elkülönített pénzösszeg áll rendelkezésre”.

A magyar őstörténetre 2000-ben pártunk és kormányunk költségvetéséből egyetlen fillér sem jutott. Ennyit ér ma magyarságunk.

Sapienti sat!